

YENİ KÜRESEL SİSTEMDE
Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya
Genişleme ve Komşuluk Politikası Ekseninde

Dr. Rövşen Şahbazov

EkoAvrasya

Yeni Küresel Sistemde Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya
Genişleme ve Komşuluk Politikası Ekseninde

EkoAvrasya Yayın No: 2015/1
ISBN: 978-605-84882-1-2

Editör
Gözde KILIÇ YAŞIN

Dizgi - Tasarım
Enver AYDIN

Hazırlık
SATA Reklam Tasarım
Basın Yayın Matbaacılık Org.
Dan. İnş. İç ve Dış Tic. Ltd. Şti.
Arjantin Cad. Halıcı Sok. No: 6/1 GOP / ANKARA
Tel.: +90 (312) 468 72 82 - 83
www.satareklam.com

Baskı
Kalkan Matbaacılık
Büyük Sanayi 1.Cad. No: 99/32 İskitler - ANKARA
0 312 341 92 34 - 0 312 384 57 46

Birinci Baskı
Basım Adeti:
1.000

Basım Tarihi
Temmuz 2015

EkoAvrasya Yayınları
Estergon Türk Kültür Merkezi No: 12 Keçiören / ANKARA
Tel: +90 (312) 358 94 49
iletisim@ekoavrasya.net
www.ekoavrasya.net

© Temmuz 2015, EkoAvrasya Yayınları. Tüm yayın hakları Avrasya Ekonomik Sosyal İlişkiler Derneği aittir. Avrasya Ekonomik Sosyal İlişkiler Derneği'nin yazılı izni olmaksızın kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik mekanik ya da fotokopi yoluyla veya başka herhangi bir yöntem ile izinsiz basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak gösterilerek akademik ve basın amaçlı alıntı yapılabilir. Eğitim amaçlı sınırlı çoğaltmalar için izin alınması gerekmektedir.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	7
ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	17

BİRİNCİ BÖLÜM KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BÜTÜNLEŞME VE GENİŞLEME VİZYONU VE YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI23

I. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BÜTÜNLEŞME SÜRECİ VE ORTAK DIŞ POLİTİKAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR	23
A. NEO-FONKSİYONALİST TEORİ	26
B. DÜNYA SİSTEMİ YAKLAŞIMI	27
C. KLASİK ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİ (REALİST TEORİ).....	28
II. GENİŞLEME STRATEJİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ.....	30
A. GENEL OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ'NİN OLUŞUMU VE GENİŞLEME STRATEJİSİ.....	30
B. GENİŞLEME STRATEJİSİNİN GEREKÇELERİ.....	33
C. BİR SÜREÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ	35

D. GENİŞLEMENİN YÖNÜ VE SONUÇLARI	38
E. GENİŞLEMEDE GELİNEREN NOKTA VE SÜRECİN GELECEĞİ	45
III. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI.....	55
A. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİNİN ULUSLARARASI BOYUTU	55
B. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ GENEL ÇERÇEVESİ	62
C. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YENİ GENİŞLEME ÇABALARININ KOMŞULUK POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	72
İKİNCİ BÖLÜM	
YENİ KÜRESEL SİSTEMDE AVRUPA BİRLİĞİ - GÜNEY KAFKASYA	
İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ	91
I. SSCB SONRASI DÖNEMDE ENTEGRASYON ARAYIŞLARI, GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİNDE BAĞIMSIZLIK VE DIŞ POLİTİKA	92
II. AVRUPA'NIN GÜVENLİK SORUNLARI KAPSAMINDA GÜNEY KAFKASYA'DAKİ İŞGALLER, ÇATIŞMALAR VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TUTUMU.....	95
A. ERMENİSTAN'IN AZERBAJCAN TOPRAKLARINI İŞGALİ	96
B. GÜRCİSTAN'DAKİ ETNİK ÇATIŞMALAR	97
C. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ÇATIŞMA VE İŞGALLER KARŞISINDAKİ GENEL TUTUMU	99
III. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÖNCESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASININ ÇERÇEVESİ.....	100
A. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KAFKASYA YAKLAŞIMI VE BÖLGENİN ÖNEMİ	101
B. AVRUPA BİRLİĞİ - GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNDE YOL HARİTASININ ÇİZİMİ	102
C. GÜNEY KAFKASYA'NIN JEOPOLİTİK KONUMU VE AVRUPA GERÇEĞİ	102
D. AVRUPA BİRLİĞİ STRATEJİLERİNDE DOĞU YAKLAŞIMI.....	104
E. AVRUPA BİRLİĞİ – GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNİN PERSPEKTİFLERİ	106
F. İLK DÖNEMDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KAFKASYA POLİTİKASI	110

G. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÖNCESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASININ TEMEL ARAÇLARI.....	111
IV. AVRUPA BİRLİĞİ - GÜNEY KAFKASYA İLİŞKİLERİNDE SON AŞAMA OLARAK YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI	114
A. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DOĞU İÇİN YENİ İŞBİRLİĞİ HAREKETİ VE YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI.....	115
B. BÖLGENİN ÖNEMİ AÇISINDAN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI	117
C. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE GÜNEY KAFKASYA'YA YÖNELİK ÖNEMLİ POLİTİKA ARAÇLARI.....	120
D. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ AZERBAJCAN İLİŞKİLERİ.....	134
E. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ.....	152
F. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ	164
V. BÖLGENİN GELECEĞİ AÇISINDAN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ ÖNEMİ	167
VI. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASINA YÖNELİK ANKET ÇALIŞMASININ DEĞERLENDİRMESİ	170
A. AVRUPA KOMİSYONUNUN GÖRÜŞLERİ	171
B. AVRUPA PARLAMENTOSU ÜYELERİNİN GÖRÜŞLERİ	172
C. T.C. EKONOMİ BAKANLIĞI (DTM) AVRUPA BİRLİĞİ ÇALIŞMA GRUBUNUN GÖRÜŞLERİ	177
D. AKADEMİSYENLERİN GÖRÜŞLERİ	181
E. ANKET ÇALIŞMASINA İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME	183
VII. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ GÜNEY KAFKASYA UYGULAMASINA YÖNELİK MODEL ÖNERİSİ.....	183
SONUÇ.....	189
KAYNAKÇA	197
TABLO LİSTESİ	217
DİZİN	219

KISALTMALAR

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABA	Avrupa Birliği Anlaşması
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACP	Africa Caribbean Pasific (Afrika-Karayip-Pasifik)
ADC	Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti
ADR	Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFP	Agence France Presse (Fransız Medya Ajansı)
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.k.	Adı Geçen Kaynak
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.r.	Adı Geçen Rapor
a.g.t.	Adı Geçen Tez
a.g.y.	Adı Geçen Yayın
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AHC	Azerbaycan Halk Cephesi
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKOA	Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (bkz. ENPI)
AKP	Avrupa Komşuluk Politikası
AMBO	Albanian Macedonian Bulgarian Oil Corporation
AmsA	Amsterdam Anlaşması
ANCEI	Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Azerbaycan Ulusal Komitesi (Azerbaijan National Comitee on European Integration)
AP	Avrupa Parlamentosu

AP	Action Plan (Eylem Planı)
APE	Avrupa Para Enstitüsü
AT	Avrupa Toplulukları
AYB	Avrupa Yatırım Bankası
AYKB	Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası
BAB	Batı Avrupa Birliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
Bkz	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMEI	Bigger Middle East and North Africa Initiative (Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika İnsiyatifi)
BMO	Border Monitoring Operation (Sınır Gözetim Harekatı)
BSEC	Black Sea Economic Cooperation (bkz. KEİB)
BSREC	Black Sea Regional Energy Center (Karadeniz Bölgesel Enerji Merkezi)
BTC	Bakü – Tiflis – Ceyhan
BTE	Bakü – Tiflis – Erzurum doğalgaz boru hattı
CBC	Cross-Border Cooperation (Sınır Ötesi İşbirliği)
CES	Ortak Ekonomi Alanı (Common Economic Space)
CES	Centre for Eastern Studies (Doğu Çalışmaları Merkezi)
CIS	Commonwealth of Independent States (bkz. BDT)
CFSP	Common Foreign and Security Policy (bkz. ODGP)
CMEA	Council For Mutual Economic Assistance / COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi)
CSP	Country Strategy Paper (Ülke Strateji Belgesi)
CSTO	Collective Security Treaty Organisation (Kolektif Güvenlik İşbirliği Anlaşması)
DAC	Development Assistance Committee (Kalkınma Yardımı Komitesi)
DCI	Development Cooperation Instrument (Kalkınma İşbirliği Aracı)
DEPA	Yunanistan Doğalgaz Şirketi
DIIS	Danish Institute for International Studies
DKÖB	Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development (bkz. AYKB)
ECHO	European Commission Humanitarian Aid Office (Avrupa Komisyonu İnsani Yardım Bürosu)
ECU	European Currency Unit (Avrupa Para Birimi)
EEA	European Economic Area (Avrupa Ekonomik Alanı)
EIB	European Investment Bank (bkz. AYB)
EMAA	Euro-Mediterranean Association Agreement (Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Anlaşması)
EMP	Euro-Magrep Partnership (Avrupa-Mağrip Ülkeleri İşbirliği)
ENP	European Neighbourhood Policy (Avrupa Komşuluk Politikası)
ENPI	European Neighbourhood and Partnership Instrument (Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı)
EuAsEC	Eurasian Economic Community (Avrasya İktisadi Birliği)
EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik

ERDF	European Regional Development Fund
ERW	Explosive Remnants of War
ESDP	European Security and Defence Policy (bkz. AGSP)
EUBAM	European Union Border Aid Mission (AB Sınır Yardımı Misyonu)
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
EXAP	Exceptional Assistance Programme (İstisnai Yardım Programı)
FDI	Foreign Direct Investment (Yabancı direkt sermaye yatırımları)
FEMIP	Facility in European and Mediterranean Investment and Partnership (Avrupa Akdeniz Yatırım ve Ortaklık Programı)
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
FSP	Food Security Programme (Gıda Güvenliği Programı)
FTA	Free Trade Area (Serbest Ticaret Bölgesi)
GAERC	General Affairs and External Relations Council (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi)
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTEP	Georgia Train and Equip Programme
GUAM	Georgia, Ukraine, Azerbaijan, Moldova
HAK	Hükümetlerarası Konferans
HDI	Human Development Index (Sosyal Kalkınma Endeksi)
Ibid	Bir önceki kaynak
IDPs	Internally Displaced Persons
IFIs	International Financial Institutions (Uluslararası Mali Kuruluşlar)
İKT	İslam Konferansı Teşkilatı
ILO	International Labour Office (Dünya Çalışma Teşkilatı)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
INOGATE	Interstate Oil and Gas Transport to Europe
KDHA	Kafkasya Dağlı Halkları Asamblesi
KEİB	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEUF	“Kafkas Evi” Uluslararası Forumu
KİP	Kafkasya İstikrar Paketi
KGB	Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Teşkilatı)
KKKK	Kuzey Kafkasya Koordinasyon Konseyi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletmeler
MAGREB	Kuzey Afrika
MDA	Merkezi ve Doğu Avrupa
MDAÜ	Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MDP	Meda Demokrasi Programı
NAPE	National Action Plan on Employment (Ulusal İstihdam Eylem Planı)
NATO	North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü)
NEA	New Enhanced Agreement (Yeni Geliştirilmiş Anlaşma)
NGO's	Non Governmental Organisations (Sivil toplum kuruluşları)
NIF	Neighbourhood Investment Facility (Komşuluk Yatırım Aracı)
NIGC	National Iranian Gas Company (İran Milli Gaz Şirketi)
NIP	National Indicative Programme (Ulusal Program)
NPPs	Neighbourhood and Partnership Programmes (Komşuluk ve İşbirliği Programları)

OAPEC	Organisation of Arabian Petrol Exporter Countries (Petrol İhraç eden Arap Ülkeleri İttifakı)
ODA	Official Development Assistance (Resmi Kalkınma Yardımı)
ODAC	OECD Development Assistance Committee (OECD Kalkınma Yardımı Komitesi)
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
ODIHR	Office of Democratic Institutions and Human Rights (Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OIC	Organisation of Islamic Conference (İslam Konferansı Teşkilatı)
OSCE	Organisation for Security and Cooperation in Europe (bkz. AGİT)
PCA	Partnership and Cooperation Agreement (Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması)
PHARE	Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies
PSAs	Production Sharing Agreements
RMP	Renovated Mediterranean Policy (Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası)
SALW	Small Arms and Light Weapons
SCP	South Caucasus Pipeline (Güney Kafkasya Boru Hattı)
SME	Small and Medium Enterprises (bkz. KOBİ)
SOCAR	State Oil Company of Azerbaijan Republic (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi)
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
s.	Sayfa No
TACIS	Technical Aid to the Commonwealth of Independent States (Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım)
TANAP	Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi
TAP	Trans Adriatic Pipeline (Trans Adriyatik Boru Hattı)
TER	Trans Europe Railways (Trans Avrupa Demiryolları)
TRACECA	Transport Corridor Europe-Caucas-Asia (Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru)
UN	United Nations (bkz. BM)
UNDP	United Nations Development Programme (BM Kalkınma Programı)
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe (Birleşmiş Milletler Avrupa için Ekonomik Komisyon)
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees (BM Göçmenler Yüksek Temsilcisi)
UNOMIG	United Nations Observer Mission in Georgia (BM Gürcistan Gözlemci Misyonu)
USD	United States Dollars (ABD Doları)
YKP	Yeni Komşuluk Politikası
WB	World Bank (Dünya Bankası)
WES	Wider Europe Startegy (Genişletilmiş Avrupa Stratejisi)
WMD	Weapon of Mass Destruction (Kitle İmha Silahları)
WTO	World Trade Organisation (bkz.DTÖ)

**Babam Adil Şahbazov ve
hemşehrim, Milli Kahramanımız
Mübariz İbrahimov'un Aziz Hatırasına...**

Üniversitedeki uzun eğitimim süresince desteklerini esirgemeyen kıymetli hocalarım Prof. Dr. Kamil Tüğen ve Prof. Dr. Mustafa Sakal'a, beni her zaman cesaretlendiren değerli dostlarım Yrd. Doç. Dr. Nazim Muradov ve kitabımın ortaya çıkmasında özel emeği geçen Araz Aslanlı'ya ve her zaman yanımızda olan EkoAvrasya Başkanı Hikmet Eren'e sonsuz teşekkürlerimle!

**Dr. Rövşen Şahbazov
İzmir, Temmuz 2015**

ÖNSÖZ

Dr. Hikmet EREN

Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği
Yönetim Kurulu Başkanı

Avrupa Birliği 2004 yılından başlayarak 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın, 2013'te de Hırvatistan'ın katılımıyla tarihinin sayıca en yüksek katılımlı genişlemesini tamamlamıştır.¹ Böylece 2013 itibarıyla Avrupa Birliği 28 üyesi ve daha geniş coğrafyasıyla etkin bir ekonomik topluluk olma vasfını daha da güçlendirmiştir. Her bir genişleme AB'nin kendi iç işleyişini etkilediği gibi dış politikasını da yeniden şekillendirmesini gerektirmektedir. Zira yeni sınırlar, yeni komşular anlamına gelmektedir. Aslında bugün Avrupa Birliği üyesi olan ülkelerin önemli bir kısmının Avrupa Birliği ile ilişkisi ilk önce komşuluk üzerinden kurulmuştur. Ancak Avrupa Birliği'nin genişlemesinin sınırlı olduğu açıktır. Bu noktada Avrupa Komşuluk Politikası, Doğu Ortaklığı gibi bir taraftan Avrupa Birliği'nin dış sınırlarını da tarif eden politikalar ortaya konulmuştur.

Sonuçta Avrupa Birliği'nin 2004 genişlemesini, bilhassa 2007'de Bulgaristan ve Romanya'yı Birliğe dahil etmesinden sonra Karadeniz Bölgesi'ni de gündemine almak zorunda kalmasını ve bu bağlamda 2007'de "Karadeniz Sinerjisi-Yeni Bölgesel Girişim"² isimli politik belgeyi yayınlamasını Avrupa Birliği'nin

1 Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda (1973); Yunanistan (1981); İspanya ve Portekiz (1986); Avusturya, Finlandiya ve İsveç (1995); Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya (2004); Bulgaristan ve Romanya (2007); Hırvatistan (2013).

2 Sinerji Belgesi'nde Karadeniz bölgesine dahil ülkeler Bulgaristan, Romanya, Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Türkiye (kıyı ülkeler) ve Yunanistan, Moldova, Ermenistan ve Azerbaycan (tarihi bağ, coğrafi yakınlık dolayısıyla doğal bölge ülkesi sayılanlar) olarak belirtilmiştir.

Yeni Komşuluk Politikası izlemiştir. Öte yandan bilhassa enerji ve ulaştırma ağı kurulması çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Kafkasya ülkelerinin hızlı gelişimine kayıtsız kalması beklenemezdi. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınması, Güney Kafkasya ülkeleri için de her iki tarafın karşılıklı çıkar sağlayacağı bir fırsat olarak görülmektedir. Kısa ve orta vadede Güney Kafkasya ülkeleri için tam üyelik perspektifi bulunmamaktadır ve bu ülkelere katılım için herhangi bir öngörü de sunulmamıştır ancak yine de Avrupa Birliği ile ilişkilerde reform potansiyellerini teşvik edici unsurların bulunduğu görülmektedir. Tabiri caizse modernleşme yönünde Avrupa'nın tecrübelerinden yararlanma fırsatı verilmiştir.

Avrupa Birliği Doğu Ortaklığı, Yeni Komşuluk Politikası ya da Rusya ile yürütülen stratejik işbirliği ve benzeri politikalarıyla bir yandan sınırları çevresinde etkin güvenlik çemberi oluşturmakta bir yandan da ortak ticaret, enerji ve ulaştırma ağı kurmak suretiyle ekonomik olarak da devamlılığını garanti altına almaya çalışmaktadır. Sadece 2007- 2013 dönemi için Yeni Komşuluk Politikası'na ayırdığı kaynağın 12 Milyar Euro olması da Avrupa Birliği'nin güvenlik ve ekonomik çember oluşturmaya verdiği önemi göstermektedir.

Avrupa Komisyonu'nun 2007 yılı çalışma programında belirlediği refah, dayanışma, güvenlik ve Avrupa Birliği'nin dünyadaki rolünü güçlendirmek şeklindeki dört stratejik hedefin de yukarıda bahsettiğimiz politikalarla ilgisi açıktır. Dünyadaki rolünü güçlendirme hedefini sürdürülebilir kalkınma, barış, komşuluk, işbirliği ve dış rekabet edebilirlik, çevresel riskler, sağlık sorunları, doğal felaketler ve terör saldırıları ile mücadele gibi hedeflerden çok da ayrı düşünmek mümkün değildir. Ancak Avrupa Birliği'nin 90'larda Balkanlarda yetersiz kaldığını, 90'lardan bugüne dek de Batı Balkanlar'da siyaseten öncelikli söz sahibi olmasına rağmen hala istikrarı koruyabilecek önlemleri almada başarı gösteremediğini belirtmek gerekir. Avrupa Birliği'nin bir şekilde komşuluk ilişkilerinin bulunduğu Afrika ve dış politika geliştirmeye çalıştığı Orta Doğu'da da başarılı girişimlerde bulunmak bir tarafa Birlik olarak ortak hareket etmede dahi rüşünü ispatlayamadığı görülmektedir. Dolayısıyla 2007'de belirlenen "dünyadaki rolünü güçlendirme hedefi" bakımından Avrupa Birliği'nin göreceli ilerlemesini yavaş adımlarla sağladığı söylenebilir.

Kafkasya'ya dönük geliştirilen politikanın bilhassa Avrupa Birliği'nin dünyadaki rolünü güçlendirme hedefiyle örtüştüğü görülmektedir. Ancak Kafkasya da sorunsuz bir bölge değil. Avrupa Birliği burada da kar-zarar dengesini sağlamamış görünmektedir. Avrupa Birliği bilhassa Azerbaycan'ın kaynaklarından ve Gürcistan ile Azerbaycan'ın stratejik avantajlarından faydalanmak isterken bölgenin etnik çatışmalar ve işgaller başta olmak üzere problemlerinin çözümüne katkıda bulunmada kararsız davranmaktadır. Dahası buradaki tutum kararsız ve tutarsız olduğu kadar "tarafıl" olarak da nitelendirilebilecek mahiyettedir.

Diğer taraftan Güney Kafkasya'nın küresel rekabetteki öneminin artması Avrupa Birliği'nin yöneliminde etkili olan faktörlerdendir. Ancak bu aynı zamanda Rusya'nın tepkisi anlamına da gelmektedir. Avrupa Birliği ya da ABD eski Sovyet ülkelere siyasi ya da ekonomik amaçlarla yaklaştıkça ve Rusya bölgedeki tansiyonu arttırmaktadır. Bu da Güney Kafkasya ülkeleri açısından yeni bir gerilim ve aynı zamanda çok daha dikkatli dış politika yürütme zorunluluğu anlamına gelecektir.

Yayınladığımız bu kitapta Avrupa Birliği'nin Kafkasya ülkeleri ile Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde yürüttüğü ilişkiler Dr. Rövşen Şahbazov'un kalemiyle ele alınmıştır. Yeni Komşuluk Politikası'nın ayrıntıları, gelişim süreci, amaçları incelenmiş; Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya ülkeleri ile ilişkileri politik belge öncesini de kapsayacak bir tarihsellikte ele alınmış ve elbette 2004-2007 genişleme sürecini izleyen dönemdeki ikili ilişkilerdeki gelişmeler kaleme alınmıştır. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan açısından tüm bu süreç ayrı ayrı ve detaylarıyla ele alınmıştır. Bu çalışmada Avrupa Birliği'nin etnik çatışmalar ve toprak işgalleri başta olmak üzere bölgenin sorunlarına yaklaşımı da özel olarak incelenmiştir. Bilhassa araştırmacılar için iyi bir kaynak olacağını düşündüğümüz bu çalışmanın bir özelliği de Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu üyeleri ve Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Avrupa Birliği Çalışma Grubu'nun Kafkasya ülkeleri-AB ilişkileri ve AB genişlemesi konularındaki görüşlerini de derlemesidir. Avrupa Birliği çalışmaları alanında bu kitap önemli bir boşluğu dolduracaktır.

GİRİŞ

İster Avrupa Birliği'nin, isterse de Güney Kafkasya'nın "soğuk savaş" sonrasında küresel önemi sürekli artış göstermektedir. AB sunduğu siyasal, ekonomik, hukuksal ve insani değerler ile oluşturduğu model bakımından inişli çıkışlı süreçler yaşamasına rağmen, "soğuk savaş" sonrasında en önemli cazibe merkezlerinden biri olmayı sürdürmektedir. Bir ara küresel mücadelenin yeni kutbu olacağına ilişkin konular gündemde daha çok yer almışsa da, sonradan göreceli olarak arka plana geçmiştir.

Diğer yandan, Güney Kafkasya'nın küresel rekabette öneminin artması ve bu bölgenin diğer güçlerle beraber Avrupa Birliği için de öncelikli coğrafyalar arasında yer alması AB'nin bölgeye yönelik politikalarına hız kazandırmasına neden olmuştur. Bilindiği üzere, Güney Kafkasya hem kendi özellikleri¹ hem de küresel rekabetin Kafkasya ile birlikte ve belki ondan da öte en önemli merkezlerinden birisi olmaya başlayan Orta Asya'ya² ulaşım konusunda Batı için daha rahat kullanılabilir yollardan birisi olması sebebiyle yeni küresel mücadelenin en önemli bölgelerinden birisidir. Avrupa Birliği açısından özellikle Rusya Federasyonu'nun AB üyeleri üzerinde kullandığı doğalgaz kozu, Ortadoğu'da yaşananlar, İran politikası ve benzeri konular bağlamında Güney Kafkasya'da etkinliğe sahip olmak önem arz etmektedir.

- 1 Coğrafi konumu, doğal kaynakları, ulaşım koridorları (Doğu-Batı, Güney-Kuzey) açısından sahip olduğu genel üstünlük, 11 Eylül olayları sonrasında küresel güvenlik projelerindeki yeri ve benzeri özellikleri.
- 2 Dört farklı inanca sahip nükleer güç olan Rusya, Çin, Hindistan ve Pakistan, ayrıca nükleer güç olma iddiasındaki İran ile çevrelenmiş olması; buna Rusya, Çin ve Hindistan'ın küresel güç olma hedefleri ve bu doğrultuda çok ciddi kapasiteye sahip olmaları da eklenebilir.

AB'nin kuruluş felsefesine ve sürecine gelince, Avrupa Topluluğu'nu kuran antlaşmaları imzalayanlar, ekonomik, politik ve tarihsel anlaşmazlıkların neden olduğu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için çeşitli kararlar almışlardır. Bu kararların başında malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin serbest dolaşımını kararı ile birlikte rekabet, ticaretin liberalleştirilmesi gibi önemli konularda ortak politikaların belirlenmesi gelmektedir. Ancak bu ekonomik nitelikteki kararlar ile birlikte ulaşılmak istenen asıl amaç, aşamalı olarak Avrupa Topluluğu'nu oluşturan ülkeler arasında politik bütünleşmenin temin edilmesi olmuştur. İngiliz devlet adamı Churchill, Avrupa Topluluğu daha kurulmadan, 1946 yılında yaptığı konuşmada, Avrupa devletlerinin ABD gibi birleşik bir devlet olmaları gerektiğini belirtmiştir. Yine Fransız devlet adamı Jean Monnet, "Yarının politik birliği, ekonomik birliğin gündelik faaliyetlerde başarılı kılınmasına bağlı olacaktır", diyerek nihai hedefin politik bütünleşme olduğunu belirtmektedir.

Uluslararası arenada yaklaşık olarak son yirmi yılda meydana gelen gelişmeler Avrupa'nın bütünleşmesi konusunda daha hızlı adımlar atılması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Demir Perde'nin kalkması ve "Soğuk Savaş"ın bitmesi ile Avrupa'nın barış ve özgürlük içinde birleşmesi ve bütünleşmesi konusunda neredeyse 500 yıldır yakalanamayan bir fırsat ele geçmiştir. Avrupalı devlet adamları bu tarihi fırsatı kaçırmak istememektedirler. Dünya ekonomisinin küreselleşmesi, Avrupa'daki rekabet baskısını hızlandırmıştır. Ortak Pazar'ın tamamlanması ve ortak para birimi olan Euro'ya geçilmesi bu süreci daha da hızlandırmıştır. Ulus devletler birçok yetkiyi üst otorite olan Avrupa Birliği organlarına devretmek durumunda kalmışlardır.

Avrupa Birliği 2004 yılında 10 yeni üye ile tarihinin en geniş ve kapsamlı genişlemesini gerçekleştirerek üye sayısını 25'e çıkarmıştır. Birlik 2013 yılındaki genişlemesi ile 28 üyeli ve geniş coğrafyaya yayılmış, etkin bir ekonomik topluluk olma vasfını daha da güçlendirmiştir. AB'nin özellikle, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nı (AGSP) başarıyla gerçekleştirmesi durumunda önemli bir siyasi ve savunma topluluğu olması muhtemeldir. Genişleme sürecinin ileriki süreçte üye olmayan Balkan ülkelerini kapsamaması, gerçekleşmesi yüksek olan bir ihtimaldir. En erken 2020 yılı ve sonrasında Türkiye'nin katılımıyla gerçekleşme ihtimali tartışılan ve birlik açısından karar verilmesi hala çok zor gözükken yeni genişleme ile AB özellikle, yayıldığı coğrafya ve nüfus yapısı açısından yeni bir kimlik kazanmış olacaktır.

"Avrupa Birliği'nin daha ne kadar genişleyebileceği", özellikle 2004 yılında gerçekleşen tarihinin en büyük genişlemesinden sonra, Avrupa liderlerini en çok düşündüren soru olmuştur. Bu konu, genişleme, AB'nin karar alma mekanizması, komşuluk politikası, kurumsal reformlar ve gelecek dönemdeki bütçeler, kısacası birliğin geleceği ve bütünleşmesinin her aşamasını ilgilendirmektedir.

Bu çalışmada, Avrupa Birliği'nin günümüze kadar yaşadığı genişlemelere çalışmanın çerçevesini belirlemek açısından kısaca değinilmiştir. Bu bağlamda

hem AB'nin oluşum sürecinin hem de genişlemesinin teorik çerçevesi ortaya konmuştur. Ayrıca muhtemel genişlemeler sonrasında AB'nin nihai sınırlarının nereye dayanabileceği hususuna kısaca dikkat çekilerek, Türkiye'nin ve Balkan ülkelerinin üyelik ihtimalleri tartışılmıştır. AB'nin 2004 yılından itibaren uygulamaya başladığı Yeni Komşuluk Politikası ve bu politika çerçevesinde birliğin gelecek dönemde karşılaşılabileceği temel ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlar analiz edilmiştir.

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası, birliğin genişleme stratejisi ile yakından bağlantılıdır. Çünkü Birliğin komşuluk politikalarının yönü Genişleme Stratejisinin yönü ile koşuttur. Kurulduğu tarihten günümüze kadar AB, coğrafi anlamda farklı yönlerde doğru sürekli bir şekilde genişlemiştir. Bu genişlemeler, kuzey, güney, batı ve doğu yönünde olmak üzere kitabın birinci bölümünde kısaca incelenmiştir. Günümüzde Avrupa Birliği üyesi olan ülkelerin birçoğu yıllar önce birliğe üye değil, komşu olmuşlardır. Birliğe yeni üyelerin katılımıyla AB'ye komşu ülkelerin sayısında artış gözlenmiştir. Özellikle, 2004 yılındaki en kapsamlı genişleme sonrasında Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası (YKP) oluşturmuştur. AB bu politikayı, genişleme sürecini sonsuza kadar devam ettiremeyeceğinin bilinciyle, kendi sınırları çevresinde etkin güvenlik çemberi oluşturma ve ortak ticaret, enerji, ulaştırma ağı kurma adına geliştirmiştir.

Kitabın ilk bölümünün ikinci kısmında Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası çeşitli aşamaları itibariyle detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu politika çerçevesinde özellikle, YKP kapsamı içerisinde yer alan on altı ülkeye ilişkin gelişmeler üzerinde durulmuştur. Konu irdelenirken söz konusu ülkelerin tarihsel süreç içerisinde Avrupa Birliği ve üye ülkeler ile olan ilişkileri dikkate alınmıştır. Özellikle, Batı Balkanlar'da yer alan ülkelerin kendi aralarında yaşadıkları çatışmaların aşılmasına yönelik olarak gerek NATO çerçevesinde ve gerekse AB'nin özel temsilcileri aracılığıyla barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik çabalara ilişkin gelişmelere dikkat çekilmiştir. Söz konusu ülkelerin hem Avrupa Birliği ile hem de AB üyesi ülkelere ikili ilişkileri farklı boyutlar taşımaktadır. YKP ile bu ülkelere yönelik ortak bir strateji ortaya çıkmış ve aşamalı olarak söz konusu ülkelerin AB ile gerek politik, gerekse kurumsal olarak işbirliğinin geliştirilmesine yönelik olarak anlaşmalar imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşmalar çerçevesinde bu ülkelerle olan ilişkilerin gelişimi ilerleme raporlarıyla ortaya konulmuştur.

Avrupa Birliği özellikle, Batı Balkan ülkeleri ile üyelik sürecinde daha açık bir yakınsama içerisindedir. Makedonya, Sırbistan, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Karadağ ve Kosova'nın, ilişkilerin düzeyine göre üyelik süreçleri farklı gelişmekle beraber, aşamalı bir şekilde AB'ye üye olabilecekleri düşünülmektedir. Nihai olarak, kitap çalışması kapsamında yapılan ankete verilen yanıtlar çerçevesinde özellikle, zamanının AB Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu üyesinin ve Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grup Başkanı'nın da benzer görüşte olduğu ortaya çıkmaktadır.

Avrupa Birliği'nin gerek Kuzey Afrika ve gerekse Ortadoğu'da yer alan ülkelerle olan ilişkilerine gelince, bu ilişkiler Balkan ülkeleri ile olan ilişkiler boyutunda değildir. Söz konusu ülkelerle olan ilişkilerin boyutu daha çok güvenlik ve istikrarın sağlanması yanında, enerji güvenliğinin korunması çerçevesinde ele alınabilir. Öte yandan, Güney Kafkasya bölgesindeki ilişkiler önemli ölçüde Rusya ile ilişkilerin boyutları çerçevesinde gelişmektedir. Bunun yanında, Gürcistan, Ukrayna ve Moldova'nın durumu biraz daha farklılık göstermektedir. Bu ülkelerle olan ilişkiler Balkan ülkeleri kadar yakın olmasa bile, yakınlık derecesi Akdeniz ülkeleri ve Orta Doğu ülkelerine göre daha fazladır. Bütün bu ülkelerle olan ilişkiler, üyelik sürecinde olduğu gibi temel başlıklar kadar olmasa bile, bu başlıklara yakın bir çerçevede ele alınmaktadır. Buna "yakınsama kriterleri" denilirse bile, ilişkilerin yoğunluğu açısından bu sürecin Avrupa değerlerine yakınlaştırma çabalarını olabildiğince içerdiği görülmektedir.

Kitabın ikinci bölümünde Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya ülkelerine yönelik takip ettiği politikalar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikli olarak bölgede SSCB sonrası dönemde yaşanan gelişmeler ülkeler bazında irdelenmiştir. Bu da, bölge ülkelerinin bağımsızlık sonrası süreçteki reform ve gelişmelere uyumunun niteliğinin incelenmesi yönünden gereklidir. Ayrıca SSCB sonrası dönemin incelenmesi, Rusya'nın Güney Kafkasya'ya olan ilgisinin göz ardı edilmeden yürütülmesi açısından önemlidir.

Güney Kafkasya'nın SSCB sonrası dönemde karşılaştığı en önemli problem etnik çatışmalardır. Bu sebeple, ikinci bölümde Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya yönü irdelenirken, Gürcistan'daki Güney Osetya ve Abhazya, Azerbaycan'daki Dağlık Karabağ sorunu (Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali sorunu) ayrıntılı olarak ele alınmış ve AB'nin bölgedeki çatışma ve işgaller karşısındaki tutumu hem birlik hem de üye ülkeler seviyesinde incelenmiştir. Bölgede 1990'lı yıllarda silahlı çatışmalara sebep olan ve sonradan dondurulan etnik problemler, 8 Ağustos 2008 tarihinde Gürcistan'ın Güney Osetya bölgesinde yeniden ortaya çıkan çatışmalar ve Rusya'nın "barışı sağlama" adına Gürcistan'ın bir bölümünü işgal etmesiyle tekrarlamıştır. Gürcistan'da 2008 Ağustosunda yaşanan çatışmalar NATO, ABD ve Türkiye'nin girişimlerinin yanı sıra, Avrupa Birliği'nin dönem başkanı Fransa'nın ve bir de Almanya'nın yakın girişi ve katkısı ile durdurulmuştur.

Avrupa Birliği Güney Kafkasya ile Yeni Komşuluk Politikası kapsamında ilişkilerini geliştirene kadar söz konusu ilişkiler tarihsel bir süreçten geçmiştir. Kafkas İstikrar Paketi önerileri, Kafkas Evi düşüncesi, AB'nin bölgeye yönelik uyguladığı TACIS Programı söz konusu ilişkiler sürecinin önemli parçaları olmuştur. Kitabın ikinci bölümünde bu sürece de dikkat çekilerek AB-Güney Kafkasya ilişkilerinin hem birlik hem de bölge ülkeleri yönünden önemi ele alınmıştır.

Güney Kafkasya denilince ilk akla gelen, Azerbaycan'ın zengin enerji kaynaklarına sahip bir ülke olması ve Orta Asya petrol ve doğalgazının geçiş güzergahında bulunması, ayrıca Gürcistan'ın hem Azerbaycan hem Orta Asya enerji koridorunun bir parçası olmasıdır. Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'yı Yeni Komşuluk Politikası kapsamına almasındaki temel amacı, bölgeyi AB çevresinde güvenli bir enerji çemberine dönüştürmektir. Bugün aktif şekilde çalışmakta olan BTC (Bakü-Tiflis-Ceyhan) ve BTE (Bakü-Tiflis-Erzurum) enerji nakil hatları, tamamlanmak üzere olan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi, temelleri 17 Mart 2015 tarihinde atılan ve AB'nin enerji güvenliği açısından büyük önem arz eden TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi), Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya politikası kapsamında üzerinde durduğu temel alanlardır.

Güney Kafkasya, Avrupa'nın Türkiye üzerinden Asya'ya açılma kapısı olarak görülebilir. Bölgenin gerek Rusya ile çok yakın ilişki içerisinde bulunması gerekse Asya ülkelerine yakınlığı, zengin doğal kaynaklara sahip olması ve önemli enerji koridoru olma niteliği, AB-Güney Kafkasya ilişkilerinin temel dayanağını oluşturmaktadır. Bugün BDT ülkeleri olan Orta Asya'da yer alan Türk cumhuriyetlerinin Batı'ya açılan kapısı Güney Kafkasya ve Türkiye olacaktır. Muhtemel gelecekte Rusya alternatifine karşı bu ülkelerin Çin ve Hindistan'a yaklaşma çabası çok tutarlı görünmemektedir. Şu halde, bölgenin istikrar ve güven kazanması, Orta Doğu'da oluşabilecek sıcak çatışmalara taraf olmadan bu koridorun kullanılması söz konusu cumhuriyetler açısından da büyük önem taşımaktadır. Gelecekte Rusya'nın kuşatılmışlık duygusunu aşmaya yönelik çabası ve İran'la olan yaklaşmasında Güney Kafkasya'nın çok önemli bir koridor olması Avrupa Birliği'nin bölgeye olan ilgisinin daha da artmasına sebep olacaktır.

Kitabın son kısmını anket çalışmasının değerlendirilmesi teşkil etmektedir. Çalışmanın etkinliğini arttırmak ve yorumları daha güncel bilgilere dayandırmak amacıyla Avrupa Birliği'nin Genişleme Stratejisi ve Yeni Komşuluk Politikasına yönelik olarak anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Anket soruları Avrupa Parlamentosu'nun Genişleme, Dış İlişkiler, Komşuluk Politikası ve Güney Kafkasya ülkeleri ile ilişkiler konusunda çalışma yapan üyelerinin tamamına yakınına gönderilmiştir. Anket ayrıca Avrupa Birliği Komisyonu'nun ilgili birimleri ve konuyla ilgili yetkililerine de aktarılmıştır. Bunun dışında anket çalışması Türkiye'de benzer konularda çalışma yapan akademisyenlere ve ilgili kamu kurumlarına yönlendirilmiştir. Verilen yanıtlar içinde zamanının Avrupa Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn başkanlığındaki çalışma grubunun, Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın ilgili çalışma grubunun, Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grubu Başkanı Hannes Swoboda'nın yanıtları özellikle dikkat çekicidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BÜTÜNLEŞME VE GENİŞLEME VİZYONU VE YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI

Bu bölümde Avrupa Birliği'nin bütünleşme süreci ile genişleme stratejisi arasında bağ kurulmaya çalışılarak birliğin genişleme adına yaşamış olduğu tecrübe üzerinde durulmuştur. Öncelikle, Avrupa Birliği bütünleşme sürecine ışık tutan farklı teorik düşüncelere yer vererek, düşüncelerin teoriden uygulamaya geçişine kısaca değinilmiştir. Genişlemede gelinen noktanın, birliğin önüne yeni hedefler koyduğu ve AB'nin gelişen ve değişen yeni dünya düzeninde geliştirilmesi gerekli olan yeni politika araçlarının önemine değinilmiştir. Bu politikaların en önemlilerinden biri Yeni Komşuluk Politikası'dır.

I. AVRUPA BİRLİĞİNDE BÜTÜNLEŞME SÜRECİ VE ORTAK DIŞ POLİTİKAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

Avrupa'da bütünleşme sürecinin siyasi boyutu olan ortak dış politika ve daha sonra güvenlik politikası hakkında pek çok görüş ortaya atılmıştır. Siyasi bütünleşmeyi öngören çabaların, Maastricht Antlaşması öncesinde (büyük ölçüde sonrasında da) hükümetlerarası nitelik taşıması, topluluk boyutu ile ilişkisinin zayıf olması, bu alandaki teorik çalışmaları olumsuz yönde etkilemiştir.¹

Uluslararası ilişkiler disiplininde devletleri, federasyonları, konfederasyonları, birlikleri ve ulusüstü yapılanmaları açıklamak için çok sayıda siyasi bütünleş-

¹ İrfan Kaya ÜLGER, *Avrupa Birliği'nde Siyasi Bütünleşme*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2002, ss. 29-30.

me teorisi ortaya atılmıştır. Bu teorilerden bir bölümü, temelleri Paris ve Roma Antlaşmaları'na dayanan Avrupa Birliği bütünleşmesini izah etme amacı taşımaktadır.² Yapıları ne olursa olsun, Batı Avrupa bütünleşmesini açıklayan teorilerde siyasi bütünleşmenin üzerinde durulmadığı, özellikle ortak dış politikanın yok kabul edildiği gözlemlenmektedir. Pek az istisna dışında, Avrupa bütünleşme teorileri, genelde ekonomik bütünleşmeyi açıklama üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bu durumu, bütünleşme kuramcılarının yaklaşımını irdeleyerek daha net görmek mümkündür. Ünlü Amerikalı kuramcı Ernest B. Haas, bütünleşmeyi, "Farklı ulusal birimlerin bağılıklarını, beklentilerini ve karar alma yetkilerini yeni bir siyasi birime devretmeleri, bu şekilde oluşan yeni birimin organlarının aldığı kararların ve yargı yetkisinin ulusal birimlerce kabul edilme süreci" olarak tanımlamaktadır.³

Leon N. Lindberg'in bütünleşme tanımında ise "dış politikada ortak kararlar" ifadesi yer almış olmasına karşın, bu teori dış politika hakkında değildir. Burada çatışmaları önleme ve meşru bir sistem kurma üzerinde durulmakta, ortak dış politika ve bu alanda karar alma, teorinin kapsamı dışında kalmaktadır.⁴

Karl Deutsch'un teorisi için de benzer bir durum söz konusudur. Deutsch'un entegrasyon teorisinde kullandığı meşhur "güvenlik toplumu" kavramından, bütünleşme içerisinde yer alan üyelerin barış ve güvenliği kastedilmektedir. Güvenlik kavramı kullanılmış olmasına karşılık teoride topluluğun kolektif savunmasına ve dış güvenliğine değinilmemektedir.⁵

İkinci Dünya Savaşı yıllarında müttefikler, kendi aralarında herhangi bir ekonomik ve siyasi bütünleşme hedefi olmamasına rağmen, Hitler güçlerine karşı oldukça etkili kolektif dış politika yürütebilmişlerdir. Tarihteki savaş koalisyonları ve diğer ittifaklar için de aynı şeyleri öne sürmek mümkündür: Birbirlerinden ekonomik, kültürel, ideolojik ve dinsel bakımlardan büyük farklılık gösteren devletler, tüm bu farklılıklara rağmen, bazı dönemlerde dış politikada ortak hareket edebilmişlerdir. Hiç kuşku yok ki, kendiliğinden çıkan bu koalisyonların sağlam temelleri bulunmamaktadır.⁶

2 Ben ROSAMOND, *Theories of European Integration*, St. Martin's Press, New York, 2000.

3 Ernest B. HAAS, *The Obsolence of Regional Integration Theory*, Institute of International Studies, Berkley, 1975, s.92.

4 J.K. VREE, *Political Integration: the Formation of Theory and its Problem*, The Hague, 1972, s.289.

5 Karl, W.DEUTSCH, *Political Community and North Atlantic Area International Organisation in the Light of Historical Experience*, Princeton University Press, Princeton, 1957, s.5.

6 Alfred E.PIJERS, "European Political Cooperation and the Realistic Paradigm", *The Future of European Political Cooperation (Essays on Theory and Practice)*, Martin Holland, ed, St Martin's Pres, New York, 1991, s.8.

Genel olarak incelendiğinde, Avrupa bütünleşmesini açıklayan teorilerde dış politika üzerinde fazla durulmadığı, dış politikanın yok sayıldığı ve fazla önemsenmediği gözlemlenmektedir. Bütünleşme teorileri niçin, ne zaman ve ne düzeyde ortak dış politika gerçekleşeceğini izah edemedikleri gibi, bu yöndeki eğilimleri de gerektiği şekilde yorumlayamamışlardır. Bu nedenle, Avrupa Birliği'nin ortak dış politika uygulaması, kapsamlı teoriler yerine genellikle "ad hoc" hipotezlerle açıklanmıştır. Bunların en başında NATO'nun varlığı gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Topluluğu ülkeleri arasında dış politika ve savunma alanlarında ortak politikaların oluşturulamamış olması, NATO'nun bu açığı kapatan fonksiyonu ile izah edilmiştir.⁷ Bu görüşe göre, NATO'nun Avrupa güvenliğini önemli oranda sağladığı koşullarda, ilave bir yapılanmaya gidilmesi, yeni bir Avrupa Savunma Sistemi tesis edilmesinin mantığı ve önceliği yoktur. Bu yönde gösterilen çabalar, başlatılan girişimler üye ülkelerce gereksiz bulunmuştur. "Soğuk Savaş" döneminde Batı Avrupa'da askeri/siyasi bütünleşmeyi öngören planlar, Avrupa Topluluğu içinde yer alan kimi ülkelerce reddedilmiş, böyle bir girişimin NATO'nun yapısını zayıflatacağı iddia edilmiştir. İngiltere ve Hollanda Avrupa'da NATO'nun varlığını zayıflatacak tüm girişimlere karşı çıkmışlardır.

Ortak dış politika konusunda bir diğer "ad hoc" hipotez ise egemenlik kavramını esas almaktadır. Avrupa bütünleşmesine taraf olan ülkeler, dış politika ve savunma alanlarındaki işbirliğinin boyutlarını hükümetler arası düzeyde tutmaya özel bir itina göstermektedirler. Zira hem dış politika hem güvenlik politikası, üye ülkeler bakımından, ulusal bağımsızlığın fiziksel ve sembolik garantisini oluşturmaktadır. Bu nedenle, AB üyesi devletler bu alanlarda yetki devrine soğuk bakmaktadırlar. Çünkü savunma ve güvenlik alanlarındaki yetkilerin, tıpkı Topluluk boyutunda olduğu gibi, ulusüstü bir siyasal otoriteye devri, egemenliğin bir bütün olarak elden çıkması anlamını içerecektir. Devletler egemenliklerini tamamen kaybetmek istemedikleri için, dış politika ve savunma alanlarındaki yetkilerini kendi tekellerinde tutmak istemektedirler.

Bir diğer etken dış tehdidin öncelik düzeyidir. Nitekim kimi akademisyenler, Avrupa Topluluğu ülkelerinin dış politikada sınırlı da olsa işbirliği çabalarına girmesinde ortak dış düşman veya tehdidin diğerlerinden daha fazla etkide bulunduğu görüşünü savunmuşlardır.⁸ Her ne kadar askeri alanda somut olarak ortaya çıkmamış olsa da, SSCB'nin 1930'lu ve 1940'lı yıllarda yarattığı tehdit, Batı Avrupa devletlerinin bütünleşme çabalarına olumlu katkıda bulunmuş, bu süreci hızlandırmıştır. Kimi Avrupa ülkeleri tarafından bu dönemde önerilen Avrupa

7 A.V.de PORTE, *Europe Between the Superpowers: the Enduring Balance*, Yale University Press, New Havens, 1996, s.228.

8 J.FELD., *The European Community in the World Affairs, Economic Power and Military Influence*, Alfred Publishing Company, Washington, 1976, s.3;J.LODGE., *The European Community and the Challenge of the Future*, Pinter, London 1989, s.224.

merkezli işbirliği teklifleri olumlu sonuç vermeyince Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü (NATO) ortaya çıkmıştır.

Ortak dış politikanın en zayıf yönü belki de teori oluşturmada yaşanan güçlüklerdir. Spesifik olarak bu alanda çalışan kimi akademisyenler, kendine özgü nitelikler taşıyan Avrupa bütünleşmesinin dış politika boyutunda kapsamlı bir teori oluşturmanın güç olduğunu ifade etmişlerdir.⁹

Ortaya atılan teorilerin ayrı-ayrılıkta Avrupa Birliği'nin dış politikasını izah etmede yetersiz kaldığı ve bu alanda kapsamlı bir teori oluşturulması gereği ortadadır. Hiçbir teori bağımsız olarak AB dış politikasının tüm boyutlarını ortaya koyamamaktadır. Bu nedenle, birliğin dış politikasının farklı boyutları farklı teorilerle izah edilebilmektedir. Kısacası, Avrupa Birliği'nin dış politika pratiğinin bütününe içeren genel bir teori oluşturma konusunda akademik kesimin başarılı olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, bu alanda kimi yaklaşımların diğerlerine kıyasla daha çok şeyi açıkladıkları da bir gerçektir.

A. NEO-FONKSİYONALİST TEORİ

Ernest B. Haas tarafından ortaya atılan Neo-Fonksiyonalist Teori, kademeli bir bütünleşme öngörmektedir. Haas, işbirliğine katılan ülkeler arasındaki bütünleşme hareketinin kömür ve çelikten başlayarak adım adım ilerleyeceğini, önce ekonomik, ardından siyasal bütünleşmenin sağlanacağını öne sürmüştür.

Haas, Neo-Fonksiyonalist teoriyi oluştururken David Mitrany'nin fonksiyonalist teorisinden etkilenmiştir. Mitrany'ye göre dünyadaki savaşların temel nedeni, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklardır. Buna karşılık, ekonomik ve sosyal refah, barışın ön koşuludur. Ulus devlet yapılanması ve milliyetçilik akımı savaşı körüklemektedir. Ulus devlet yapılanması aynı zamanda vatandaşları savaşa mecbur eden subjektif bir karakter taşımaktadır. Oysa insanlar rasyonel varlıklardır ve uluslararası ticaretin artmasına paralel olarak insanların tercihlerinin uluslararası işbirliğinin güçlenmesi lehine değişmesi doğaldır. Bu gelişme sonunda uluslararası örgütler ortaya çıkacak, ortak çıkarlara dayanan örgütlerin gelişmesi de savaşı teşvik eden milliyetçi akımları zayıflatacaktır.

Fonksiyonalist teoriden esinlenen Neo-Fonksiyonalist teorinin temel argümanlarından birisi, yayılma (spill-over) etkisidir. Bütünleşme sürecinde etkili olan aktörler, belirli bir sektörde sağladıkları bütünleşmeyi diğer sektörlerde yayma eğilimi taşımaktadır. Yayılma etkisinin oluşmasında bütünleşme içinde yer alan aktörlerin, yayılmanın kendi çıkarlarına olacağı düşüncesi rol oynamak-

9 P.IFESTOS, *European Political Cooperation: Toward a Framework of Supranational Diplomacy*, Adershot, 1987, s.71.

tadır.¹⁰ Yayılmanın sınırları ekonominin alt sektörlerinden siyasi bütünleşmeye kadar uzanabilecektir. Bütünleşme sürecine katılan sektörlerin artması ile birlikte yeni ulusüstü kurumlar oluşacak, yeni siyasal otoriteler ve bağımlılıklar ortaya çıkacaktır.¹¹

Haas tarafından ortaya atılan bu iddialar, Avrupa Birliği uzmanları ve akademisyenler tarafından yoğun biçimde tartışılmıştır. Öte yandan, başlangıcından bugüne AB bütünleşmesinin ortaya koyduğu pratik de Neo-Fonksiyonalist teoriyi doğrulamıştır. Kömür ve çelik sektörleri ile başlayan işbirliğinin boyutları, bir yandan ayrı bir örgüt kanalıyla atom enerjisi alanına yoğunlaşmış, öte yandan AET içerisinde gümrük birliğinin ve tek pazarın tamamlanması, yapısal fonların artması, teknoloji ve çevre politikaları gibi yeni gelişmelere perde aralamış; Avrupa bütünleşme hareketinin derinliği, 1999 başından itibaren ekonomik ve parasal birlik düzeyine ulaşmıştır.

B. DÜNYA SİSTEMİ YAKLAŞIMI

Immanuel Wallerstein tarafından ortaya atılan Dünya Sistemi Yaklaşımı ile AB'nin siyasal boyutta kaydettiği gelişmeleri açıklamak mümkündür. Dünya Sistemi Yaklaşımı'nın temel argümanları şu şekilde sıralanmaktadır:¹²

Her şeyden önce bu yaklaşım, siyasal, ekonomik ve sosyal olayları bölgesel ve ulusal düzey yerine, küresel düzeyde (dünya sistemi içerisinde) izah etmeyi amaçlamaktadır.

İkinci olarak, "dünya sistemi" kavramı ile kastedilen tek bir kapitalist sistemdir ve bu sistemin içinde örgütlenme yapısı birbirinden farklı devletler yer almaktadır.

Üçüncü olarak, sistemde merkez ile çevre arasında güç ve zenginlik bakımından belirgin eşitsizlikler vardır. Güç merkezleri dünyanın belirli bölgelerinde toplanmıştır. Buna karşılık çevre dağıntıdır, buralarda yoksulluk ve güçsüzlük hakimdir. Bu ikisinin arasında kalan bölgeler ise yarı çevre özelliği taşımaktadır.

Dördüncü olarak, bu sistemde merkezde yer alan ülkeler arasındaki rekabet her zaman çatışma riski taşımaktadır.

10 Ernest HAAS, "International Integration: The European and Universal Process", *European Integration*, M.Hodges (ed), Hammondsorth, Punguin Boks, 1972, s. 96.

11 ÜLGER, a.g.e., s.35.

12 Immanuel WALLERSTEIN, *The Capitalist World Economy*, Cambridge University Pres, Cambridge, 1979; Immanuel WALLERSTEIN, "The Rise and Future Demise of the Capitalistic World Systems", *Perspectives on World Politics*, M.Smith et all, eds,London,Croom Helm, Open University, 1979; Immanuel WALLERSTEIN, "European Unity and Its Implications for the International System", *Europe: Dimensions of Peace*, B.Hettne, ed, Zed Boks, London, 1988.

Beşinci olarak, bu sistemin devamı için bazı dengelerin istikrarlı bir şekilde korunması gerekmektedir.

Temel varsayımları kısaca özetlenen Dünya Sistemi Yaklaşımı, bir siyasi olayın bölge veya devlet düzeyinden ötede, küresel çerçevede incelenmesini öngörmektedir. Bu yaklaşıma göre, herhangi bir devletin sınırları içerisinde meydana gelen bir olay, aslında o devletin dünya sistemine cevabından başka bir şey değildir. Avrupa Birliği'nin Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası da bu çerçevede ele alınıp incelenmelidir. Çünkü iç yapı ve bölgesel bütünleşme modelleri gerçeğin bütününe açıklamaktan uzaktır.

Dünya Sistemi Yaklaşımı'na göre Batı Avrupa'da meydana gelen tüm önemli olaylar ABD dominasyonuna karşı bir cevap anlamı taşımaktadır. Avrupa Topluluklarının kuruluşunu bu yaklaşımla irdelemek mümkündür. Keza siyasi bütünleşme alanında 1970'li yıllarda başlayan ve 1992 Maastricht Antlaşması ile Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası adını alan siyasi ve ekonomik işbirliği sürecinde ortaya konulan uygulamalar Dünya Sistemi Yaklaşımı'nın temel argümanlarını teyit etmektedir.

İsrail'in 2009 yılının hemen başındaki Gazze saldırılarını bir kenara bırakırsak, Avrupa'nın Filistin-İsrail çatışmasındaki dengeli tutumu, radikal rejimlere karşı ABD'den farklı olarak daha ılımlı bir politika izlemesi ve İran yönetimi ile uzun süre boyunca (özellikle Mahmud Ahmedinejad yönetimine kadarki aşamada) birçok alanda işbirliği yapması uluslararası sistemde ABD-AB rekabetinin varlığına karine teşkil etmektedir.

ABD ile AB arasındaki çekişme eski Sovyet cumhuriyetlerinde, Rusya ile ilişkilerde, Güney Afrika, Latin Amerika ve Asya Pasifik bölgesinde de sürmüştür. Rusya ve İran ile ilişkiler konusunda sadece bu iki ülke daha radikal adımlara yöneldiği dönemlerde AB-ABD yakınlaşması dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. AB'nin tüm bölgelere yönelik politikası, Dünya Sistemi Yaklaşımı'nın temel argümanları ile uyumludur.

C. KLASİK ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİ (REALİST TEORİ)

Uluslararası ilişkiler teorisi ile Avrupa Birliği'nin bugüne kadar ortaya koyduğu dış politika pratiği arasında doğrudan bir ilinti kurmak ve AB dış politikasını uluslararası ilişkilerin klasik teorisi ile açıklamak mümkündür.

Kendi içinde çeşitli ayrımlar içeren ve realist/egemenlikçi teori olarak da bilinen uluslararası ilişkilerin klasik teorisini esas alarak, Maastricht Antlaşması'nın ikinci sütununda yer verilen Avrupa Birliği'nin Ortak Dış Politika ve Güvenlik Po-

litikası irdelenebilir. Söz konusu teorinin Avrupa dış politikası için temel olabilecek argümanları şu şekilde sıralanmaktadır:¹³

- Uluslararası sistem anarşik bir karakter taşımaktadır.
- Uluslararası sistemde devletler ve hükümetler temel karar verici konumdadır.
- Devletler ve hükümetler bakımından güvenlik, dış politikanın merkezinde yer almaktadır.
- Dış politikada en önemli amaç, güç dengesini korumaktır.

Realist yaklaşıma göre, uluslararası sistemde merkezi bir otorite yoktur. Kural koyan, düzeni bozanlara karşı yaptırım tehdidinde bulunan veya yaptırım uygulayan bir otorite bulunmamaktadır. Sistemin anarşik yapısı nedeniyle, devletler kendi güvenliklerini korumaya büyük önem vermektedirler.¹⁴ Aslında devletlerin tüm çabası, istikarsız uluslararası yapı içerisinde bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünü korumaktır. Devletlerin dış politika amaçları ile ulusal güçleri arasında doğrudan bir ilinti vardır. Dış politika amaçları belirlenirken ulusal güç dikkate alınmalıdır.

Devletler çatışma riskinin yüksek olduğu uluslararası sistemde ulusal hedeflerini gerçekleştirmek için birbirleriyle işbirliği yapmaktadırlar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında adım adım oluşan Avrupa Toplulukları da aynı amaçla hareket eden Batı Avrupa devletlerinin çabaları sonucu kurulmuştur.

Uluslararası sistemde temel aktör devletlerdir. Yukarıda da vurgulandığı gibi devletler günümüzde ekonomik, askeri, siyasi, mali ve insan kaynakları gibi gücü oluşturan temel unsurlara sahip varlıklardır. Devletler dış politikada karar verme tekeli bugün de korumaktadırlar. Nitekim AB örneğinde bunu somut biçimde görmek mümkündür. İşbirliğinin boyutları ne derece ilerlemiş olursa olsun, devletler kimi alanlarda karar alma yetkisini tekellerinde tutmaktadırlar. Bunların başında da savunma, güvenlik ve dış politika gelmektedir.

Realist yaklaşımın bir diğer argümanı, güç dengesini korumayı esas almaktadır. Avrupa Birliği'nin Kurucu Antlaşmalardan bugüne kadar izlediği politikalar, hem Avrupa içinde hem de uluslararası sistemde güç dengesini korumayı öngörmektedir. Almanya-Fransa ihtilafının aşılmasından Almanya sorununa, iki kutuplu sistem içinde ABD ile ittifak ilişkisine, 1990'lı yılların sonunda Doğu

13 Hans MORGENTHAU, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Second ed, New York, 1954; John STOESSINGER, *The Might of Nations*, Random House, New York, 1973; Kenneth N.WALTS, *The Theory of International politics*, McGraw Hill Inc, London, 1979; Robert GILPIN, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981; Robert O.KOAHANE, *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, s.43.

14 Faruk SÖNMEZOĞLU, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3.Baskı, İstanbul 2000, s.99.

Avrupa'nın AB ile ilişkilerini sıkılaştırmasına, 2000'li yıllarda Rusya Federasyonu ile ilişkilere ve ABD ile Rusya Federasyonu arasındaki gerginliklerde takılan tutuma kadar pek çok uygulamanın temelinde güç dengesini koruma hedefi önemli rol oynamıştır.

Realist yaklaşıma göre, Avrupa dış politikasının şekillenmesinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında beliren iki kutuplu güç dengesi sistemi başat rol oynamıştır. Batı Avrupa'da güvenlik ve istikrar on yıllar boyunca bu temel üzerinde sağlanmıştır. Bunun dışında kalan ulusal ve AT boyutundaki faktörlerin dış politikanın belirlenmesindeki rolü sınırlı kalmaktadır.

II. GENİŞLEME STRATEJİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

Avrupa'da bir birlik oluşturulması fikri özellikle, Birinci Dünya Savaşı, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönem ve İkinci Dünya Savaşı sırasında sık olarak ortaya atılmaya başlamıştır. Bundan önceki dönemlerde Avrupa'da bir birlik oluşturulması, farklı yazar ve düşünürlerin ortaya koydukları fikir ve tezlerle kendini göstermiştir. Bu başlık altında genişleme stratejisinin genel çerçevesi kısaca özetlenmeye çalışılacaktır.

A. GENEL OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ'NİN OLUŞUMU VE GENİŞLEME STRATEJİSİ

Yaklaşık 28 milyon sivil ve 14 milyon askerin hayatını kaybettiği İkinci Dünya Savaşı sonrasında, barışın korunması ve benzer bir felaketin tekrar yaşanmaması amacıyla, birlik oluşturulması istikametinde girişimlerde bulunulmuştur. Bu arada, bu kayıpların yaklaşık yarısını tek başına SSCB oluşturmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'da bütünleşme ve Avrupa'nın geleceği ile ilgili fikir beyan eden ilk devlet adamı Winston Churchill olmuştur. Churchill, "Avrupa kıtası, Adriyatik Denizi'nden Baltık Denizi'ne doğru uzanan bir 'Demir Perde' ile bölünmüştür. Bu perdenin gerisinde ise Merkezi ve Doğu Avrupa'nın eski ülkeleri, Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Belgrad, Budapeşte, Bükreş ve Sofya bulunmaktadır. Bu uğruna savaştığımız 'Özgür Avrupa' değildir." ifadesini kullanmıştır.

Avrupa'da birlik oluşturulmasının esas amacı, kıtada büyük yıkıntılara sebep olan savaşların önlenmesi olmuştur. Savaşları önleme amacının gerçekleşmesi, ancak söz konusu savaşları doğurabilecek sebepleri ortadan kaldırmakla mümkün olabilirdi. Tarihe göz attığımızda savaşların birincil sebebinin özellikle dünya üzerindeki ekonomik kaynakların kıtlığı, dengesiz dağılımı ve dolayısıyla bu durumun sonucunda ortaya çıkan kaynak paylaşımı sorunu olduğu görülmektedir. Dünyanın süper güçleri olarak nitelediğimiz devletler sürekli olarak

bu dengesizliği kendi lehlerine değiştirmek için çaba harcamışlardır. Kaynaklara sahip olma yolundaki bu çabalar savaşların başlıca sebebi olmuştur.

Yukarıdaki gerçeklerden yola çıkan Batı Avrupa'nın Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg gibi ülkeleri Avrupa Birliği'nin temellerini 1951 yılında kurdukları AKÇT (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu), 1957 yılında kurdukları EURATOM (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) ve AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ile atmışlardır. Daha sonra bu topluluklar AT (Avrupa Toplulukları) adı altında birleştirilmiştir.

Avrupa bütünleşmesinin, 29 Ekim 2004 tarihinde imzalanan "Avrupa İçin Anayasa ('A Constitution for Europe')"¹⁵ ile, bu Anayasa'nın Fransa ve Hollanda'da halk oylamaları sonucu reddedilmesine rağmen, günümüzde gelmiş bulunduğu aşamadan daha da öteye gitmeye hazırlandığı düşünülmektedir.

AKÇT'nin kurulma sebebi aslında kitap çalışmasının konusu olan Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın oluşturulma sebebinden çok farklı değildir. Bu nedenle, ileride anlatılacak olan genişlemenin dayanaklarının açıklanması açısından Avrupa'da birlik oluşturulmasının gerekçelerine kısaca değinilmesi faydalı olacaktır. Bu yönden ilk adım olan AKÇT önemlidir.

9 Mayıs 1950 tarihinde dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Fransız ve Alman kömür ve çelik üretiminin kontrolünü diğer Avrupa ülkelerinin de katılımına açık olacak ortak üst bir otoriteye devretme önerisini de içeren ünlü Schuman Bildirisi'ni açıklamıştır. Schuman'ın bildirisinde teklif edilen bu ekonomik organizasyonun oluşturulması ve yönetim şekli Fransa-Almanya arasında uzun yıllardan beri ciddi şekilde devam eden çatışmayı önlemek ve ileride ortaya çıkabilecek savaşları körükleyecek sebepleri ortadan kaldırmayı ve Avrupa Federasyonu yolunda ilk adım olmayı amaçlıyordu.¹⁶ Avrupa Toplulukları tarihinde atılan bu ilk adımın hızlı bir devamı olarak 18 Nisan 1951'de AKÇT'yi kuran Paris Anlaşması imzalanmış ve "Altılar" olarak anılan Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un içinde bulunduğu söz konusu anlaşma 10 Ağustos 1952'de yürürlüğe girmiştir.¹⁷

Avrupa Topluluklarının kuruluşundan itibaren göstermiş oldukları başarılı gelişim, başlangıçta AT'na girmek istemeyen ülkelerin daha sonra Topluluklara üyelik başvurusunda bulunmalarına yol açmıştır.

AET, kuruluşunun ertesinde Avrupa bütünleşmesinde temel araç işlevini görmüştür. Avrupa'daki bütünleşme süreci, ilk dört genişleme hareketi sonu-

15 Avrupa İçin Anayasa, 16.12.2004 tarih ve C 310 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi.

16 Paul FONTAINE, *A Fresh Start. The Schuman Declaration (1950-1990)*, 1990, s.44.

17 David GOWLAND and Arthur TURNER, *Reluctant Europeans: Britain and European Integration 1945-1998*, Longman, 2000, s.40.

cunda kurucu altı üye ülkeye zaman içerisinde katılan dokuz yeni üye ülke ile, sadece Batı Avrupa ülkelerini kapsayan bir bütünleşme hareketi olmuştur.

Avrupa'da bütünleşme yolundaki girişimler, AKÇT, AET ve AAET'nin kurulmasıyla sınırlı kalmamıştır. Bu arada Avrupa'da bütünleşme için "Schuman Bildirisi" ile yola çıkan devletler arasında İngiltere yer almamıştır.¹⁸ İngiltere daha sonra çıkarlarının AT içinde olduğunu gördüğünde, hatta Avrupa siyasi çevrelerindeki kimi değerlendirmelere göre, "AT'nin gelişmesini frenlemek amacıyla" bu örgüte 1963 ve 1967 yıllarında iki defa tam üye olmak amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu girişimler, Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün vetosuyla karşılaşmıştır. Vetonun gerekçesi oldukça çarpıcı olmuştur: "İngiltere, henüz Avrupa Toplulukları'na tam üye olacak düzeyde hazırlıklı bir ülke değildir".¹⁹ Bazı yazar ve bilim adamlarının fikrinde, De Gaulle tarafından İngiltere'nin AT'ye üyeliğinin reddi/ veto edilmesi Avrupa'daki rekabetin bir sonucuydu. Nitekim Fransa AT içinde kendisine rakip olabilecek bir ülke istemiyordu. AT'nin kurulduğu ilk yıllarda Almanya büyük potansiyele sahip bir ülke olsa da, savaştan yenik çıkması ve bu yenikliğin yaralarını daha sarmamış olması AT içinde Fransa'yı lider duruma getirmişti.

İngiltere, Fransa'da De Gaulle'in siyaset sahnesinden çekilmesinden sonra stratejik nedenlerden dolayı AT tarafından üye olması istenen ülkelerden olmuştur. Fransa'da De Gaulle'ün ardından cumhurbaşkanı görevine gelen ılımlı politikacı Georges Pompidou, İngiltere'nin yaptığı üçüncü başvuruyu geri çevirmemiş ve bu ülke İrlanda, Danimarka ve Norveç'le birlikte 22 Ocak 1971 tarihinde AT'ye Katılma Anlaşması'nı imzalamıştır.

Soğuk Savaş'ın bitmesi, 9 Kasım 1989 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 3 Kasım 1990'da iki Almanya'nın birleşmesiyle, Avrupa için tarihi bir fırsat doğmuştur. Böylece, Fransız yazar Victor Hugo'nun yüzyıllar önce dile getirdiği "ABD nasıl yeni bir dünyayı taçlandırdıysa, bir gün gelecek Avrupa Birleşik Devletleri de eski dünyayı süsleyecektir. İster benimsensin, ister reddedilsin birlik fikri hiç durmadan yakılıp yıkılan, kasılıp kavrulan bir Kıta'nın bin yıllık hülyası olarak her zaman varlığını sürdürmektedir" fikri, 21. yüzyılda gerçekleşme aşamasına gelmiştir.²⁰

Robert Schuman'ın 9 Mayıs 1950 tarihinde açıkladığı Bildiri'deki "Avrupa, elbette bir kerede, bir tek plana göre inşa edilemez. Ancak, Avrupa'da birlik oluşturulmasını sağlayacak somut başarılar üzerine inşa edilebilir" görüşünün

18 Jacques SANTER, Speech by Mr. Jacques Santer, President of the European Commission International Bertelsmann Forum 1998 Berlin, 3rd July 1998, SPEECH/98/151.

19 Profile 2001, **Türkiye – AB İlişkileri: Ortaklıktan Tam Üyelğe**, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, Ankara 2001, ss. 3-4.

20 Rıdvan KARLUK, Özgür TONUS, "Avrupa Birliği'nin Genişleme Perspektifinde Türkiye'nin Yeri", **Türkiye İktisat Kongresi 2004 Sunumu**, ss. 2-3.

hedeflerine ulaşması, ancak Avrupa'da ilk kurulan birlik olan AKÇT ile AET'nin başarıları ile mümkün olmuştur. Dolayısıyla, Robert Schuman Avrupa Birliği'nin oluşturulmasının bir kerede mümkün olamayacağına, bu oluşumun zamana yayılan önemli bir süreç olduğuna inanmıştır. En önemlisi, Schuman bu süreçte hep bir önceki gelişmelerin başarısı ölçüt alınarak devam edilmesi gerektiğine inanmıştır.

Avrupa'da 1990'lı yılların başında Doğu Bloku'nun çökmesinin ardından Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin (MDAÜ'nin) AB'nin genişleme sürecine dahil edilmesi, Avrupa'da "genişleme" ve "derinleşme"nin birlikte ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır.

B. GENİŞLEME STRATEJİSİNİN GEREKÇELERİ

Avrupa Birliği ilk kurulmaya başladığı zamandan günümüze kadar sürekli olarak genişleme eğilimi göstermiştir. Aslında, Avrupa Birliği'nin kurulma ve genişleme gerekçelerinin aynı doğrultuda olmasını, genişlemenin Avrupa'nın bütünleşmesi sürecinin aşamalarından biri olduğu gerçeğine bağlamak mümkündür. Avrupa Komisyonu Eski Başkanı Romano Prodi, 2000 yılında birliğin varlık ve genişleme gerekçelerini şu şekilde ifade etmişti: "Bizler akıl ve gönül birliği, ortak kaderimizi paylaşma, Avrupa Vatandaşlığı Birliği kurma ihtiyacını hissetmekteyiz".

Genişleme stratejisinin gerekçelerini olağan ve olağan dışı gerekçeler olarak ayırmak gerekmektedir. Nitekim AB'nin temellerinin atılmasından günümüze kadar sürekli olarak genişleme aşamalarından geçen AKÇT-EURATOM/AET – AT – AB sürecinde bu ayırımın yapılmasını gerekli kılacak yeteri kadar sebep bulunmaktadır.

Genişleme stratejisinin en önemli olağan gerekçesi, Robert Schuman'ın 1950 yılında "Avrupa elbette bir kerede, bir tek plana göre inşa edilemez. Ancak, birlik oluşturulmasını sağlayacak somut başarılar üzerine inşa edilebilir" şeklinde ortaya koyduğu ifadede yatmaktadır. Nitekim Avrupa'da bir birlik oluşturulması fikri bir kerede değil, ancak başarılı bir süreç sonunda, yani daha önce oluşturulan toplulukların başarıyı sağlaması, topluluklara belirli kriterleri yerine getiren yeni ülkeleri katmakla ve söz konusu başarıyı kıta üzerine daha geniş alana yaymakla gerçekleştirilebilirdi. Bu da genişleme stratejisi sayesinde olabilirdi. Dolayısıyla genişleme stratejisinin en önemli gerekçesi, birlik oluşturulmasının ancak bir sürecin sonunda olabileceği gerçeğidir.

Yeni üyelerin, Avrupa Toplulukları'na ve sonrasında Avrupa Birliği'ne katılmaları, uygulanan bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Nitekim üyelik öncesinde sonradan tam üye olacak ülkeler ekonomik işbirliği, serbest ticaret gibi aşı-

malardan geçmişlerdir. Görüldüğü üzere, genişlemenin gerekçeleri içerisinde küreselleşmenin esas sebebi olan ekonomik sebepler yine ön planda olmuştur. Bunlar kaynakların paylaşımı, ülke sanayilerinin üretmiş olduğu ürünlere pazar bulunması gibi gerekçelerdir. Avrupa ülkeleri Tek Pazar gibi önemli bir başarıyı sağlamışlardır. Nitekim Tek Pazar bu pazara dahil olan ülkeler arasında ilişkilerin pekiştirilmesi ve bu çatı altına daha fazla ülkenin katılması ile etkinleştirilebilirdi. Bunun yolu genişlemeden geçmektedir.

Avrupa (Ekonomik) Topluluğu Anlaşmaları kapsamında alınan kararlar her ne kadar ekonomiyi ön planda tutsa da siyasi amaç, gelecekte çıkabilecek savaşları önlemek, "ebedi barış"ı (Kant) gerçekleştirmektir. Avrupa'da kalıcı bir barışı sağlamak düşüncesi Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki zaman kesiti içinde olduğu gibi, İkinci Dünya Savaşı henüz sürerken de ortaya atılmıştır. Bu alanda yürütülen çalışmalar bir taraftan "Avrupa Birleşik Devletleri"nin kurulmasını öngören federalist akım tarafından dile getirilirken, diğer taraftan kalıcı bir barışı kendilerine amaç edinenler D. Mitrany'nin teorik çalışmalarını kendilerine temel almışlardır. Bu düşünürün 1943 yılında yazdığı "A Working Peace System" adlı eserinde belirttiği gibi, "sosyal ve ekonomik istikrarsızlıklar savaşın ana nedeni" olarak görülmüş ve buna karşın "sosyal ve ekonomik refah ise barışın ön şartı" olarak ortaya konmuştur. Mitrany'ya göre, "ulus ötesi" (transnational) ilişkiler bağı, uluslararası ilişkileri güçlendirerek, aşırı milliyetçiliği zayıflatabilecektir. Ortak çalışma zorunluluğundan doğan ihtiyaç, uluslararası barış ortamının oluşmasına katkıda bulunacaktır.²¹

Avrupa Birliği içinde farklı siyasi akımlar mevcuttur. Özellikle, Avrupa Parlamentosu'nda ortaya çıkan farklı siyasi akımlarca genişlemenin gerekçeleri farklı şekillerde algılanmaktadır. Mesela özellikle, Hıristiyan Demokratlar genişlemede temel olarak ülkelerin dini temellerinin göz önünde bulundurulması gerektiğine inanırken, diğer gruplar, örneğin Yeşiller buna şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Dolayısıyla, genişlemenin gerekçelerini AB açısından net bir şekilde ortaya koymak çok zordur. Nitekim bu gerekçeler farklı kesimlerce muhtelif şekillerde ileri sürülmekte, bazen genişlemeden bahsederken adaletsizce davranılmaktadır. Örneğin, Türkiye söz konusu olunca, bazı kesimler Avrupa Birliği'nin mutlaka coğrafi olarak Avrupa kıtası içinde genişlemesi gerektiğinden bahsederken, Türkiye genişlemenin içinde olacağı için örneğin Fas'a hayır denilmesinin adaletsizce bir tavır olacağını iddia etmektedirler. Oysa, yine aynı gerekçeleri ortaya koyanlar Türkiye'nin bir bölümünün coğrafi olarak Avrupa Kıtası'nda yerleştiğini görmezden gelmektedirler. Yine bu fikri savunanlar 2004 yılındaki genişlemeyle Avrupa Birliği üyesi olan Güney Kıbrıs Rum Kesimi ve Malta'nın Avrupalılığının tartışılır olduğunu da yine aynı şekilde görmezden gelmektedirler.

21 Harun GÜMRÜKÇÜ, **Türkiye ve Avrupa Birliği, İlişkilerin Unutulan Yönleri, Dünü ve Bugünü**, Avrupa-Türkiye Araştırmaları (ATA) Enstitüsü, Hamburg. Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul Mayıs 2002, ss. 154-155.

Avrupa Birliği'nin temel kilometre taşlarından olan, 29 Ekim 2004'de üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarıca imzalanan ve aday ülkelerin nihai senede imza attıkları AB Anayasası da genişlemenin gerekçeleri ve bu gerekçelerin adaleti ile ilgili konularda ipuçları vermektedir.

Avrupa Birliği Anayasası'nda, Hristiyanlık dinine atıfta bulunulmamasına karşın, "kiliselerin statülerine" saygı esası getiriliyor.²² İlgili maddede, cami ve sinagog dahil başka ibadet yerlerinin de adı geçmiyor. Dolayısıyla, AB Anayasası'nda bulunan bu ifadeler, Avrupa Birliği içerisindeki çifte standardın önemli göstergelerinden biridir. Bu durum AB için "Hıristiyan kulübü" yakıştırmalarını bir anlamda haklı kılmakla beraber, genişleme gerekçelerinin sadece ekonomik ve politik yönlerinin bulunmadığını, aynı zamanda din faktörünün de söz sahibi bazı Avrupa Birliği ülkeleri tarafından üstü kapalı da olsa geçerli bir gerekçe olarak kabul edildiğinin açık bir göstergesidir.

C. BİR SÜREÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ

Avrupa ülkelerinin "Avrupa" kavramı içinde bütünleşmesi, yani birliğe doğru ülkelerarası uyumun sağlanması, ekonomik yapı ve gelişmeleri bir-birine çok benzeyen altı ülke ile başlaması, bu başarının temel anahtarlarından birini oluşturmuştur. Savaştan yeni çıkan bu ülkelerin amaçları belliydi: Özgürlüğü korumak, barışı sürekli kılmak ve toplumların refah düzeyini sürekli yükseltmek. Bu başlık altında Avrupa Birliği'nin genişleme sürecine kısaca değinilecektir.

1. Genişleme Sürecinin Aşamaları ve Uyulması Gereken Kriterler

Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan Avrupa Topluluğu'na, daha sonra da Avrupa Birliği'ne dönüşen yapılanmaya zamanla Avrupa'da uyum politikasının gelişmesine katkıda bulunacağı beklenen ve Avrupa Birliği'ne girme koşullarını yerine getirebilen diğer ülkeler de üye olmuşlardır. Üye olma kriterleri günümüze kadar ilk planda ekonomik değil, siyasidir. Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın üyelikleri siyasi koşullar ve amaçlara göre gerçekleşmiştir. Orta ve Doğu Avrupa'lı aday ülkelerle sürdürülen müzakereler de siyasi temellere dayanmıştır.

Yine siyasi nedenler Türkiye'nin AB'ye üye olmasına mani olmaktadır. Bu çerçevede Avrupa'nın önde gelen haftalık dergilerinden "Der Spiegel" in 7 Ocak 2002 tarihli sayısındaki bir yazı dizisinde yer alan şu cümleler özel bir anlam kazanmaktadır. "Türkiye'nin AB üyeliği konusunda yürütülen tartışmalarda her ne kadar insan haklarına uyum ve AB istihdam piyasasının Türk iş gücüne açılımı gibi konular ön plana çıkıyorsa da, özünde Hıristiyan olmayan bir ülkenin, Topluluğa üye olup olmayacağı yatmaktadır".²³

22 "AB Anayasasında Hıristiyanlık Yok Ama Kilise Var", http://www.abhaber.com/haber_sayfasi, 31.10.2004.

23 Der Spiegel, Nr. 2/7.1.02, s.52.

AB'ye girmek için adayın başvurusu yanında, AP'nin ve Konsey'in kararı gerekmektedir. AP ile Avrupa Konseyi karar verirken bazı şartlar aramaktadırlar. Bu şartlar Amsterdam Antlaşması ile açıklığa kavuşturulmuştur. En başta adayın özgürlükçü ve demokratik bir devlet şekline sahip olması aranmakta, aday devlette insan haklarına, temel hürriyetlere ve hukuk devleti ilkelerine uyulması gerekmektedir.²⁴ Sonuç olarak, üye olacak ülkeler siyasi kriterlere göre seçilmekte, ama üyeliğe alınma idari işlem olarak gerçekleşmektedir.

a. Kopenhag Kriterleri

Haziran 1993'te yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, AB'ye tam üye olmak isteyen adaylar için yeni kriterler belirlenmiştir.

Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen kriterler üç başlık altında toplanmıştır:

- (1) Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarının sağlanması;
- (2) İşleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilme yeteneğine sahip olunması;
- (3) Siyasi, ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerle uyum yeteneğine sahip olunması.

Kısacası, Kopenhag Kriterleri, Avrupa Birliği'ne üye olmak için aday ülkelerin yerine getirmesi gereken asgari koşulları düzenlemektedir.

Kopenhag Kriterleri kendi içinde üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, siyasi kriterlerdir. İkinci grup kriterler, AB'ye aday olacak ülkenin ekonomik yapısına ilişkindir. Üçüncü grup kriterler ise, ilgili ülkenin üyelik yükümlülüklerini üstlenme istek ve yeteneğine sahip olmasını ve "acquis communautaires" olarak da bilinen Topluluk müktesebatını benimsemesini öngörmektedir.²⁵

AB'nin tam üye olacak adaylarda önem verdiği konulardan biri azınlık haklarıdır. Azınlık haklarına önem verilmesinin nedeni, azınlıklarla ilgili problemler sonunda demokratik istikrarın tehlikeye girebileceği endişesidir. Azınlıklara gerekli hakların verilmemesi, tam üye olacak ülkelerin komşularıyla olan ilişkilerinin bozulmasına da yol açabilecektir.²⁶

24 Gülören TEKİNALP ve Ünal Tekinalp, *Avrupa Birliği Hukuku*, 2.Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2000, s.788.

25 İrfan Kaya ÜLGER, *Avrupa Birliği El Kitabı*, Seçkin Yayınları, Ankara 2003, ss.189-190.

26 Cihan DURA ve Hayriye Atik, *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*, Genişletilmiş 2. baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mayıs 2003, ss. 215-216.

Tam üye olacak aday ülkelerde aranacak iki ekonomik kriter vardır. Bunlardan ilki, bu ülkede işleyen bir pazar ekonomisinin varlığı, ikincisi ise AB içindeki rekabet baskısı karşısında durabilme yeteneğidir.

b. Maastricht Kriterleri

Aslında Maastricht Kriterlerinin AB'ye giriş için şart koşulan kriterler olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Nitekim, söz konusu kriterler Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB)'ye giriş için yerine getirilmesi gereken kriterlerdir.

Söz konusu kriterler şu şekildedir:

- (1) Her üyenin yıllık ortalama enflasyon oranı, fiyat artışı en düşük olan üç üye devletin yıllık enflasyon oranı ortalamasını en fazla 1.5 puan geçebilecektir;
- (2) Üye devletlerin planlanan, ya da fiili kamu açıklarının gayri-safi yurtiçi hasıllarına oranının yüzde 3'ü aşmaması gerekmektedir;
- (3) Üye devletlerin planlanan, ya da fiili kamu borç stoklarının, gayri-safi yurtiçi hasıllarına oranının yüzde 60'ı geçmemesi zorunludur;
- (4) Her üye devlet, fiyat istikrarı bakımından en iyi sonucu sağlayan üç üye devletin ortalama nominal uzun vadeli faiz oranını en fazla 2 puan aşabilecektir;
- (5) Üye devletlerin ulusal paraları, Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasının izin verdiği "normal" dalgalanma marjı içinde kalmalıdır.

Maastricht Kriterleri her ne kadar EPB'ye giriş için gerekli kriterler olarak bilirse de, 2000'li yıllara gelirken bu kriterler aynen Kopenhag Kriterleri gibi AB'ye giriş kriterleri durumuna getirilmiştir. Bu durum özellikle Türkiye'nin adaylığı sürecinde açıkça kendini göstermektedir.

c. Coğrafi Kriter: Avrupa Kıtası'nda Toprağa Sahip Olma ve İstisnası – GKRY ve Malta

Ekonomik ve politik kriterlerle beraber diğer önemli bir kriter de üyelik başvurusu yapan ülkenin Avrupa kıtası içinde - alanı önemli olmamak kaydıyla - toprağa sahip olmasıdır.

Topluluğun üçüncü genişlemesinden sonra 8 Temmuz 1987 tarihinde Fas, Avrupa Topluluklarına katılmak için başvurmuştur. Adı geçen ülkenin başvurusu, Roma Antlaşması'nda öngörülen temel şarta uygun olmaması (Avrupa kıtasında toprağa sahip olma) dolayısıyla, 1 Ekim 1987 tarihinde Konsey tarafından reddedilmiştir. Fas'dan önce 1960'lı yıllarda Tunus için de benzer durum söz konusu olmuştur.

Bunun dışında, Avrupa Birliği'ne 2004 yılında tam üye olmuş ülkelerden Malta ve GKRY gerçeğini dikkate alırsak, aday ülkelerden Türkiye'nin yazılı olmayan

bir istisna ile karşı karşıya olduğunu görürüz. Özellikle, AB'nin farklı çevrelerinde zaman zaman "Türkiye'nin gerçekten Avrupa kıtasında yer alıp almadığına" ilişkin tereddütleri de dikkate alırsak, Malta ve GKRY gerçeği daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Büyük bölümü Asya kıtasında yer alan ve Orta Doğu ülkelere yakınlığı yönünden Türkiye'nin Avrupa Birliği tam üyeliğine adaylığı, zaman zaman AB çevrelerinde, üye olan ve olmayan ülkelerde tartışılmaktadır. Oysa Malta ve GKRY gerçeğine dikkat edersek, Malta'nın Avrupa'dan çok Afrika kıtasına, özellikle de Kuzey Afrika ülkelerine coğrafi yakınlığı dikkat çekmektedir. Ayrıca özellikle, Türkiye ile kıyaslandığında tamamı Asya kıtası içinde yer alan ve coğrafi olarak Orta Doğu ülkelerinin yanı başında yer alan GKRY'nin Avrupalılığının neden tartışılmadığı soruları düşündürücü boyuta ulaşmaktadır.

D. GENİŞLEMENİN YÖNÜ VE SONUÇLARI

Bu başlık altında genişleme süreci boyunca Avrupa Birliği'nin yaşadığı deneyim ele alınarak, sürecin nasıl ilerlediği ve aşamaları itibarıyla hangi sonuçları ortaya çıkardığı kısaca analiz edilmeye çalışılacaktır.

1. Kuzeye Doğru (İlk) Genişleme (1973 - İngiltere, İrlanda ve Danimarka) ve Sonuçları

İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk yıllarda İngiltere uluslararası alanda belirsiz bir konumda bulunuyordu. Nitekim savaşta zafer kazanan "3 büyük ülke"den biri olmasına rağmen, İngiltere, bu zaferin sonuçlarından ABD ve SSCB kadar yararlanamamıştır. Aynı zamanda İngiltere "Kıta Avrupası" ülkeleri gibi savaş zamanı işgal tecrübesi, bölünme ve savaş kayıpları gibi acı bir tecrübe de yaşamamıştır. İngiltere'nin bu tecrübeleri savaş sonrası yeniden yapılanma çalışmaları sırasında Avrupa'daki bütünleşme hareketlerine yaklaşım anlamında İngiliz politikasının oluşumuna yön vermiştir.²⁷

Winston Churchill ABD Başkanı Harry Truman'a yazdığı bir mektupta, İngiltere'nin Avrupa'daki bütünleşme çabalarını destekleyeceğini ancak içinde yer almayacağını belirtmiştir. Churchill'e göre İngiltere, Avrupa'daki yeni yapılanma, ABD ve İngiliz Uluslar Topluluğu arasında "hayati bir bağ" işlevini görecektir.²⁸

Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle 14 Ocak 1963 tarihinde yaptığı basın toplantısında tek taraflı olarak İngiltere'nin Roma Antlaşması'nın şartlarını uygulamaya istekli olmadığını belirtmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı'nın bu açıklamayı

27 David GOWLAND and Arthur Turner, **Britain and European Integration 1945-1998: a documentary history**, London and New York, 2000, s.1.

28 Murat KAVALALI, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci : AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri**, T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara Ekim 2005, s.5.

yapmasının temel sebebi, AT üyesi olmak isteyen İngiltere'nin ABD ile aşırı yakınlığı ve özellikle de Aralık 1962 tarihinde iki ülkenin nükleer silahlar konusunda bir anlaşma imzalamış olmalarıdır. De Gaulle'a göre en iyi çözüm, bir "ortaklık" anlaşması olmuştur.^{29*}

De Gaulle AET konusunda uluslararası oluşumlara karşı bir tavır izlemiş ve Topluluk organlarının yavaş yavaş siyasi alana yayılmasına karşı çıkmıştır. 10 Ocak 1966'dan sonra Konsey'de kararların oybirliği ile değil de, çoğunlukla alınacak olmasını, devletlerin özgürlüğü ile bağdaşmaz görmüştür. 5 Eylül 1960 tarihinde görüşlerini açıklarken, De Gaulle Avrupa'daki işbirliğinin sadece ekonomik alanlarda sınırlı kalmamasını, siyasi, kültürel ve savunma konularını da kapsamasını savunmuştur.^{30*} Uluslararası kurumların fonksiyonları, sadece teknik konularla sınırlı kalmalı, siyasi kararlar milli hükümetlerce alınmalıdır.³¹

10 Mayıs 1967'de İngiltere ve İrlanda, 11 Mayıs 1967'de Danimarka bir kez daha AET'ye tam üyelik başvurularını yapmışlardır. Bu ülkelerden Danimarka 9 Ağustos 1961'de, Norveç 30 Nisan 1962'de, İrlanda ise 31 Temmuz 1962'de AET'ye ilk katılım başvurularını yapmışlardır.

Fransa'da George Pompidou iktidarı zamanında 30 Haziran 1970 tarihinde İngiltere'nin AET'ye katılma müzakereleri başlamıştır. İngiltere için Katılım Anlaşması 22 Ocak 1972'de Brüksel'de imzalanmıştır.

İrlanda, Danimarka ve Norveç ile de benzer anlaşmalar imzalanarak AET üyelerinin sayısı yükseltilmiştir. Norveç, halkın "hayır" oyları sebebiyle Toplulukların dışında kalmış, 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren katılma anlaşmalarıyla AET'nin üye sayısı 6'dan 9'a yükselmiştir.

AT Komisyonu ve diğer organların değişik tarihlerde gündeme getirdiği siyasi birlik önlemlerinin sentezini yapan Belçika Başbakanı Leo Tindemans'ın hazırladığı ve kendi adıyla anılan Aralık 1975 tarihli rapor,³² çok az bölümü uygulamaya aktarılmış olmasına rağmen, Avrupa Siyasi İşbirliği'nin gelecek 10 yıldaki gelişimine ışık tutmuştur. Tindemans Raporu'nda yer alan radikal önerilerden bazıları şu şekildedir: Topluluklar ile Avrupa Siyasi İşbirliği ayırımının ortadan kaldırılması, Avrupa Siyasi İşbirliği'nin hukuki bir zemine oturtulması, ortak dış politikanın temel yöneliminin Devlet ve Hükümet Başkanlarından

29 *Buradan AB tarafından "ortaklık" önerilen ilk ülkenin Türkiye olmadığını, daha önce bu "ortaklık"ın İngiltere'ye önerildiğini görmek mümkündür.

30 *De Gaulle aslında NATO İttifakının da yeniden gözden geçirilmesinden yanaydı. Nitekim Fransa, 11 Mart 1966'da NATO'nun askeri alanından çekilmiştir. De Gaulle'un bu politikası, Mayıs 1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'ya müdahalesine kadar sürmüştür.

31 Rıdvan KARLUK, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Genişletilmiş Altıncı Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2002, s.13.

32 **Bulletin of the European Communities**, Supplement 1/76.

oluşan Avrupa Konseyi tarafından belirlenmesi ve Bakanlar Konseyi'nin bu süreçte aktif rol oynamaları. Tindemans raporunda ayrıca "savunmaya ilişkin çok özel sorunlar" için üye ülkelerin birbirleriyle görüş alışverişinde bulunmaları, Konsey'in çoğunluk oyu ile karar alması, Komisyon'un dış ilişkilerdeki rolünün artırılması istenmiştir.³³ Raporda ileri sürülen bu görüşlerin bir bölümü, Maast-richt Antlaşması'na kadar geçen sürede adım adım uygulamaya konmuştur.

Kısaca, AET'nin ilk genişlemesi, ekonomik gelişme seviyesi birbirine yakın ülkelerin tam üyeliği sonunda gerçekleşmiştir. Ekonomik gelişmesini belli bir seviyeye getirmiş ülkelerin AET'na tam üyeliği, bütünleşme sürecinin sorunsuz olacağı düşüncesini yaygınlaştırmıştır. Bununla beraber, dünya ekonomisinde ortaya çıkan bazı gelişmeler ile AET'nin hukuki yapısı, toplulukta karar alma süreci ve bütçenin yapısı, İngiltere'nin federal eğilimleri reddetmesi birinci genişlemenin sorunlarla gerçekleşmesine yol açmıştır.

2. Güneye Doğru Genişleme (1981, Yunanistan) ve Sonuçları

Topluluğun ikinci genişlemesi, 1981 yılında Yunanistan'ın katılımıyla güneye doğru gerçekleşmiştir. Dönemin Batı karşıtı politikaları savunan muhalefet partisi PASOK'un Yunanistan'da iktidara gelme ihtimali, bu ülkenin tam üyelik sürecini hızlandırmıştır. Görüşmeler 27 Temmuz 1976'da başlamış ve 28 Mayıs 1979'da Atina'da tam üyelik ile ilgili Katılım Anlaşması imzalanmıştır. Böylece, Yunanistan 1 Ocak 1981'den itibaren AT'nin 10. üyesi olmuştur.³⁴ Katılım Anlaşması, 5 yıllık bir "uyum dönemi"ni öngörmüş ve bu süre içinde gümrük tarifelerinin kaldırılması ve Topluluğun ortak gümrük tarifesine uyumun sağlanması amaçlanmıştır. Geçiş dönemi boyunca 14 üründe kota uygulamasına devam edilmesi kabul edilmiştir.³⁵

Yunanistan'ın ekonomik açıdan tam üyelik için gerekli olan şartları taşıması, tam üyelikten sonra çok fazla sorun yaratmamıştır. Nüfus ve yüzölçümü bakımından küçük bir ülke olması, tam üyeliğin ilk yıllarında bazı ekonomik problemlerine rağmen, Yunanistan'ın Birlik içinde daha kolay hazmedilmesine yol açmıştır. Bununla beraber, ilk yıllarda ortaya çıkmayan ekonomik problemler, 1990'lı yıllarda belirginleşmiştir. Komisyon ve Avrupa Para Enstitüsü tarafından 1996 ve 1998 yıllarında yapılan değerlendirmeler, Yunanistan'ın EURO'ya geçiş için belirlenen kriterleri yerine getiremeyen tek AB ülkesi olduğunu ortaya koymuştur. Yaklaşık 20 yıl sonra, 2015 yılı itibarıyla bile girilen derin krizden çık-

33 John PINDER, *European Community-The Building of the Community*, Oxford University Press, Oxford ve New York, 1995, s.121.

34 *AT içinde Yunanistan'ın destekçiliğini, Valery Giscard d'Esteing yapmıştır. Bkz. Derek W.URWIN, *The Community of Europe: A History of European Integration Since 1945*, Longman, New York, 1991, ss.117-126; Alan M. WILLIAMS, *The European Community*, Blackwell, Oxford, 1991, ss.64-66.

35 KARLUK, a.g.e., ss.15-16.

ma yönünde ciddi sinyaller veremeyen Yunanistan'ın özellikle EURO'dan çıkarılma ihtimallerinin görüşülmesi bırakın bu ülkenin AB üyeliğini, birliğin kendi geleceği yönünden düşündürücüdür.

Yunanistan'ın tam üyeliğinin yarattığı siyasi sorunlar, her zaman ekonomik sorunlardan daha ağır basmıştır. Türkiye'nin 1987 yılında Avrupa Birliği'ne yaptığı tam üyelik başvurusu, Yunanistan'ın sürekli siyasi sorun yaratan bir ülke olmasına sebep olmuştur. Yunanistan, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ortaklık ilişkisinin geliştirilmesini engellemiş, Türkiye söz konusu olduğunda AB'nin genişleme sürecini veto edebileceğini belirtmiştir.

3. Güneybatıya Doğru Genişleme (1986, İspanya ve Portekiz) ve Sonuçları

Avrupa Toplulukları 1 Ocak 1986 tarihinde İspanya ve Portekiz'in Topluluklara katılması ile üçüncü defa genişlemiştir. AT içinde İspanya'nın destekçiliğini, Yunanistan için olduğu gibi, Fransa'nın eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing yapmıştır.

Portekiz'in Topluluğa katılma başvurusu, bu ülkede önemli kalkınma çabalarını ve ekonominin yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu amaçla AT'dan ek mali ve teknik yardım talebinde bulunulmuştur. Katılım Antlaşması ile Portekiz'e 7 yıllık bir "uyum dönemi" süresi verilmiştir. Portekiz ve İspanya'nın dış ticaretleri içinde AT'nin payının ağırlığı, bu iki ülkenin tam üyeliklerini hızlandırmıştır.³⁶

İspanya ve Portekiz'in Topluluğa katılması, başlangıçtaki üye sayısının iki katına çıkmasına yol açmıştır. Böylece, daha önceki genişleme süreçlerinde oybirliği ile karar alma konusunda ortaya çıkan problemler biraz daha ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Avrupa Birliği'nin canlandırıldığı bir dönemde, İspanya ve Portekiz'in katılımıyla güneybatıya doğru genişleme, bazı tepkilere yol açmıştır. Genişlemeye taraftar olmayanlar, AT'nin böylece bir serbest ticaret alanına dönüşeceği, birlik ilkesinden uzaklaşacağı, niteliğinin değişeceğini savunuyor ve birliğin coğrafi büyümeye feda edilmemesi gerektiğini belirtiyorlardı. Genişlemeden yana olanlar ise büyüme ile AT'nin bir "zenginler kulübü" olmadığını kanıtlanacağını, büyümenin birliğin gerçekleşmesini geciktirmeyeceğini, Avrupa'da demokrasinin böylece güçleneceğini açıklıyorlardı.

Ayrıca İspanya ve Portekiz'de tarım sektörünün ekonomideki payının büyük olması, ortak tarım politikasına uyum sorununu gündeme getirmiştir. Şarap,

36 G.N.YANNOPOULOS, *European Integration and the Iberian Economics*, Basingstoke, Macmillan, 1989, s. 280.

meyve, sebze ve zeytinyağında İspanya'nın üretimi ve ihracat kapasitesi çok yüksek, diğer tarımsal ürünlerde ise düşüktü. Bu durum, üretim ve ihracat kapasitesinin yüksek olmadığı sektörlerdeki çiftçilerin Topluluk rekabetine ayak uydurmada güçlük çekmesine yol açmıştır. Portekiz'deki tarım sektörü ise çok sayıda yapısal aksaklığa sahipti. İşgücünün dörtte birine istihdam sağlayan tarım sektörü, ülkedeki tarımsal tüketimi karşılamaya yetecek üretime sahip değildi.³⁷

İspanyol ve Portekiz sanayisinin gelişmesi, gümrük duvarları arkasında sağlanmıştır. Bu ülkelerde sanayi sektörü, biri modern, diğeri geleneksel olmak üzere iki alt gruba ayrılmıştır. Tam üyelikten sonra rekabetin yoğunlaşması, geleneksel sanayi sektörlerinde yapısal değişiklikleri zorunlu kılmıştır.³⁸

AT'nin güneye genişlemesi sonunda ortaya çıkan problemler, genişleme politikasının yerini derinleşme³⁹ politikasının almasına neden olmuştur. Ayrıca Toplulukların ikinci ve üçüncü genişlemesi, 12 ülkeden oluşacak Topluluğun karar süreçlerindeki etkinliğin artırılması konusundaki girişimlerini hızlandırmıştır. Komisyon iç sınırların kaldırılması için alınması gereken önlemleri belirleyen Beyaz Kitabı (White Paper) hazırlamıştır. Avrupa Parlamentosu "Birlik Antlaşması Taslağı"nı geliştirmiştir. Ayrıca Roma Antlaşması'nın gözden geçirilmesi için bir Hükümetlerarası Konferans toplanması kararlaştırılmıştır. Bu Konferans, 1985 yılı sonunda Lüksemburg'ta toplanmış ve Şubat 1986'da Tek Avrupa Senedi'nin hazırlanıp imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.

4. Doğuya Doğru "de facto" Genişleme - 1990 (Doğu Almanya)

Avrupa Topluluğu iki Almanya'nın 3 Kasım 1990 tarihinde birleşmesiyle birlikte fiili olarak genişlemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya ikiye bölünmüştü. 13 Ağustos 1961 tarihinde iki Almanya arasında sınırlar kapatılmış ve Berlin Duvarı'nın yapımına başlanmıştır. W.Churcill bu duvarı "demir perde" olarak tanımlamış ve duvar iki blok arasındaki Soğuk Savaş'ın bir simgesi olmuştur. Yapılışından 28 yıl sonra, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki demokratikleşme hareketleri sonucunda Berlin Duvarı, 9 Kasım 1989'da yıkılmış ve duvarın ortadan kaldırılmasından bir yıl sonra 3 Kasım 1990'da iki Almanya birleşmiştir. Bu birleşme ile AT organlarında Almanya'nın ağırlığı artmıştır.

37 Avrupa Topluluğu Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1986, s.7.

38 Avrupa Topluluğu Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1986, s.7.

39 *Derinleşme: AB'nin bazı dönemlerde genişleme sürecine ara vermesini ekonomik entegrasyonun daha ileri aşamalarına geçmek için bütünleşme yolunda yeni adımlar atmasını ifade etmektedir. AB iki kez derinleşme politikası izlemiştir. Bunlardan birincisi, 1985-1992 yılları arasında gerçekleştirilen Tek Pazar programıdır. İkincisi ise, Tek Pazar hedefine ulaştıktan sonra Topluluğun iktisadi birlik olma yolunda attığı adımlardır. Parasal bütünleşme, ortak dış politika, güvenlik politikası ve ortak savunma politikaları son dönemde izlediği derinleşmenin temel unsurlarıdır.

5. Merkez ve Kuzeye Doğru Dördüncü Genişleme (1995, Avusturya, İsveç ve Finlandiya) ve EFTA'nın Dağılması

Avusturya, 17 Temmuz 1989 tarihinde Avrupa Topluluklarına katılmak için Konsey'e başvurmuştur. Avusturya, AT'na tam üyelik başvurularında bulunan İsveç ve Finlandiya ile birlikte ele alınarak adı geçen ülkelerle birlikte 1 Şubat 1993 tarihinde tam üyelik müzakerelerine başlamıştır.

Avrupa Parlamentosu, 4 Mayıs 1994 tarihinde almış olduğu tarihi kararlarla Avusturya, Finlandiya, Norveç ve İsveç'e yeşil ışık yakmış ve AB'nin kapısını bu dört ülkeye açmıştır. 24-25 Haziran 1994 tarihindeki Korfu Zirvesi'nde, dört yeni ülkenin üyelik anlaşmaları imzalanmıştır. Fakat Norveç'teki halk oylamasında Norveçlilerin büyük oranda "hayır" demesi, bu ülkeyi AB dışında bırakmıştır. Böylece Avrupa Birliği dördüncü genişlemesini Merkezi ve Kuzey Avrupa'ya doğru gerçekleştirmiştir. Üç EFTA üyesinin AB'ye katılması ile birlikte EFTA çözümlü sürecine girmiş ve fiilen dağılmıştır.

6. MDAÜ, Baltıklar, GKRY ve Malta'nın Katılımıyla Avrupa Birliği'nin En Kapsamlı Genişlemesi - 2004

Avrupa Birliği'nin 5. kuşak genişlemesi olarak adlandırılan süreç, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ile başlayan ve Avrupa Konseyi'nin Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi'ne kadar uzanan dönemde geliştirilmiş bir düşüncedir. Ancak genişlemeyi olası kılan somut adımlar 1997 Lüksemburg Zirvesi ile atılmaya başlanmıştır.⁴⁰

Federal Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer, 12 Mayıs 2000 tarihinde yaptığı konuşmada,⁴¹ Avrupa bütünleşmesinin MDA ülkelerini kapsamadığı sürece eksik kalacağını belirtmiştir. Fischer'e göre, sadece Batı Avrupa ile sınırlı olan bir Avrupa Birliği, her zaman için yok olma tehdidi altında olacaktır. Zira, Merkezi ve Doğu Avrupa'da, güçler dengesi üzerine kurulu olan ve milliyetçi çatışmaların yaşandığı bir sistem hakimdir. Bu istikrarsız ortam, gelecekte Batı Avrupa'yı da tehdit edecektir. Bu bağlamda, AB genişlemesinin MDA ülkelerini kapsamaması gerektiğinin önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

AT ile MDA ülkeleri arasındaki ilişkilerde, 1980'li yılların sonundan itibaren önemli ilerlemeler kaydedilmeye başlanmıştır. Sovyet Bloğunda yaşanan dağılma sürecinin bir sonucu olarak, AT ile "Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (Co-

40 T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, Ankara, Kasım 2002, s.266.

41 Joschka FISCHER, "From Confederacy to Federation – Thoughts on the finality of European Integration", Humboldt Üniversitesi, Berlin, 12 Mayıs 2000.

uncil for Mutual Economic Assistance – CMEA/COMECON)” arasında 25 Haziran 1988’de imzalanan Ortak Bildiri⁴² ile taraflar birbirlerini resmen tanıdılar.

1989 - 1991 yılları arasında Komünizmin ani çöküşü ve Soğuk Savaş’ın sona ermesi, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde dramatik boyutta politik ve ekonomik değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu durum, doğuya doğru genişlemeyi de Avrupa Birliği’nin gündemine taşımıştır.⁴³

Avrupa Birliği, Doğu Avrupa devletlerinin başvurularını değerlendirip bu konuda müzakerelere başlamak için ekonomik istikrarı ve demokratik gelişmeyi şart koşmuştur. Oysa bu devletler 1990’lı yıllarda ekonomik açıdan güçlenmek için yardıma ihtiyacı olan ve demokrasiyi yerleştirme konusunda güçlükler çeken devletlerdi. İlk önce bu devletler arasından 10 aday gösterildiği halde hepsinin aynı anda entegre edilmesi düşünülmemiştir. Doğu Avrupa devletleri ile imzalanan Avrupa Anlaşmaları uyarınca, bu devletler yoğun bir giriş hazırlıkları süreci geçirmiş ve 2004 yılı itibariyle üye devlet sıfatı kazanmışlardır.

Doğu Avrupa devletleri ile müzakereler 1998 yılında başlamıştır. İlk olarak Polonya ve Macaristan’ın ekonomik durumlarıyla ilgili PHARE Programı yürürlüğe konulmuştur. Daha sonra aynı program diğer adaylara da uygulanmıştır. Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Macaristan ile müzakereler bu ilkelerin diğer MDAÜ’ne oranla daha erken AB üyesi olacakları şekilde sürdürülmüş ve bu ülkelerin dışında kalan MDAÜ ile müzakereler daha geç başlamıştır.

Doğu Avrupa ülkelerinden adaylığı ilk grupta söz konusu olanların bile üyeliğinin 2002 yılından önce gerçekleşmesinin mümkün olmadığı daha 1990’lı yılların sonlarında, müzakereler daha başlamadan belirtilmiştir.⁴⁴ 1999 Aralık Helsinki Zirvesi’nde her aday ülke için Kopenhag Kriterleri’nin tümünün gerçekleşmesine bağlı olarak, 2002 yılının sonunda AB’nin yeni adayları kabule hazır olacağı bildirilmiştir. Nitekim 10 ülke 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren AB’nin tam üyesi olmuştur. Mayıs 2004’e gelindiğinde Avrupa Birliği, yarım asrı aşkın tarihi boyunca Tablo 1’de özetlenen genişleme ve çeşitli ülkelerin girişimleriyle gerçekleşen uzun başvuru sürecinden geçmiştir.

42 22 Haziran 1988 tarih ve 88/345/EEC sayılı Konsey Kararı, 24.06.1988 tarih ve L 157 sayılı **Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi**, ss. 34-35 AET ve Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi arasında resmi ilişkilerin bağlanması hakkında Ortak Deklarasyon.

43 J.Richard PIPER, **The Major Nation – States in The EUROPEAN UNION**, University of Tampa, Pearson Longman, New York 2005, s.351.

44 **International Herald Tribune**, 23.01.1997.

E. GENİŞLEMEDE GELİNEREN NOKTA VE SÜRECİN GELECEĞİ

Bu başlık altında Avrupa Birliği’nin özellikle, 2004, 2007 ve 2013 yıllarında gerçekleştirdiği son genişlemelerinin ardından uzun süreç boyunca birliğin çehresinin nasıl değiştiği ve muhtemel yeni genişlemeler irdelenmeye çalışılmıştır.

1. 25’ler Avrupası’nda Genişlemenin Paradoksları

2004 yılında üye sayısı 15’ten 25’e yükselirken Avrupa Birliği tarihi bir meydan okuma ile yüzleşmiştir. Söz konusu genişleme, birliğin jeopolitik, kurumsal, ekonomik, sosyal ve bölgesel dengelerini tümüyle alt-üst etmiştir. Nitekim bu genişlemenin maliyeti tahmin edilen üzerinde olmuş, Ortak Tarım Politikası ve Bölgesel Politika yeniden yapılandırılmak zorunda kalmıştır.⁴⁵

2004 yılındaki genişleme politik, kurumsal, finansal ve sosyoekonomik sorunlar yaratmış ve Ortak Tarım Politikası’nın ve Avrupa’nın Geleceği Konvansiyonu’nun hazırladığı AB Bölgesel Politikası’nın ve kurumsal yapılandırmanın yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır.

On yeni üye ülkenin yüzölçümü “AB-15”in yüzölçümünün % 23’ne denk gelirken ve nüfusları “AB-15”in toplam nüfusunun % 20 düzeyindeyken, GSYİH’nin % 4.5’i, kişi başına düşen GSYİH’nin da % 23’ü geçmemektedir. Oysa 1986 yılında o zaman AT’ye yeni katılan ve AT’nin en fakir ülkelerinden olan Yunanistan, İspanya ve Portekiz için bu rakam % 60 düzeyindeydi. Kısacası, on yeni üyenin katılımı ile, “25’ler AB”de kişi başına düşen milli gelir “15’ler AB”ye nazaran % 13 düzeyinde bir düşüş kaydetmiştir.

2004 yılındaki genişlemenin sonunda oluşan durumun rakamsal özetini aşağıdaki şekilde ortaya koyabiliriz:⁴⁶

- Genişleme, AB’nin coğrafi yüzölçümünü % 19 artırmıştır.
- AB’nin toplam nüfusu % 20, başka bir deyişle 75 milyon artışla 378 milyondan 453 milyona yükselmiştir.
- 10 yeni ülkenin GSYİH’nin “AB-15” GSYİH’na oranı % 4’dür.
- 10 yeni ülkede kişi başına düşen GSYİH, “AB-15”de aynı rakamın % 40’na tekabül etmektedir.
- 2003 yılı sonuçlarına göre, bu 10 ülkede yıllık GSYİH artışı % 5 oranındayken, “AB-15”de bu oran % 1.5 olarak gerçekleşmiştir.

45 André GAMBLIN, Jacqueline Beaujeu-Garnier ; „Dossier: L’EUROPE a 25: Les Paradoxes de L’Elargissement“, **Images Economiques Du Monde 2004**, Edition Armand Colin, Paris 2004, s. 13.

46 Simon SWEENEY, **Europe, the State and Globalisation**, Pearson Longman, Glasgow, 2005, s.214.

- 10 yeni ülkedeki tarım istihdamının toplam istihdam içindeki oranı % 15'dir (Polonya'da bu oran % 18'dir). AB'de söz konusu oran % 4.5'dir.
- 10 yeni katılan ülkede tarımın GSYİH'ya oranı % 15 iken, AB-15'de bu oran % 2.5 seviyesindedir.

AB'ye 2004 yılında üye olan on MDAÜ'nin yedisinde AB üyeliği öncesi referandum yapılmış ve bu referandumlarda "evet" oyu çıkmıştır. Aşağıdaki tablodan (Tablo 1) de anlaşıldığı gibi, yedi ülke arasında en fazla katılım oranı Malta'da % 91 olarak ortaya çıkmıştır. Yine aynı ülke % 53.6 ile AB'ye en az "evet" diyen adaylar arasında olmuştur. En fazla "evet" oyu Litvanya ve Slovakya'dan çıkmıştır. Buradan anlaşılan, on ülke arasında ekonomik ve hayat standartları göstergeleri nispeten daha yüksek olan ülkelere AB'ye daha az oranda "evet" çıkmıştır. Fakat ekonomik açıdan daha az gelişmiş bölgeler olan nitelendirilebilen Litvanya ve daha önce AB tarafından yolsuzluğun yüksek olması dolayısıyla eleştirilen Slovakya'dan daha yüksek oranda "evet" oyu çıkmıştır. Burada, bu iki ülkenin daha 1999 yılında 10 aday ülke arasında AB'ye ikinci aşamada katılacak ülkeler arasında gösterildiğini hatırlatmakta yarar vardır.

Tablo 1: Avrupa Birliği Üyeliği İçin Yapılan Referandum Sonuçları

Ülkeler	Katılım Oranı (%)	Evet Oyu (%)
Litvanya	63.4	91.1
Slovenya	60.3	89.61
Malta	91	53.6
Slovakya	52.2	92.5
Polonya	59.6	78
Çek Cumhuriyeti	55.21	77.33
Macaristan	45.6	83.8

Kaynak: André GAMBLIN, Jacqueline Beaujeu-Garnier; „Dossier: L'EUROPE a 25: Les Paradoxes De L'Elargissement“, **Images Economiques Du Monde 2004**, Edition Armand Colin, Paris 2004, s.17.

Diğer bir çelişki yaşam standartları arasındaki farktan kaynaklanmıştır. Ayrıca 10 yeni üye ülkenin kendi aralarında da bu açıdan farklar göze çarpmaktadır. Nitekim yoksulluk sınırının altında yaşayan insanların oranı Çek Cumhuriyeti'nde %2 iken, bu oran Litvanya ve Estonya'da % 40'a kadar çıkmaktadır.

2. Bulgaristan ve Romanya'nın Katılımıyla Avrupa Birliği'nin 2007 Yılı Genişlemesi

Avrupa Toplulukları sadece 6 gelişmiş Batı Avrupa ülkesinin katılımıyla kurulduğu zaman, uzun yıllar "zenginler kulübü" adıyla anılmıştır. 28 üyeli bugünkü

AB'nin aynı şekilde adlandırılması mümkün değildir. Nitekim 2004 yılı genişlemesi çok hızlı bir şekilde yeni bir genişleme sebebiyle tarih olmuştur. Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerle AB'ye katılım müzakereleri 2004 yılında katılan 10 ülke gibi 2000 yılında başlamıştır.

Bulgaristan ve Romanya AB'ye 2004 yılında katılan MDA ülkelerinden daha fakir ülkelerdir. Bulgaristan'ın GSYİH'i AB ortalamasının % 23'nün, Romanya'nın GSYİH'i ise AB ortalamasının % 27'nin altındaydı. Romanya yaklaşık 23 milyon nüfusuyla, Polonya hariç 2004 yılında katılan ülkelerin hepsinden daha büyüktür. Her iki ülke çok büyük bir tarım sektörüne sahiptir. Romanya'da toplam işgücünün % 40'ı, Bulgaristan'da ise % 26'ı tarımda istihdam edilmektedir. Aşağıdaki tablo (Tablo 2) bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁴⁷

Tablo 2: 2007 Yılındaki Balkan Genişlemesi

	Nüfus	GSYİH'nin AB'ye oranı (%)	Tarımsal İstihdam (%)
Bulgaristan	8.2 Milyon	23	26
Romanya	22.5 Milyon	27	41

Bulgaristan ve Romanya'nın üyelik müzakereleri genel olarak sıkıntısız geçmiştir. Avrupa Birliği Komisyonu'nun, Bulgaristan ve Romanya'nın reformları uygulamaları halinde AB'ye katılım için 2007'nin uygun olduğu tavsiyesinde bulunacağı belirtilmiştir.⁴⁸ Bu doğrultuda 1 Ocak 2007 tarihinde Bulgaristan ve Romanya AB'nin tam üyesi ülkeler olmuşlardır.

3. Son Genişleme ve Muhtemel Genişlemeler

Avrupa Birliği, 1973 yılında başlattığı genişleme sürecinde 2013 yılına gelindiğinde önemli bir aşama kaydetmiştir. Bu gelişmeler Tablo 3'de kısaca özetlenmeye çalışılmıştır. 1 Temmuz 2013'te Hırvatistan'ın tam üyeliği başlamıştır.⁴⁹ Muhtemel yeni genişleme hareketinde AB üyeliği için en yakın adaylar olarak, ilk başta Batı Balkan ülkeleri, muhtemel orta vadede Türkiye ve referandumlardan alınacak sonuçlara göre EFTA ülkeleri gösterilmektedir.

Türkiye AB'ye üyeliği en çok tartışılan ve bundan sonra da tartışılacak olan ülke konumundadır. Bu özelliği itibarıyla Türkiye AB'nin genişleme sürecinin en dikkat çeken ülkesi konumundadır. Türkiye birçok özelliği itibarıyla AB'nin vazgeçemediği bir ülke olmakla birlikte, Avrupa Yeni Komşuluk Politikası'nın da belirleyici ülkelerindedir. Türkiye ileride birliğe tam üyesi olması durumunda

47 SWEENEY, a.g.e., ss. 224-225.

48 <http://www.hurriyetim.com.tr/haberler/>, 10.01.05

49 «Hırvatistan AB'nin 28'inci üyesi oldu», http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/07/130701_hrvatistan_ab, 1 Temmuz 2013.

Türkiye ile olan sınırları dolayısıyla AB, Suriye, İran, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ile de komşu olacaktır. Bu nedenle, Yeni Komşuluk Politikası da dikkate alındığında Türkiye, Avrupa Birliği için önemli bir ülke niteliğindedir. Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan gibi ülkelerle sıkı ve dostça ilişkileri ve bu üç ülkeyi birleştiren BTC petrol boru hattının ve BTE doğalgaz boru hattının başarılı işleyişi ve en son 2015 yılı Mart ayında temelleri atılan TANAP AB için bir kazanımdır. Türkiye'nin özellikle, Azerbaycan ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile de tarihi bağı ve bugünkü yakın ekonomik-ticari ilişkileri Türkiye'yi Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası açısından önemli kılmaktadır.

Avrupa Birliği'nin, 1992 yılı Ocak ayında Slovenya ile beraber Hırvatistan'ı bağımsız ülke olarak tanıdığını ilan etmesiyle⁵⁰ AB – Batı Balkan^{51*} ülkeleri ilişkileri gelişmeye başlamıştır.

16-17 Aralık 2004 tarihlerinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesinde, Batı Balkanlar'daki ülkelerin geleceğinin AB sınırları içinde olduğu teyit edilmiş ve Komisyon, üyelik müzakerelerinin 17 Mart 2005 tarihinde başlatılması amacıyla Hırvatistan için müzakere çerçevesi önerisi hazırlayarak Konsey'e sunmaya ve Konsey bu çerçeveyi onaylamaya davet edilmiştir. Üyelik müzakerelerine Ekim 2005'te başlayan Hırvatistan 1 Temmuz 2013 itibariyle AB'ye tam üye olmuştur. Buraya kadarki süreçte 2 Aralık 2011 tarihinde Avrupa Parlamentosu'nda yapılan oylamada Hırvatistan'ın AB üyeliğine 564 evet oyu çıkarken, 38 parlamenter ise karşı oy kullanmıştır. Hırvatistan içinde AB üyeliği referandumu 22 Ocak 2012 tarihinde gerçekleştirilmiş ve referanduma katılanların yüzde 67'si AB üyeliği lehine oy kullanmıştır.

Hırvatistan'dan sonra Makedonya AB yolunda diğer ülkelere göre bir mesafe kat etmiş bulunmaktadır. 2003-2005 yıllarında Makedonya açısından Avrupa Birliği seviyesinde önemli gelişmeler olmuştur. Nitekim AB Özel Temsilciliği çalışmaya başlamış, uyum programı uygulamaya konmuştur. Nisan 2003'de AB ordusu kurulduktan sonra ilk kez Makedonya'da göreve başlamıştır. Ciddi siyasi ve ekonomik sorunları olmasına rağmen, Makedonya'ya üyelik şemsiyesi altında büyük destek verilmektedir. Bunun sonucu olarak da 2005 yılında Makedonya "aday ülke" statüsünü almıştır.

Makedonya'nın Avrupa Birliği içerisindeki en önemli destekçisi Slovenya'dır. Nitekim 2007 yılına gelindiğinde AB Komisyonu her ne kadar Makedonya için katılım müzakereleri tarihinin belirlenmesi için çok erken olduğunu belirtse de,

50 Hırvatistan ve Slovenya'nın Resmen Tanınmasına Dair Avrupa Parlamentosu Ülke Kararı, **Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi**, Sayı C 039, 17.02.1992, s.130.

51 *Eski Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti ülkeleri Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan, Karadağ ve Arnavutluk'tan oluşan bölge AB tarafından "Batı Balkanlar" olarak adlandırılmaktadır.

Slovenya buna şiddetle karşı çıkmıştır. 2003 yılında, AB ile Makedonya arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmış ve 2005 Aralık ayında Makedonya aday ülke statüsünü elde etmiştir. 10 Ekim 2012'de yayımlanan AB İlerleme Raporu'nda reform sürecindeki ilerlemelerin not edildiği kaydedilerek, Makedonya için dördüncü kez tam üyelik müzakerelerinin başlatılması önerisi yapılmıştır. Buna rağmen Makedonya, halen AB'den katılım müzakereleri için tarih beklemektedir. Bunda en önemli nedenlerden birisi Makedonya'nın dış politikada yaşadığı sorunlardır. Özellikle, Yunanistan ile arasındaki "Makedonya'nın Anayasal İsmi" meselesi nedeniyle ülke, NATO ve AB üyelik süreçlerini tamamlayamamaktadır.⁵²

Savaş suçlarının yakalanarak Uluslararası Adalet Divanı'na teslimi, Kosova sorunu ve diğer bazı konularda AB ile sorunlar yaşayan Sırbistan'ın bu konulara ilişkin bazı gelişmeler nedeniyle AB üyeliği sürecinde birkaç adım ilerlediği söylenebilir. 29 Nisan 2008 tarihinde, Sırbistan ile AB arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Ocak 2009 itibariyle, Sırp hükümeti tek taraflı anlaşma kapsamındaki yükümlülüklerini uygulamaya başlamıştır. Siyasi alandaki aksiliklere rağmen, 7 Aralık 2009'da AB ile Sırbistan arasında ticaret anlaşması imzalanmıştır. Sırbistan vatandaşları, 19 Aralık 2009 tarihinden itibaren Schengen bölgesine vizesiz seyahat hakkı kazanmış ve Sırbistan 22 Aralık 2009 tarihinde AB üyeliğine başvurmuştur. Hollanda hükümeti savaş suçlusı Ratko Mladiç'in yakalanmazsa anlaşmayı onaylamayacağını bildirmiş, 26 Mayıs 2011 tarihinde Mladiç Sırbistan'da yakalandıktan sonra süreç hızlı ilerlemiştir. 12 Ekim 2011 tarihinde Avrupa Komisyonu, Sırbistan'ın AB üyeliği için başarılı uygulamasını takiben bir resmi AB aday statüsü verilmesi gerektiğini tavsiye etmiş, Sırbistan'a adaylık statüsü 1 Mart 2012 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından verilmiştir. 21 Ocak 2014 tarihinde tam üyelik müzakerelerine başlanmıştır.⁵³

Aslında Batı Balkan ülkelerinin tamamı Avrupa Konseyi'nin 2000 Feira Zirvesinde "potansiyel aday ülkeler" ilan edilmişlerdir. Bu ülkeler, Güney Doğu Avrupa İstikrar Paketi ve Avrupa Birliği ile yapmış oldukları İstikrar ve İşbirliği Anlaşmalarına dayanarak AB mali yardımlarından yararlanmaktadırlar. Yardımdan yararlanılması, demokrasi yolunda ülkelerin sağlayacağı ilerlemelere bağlı bulunmaktadır. Avrupa Birliği'nden sağlanan söz konusu yardımlar bölgenin siyasi istikrar ve gelişmesi açısından önemlidir fakat AB yolu bu ülkelerin bazıları için çok uzun yıllar daha kapalı gibi görünmektedir.⁵⁴

52 «Makedonya Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü», <http://www.mfa.gov.tr/makedonya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>

53 «Sırbistan'ın uzun ince yolu », <http://www.dw.de/s%C4%B1rbistan%C4%B1n-uzun-ince-yolu/a-17376059>, 21 Ocak 2014; « Sırbistan AB yolunda », <http://www.haberturk.com/dunya/haber/914418-sirbistan-ab-yolunda>, 21 Ocak 2014.

54 J.PINDER, **The European Union: a very short introduction**. Oxford, Oxford University Press, 2001, s.136.

Teorik olarak, kriterleri yerine getiren her Avrupa ülkesi AB'ye üyelik için aday olabilir. Bu, İsviçre, İzlanda, Norveç ve Liechtenstein gibi ülkelerin birlik açısından önemli bir zorlukla karşılaşmadan üye olabileceği anlamına gelmektedir. Bu arada bu ülkelerden Norveç AB'ye katılmak için üç girişimde bulunmuştur. Bu girişimlerden sonuncusu, Avrupa Birliği'nin 1995 yılındaki EFTA Genişlemesi sırasında olmuş, fakat Norveç'teki referandumlarda evet oyları çok az farkla hayır oylarının gerisinde kalmıştır. Balıkçılık ve tarım alanındaki çıkarları, Norveç halkının bazı kesimlerinin Almanya'ya yönelik itici yaklaşımı ve hatta bazı Norveçlilerin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki çekimser tutumlarından dolayı İsveç'e karşı olan yaklaşımı referandumdaki oylamanın AB'ye katılma aleyhinde olmasının önemli sebeplerini oluşturmaktadır.

Norveç hükümeti ortalama olarak her 20 yılda bir AB'ye girme girişiminde bulunmaktadır. Önümüzdeki dönemde yeni bir girişim de söz konusu olabilir. Fakat o zaman, şu anda petrol sayesinde sürekli yükselen Norveç ekonomisi yükselişi sürdürmeyebilir. Norveç, Avrupa Ekonomik Alanı üyeliği dolayısıyla AB piyasalarına tam giriş hakkına haizdir. Bu durum bazen Norveç'in, "kültetine katılmadan yararlarından faydalanan ülke" olarak yorumlanmasına sebep olmaktadır. Fakat bu yorumlar gerçekçi değildir, nitekim Norveç AB'nin daha fakir ülkelerine yardım amacıyla kurulan Uyum Fonu'na zaten belli bir meblağ ödeme yükümlülüğünü taşımaktadır.⁵⁵

İsviçre'nin durumu ise daha farklıdır. Çünkü İsviçre ne AB ne de başka oluşumlara girme girişiminde bulunmuştur. Salt hükümetlerarası bir oluşum olan EFTA'nın kurucu üyesi olmasına rağmen, İsviçre bir NATO üyesi değildir, Avrupa Ekonomik Alanı'nın da dışındadır. İsviçre 2002 yılında yapılan referandumdan sonra BM'e katılmıştır. İsviçre kısmen küçük, fakat yüksek düzeyde sanayileşmiş serbest piyasa ekonomisine sahiptir ve en önemli sektörleri bankacılık, ilaç sanayi ve ticarettir. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra İsviçre hükümeti Birliğe doğru adım atmak anlamında Avrupa Ekonomik Alanı'na üyeliği referanduma götürmüştür. Fakat sonuç, hükümetin arzuladığı istikamette olmamıştır. Nitekim Avrupa Ekonomik Alanı üyeliği kabul görmemiş ve bunun üzerine AB üyeliği için yapılan başvuru geri çekilmiştir. AB üyeliği yolunda en son referandum Mart 2001 tarihinde yapılmış ve referanduma katılanların %70'i "hayır" demiştir.⁵⁶

Liechtenstein'e gelince bu ülke, 30000 kişilik nüfusu ile AB tam üyeliği için yeteri kadar küçük bir ülkedir. İzlanda ise muhtemel olarak AB üyeliği konusunda Norveç'i takip edecektir.

55 SWEENEY, a.g.e., ss. 225-226.

56 R.A. JONES, *The Politics & Economics of the European Union*, Edward, Year 2001, s. 490.

Tablo 3: AB'nin Genişleme Süreci ve AB'ne Tam Üyelik Başvuru & Müzakereleri (1967-2015)

Ülkeler	Tam Üyelik Başvurusu	Komisyon Görüşü	Üyelik Müzakeresi	Katılım Antlaşması	AB Üyeliği
I. Genişleme					
İngiltere	Mayıs 1967	Ekim 1970	Haziran 1970	Ocak 1972	1 Ocak 1973
İrlanda	Mayıs 1967	Ekim 1970	Haziran 1970	Ocak 1972	1 Ocak 1973
Danimarka	Mayıs 1967	Ekim 1970	Haziran 1970	Ocak 1972	
Norveç ⁽¹⁾	Mayıs 1967	Ekim 1970	Haziran 1970	-	
II. Genişleme					
Yunanistan	Haziran 1975	Ocak 1976	Temmuz 1976	Mayıs 1979	1 Ocak 1981
III. Genişleme					
Portekiz	Mart 1977	Mayıs 1978	Kasım 1978	Haziran 1985	1 Ocak 1986
İspanya	Temmuz 1977	Kasım 1978	Şubat 1979	Haziran 1985	1 Ocak 1986
IV. Genişleme					
İsveç	1 Temmuz 1991	31 Temmuz 1992	1 Şubat 1993	Haziran 1994	1 Ocak 1999
Finlandiya	18 Mart 1992	4 Kasım 1992	1 Şubat 1993	Haziran 1994	1 Ocak 1995
Avusturya	17 Temmuz 1989	1 Ağustos 1991	1 Şubat 1993	Haziran 1994	1 Ocak 1995
V. Genişleme					
G.Kıbrıs	4 Temmuz 1990	30 Haziran 1993	31 Mart 1998	Aralık 2003	Mayıs 2004
Malta	16 Temmuz 1990	30 Haziran 1993		Aralık 2003	Mayıs 2004
Macaristan	31 Mart 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	Aralık 2003	Mayıs 2004
Polonya	5 Nisan 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	Aralık 2003	Mayıs 2004
Slovakya	26 Haziran 1995	15 Temmuz 1997		Aralık 2003	Mayıs 2004
Letonya	13 Ekim 1995	15 Temmuz 1997		Aralık 2003	Mayıs 2004
Estonya	24 Kasım 1995	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	Aralık 2003	Mayıs 2004
Litvanya	8 Aralık 1995	15 Temmuz 1997		Aralık 2003	Mayıs 2004
Çek Cum.	17 Ocak 1996		31 Mart 1998	Aralık 2003	Mayıs 2004
Slovenya	10 Haziran 1996		31 Mart 1998	Aralık 2003	Mayıs 2004
VI. Genişleme					
Romanya	22 Haziran 1995		15 Şubat 2000	Nisan 2005	1 Ocak 2007
Bulgaristan	14 Aralık 1995		15 Şubat 2000	Nisan 2005	1 Ocak 2007
VII. Genişleme					
Hırvatistan	2003		3 Ekim 2005	9 Aralık 2011	1 Temmuz 2013
Başvuru					
Türkiye	14 Nisan 1987	18 Aralık 1989	03 Ekim 2005 ⁽²⁾	-	-
İsviçre	20 Mayıs 1992	-	-	-	-
Norveç	25 Kasım 1992	24 Mart 1993	5 Nisan 1993	Haziran 1994	-
Sırbistan	22 Aralık 2009	12 Ekim 2011	21 Ocak 2014	-	-
Makedonya	22 Mart 2004	-	-	-	-
Arnavutluk	28 Nisan 2009	-	-	-	-
⁽¹⁾ Norveç'in Katılma Antlaşması Eylül 1997'de gerçekleştirilen referandum sonucunda, %53.5 olumsuz oyla reddedilmiştir.					
⁽²⁾ 17 Aralık 2004 tarihinde yapılan AB Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'ye 3 Ekim 2005 tarihi şartlı müzakerelere başlama tarihi olarak verilmiştir.					

4. Genişleme Sürecinde Geline Nöta, Sürecin Geleceği ve Yeni Komşuluk Politikası

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini müteakiben aslında çok büyük yıkıntılara sebep olan bu savaşın yaralarını sarmak ve ileride Avrupa'yı çok daha büyük yıkıntılara sürükleyecek olan muhtemel daha büyük savaşları önlemek adına kurulan ve sonradan Avrupa Birliği adını alan bütünleşme geride kalan 60 yılı aşkın süre içinde önemli aşamalardan geçmiştir. Özellikle, 2004 yılındaki genişleme AB'nin coğrafyasını neredeyse bütünüyle değiştirmiştir. Nitekim bu genişlemeyle AB kuzey-doğuda Merkezi Avrupa'nın büyük bir bölümünü kapsayarak Baltık ülkelerine kadar gelirken, Rusya Federasyonu ile de sınırdaş olmuştur. Kısaca, 2004 MDAÜ genişlemesi AB'nin yüzölçümünün % 25, toplam nüfusunun da % 20 oranında artmasıyla sonuçlanmıştır.

Savaşların esas sebebi olan kıt kaynakların paylaşımı Avrupa'nın önemli 6 devletinin 1951 yılında AKÇT'yi kurmasını sağlamıştır. Aslında bu Topluluk birbirinden çekinen Avrupa'nın güçlü devletlerinin zorunlu olarak bir araya gelişi olarak nitelendirilebilir. Nitekim komşudan gelebilecek savaş tehdidi sadece komşu ile yaklaşarak bertaraf edilebilirdi. Bunun dışında, Avrupa'nın güçlü devletleri birbirlerinin gücünü ve potansiyelini iyi bildikleri için birbirlerine ekonomik yönden üstünlük sağlamak yerine ekonomik anlamda da, beraber yürümek adına da birlik olma yolunu tutmuşlardır. Ama ekonomik anlamda birlik olma arzusu tabii ki bu ülkelerin birbiriyle olan rekabetini durdurmamış, aksine bu rekabet daha gizli veya başka bir ifadeyle, "politik bir rekabet" olmuştur.

Birlik olma yolunda Avrupa ülkelerinin başlatmış oldukları girişimler ve oluşturulan topluluklar hem ekonomik hem de siyasi temellere dayanmaktadır. Başta 6 ülkeyle yola çıkan Avrupa Toplulukları farklı genişleme aşamalarından geçmiştir. Genişlemenin sebepleri Avrupa Toplulukları'nın kurulma sebepleri ile birebir aynı olmamıştır. Nitekim özellikle birbirinden çekinen Almanya ve Fransa, bu çekincelerinin sebebi olarak birlik olma yolunu tutup aralarındaki olan rekabeti bir ölçüde azaltmaya çalışsalar da, daha sonradan - özellikle genişleme aşamalarında - bu ülkelerin Topluluklar içinde birbirlerine üstünlük sağlama girişimleri dikkat çekmiştir. Bu açıdan bakıldığında Avrupa Toplulukları'nın genişlemesi tam anlamıyla samimi bir doğrultuda başlamamıştır. Nitekim Fransa kendi nüfuz alanında bulunan güney ülkeleri olan Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın Avrupa Topluluklarına üye olması yolunda büyük çabalar harcamıştır. AT'ye katıldıkları zaman talep edilen Avrupa kriterlerinden çok uzak olan özellikle, Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın AT'ye katılmaları bugün özellikle Türkiye'nin önüne konan katı şartlarla kıyaslandığında çifte standart niteliğindedir. 2008 sonlarına doğru başlayan küresel ekonomik kriz ve bunun Yunanistan üzerindeki etkileri bu konuya ilişkin tartışmaları daha da alevlendirmiştir. Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve AB tarafından Yunanistan'a yapılan yüz milyar Euro'dan fazla

ek yardımlarının bu ülke ekonomisindeki çöküşü önlemeye yetmemesi 2011 yılı ortalarından itibaren Yunanistan'ın Euro bölgesinden çıkarılması tartışmalarının artmasına, hatta Euro bölgesinin geleceğinin tartışmalı hale gelmesine neden olmuştur.⁵⁷ İçinde bulunduğumuz 2015 yılı itibariyle yeni işbaşına gelen Yunan Hükümeti döneminde de bu tartışmaları sürmektedir.

Bu arada önceki süreçte İngiltere'nin AT'ye alınma sebebi de, ABD ile çok yakın olan bu ülkeyi ABD'den koparmak ve dolayısıyla ABD politikalarının Avrupa kıtasına olan etkilerini azaltmak ve sonuç itibariyle İngiltere'yi AT içinde ABD'den daha az etkilenir duruma getirmek olmuştur. Avrupa Birliği'nin İngiltere'yi ikna konusunda başarılı olduğunu söylemek zordur. Nitekim İngiltere özellikle, Avrupa Tek Para Birimi EURO'ya katılmama tutumunu sürdürmektedir.

Genişleme hareketinin altında çok güçlü güvenlik sebepleri yatmaktadır. Bu süreç, tarih boyunca aralarında çatışma söz konusu olan komşu ülkeleri kapsamaktadır. Yeni üyelerin de içinde bulunduğu Avrupa Birliği'nin güvenliği NATO ile ittifak ortamında gerçekleştirilmiştir. Örneğın, AB'ye katılım yolunda müzakerelere başlanılan MDAÜ ülkeleri paralel olarak NATO üyesi de yapılmışlardır.⁵⁸ Bu durum, 2000'li yıllara gelindiğinde tarihinin en büyük genişleme hareketini gerçekleştiren AB'nin bu girişiminin esas sebeplerinin daha çok siyasi ve güvenlik temelli olduğunu göstermektedir. Nitekim Demir Perde'den yeni kurtulan MDA ülkelerini içine alma düşüncesiyle AB aslında bu ülkelerden daha çok kendi güvenliğini sağlamak ve ileride tekrar ortaya çıkabilecek Rusya etkisinden bu ülkelerin etkilenmesini önlemeyi amaçlamıştır. Doğu Bloğu dağılırken var olan Maastricht ve Kopenhag kriterleri aslında MDAÜ'nin tamamı için AB'ye giriş kriteri olarak uygulanmamıştır. Avrupa Birliği bu ülkelerin birlik dışında kalmasıyla oluşacak olan tehdidin, bu ülkelerin AB'ye fazla zorluk çıkarılmadan alınmasının oluşturacağı zorluklara göre daha ağır basacağını düşünerek MDA ülkelerinin tam üyeliğe alınmasını hızlı bir şekilde sonuçlandırmıştır. Özellikle, Litvanya, Letonya, Slovakya gibi ülkeler Maastricht ve Kopenhag kriterlerini tam olarak yerine getirmedikleri halde AB'ye tam üye olmuşlardır. Ayrıca kalabalık nüfusu nedeniyle sindirilmesi zor olacak ve birlik bütçesi ve siyasetinde sıkıntılar yaratacak olan Polonya'nın tam üye yapılması konusunda bile Avrupa Birliği fazla tereddütlü davranmamıştır.

1986 yılında üye yapılan daha fakir ülkeler konumundaki İspanya ve Portekiz'in üyeliğe alınması Avrupa Birliği ekonomisinin ortalamalarının gerilemesine sebep olmuşsa da, 1995 yılında Avrupa Birliği üyesi olan ve ekonomik olarak zengin ülkeler konumundaki Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın üye yapılması AB ekonomi-

57 «Polonya'da gündem, Euro bölgesindeki kriz», 16 EYLÜL 2011, http://www.bbc.co.uk/turkce/ekonomi/2011/09/110916_eurozone_poland.shtml ; «Yunanistan, Euro'yu terk eder mi?», 13 Eylül 2011, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,15386145,00.html>.

58 SWEENEY, a.g.e., s. 209.

sine bunun tersi bir etki oluşturmuştur.⁵⁹ 2004 genişlemesi ile serbest piyasa ekonomisine daha yeni geçmiş olan MDAÜ ülkelerinin birliğe üye olması ve bunun üzerine 2007'de ekonomik olarak MDAÜ ülkelerinin bile gerisinde olan Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliğinin gerçekleşmiş olması, aslında Avrupalılığı bile tartışılan GKRY'nin ve Malta'nın AB'ye alınması, Türkiye, Makedonya, Sırbistan ve diğerlerinin adaylığı AB'yi sadece coğrafi olarak değil, ekonomik olarak da genişleme anlamında "nereye kadar" sorusuyla karşı karşıya bırakmıştır.

Genişlemenin oluşturduğu ekonomik sorunlar, politik olarak karar alma mekanizmasını da etkilemiştir. AB, 2013'te son olarak Hırvatistan'ın katılımıyla 28 üyeye ulaştığı zaman Avrupa Parlamentosu'ndaki milletvekili sayısı 1000'i aşmıştır. Bu da özellikle konsensüs yoluyla karar almayı bir hayli zorlaştırmıştır.

Avrupa Birliği daha fazla genişlemekle özellikle ekonomik ve karar alma yapısını bozabilir ve başlangıçtaki amacından bir hayli uzaklaşabilirdi. Bununla beraber, bazı ülkeleri kendinden sayıp içine almak, bazılarını ise çeşitli kriterler ileri sürerek kendi dışında bırakmak bu sefer Avrupa Birliği'nin özellikle, dış ve güvenlik politikasına ciddi anlamda sarsabilir, ekonomik yapısını etkileyebilirdi. Nitekim Avrupa Birliği'nin içine almadığı ülkeler birlik malları için önemli bir pazar, bazıları AB için önemli girdilerin sağlanacağı doğal kaynak zengini ülkelerdir. Avrupa Birliği sonsuza kadar genişleyemeyeceği gerçeğinin oluşturacağı dezavantajları da göz önünde bulundurarak Genişleme Stratejisi'nin bir uzantısı niteliği taşıdığına inanılan Yeni Komşuluk Politikası'nı uygulamaya koymuştur. Aslında, son genişlemeye kadar Avrupa Birliği'nin bir Komşuluk Politikasının olmadığını söylemek adil olmaz. Fakat bu politika uzun yıllar daha çok Genişleme Stratejisi'nin gölgesinde kalmıştır. Genişlemenin ortaya çıkardığı paradokslar ve AB'nin daha fazla genişlemenin doğru olmayacağını farkında olması, bu stratejinin uzantısı niteliğindeki Yeni Komşuluk Politikası'nı öne çıkarmıştır.

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası'nı uygulamaya koymakla özellikle, Birliğin güvenliğini garanti altına almak istemiştir. Bunu özellikle, AB'nin Rusya ile ilişkileri açısından açık bir şekilde görmekteyiz. Nitekim MDAÜ'nin katılımıyla genişleyen AB'nin daha da önemli komşusu durumuna gelen Rusya ile ilişkilerin önemsenmesinin politik, ekonomik ve ticari amaçlarının yanında güvenlik amacı da bulunmaktadır. Rusya'yı Avrupa'yı tehdit edebilecek tehlikelerin önlenmesi konusundaki yapıcı diyaloglara ve gerektiği zamanda da ortak eylemlere katmanın Avrupa Birliği açısından önemi büyüktür.⁶⁰

1950'li yıllarda altı ülke için kurulan sistemin etkinliği zaman içinde üye sayısının artmasıyla azalmıştır. Genişleme sürecini göz önünde bulundurarak

59 Joshua S.GOLDSTEIN, *International Relations*, Longman, New York, 2003, s.391.

60 Graham AVERY and Fraser Cameron, *The Enlargement of the European Union*, Sheffield Academic Press, 1999, s. 149.

kurumsal reform arayışına giren Avrupa Birliği, 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile taleplerini yeterince karşılayamamıştır. Genişleme için vazgeçilmez olan "kurumsal reform" konusu ilk olarak 2000 yılında düzenlenen Hükümetlerarası Konferansta ele alınmıştır. Nice Antlaşması ile öngörülen değişikliklerin de 28 üyeli AB'nin etkin işleyişini sağlayamadığı anlaşılmıştır. Bu antlaşmanın genişleme açısından önemi, kurumlar ve üye devletler arasındaki dengeyi koruyarak birliğin demokratik doğasını güçlendirmeyi ve karar alma sürecinin işlerliğini artırmayı hedef almasıdır.

Ayrıca 15 Aralık 2001 tarihli Laeken Zirvesi'nde "Laeken Bildirisi: Avrupa'nın Geleceği Bildirisi" açıklanmıştır.⁶¹ Bu bildiriye AB'nin geleceğini tartışmak üzere bir Konvansiyon kurulması öngörülmüştür. Laeken Bildirisi'nde Konvansiyon'dan bir Avrupa Anayasa'sı hazırlanması istenmiş fakat, tek bir öneri metninin ortaya çıkartılması talep edilmemiştir. Başkanlığını Fransa eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing'in yürüttüğü Avrupa'nın Geleceği Konvansiyonu, 28 Şubat 2002 tarihinde Brüksel'de açılışını yapmış ve çalışmalarına başlamıştır.

Toplam 105 temsilcinin bulunduğu Konvansiyon, çalışmalarını 20 Haziran 2003 tarihinde "Anayasal Antlaşma Taslağı"nın Selanik Zirvesi'ne sunulmasıyla sona erdirmiştir.⁶² Anayasal Antlaşma Taslağı metninin tamamı 18 Temmuz 2003 tarihinde Dönem Başkanlığı'na sunulmuş ve Anayasa 2004 yılı içindeki yoğun çalışmaları sonucu kabul edilmiştir.

III. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI

Burada genişlemeler sonrası sınırlarını zorlayan Avrupa Birliği'nin gelinen noktada komşularıyla olan ilişkilerine değinilecektir. Yeni Komşuluk Politikasının inceleneceği bölümde bu politika aracına başvurulmasını gerekli kılan etkenler üzerinde durulacaktır. Ayrıca içinde bulunulan dönemde Avrupa Birliği üyesi olmayan çevre ülkelerin birliğe üyelik ve komşuluk perspektifleri tartışılacaktır.

A. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİNİN ULUSLARARASI BOYUTU

Avrupa Birliği'nin genişlemesi tek başına birliği ilgilendiren bir eylem olmayıp, bu hareket uluslararası boyutuyla tartışılması gereken çok kapsamlı bir tarihsel süreçtir.

61 "Laeken Zirvesi Sonuç Bildirisine ekli "AB'nin Geleceği Bildirisi", <http://www.europa.eu.int/council/off/conclu/index.htm> , <http://www.europa.eu.int/futurum/documents>.

62 *The European Convention Secretariat*, "Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe", CONV850/03, Brussels, 18 July 2003, <http://www.europeanconvention.eu.int>

1. Genel Olarak

Maastricht Antlaşması öncesinde Avrupa Topluluklarının dış dünya ile ilişkileri, Avrupa Siyasi İşbirliği ile sınırlı kalmamıştır. Dış dünya ile ilişkiler, Kurucu Antlaşmaların öngördüğü çerçevede Topluluklar düzeyinde de devam etmiştir. 1951 tarihli Paris ve 1957 tarihli Roma Antlaşması'nda Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'na ilişkin hüküm yer almamıştır. Ancak bu durum, AB'nin dış dünya ile ilişki kurmadığı anlamına gelmemektedir.

AT'nin kurucuları işbirliği yapılacak alanları belirlerken, dış politikayı bunlar arasında saymamışlardır. Öte yandan, Avrupa Savunma Topluluğu projesinin reddedilmesi ve hemen ardından NATO'nun kurulması, bu alandaki çabaların resmi düzeyde ortaya çıkmasına engel olmuştur. Ancak AT'nin kuruluşundan itibaren dış dünya ile ilişkileri, ortak ticaret politikası ve Kurucu Antlaşmalarda öngörülen diğer alanlarda devam etmiştir.

1970'li yıllarda ortaya çıkan ve sonraki yıllarda gelişimini sürdüren Avrupa Siyasi İşbirliği, AT'nin dış dünya ile Topluluklar düzeyindeki ilişkilerini bütünleyen bir görünüm ortaya koymuştur. Başlangıçta ekonomik alanda kaydedilen gelişmelerin dış politika alanında işbirliğine ivme kazandıracığı öngörülmüş olmasına karşılık, AT ülkelerinin dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen olaylar karşısındaki tutumu yeknesak olmamıştır.

1980 yılına kadar Avrupa Siyasi İşbirliği AT ülkelerinin kolektif hareket ettikleri bazı olaylarla sınırlı kalmıştır. Bunların başında Arap-İsrail çatışmasına karşı ortak tutum, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda AT'nin kolektif hareket etmesi gelmektedir.⁶³

1980'li yıllarda AT'nin Avrupa Siyasi İşbirliği adıyla sürdürdüğü ortak dış politikasında en çok ses getiren eylem, 1980 yılında Arap-İsrail çatışmasına ilişkin ortak yayınlanan Venedik Deklarasyonu olmuştur. Filistinlilerin self-determinasyon hakkını ilk kez zikreden AT, böylece sonraki yıllarda Orta Doğu barış sürecindeki gelişmelere ışık tutmuştur.

Sonraki yıllarda ortaya çıkan Körfez Krizi ve Balkanlardaki gelişmeler karşısında da AT'nin dış politikası dağınık bir görünüm arz etmiştir. Kısaca özetlersek, Avrupa Siyasi İşbirliği, Topluluk düzeyindeki dış politikayı bütünleme bakımından başarılı bir tecrübe olmamıştır.

63 Simon NUTTALL, "Two Decades of EPC Performance", *European Political Cooperation in 1980's-A Common Foreign Policy for Western Europe*, Elfriede Regelsberger ve diğerleri, eds, Martinus Nijhoff Publishers, London, 1988, s.23.

2. Roma Antlaşması ve AT Dış Politikası

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran 1957 tarihli Roma Antlaşması'nda dış ilişkilere kaynak teşkil eden maddeler şunlardır:

- 113. madde: AT'nin "ortak ticaret politikası" izlemesini öngörmektedir. Üye ülkeler arasında gümrük birliği kurulması ve ortak pazar oluşturulması bu madde ile ilgilidir.
- 132. madde: AT üyesi ülkelerin denizaşırı ülkeler ve bölgelerle ilişkisini düzenlemektedir. Toplulukların kuruluş dönemlerinde AT üyesi ülkelerin dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan kolonileri ile ilişkileri bu maddeyle düzenlenmiştir.
- 228. madde: Avrupa Topluluklarına antlaşma yapma yetkisi tanımaktadır. Bu maddeye dayanarak AT, kuruluşundan itibaren dünyanın her bölgesinden devletlerle ve uluslararası örgütlerle anlaşma ve sözleşmeler imzalamıştır.
- 238. madde: Toplulukların üçüncü ülkelerle "ortaklık antlaşması" yapmasını öngörmektedir.

Kuruluşundan üç yıl sonra AT, aralarında ABD, Kanada, İsrail, Japonya ve Yeni Zelanda'nın yer aldığı dünyanın 17 ülkesi ile diplomatik ilişki kurmuştur. Tunus, Yunanistan ve Türkiye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bunun dışında AT, GATT ve OEEC⁶⁴ gibi uluslararası örgütlerle ilişki kurmuştur. 1991 yılı itibarıyla AT ile diplomatik ilişkisi bulunan ülkelerin sayısı 160'a yükselmiştir. Akdeniz Antlaşmaları, AT'nin dış politikasına stratejik boyut kazandırmıştır.

Yunanistan, Türkiye, Güney Kıbrıs ve Malta gibi ülkelerle gümrük birliği temelinde ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesi, Magrep (Kuzey Afrika), Maşrik (Doğu Akdeniz) ülkeleri ile serbest ticaret bölgesi kurulmasını öngören antlaşmalar, Toplulukların küresel düzeyde etkinliğini arttırmıştır.

Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile imzalanan "Avrupa Antlaşmaları", Avrupa Topluluklarının stratejik bakış açısını ortaya koymuş ve 2000'li yıllarda genişleme alanlarını belirlemiştir.

3. Dış Gelişmeler ve Avrupa Topluluğu'nun Tutumu

Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası öncesinde AT'nin dış ilişkileri ile Avrupa Siyasi İşbirliği mekanizması birbirinden ayrı süreçler olmasına karşın, birbirine paralel ve birçok alanda birbirini bütünleyen bir gelişim seyri izlemiştir. AT'nin dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen olaylara karşı tutumu ve izlediği politika, pek çok noktada Avrupa Siyasi İşbirliği ile kesişmiştir. 1960'la-

64 *Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü. Bu örgüt daha sonra OECD'ye dönüşmüştür.

rın sonundan itibaren dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen olaylara karşı AT'nin Topluluklar düzeyindeki tutumunun oluşumunda, hükümetlerarası düzeydeki Avrupa Siyasi İşbirliği doğrudan ve dolaylı şekilde katkıda bulunmuştur.

- 1967 yılında AT, askeri yönetim altındaki Yunanistan ile tüm kurumsal ilişkilerini kesmiş, ekonomik yardımları durdurmuş ve bu ülkeye karşı yaptırım uygulamaya başlamıştır.
- Benzer şekilde, 12 Eylül 1980 darbesinin ardından Türkiye ile AB arasındaki tüm ekonomik ve siyasi ilişkiler dondurulmuştur. Taraflar arasında ilişkiler ancak 1980'lerin ikinci yarısından itibaren normalleşme sürecine girmiştir.
- 1980 – 1981 yıllarında AT Polonya'ya gıda yardımı yapma kararı almıştır. Siyasal amaç taşıyan bu eylemin gerisinde yatan düşünce, Polonya'da SSCB etkisindeki yönetime karşı direnen Dayanışma Sendikasını desteklemek olmuştur.
- 1986 yılında AT, İsrail işgali altındaki Batı Şeria ve Gazze'den doğrudan mal ithal etmeye başlamıştır. İşgal altındaki Filistin topraklarında yaşayan Filistinlilere destek amacı taşıyan bu eylem, AT'nin 1980 Venedik Zirvesi'nde Filistinliler konusundaki tutumunu takviye etmiştir.
- 1990'da AT, Irak'a ve Irak işgali altındaki Kuveyt'e karşı, BM kararlarına uygun olarak topyekün ambargo uygulamıştır. AT aynı zamanda işgalden ekonomik bakımdan en fazla etkilenen üç komşu ülkeye (Türkiye, Mısır ve Ürdün) 12 Milyar dolarlık yardım öngören ABD ve diğer ülkelerin projesine katılmıştır.

Yukarıda kısaca değinilen dış politika kararları ile Avrupa Siyasi İşbirliği düzeyindeki kararlar bir bütün olarak incelendiğinde dikkat çeken temel noktalar şunlardır:

Öncelikle, AT dış politikası, yapısal bakımdan dağınık bir görünüm taşımaktadır. Avrupa Siyasi İşbirliği alanında kalan dış politika ile AT'nin Topluluklar düzeyindeki dış politikası kimi zaman kesişirken kimi zaman ayrılmaktadır. Bu durum AT'nin Avrupa içinde ve dış dünyadaki imajını olumsuz yönde etkilemiştir. İkincisi, kabul edilen kararların uygulama aşamasında üye devletlerin ulusal öncelikleri AT'nin önüne geçmektedir. Bunun da temel nedeni, dış politika araçlarının zayıf olmasıdır.

Kısaca özetlersek, AT'nin Topluluklar düzeyindeki çabasının ekonomik alanda yoğunlaşması, buna karşılık siyasal düzeydeki işbirliğinin alacağı biçim konusunda üye ülkeler arasındaki görüş ayrılıklarının giderilmemesi, Maastricht Antlaşması öncesinde AT dış politikasının karmaşık bir görünüm kazanmasına neden olmuştur. 1990 yılının Aralık ayında toplanan hükümetlerarası konferanslar sonucunda ortaya çıkan üç sütunlu Avrupa Birliği, başka alanlarda olduğu gibi, dış politikada da yeni bir dönemin kapısını aralamıştır.

Avrupa Birliği'nin genişlemesinin uluslararası boyutunun değerlendirilmesi açısından bu genişlemenin dış güçleri ne kadar etkileyebileceği ve bu güçlerden ne kadar etkilenebileceği önemli bir soru olarak akla gelmektedir. Öncelikle, Avrupa Birliği'nin dış ilişkilerinin güvenlik boyutunun ağır bastığını söyleyememiz gerekmektedir. Bu hiç de sürpriz değildir. AB içindeki ülkelerin neredeyse tamamı için güvenlik tarih boyunca önemini koruyan bir konu olmuştur.

Argümanlarına ayrıntılı değinmeye gerek olmamakla birlikte, güvenliğin küreselleşen ekonominin önemli bir konusu olmaya devam ettiğini belirtmek gerekmektedir. Bu eğilim uluslararası terörizmin, silah ticaretinin ve nükleer denemelerin ortaya çıkardığı tehlikelerin arttığı günümüzde daha net bir şekilde göze çarpmaktadır. Güvenlik, gittikçe daha çok karmaşıklaşan ve küreselleşen dünyanın vazgeçilmez bir konusu haline gelmiştir.

Avrupa Birliği'nin genişlemesinin uluslararası boyutu sadece güvenlikle sınırlı kalmamaktadır. Ekonomi de öncelikli konu olmaya devam etmektedir. Çünkü AB'ye üye olan veya üye olmayı isteyen ülkeler, içinde buldukları durumun bir anlamda muhasebesini yaparak, AB'ye katılmanın, birlik dışında kalmaya, başka işbirliği alternatifleri aramaya veya Avrupa Birliği ile ilişkileri sadece bazı alanlarda sınırlı bir şekilde sürdürmeye oranla ekonomik anlamda daha iyi bir gelecek arz ettiğinin farkındadırlar. Bu nedenle, AB dışında bir alternatif görmemektedirler.⁶⁵

Küresel çevre ve küresel ekonomi izole olunmaya fırsat tanımamaktadır. Etki, girişim, işbirliği, iştirak ve katılım küreselleşen ekonomide izole olmaya tercih edilmesi gereken seçeneklerdir. Bu seçenekler daha çok gelişmekte olan demokrasiler ve gelişmekte olan ekonomiler için geçerlidir.

Avrupa Birliği dünyada üstlendiği küresel bir aktör olma özelliğini sürekli olarak pekiştirmekte ve genişleme stratejisi de bu trendi desteklemektedir. Avrupa Birliği dünyada gelişmiş politik ve ekonomik bütünleşmenin tek ve en başarılı örneğidir. Birlik başka herhangi bir bölgesel işbirliği örgütü ile benzeri olmayan özelliklere sahiptir. Genişleme stratejisi Avrupa Birliği'ni sürekli olarak uluslararası alanda gündemde tutmaktadır. Önemli bir bölgesel güç olarak Avrupa Birliği dünya arenasının önemli diğer aktörleri üzerinde de etkiye sahiptir. Bunlar Birliğin tarihi müttefiki olan ABD, endüstri devi Japonya, Birliğin doğudaki çok büyük komşusu olan Rusya ve BDT, sürekli olarak gelişen ve potansiyel süper güçler olabilecek ülkeler Çin ve Hindistan'dır. Ayrıca, 2015 yılı itibariyle dünya ile bütünleşme yönünde değişim gösteren İran, önemli uluslararası aktör olma konumunu daha da pekiştirmektedir. Bu yönüyle yeni süreçte İran da AB'nin dikkat merkezinde olacaktır. Nitekim bu ülke birliğin "komşusu" olan Azerbaycan, Ermenistan ve üyelik müzakereleri devam eden Türkiye ile sınırdaş konumdadır.

65 A. MAYHEW, *Recreating Europe: The European Union's Policy towards Central and Eastern Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, s.223.

Avrupa Birliği'ni destekleyen kamuoyu, Birliğin yüklendiği küresel misyonu sık ortaya koyması gerektiğine inanmaktadır. Çünkü bu kamuoyunun AB'nin iyi bir misyon üstlendiğine güveni tamdır. Birliğin esas değerleri aslında genişleme süreci ile açık bir şekilde geniş kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Uygulanan başarılı genişleme stratejisinden sonra AB, ne için var olduğunu daha açık bir şekilde ortaya koyabilmektedir.

Genişleme AB'nin uluslararası konumu ve geleceği açısından büyük bir öneme sahiptir ve bu süreç kendiliğinden işlememiştir. Örneğin, Avrupa Birliği özellikle MDAÜ ülkelerinin birlik üyesi olmaları yolunda gereken çaba ve gayreti göstermeseydi, genişleme 2004 yılında gerçekleşemez, bu ülkeler de kendilerini başka bir entegrasyonun içinde bulabilirdi. Bu gerçeğin farkında olan AB, örneğin Polonya'nın kalabalık nüfusuna, Litvanya, Letonya, Slovakya gibi ülkelerin derin ekonomik ve politik sorunlarına rağmen bu ülkeleri "kaçırmamak" adına önemli bir stratejik ve politik karar alarak onları kendi içine katmıştır. Bu durum genişlemenin uluslararası boyutunun AB için ne denli kapsamlı ve derin anlam taşıdığını ifade etmektedir. Rusya'nın özellikle 2015 yılı itibarıyla, birlik üyesi olduğu halde Estonya'daki Rus azınlığı sebep göstererek bu ülkede aynen ikinci bir Kırım vakasını tetiklemeye çalışması AB'nin Baltıkları içine alan genişleme hareketinin önemini bir daha ortaya koymaktadır.

Genişlemeler olmasaydı Avrupa'nın çehresi bugünkünden farklı olabilirdi. Fakat AB'nin 2004 yılına kadar yapmış olduğu genişlemelerle Avrupa kıtasında ve dünyada üstlendiği rol son derece kritik ve önemli konuma gelmiştir. AB, doğruya doğru genişlemesini gerçekleştirmeseydi bu ülkeleri (MDAÜ) içine alabilecek alternatif ittifaklar (ya da en azından bu yönde ciddi arayışlar) olabilir ve bunun sonuçları AB'nin yararına olmayabilirdi. Fakat gelinen noktada AB'nin doğudaki sınırları BDT'ye kadar dayanmıştır. Avrupa Birliği yeni dönemde Rusya Federasyonu ile ilişkilerini stratejik işbirliği düzeyine çıkarmıştır. BDT'nin diğer ülkelerini kısa ve orta dönemde içine alamayacak olması gerçeğinden yola çıkarak ve aynı zamanda bu ülkeleri kendinden uzaklaştırmamak şeklindeki bir politika gereği, bazı BDT ülkeleri ile ilişkilerini daha güçlü ve sıkı kılmak adına sistematik bir düzene kavuşturmak istemiştir. Bu yeni düzenin adı Yeni Komşuluk Politikası'dır.

4. Genişlemeden Komşuluk Politikasına Geçiş ve Genişleme Karşısındaki Alternatifler

Avrupa Birliği'nin genişlemesinde gelinen nokta, yani sınırlarının Rusya, Ukrayna, Güney Kafkaslar'a kadar dayanması, Yeni Komşuluk Politikası'nı gerekli kılmıştır. Özellikle, Avrupa Birliği sınırlarının Rusya'ya dayanması, AB çevrelerinde bu ülkenin yakın bir gelecekte birliğe üye olup olmayacağı sorusunu ortaya çıkarmıştır. Nitekim Rusya tek başına 150 milyonluk nüfusuyla ve Çin'den yakla-

şık olarak 2 defa büyük olan yüzölçümüyle Avrupa Birliği'nin yapısını yerinden oynatabilecek niteliktedir. Benzer durum, Avrupalı sayılan diğer BDT ülkelerine bir bütün olarak bakıldığı zaman da söz konusudur. Nitekim AB'ye göre bu ülkelerin tamamı serbest piyasa ekonomisine ve çoğulcu demokrasiye geçiş sürecinde ciddi problemlerle karşı karşıyadırlar. Bu nedenle, söz konusu ülkelerin uzun bir süre Avrupa Birliği'nin dış ilişkilerinde AB'ye potansiyel üye ülkeler olarak değil, birliğin ortaklık ve komşuluk ilişkisi içinde bulunduğu ülkeler olarak kalmaları daha uygun olacaktır.

Yeni dönemde Rusya'yı stratejik ortak olarak tanımlayan (her ne kadar 2014 yılındaki "Ukrayna krizi" nedeniyle ciddi sıkıntılar yaşansa da) AB, nispeten daha küçük olan diğer ülkelere yönelik stratejisini farklı boyutta ele almıştır. Genişlemelerden sonra gelinen noktada AB, uzunca bir süre üyeliğe alamayacağı bu ülkelere yönelik daha önce uygulamış olduğu ve bundan sonra da uygulayacağı politikaları tek bir çatı altında toplama kararı almıştır. Bu "tek çatı" yaklaşımı da Yeni Komşuluk Politikası'nı ortaya çıkarmıştır.

Aslında, Yeni Komşuluk Politikası terimi AB literatürüne dahil olmadan önce de, Birliğin günümüzde YKP kapsamında yer alan ülkelerle bir işbirliği söz konusuydu. Fakat AB, genişleme politikası ile birliğe kattığı ülkeleri kazanırken, birliğe katmadığı ülkeleri kaybetmemek adına bu ülkelere yönelik politikalarını Yeni Komşuluk Politikası adı altında sistemleştirmiştir. Örneğin, Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası'ndan önce, 1991 yılında BDT ülkelerine yönelik olarak TACIS programını uygulamaya başlamıştır. Yıllık bütçesi 542 Milyon Euro olan bu programla BDT ülkelerine bağımsızlık sonrası reformların gerçekleştirilebilmesi için teknik ve mali yardımda bulunulmuştur. TACIS, ticareti teşvik eden Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları çerçevesinde uygulanmıştır ve bu anlaşmalar MDAÜ ile 1990'lı yıllarda uygulanan Avrupa Anlaşmaları'ndan tamamen farklıdır. Nitekim bu anlaşmalar, Avrupa Birliği üyeliğine ilişkin hiçbir ifadeyi barındırmamaktadır.⁶⁶

AB'nin gelecekteki muhtemel genişleme stratejisi, Birliğin daha geniş uluslararası etkinliğine bağlı olacaktır. AB'nin uluslararası önemi ve bölgesel bir güç olduğu tartışılmazdır. Her ne kadar Avrupa Birliği ile üyelik müzakereleri başlamış olsa da, Birliğe çok yakın bir zamanda üye olma ihtimali zayıf olan Türkiye'nin, Birliğe sınırdaş olan ülkelere en büyüğü niteliğindeki Rusya'nın ve bölgesel anlamda önemli bir noktada yer alan doğal kaynak zengini Güney Kafkasya'nın ekonomik ve stratejik önemi dikkate alınırca, tam üyeliğe aday olsun veya olmasın, Birliğin komşu ülkelerle olan ilişkileri, AB'nin en önemli politika alanlarından biri olarak yerini koruyacaktır.

66 PINDER, a.g.e., ss.139-140.

B. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ GENEL ÇERÇEVESİ

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası kapsamında kendi sınırlarını çevreleyen ülkelerle iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde, barış ortamında işbirliğinin geliştirilmesi çabası içerisine girmiştir. Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki söz konusu çabalar kitap çalışmamızda bu başlık altında analiz edilmeye çalışılacaktır.

1. Yeni Komşuluk Politikasına İlişkin Gelişmeler

Avrupa Birliği önceki dönemlerde geliştirmiş olduğu TACIS, MEDA gibi programları Yeni Komşuluk Politikası kapsamına almıştır. Birlik bu sayede sayısı 16'ya ulaşan İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Tunus, Filistin, Ukrayna, Azerbaycan, Mısır, Gürcistan, Ermenistan, Lübnan, Cezayir, Suriye, Libya ve Belarus gibi ülkelerle ilişkilerini belli bir platforma oturtmuştur. 12 Mayıs 2004 tarihinde Yeni Komşuluk Politikası'nın temel belgesi niteliğinde olan "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi" yayımlanmıştır.⁶⁷

Avrupa Birliği son genişleme hareketleri ile birlikte sınırlarının ve dolayısıyla da komşularının değişmesi ile yeni fırsatlar yakalamanın yanında yeni zorluklarla da karşı karşıya kalmıştır. Yeni geliştirilen politikanın önemli ölçüde Avrupa Güvenlik Stratejisi'ni destekleyecek mahiyette bir proje olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Batı Balkan ülkeleri, Rusya ve Güney Akdeniz ülkeleri ile iç pazarın geliştirilmesi, daha ileri düzeyde bir bütünleşme sağlanması ve dış ticaretin geliştirilmesi hedeflenmektedir. AB, güvenlik, istikrar ve sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde komşularıyla daha yakın işbirliğini geliştirme çabası içerisine girmiştir.⁶⁸ Genişlemelerin her biri ayrı ayrı olarak Avrupa Birliği açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çok geniş bir coğrafya ile ilişkilerini geliştirme çabası, AB'nin gelecek on yıllar boyunca birçok sorun ile karşı karşıya kalmasına da yol açabilecektir. Aslında, AB komşu ülkelerin çoğu ile ilişkilerde, özellikle de Güney Akdeniz ülkeleri ile (Libya dışında) ciddi ilerlemeler sağlamıştır.⁶⁹ Avrupa Birliği her şeye rağmen stratejik önemi sebebiyle, Libya ile belli önlemleri içeren bir anlaşma çerçevesinde ilişkilerini Yeni Komşuluk Politikası kapsamında sürdürme çabası içerisindedir.⁷⁰

2003 yılında şekillenen "Daha Geniş Avrupa" düşüncesi kapsamında Avrupa Birliği'nin Doğu ve Güney komşularıyla ilişkileri hızlandırma çabaları artmıştır.⁷¹

67 Ula HOLM, "EU's Neighbourhood Policy: A Question of Space And Security", DIIS (Danish Institute for International Studies), **Working Paper** No 2005/22, ss. 3-10.

68 Ernesto LACLAU, **New Reflections on the Revolution of Our Time**, London: Verso, 1990, ss. 287-289.

69 Michael EMERSON, "The Shaping of a Policy Framework for the Wider Europe", in: **CEPS Policy Brief**, No:39, September 2003, ss. 17-19.

70 E. Karen SMITH, "The Outsider: The European Neighbourhood Policy", **International Affairs**, No:81, ss. 759-762.

71 **(COM(2003)104final)**

Selanik Zirvesi'nden sonra şekillenen görüşlerin Mayıs 2004'deki Yeni Komşuluk Politikası'na ilişkin belgenin hazırlanmasıyla pekiştiği görülmektedir. Aslında Yeni Komşuluk Politikası, Avrupa Birliği ile komşuları arasında yeni bölünmelerin önlenmesi amacını taşımaktadır. Ancak YKP'nin aynı zamanda AB'nin doğal sınırlarını belirleyen önemli bir politika olarak da görülmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası ile birliğe üye olmayacak komşu ülkelerle ticari, kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkileri karşılıklı olarak arttırarak söz konusu ülkeleri adım adım AB standartlarına yakınlaştırmayı amaçlamaktadır.

2004 yılının Mayıs ayında gerçekleşen, tarihinin en büyük genişlemesinden sonra, Avrupa Birliği'nin önünde, çözülmesi en az genişleme kadar önemli olan güvenlik sorusu ortaya çıkmıştır. Nitekim söz konusu genişleme Avrupa Birliği'nin dış sınırlarının yeniden çizilmesi anlamına gelmekteydi. Bu genişleme ile Avrupa Birliği yeni komşular kazanmış, eskileri ile daha da yakınlaşmıştır. Bu durum yeni fırsatlar ve aynı zamanda yeni sorunlar anlamına gelmektedir. Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası, bu yeni düzene ayak uydurmayı ve birliğin güvenlik stratejisinin gereklerini karşılamayı üstlenmiştir.⁷²

Ağustos 2002'de Konsey'e gönderilen mektubun ardından Avrupa Komisyonu Mart 2003 tarihinde "Daha Geniş Avrupa - Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerimize Yönelik Yeni Bakış Açısı" programını ortaya atmıştır. Sonrasında Komisyon, AB ile aralarında geçerli Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları olan Doğu Avrupa ve Güney Akdeniz'deki ülkelerle görüşmeleri başlatmıştır. Bu görüşmeler söz konusu ülkelerin Yeni Komşuluk Politikası'na olan ilgisini ve bu ülkelerin öncelikleri ile YKP'nin olası eylem planlarının önceliklerinin örtüştüğünü göstermiştir.

Yeni Komşuluk Politikası, Avrupa Birliği'nin yeni dönemde en önemli dış politika aracıdır. YKP, hem bu politika ile AB'nin amaçladığı dış politika stratejisinin gerçekleşmesi, hem de bir anlamda AB'nin daha önceden uygulamaya koyduğu, ama uzun süre başarılı olamadığı ODGP (Ortak Dış ve Güvenlik Politikası) ile çizilen başarısız dış politika imajının unutturulması açısından önemlidir.

Bu arada Avrupa Birliği için başarılı ortak dış politikanın oluşturulması yolunda fazla sayıda engel bulunmaktadır. Bu engelleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.⁷³

72 Commission des Communautés Européennes, "Politique Européenne de Voisinage, Document d'Orientation", **Communication de la Commission**, Bruxelles, le 12.5.2004, COM(2004) 373 final.

73 Neill NUGENT, **The Government and Politics of the European Union**, Fourth Edition, England 1999, ss. 446-447.

- AB bir devlet olmadığından uzun dönemli ulusal dış politikaların gerçekleştirilmesine yönelik araçlara sahip değildir.
- AB'ye üye ülkelerden özellikle en büyükleri ulusal egemenlik, bağımsızlık ve milli kimlikle yakından bağlı olan politikaların oluşturulması ve kontrolünü üst otoriteye devretme konusunda dikkatli davranmaktadırlar.
- Bazı üye ülkeler dünyanın belirli bölgeleri ile geleneksel ilişkiler içindedirler ve bu ülkelere yönelik politikalarını gözden geçirme konusunda endişeli davranmaktadırlar.
- Bazen AB üyesi ülkeler arasında dış politika meselelerinde uzlaşma problemleri ortaya çıkabiliyor.

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası ile yukarıda bahsedilen engelleri aşarak dış politikasına bir ivme kazandırma konusunda niyet ve kararlılığını ortaya koymayı hedeflemektedir.

2. Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın Kavramsal ve Kurumsal Boyutları

Avrupa Komisyonu'nun Yeni Komşuluk Politikası'na yönelik Strateji Belgesi'nde belirtildiği gibi, YKP'nin amacı, 2004 genişlemesinin ortaya çıkardığı koşullar içerisinde çoktarafli görüşmeler altında hukuk, iyi yönetim, insan haklarının ve piyasa ekonomisinin geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma konusunda ortak değerlerin oluşturulmasıdır.⁷⁴ Öncelikle, istikrar açısından "daha geniş Avrupa" düşüncesi önemlidir.

Avrupa Birliği tarafından şekillendirilen bu politikanın ekonomik, sosyal ve kurumsal reform çabalarının desteklenmesine odaklanması ve işbirliği çabalarının daha ileri düzeyde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu pozitif koşullar farklı şekillerde desteklenmelidir. AB'nin eylem planları her bir ülkeyle ihtiyaç duyduğu alanlar ve kapasiteleri ölçüsünde geliştirilmelidir.

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası, komşu ülkelerden İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Tunus, Filistin, Ukrayna için Eylem Planları ile hemen yürürlüğe girmiştir. Azerbaycan, Ermenistan, Mısır, Gürcistan, Lübnan, Cezayir için Eylem Planları ikinci aşamada oluşturulmuştur.⁷⁵

Burada bir konuyu da ifade etmek gerekir ki, Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelere bazıları AB'nin çok yakınında iken, bazıları da en azından coğrafi olarak oldukça uzakta görünmektedir. Bu anlamda özellikle Belarus, Ukrayna ve Moldova oldukça yakın durumda iken çoğu Orta Doğu ve Güney Akdeniz ülkeleri çok uzak görünmektedir.

74 (COM (2004) 373 final).

75 P. KACZYNSKI and Maciej Kaymierkiewicz, "European Neighbourhood Policy: Differentiation and Political Benchmarks", in *EuromeSCO*, September 2005, ss.8-15.

AB ile komşuları arasındaki sınırlar kültürel ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi açısından açık olabilecektir ancak, bu bölgelerden gelebilecek göçmenlere kapalı olacaktır. Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde komşu ülkelere ekonomik, siyasi ve kültürel açılardan belli sözler verilebilecek ve AB'nin istediği şekilde davranıldığı ölçüde yakınlaşma ortaya çıkabilecektir.⁷⁶ Burada modern toplumun kurumlarının benimsenmesi ve postmodern yaşam biçimlerinin geliştirilmesi sürecinin hızlanması açısından sınırların katı bir biçimde oluşturulmasını engelleyecek bir gelişme görülebilir. AB kurumlarının ortaya koyduğu post modern kavramların algılanması, onların farklı kültür düzeylerinde, dini ve politik yaklaşımlarda modern anlamda yorumlanmasına bağlıdır. İşbirliğini geliştirmek önemli ölçüde bu değerlerin geliştirilmesine bağlı görünmektedir.⁷⁷

3. Yeni Komşuluk Politikası'nın Amaçları

Avrupa Komisyonu, Yeni Komşuluk Politikası'nı ortaya koymakla, 1 Mayıs 2004 tarihinde gerçekleştirilen tarihi genişlemenin AB ile onun komşuları arasında bir sınır çizmediğini göstermeyi amaçlamıştır. Komisyon Yeni Komşuluk Politikası'nın temel prensiplerini 2003 yılında belirlemiş ve 2004 yılına gelirken "Strateji Belgesi"ni ortaya koyarak genişlemenin getirmiş olduğu barış, istikrar ve refahı genişlemiş AB'nin komşuları yönünde yayabilmenin yollarını aramaya başlamıştır.

2004 yılındaki genişlemeyi kastederek, "Bu genişleme bizleri Doğu Avrupa ve Akdeniz komşularımızla daha da yakınlaştırmıştır" ifadesini kullanan Komisyon'un üst düzey bir yetkilisi, bu açıklaması ile genişleme-komşuluk politikası ilişkisini ortaya koymaktadır. Yeni Komşuluk Politikası'nın bir anlamda amaçlarını da ortaya koyan Komisyon yetkilisi, şöyle devam etmektedir: "Bugün bizler komşularımız olan ülkelerle ilişkilerimizi işbirliği ve yardımlaşmanın yeni araçları yardımıyla daha da yakınlaştırmaya çalışıyoruz. Bizler söz konusu ülkelere genişlemiş Avrupa'da gelişmeleri ve refaha kavuşmaları için fırsatlar sunuyoruz. AB'nin iyi yönetilen, demokrasi ve ekonomik kalkınma için yeni perspektifler sunan ülkelerle çevrelenmiş olması, Avrupa'nın tamamının ortak yararına olacaktır."⁷⁸

Yeni Komşuluk Politikası'nın ortaya atılmasını müteakiben Avrupa Birliği, bu politika yoluyla birlik ve söz konusu politika kapsamındaki komşu ülkelerle ilişkileri pekiştirmek istediğinin altını çizmiştir. Yeni Komşuluk Politikası istikrar, güvenlik ve farklı insanların bir arada uyum içinde yaşamasını ve 2004 yılı ge-

76 Heikki HAUKKALA, "A Hole in the Wall? Dimensionalism and the EU's 'New Neighbourhood Policy'", *UPI Working Paper*, No.41, 2003, ss.3-10.

77 Rosa BALFOUR, "Rethinking the Euro-Mediterranean political and security dialogue", Institute for Security Studies, *Occasional Papers* No:52, May 2004, Paris, ss.3-8.

78 "Beyond Enlargement: Commission shifts European Neighbourhood Policy into higher gear", *IP/04/632*, Brussels, 12 May 2004.

nişlemesinin sağladığı yararların komşu ülkeler arasında düzgün paylaşımını sağlamak amacıyla ortaya atılmıştır. Söz konusu politika genişlemiş Avrupa Birliği ile komşuları arasında olabilecek muhtemel yeni bölünme ve uzaklaşmaları önleme, komşu ülkelerin güçlendirilmiş ekonomik, politik, güvenlik ve kültürel işbirliği çerçevesinde Avrupa Birliği aktivitelerine iştirakini sağlama amacına yönelik olarak düşünülmüştür.⁷⁹

Komşu ülkelerle öncelikli ilişkiler, hukuk devleti kaynaklı ortak değerler, iyi yönetim, insan haklarına saygı, azınlık haklarının korunması, iyi komşuluk ilişkilerinin özendirilmesi temelinde, serbest piyasa ekonomisi ve sürdürülebilir kalkınma prensipleri çerçevesinde olacaktır. Ortaklık ilişkisi içerisindeki ülkelerin işbirliği kapsamında üstlenmiş oldukları taahhütler Avrupa Birliği'nin dış eylemleri çerçevesinde yürütülecektir. Terörizme karşı mücadele ve kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması, uluslararası hukuka saygı ve çatışmaların önlenmesi konusundaki çabalar da bu kapsamdadır.⁸⁰

Yeni Komşuluk Politikası, özellikle, 2004 yılındaki tarihi genişlemeden sonra coğrafi olarak AB ile daha da yakınlaşan ülkelere yöneliktir. Bu ülkelere özellikle Ukrayna, Belarus ve Moldova'yu örnek gösterebiliriz. Rusya ile stratejik işbirliğine giden Avrupa Birliği, daha 2003 yılındaki St. Petersburg Zirvesi'nde bu ülke ile 4 temel alanda stratejik işbirliğini geliştirme konusunda anlaşmıştır.

Yeni Komşuluk Politikası, Akdeniz bölgesinde Avrupa – Akdeniz Ortaklığı'nın ("Barcelona Process" olarak da adlandırılmaktadır) Avrupa Birliği üyesi olmayan ülkelerini kapsamaktadır. Bu ortaklık içerisinde Türkiye, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın dışında olması yönünden bir istisnadır. Nitekim Türkiye Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerini sürdürme aşamasındadır, yani Birliğe komşu ülke değil, tam üyeliği söz konusu olabilecek aday ülkedir.

2007 yılındaki genişleme sonrasında Karadeniz üzerinden bölgeye komşuluğu ve Türkiye ile olan sınırları dolayısıyla, Avrupa Birliği Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı Yeni Komşuluk Politikası kapsamına almıştır. Aralık 2003 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa Güvenlik Stratejisi gereklerine göre, Güney Kafkasya AB'nin "daha güçlü ve daha aktif ilgi" göstermesi gereken bölge olarak tanımlanmıştır.

79 Commission des Communautés Européennes, **Communication de la Commission, Politique Européenne de Voisinage, Document d'Orientation**, Bruxelles, le 12.5.2004, COM(2004) 373 final.

80 Ibid.

4. Yeni Komşuluk Politikası'nın Araçları

Avrupa Birliği ile komşularını ortak paydada buluşturma fırsatı olarak ortaya atılan Yeni Komşuluk Politikası, komşu ülkelere onların AB'ye yaklaşması anlamına gelen öncelikli hedeflerini belirleme olanağını vermektedir. Bu öncelikler ortak olarak hazırlanacak eylem planlarıyla, politik diyalog ve reformlar, ticaret ve ortak ülkelerin iç pazara aktif katılımını sağlayacak eylemler, adalet ve içişlerinde işbirliği, enerji, ulaştırma ağları, çevre, araştırma ve geliştirme, sosyal politika ve toplumlararası diyalog gibi belirli konulardaki işbirliklerinin gerçekleşmesini amaçlayan ortak girişimlerle hayata geçirilecektir. Bu başlık altında söz konusu politika araçlarına kısaca değinilmiştir.

a. Ortak Eylem Planları

Avrupa Komisyonu, Yeni Komşuluk Politikası'nın amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik olarak bir metot geliştirmiştir. Söz konusu metot, Avrupa Birliği ile komşu ülkelerin, bu ülkelerin AB'ye daha da yakınlaştırılmasını amaçlayan eylem planlarını ortak hazırlamalarını ve bu eylem planlarındaki önceliklerin ortak belirlenmesini kapsamaktadır. Eylem Planları insan haklarına saygı, azınlıkların korunması, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, iyi komşuluk ilişkilerinin teşvik edilmesi, serbest piyasa ekonomisi prensipleri ve sürdürülebilir kalkınma gibi ortak değerlere dayanmaktadır. Söz konusu planlar Komisyon tarafından ortaya atılmakta ve ilgili Ortaklık ve İşbirliği Konseyi tarafından da onaylanmaktadır. Eylem Planları verilen taahhütlerin yerine getirilmesi anlamında önemli öncelik alanlarına sahiptir. Kitabın ilerleyen bölümlerinde Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Güney Kafkasya ülkelerinden Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'a yönelik olarak hazırlanmış olduğu Ortak Eylem Planları analiz edilmeye çalışılacaktır.

b. Ortak Değerlere Bağlılık

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gibi ortak değerlerin güçlendirilmesi konusunda komşu ülkelerin bağlılıklarının seviyesi, AB'nin her bir komşu ülke ile oluşturduğu Eylem Planları'nda göz önünde bulundurulacak ilk unsur olmaktadır. Bu anlamda ortak değerlere bağlılık, Yeni Komşuluk Politikası'nın önemli bir aracı olan ortak eylem planları uygulamasının ön şartı olarak da nitelenebilir.

Ortak değerlere bağlılık, ayrıca komşu ülkeler için Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınma kriteri gibi de değerlendirilebilir. Örnek vermek gerekirse, Güney Kafkasya ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonraki ilk dönemde yönetimini Batı'ya doğru çevirdiklerinden ve en azından demokratik sistemin yerleştirilmesi adına çaba göstermeye çalıştıkları için bugün YKP kapsamındadır. Diğer

yandan, örneğin Belarus'un Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınması kararı Avrupa Birliği'nin bu ülkedeki demokrasi eğiliminin ciddiyeti ve devamlılığı yönündeki şüpheleri sebebiyle, tereddütlü bir karar olmuştur.

c. Etkin Siyasi Diyalog

Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile paralel olarak daha etkili siyasi diyalogun geliştirilmesi eylem planlarının kapsamına alınmıştır. Bu çerçevede dış politika ve güvenlik konuları kapsamında, özellikle bölgesel ve uluslararası konular, krizlerin önlenmesi, kriz yönetimi ve ortak güvenlik tehditleri çerçevesinde terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması, bölgesel çatışmaların önlenmesi gibi önemli konular ele alınmaktadır.

Etkin siyasi diyalog olmadan Yeni Komşuluk Politikası dahil, devletlerarası ilişkileri ilgilendiren herhangi bir politikanın amaçlarının gerçekleştirilmesi mümkün görünmemektedir. Bu açıdan bakıldığında Avrupa Birliği'nin önce kendi içinde, sonra da komşuları ile arasındaki siyasi diyalogun seviyesi YKP'nin amaçlarının gerçekleştirilmesi yolunda belirleyici araçlardan olacaktır.

d. Ekonomik ve Sosyal Kalkınmanın Geliştirilmesi

Yeni Komşuluk Politikası tercihli ticaret ilişkilerinin yanı sıra, mali ve teknik yardımın arttırılmasını içeren ekonomik hususları da öngörmektedir. Bu süreçte elde edilecek ekonomik faydalar, doğrudan ve dolaylı faydalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan faydalar kapsamında tarifelerin ve tarife dışı engellerin kaldırılması ve piyasa bütünleşmesinin sağlanması gibi hususlar yer almaktadır. Dolaylı faydalar ise ekonomik uygulamaların Avrupa Birliği ekonomik modeline yakınlaştırılması suretiyle bu ülkelerdeki yatırım ortamının iyileştirilmesi ile özel sektörün gelişimi açısından daha saydam ve istikrarlı bir ortam oluşturulması gibi özellikle komşu ülkeler açısından daha fazla ekonomik katkı sağlayacak çabaların geliştirilmesidir.

Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Programı komşu ülkelere Avrupa İç Pazarından faydalanma, eğitim, araştırma ve geliştirme gibi AB programlarına katılım; enerji, ulaştırma, çevre ve bilgi toplumu konusunda birlik ile sıkı ilişkiler yaratma konusunda fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatlar Yeni Komşuluk Politikası'nın ilgili ülkelerde belirlenen hedeflere ulaşmasına katkıda bulunmaktadır.

e. Ticaretin Geliştirilmesi

Yeni Komşuluk Politikası, Euromed Ortaklığı ile paralel olarak ticaretin serbestleştirilmesini ve bölgesel bütünleşmeyi sağlayacak şekilde çeşitli araçları içeren bir politika niteliği taşımaktadır. Bu kapsamda, Dünya Ticaret Örgütü

prensipleriyle uyumlu olarak daha büyük piyasa açılımları sağlama çabaları arttırılmak istenmektedir.

Barcelona Süreci çerçevesinde sanayi mallarını kapsayan bir serbest ticaret bölgesi kurulmuş olup, asimetric bir serbestleşme başlatıldığı görülmektedir. Bilhassa doğudaki komşuları için Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının ticaretle bağlantılı ilkelerinin tam olarak uygulanması ve DTÖ'ne üyelik, YKP çerçevesinde öncelikler içerisinde yer almaktadır. Yeni Komşuluk Politikası, Dünya Ticaret Örgütü prensiplerine ve Avrupa Birliği standartlarına uygun olan daha geniş bir pazar oluşturmayı hedeflemektedir. Nitekim ticaretin geliştirilmesi, YKP'nin amaçlarına ulaşmadaki başarısını belirleyecek unsurlardan birisi olarak geçerliliğini korumaktadır.

f. Enerji Alanında İşbirliği

Komşu ülkelerle stratejik enerji ortaklıklarının geliştirilmesi, Yeni Komşuluk Politikası'nın en önemli unsurlarından biridir. Enerji ihtiyacının karşılanması ve enerji güvenliğinin sağlanması konusunda komşu ülkelerle ortaklığın hayati öneme vurgu yapılmaktadır. Zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla (Rusya, Hazar havzası, Orta Doğu ve Kuzey Afrika) çevrelenmiş olan Avrupa Birliği, dünyanın en büyük enerji ithalatçısı ve ikinci büyük enerji tüketicisi konumundadır. Tahminlere göre AB'nin enerji ithalatına bağımlılığının 2030'a kadar % 50 oranından %70'e çıkması beklenmektedir. Bu nedenle eylem planları, enerji konusunda işbirliği ve diyalogu arttırmak üzere somut adımlar içermektedir. Bu adımların içerisinde enerji verimliliği ve enerji tasarrufu gibi konuların yanı sıra, yenilenebilir enerjinin kullanılması ve enerji teknolojilerinde işbirliğinin sağlanması bulunmaktadır. Bu çerçevede komşu ülkelerin "Akıllı Enerji Programı" gibi uygulamalara ve AB'nin diğer düzenleyici uygulamalarına katılımı teşvik edilmektedir. Bu doğrultuda Eylem Planları ve Hazar Havzası'nı kapsayan INOGATE programı gibi varolan ikili ve bölgesel girişimleri geliştirme yönünde bir politika izlenmektedir.

g. Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın temel amaçlarından biri, Birliğin kendi çevresinde etkin, kalıcı ve sürdürülebilir bir güvenlik çemberi oluşturma yönündeki kararlılığıdır. Bu açıdan AB ülkelerinin hem kendi içinde, hem de komşularıyla olan ilişkileri yönünden adalet ve içişleri alanındaki işbirliği önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Adalet ve içişleri konularında işbirliği, sınır yönetimi, göç, terörizmle mücadele; insan, uyuşturucu ve silah kaçakçılığıyla mücadele; organize suçlar, kara para aklama ve mali ekonomik suçlara karşı savaş konularında daha yakın işbirliğini kapsamaktadır.

h. Yakın Bölgesel İşbirliği

Eylem Planları, AB'ye komşu olan ülkelerin/bölgelerin özelliklerine, ihtiyaçlarına, Avrupa Birliği ile bu ülkelerin/bölgelerin ortak çıkarlarına ve aralarındaki ilişki düzeylerine uygun olarak farklılık gösterebilmektedir. Söz konusu planlar, 3-5 yıllık dönem için uygulanacak politikaların yol haritasını çizmektedir. Eylem Planları uygulanıp görev tamamlandıktan sonra, bir sonraki aşama daha önce farklı ülkelerle uygulanmış olan İkili Anlaşmaların yerine geçecek olan Avrupa Komşuluk Anlaşmaları temelinde ilişkilerin devam ettirilmesi olacaktır. Bu daha çok, ülkelerle ayrı-ayrı ikili ilişkilerin yerine, yakın bölgesel işbirliği ile gerçekleştirilecektir.

1. Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI), Sınırötesi İşbirliği (CBC) ve Komşuluk Yatırım Aracı (NIF)

Eylem Planlarının öncelikleri Avrupa Birliği tarafından ilgili ülkelere yönelik olarak oluşturulan mali destek için bir referans niteliği taşımaktadır. AB'nin doğu ve güney komşusu olan ülkelere yönelik olarak uyguladığı TACIS, MEDA gibi programlar 2007 yılından itibaren yerini yeni mali araç olan Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) mekanizmasına bırakmıştır. Daha önce uygulanmış olan programlar yeni mali araca ışık tutmaktadır. Söz konusu mali araç, genişlemiş Avrupa Birliği'nin dış sınırları boyunca sınır ötesi işbirliği konularına odaklanmaktadır. Bu amaçla oluşturulan ENPI'nin politika kapsamındaki ülkelerle ilgili programlarının 29 Eylül 2004 tarihinde oluşturulan yönetmelik çerçevesinde şu hususları kapsadığı görülmektedir:

- Sinerji yaratabilmek ve etkiyi güçlendirmek için yapılacak yardımların ulusal ölçüleri tamamlayıcı bir nitelikte olması, Komisyon ile ilgili ülkeler arasında bir ortaklık içerisinde finanse edilerek gerçekleştirilmesi, ayrıca söz konusu yardımların Topluluk politikalarıyla ve komşu ülkelerin taraf olduğu diğer anlaşmalarla tutarlı olması gerekmektedir.
- Bu düzenleme kapsamında sağlanan yardımlar, ülke bazında veya çok taraflı programlar, tematik programlar ve sınır ötesi işbirliği programları başlıkları altında yürütülmektedir. Diğer taraftan, yardımların öncelikleri ve programlara yapılacak uzun dönemli fon tahsisatı strateji belgelerine göre belirlenecektir.
- ENPI'nin ayırt edici özelliklerinden olan "sınır ötesi işbirliği" ilkesine göre, üye ülkeler ile komşu ülkelere ortak sınırları paylaşanları bir araya getiren "birleşik programlar" finanse edilmektedir. Söz konusu programlar, ilgili üye ülkeler ve komşu ülkeler tarafından ortak bir yönetim otoritesi aracılığıyla idare edilmektedir.

Yeni düzenlemeyle birlikte TACIS ve MEDA gibi eski programların yürürlükten kaldırıldığını ayrıca vurgulamak gerekmektedir.

Sadece 2004-2006 dönemi için Yeni Komşuluk Politikası kapsamında 255 Milyon EURO tutarında fon ayrılmıştır.⁸¹

Ayrıca, 2007-2013 dönemi için 11.2 milyar Euro tutarında finansman tahsis edildiği görülmektedir. Tahsis edilen finansman, Avrupa Birliği ile komşu ülkeler arasında ikili anlaşmaların oluşturulması için kaynak niteliği taşımaktadır. Öte yandan, sağlanan söz konusu finansman, Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde yapılacak çalışmaları finanse edeceği gibi belli çabaları desteklemek için de oluşturulmuş bir kaynaktır.

Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı'na 12 ülkenin dahil olduğu görülmektedir. Rusya için AB-Rusya Stratejik Ortaklık Stratejisi çerçevesinde kaynak oluşturulmaktadır. Bu kaynak çerçevesinde iç pazarın ve reform çabalarının geliştirilmesi, yoksullukla mücadele gibi birçok ekonomik ve sosyal çabaların belli ölçüde desteklenmesi sağlanmaktadır. Uzun dönemde deneyimlerin paylaşılması, üye ülkeler ile Topluluk program ve kurumlarının eşleştirme çabalarının desteklenmesi sağlanacaktır.⁸²

Bu mali aracın kullanılması büyük ölçüde Komisyon'un belirlediği çerçevede gerçekleşmektedir ve temel olarak altı ana konuda yapılan harcamalar şeklindedir. Bunlardan üçü daha önce belirlenmiş politikalara yönelik kullanılmaktadır. ENPI, Kalkınma İşbirliği Aracı (DCI) ile işbirliği içerisinde yürütülmektedir. İstikrar İçin Mali Araç, İnsani Yardım Mali Aracı ve Makro Mali Yardım Aracı gibi araçların hedeflenen amaçları gerçekleştirmek için oluşturulduğu görülmektedir. Söz konusu mali kaynakların kullanılmasında Parlamento'nun onayı gereklidir. Bununla birlikte, bu aracın kalkınma fonu ile birlikte işbirliğinin geliştirilmesi yönünde kullanılması gerekmektedir. Öte yandan, Avrupa Parlamentosu'nun bazı komiteleri (Dış İlişkiler Komitesi, Bölgesel Politika Komitesi) ENPI'nin düzenlemelerini incelemiş ve bazı konularda parlamentonun endişelerini ortaya koymuştur. Bununla birlikte kaynaklara Avrupa Ekonomi Alanı (EEA) ve İsviçre'nin de katılımının sağlanmasının önemine dikkat çekilmiştir.⁸³

Avrupa Birliği ENPI kapsamında sadece 2007-2010 dönemi için Güney Kafkasya ve doğu komşusu olan ülkelere aşağıdaki kaynakları tahsis etmiştir:

- Ermenistan 98.4 milyon Euro
- Azerbaycan 92 milyon Euro
- Gürcistan 120.4 milyon Euro (Gürcistan'a Ağustos 2008'de yaşanan krizin

81 «Beyond Enlargement: Commission shifts European Neighbourhood Policy into higher gear», **IP/04/632**, Brussels, 12 May 2004.

82 Egidio CANCIANI, « European Financial Perspective and the European Neighbourhood and Partnership Instrument », **Mediterranean Politics, Panaroma**, Med 2007, ss.148-152.

83 "Eastern Partnership", MEMO/08/762, Brussels, 3 December 2008, <http://ec.europa.eu/world/enp>

sonuçlarını bertaraf etmek amacıyla 500 milyon Euro tutarında ek kaynak ayrılmıştır)

- Moldova 209.7 milyon Euro
- Ukrayna 494 milyon Euro

Yeni Komşuluk Politikası'nın kapsamına alınan ülkeler ENPI dışında, Sınırötesi İşbirliği Programı (CBC) ve Komşuluk Yatırım Aracı (NIF) kaynaklarından da yararlanmaktadır. Sınırötesi İşbirliği Programı, Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve birliğin komşusu olan ülkeleri ortak sınırlarda buluşturmaktadır. 2008 yılında bu program çerçevesinde AB'nin doğu komşusu olan ülkelere yönelik 25,6 Milyon Euro'luk kaynak sağlanmıştır.

Komşuluk Yatırım Aracı'na (NIF) gelince, bu program birliğin ve üye ülkelerin kaynakları ile sağlanmaktadır. Program ağırlıklı olarak enerji, çevre ve ulaştırma sektörlerine yöneliktir. Ayrıca KOBİ'lerin ve Sosyal Sektörün geliştirilmesine yönelik programlar da desteklenmektedir. 2008 yılında NIF çerçevesinde Doğu komşularına 70 Milyon Euro tutarında proje finansmanı sağlanmıştır. Bu rakam 2009 yılı için 85 milyon Euro, 2010 yılı için 107 milyon Euro teşkil etmiştir.⁸⁴ 2014 yılında yayınlanan rapora göre 2011 yılında bu çerçevede 142, 2012 yılında 178, 2013 yılında ise 164 milyon Euro kaynak ayrılmıştır.⁸⁵

C. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YENİ GENİŞLEME ÇABALARININ KOMŞULUK POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Avrupa Birliği'nin dış ilişkiler ve güvenlik politikası birkaç temel üzerine oturtulmaktadır. Bunlar, Birlik ülkeleri arasındaki bütünleşmenin teşvik edilmesi, komşularının istikrarı, ABD ve Rusya ile stratejik ilişkiler, birliğin coğrafi yakınlık içerisinde olduğu ülkeler ve tarihsel olarak ilişkide bulunduğu komşularının birçoğu ile (ACP ülkeleri gibi) çok taraflı görüşmeleri sürdürmesidir.⁸⁶ Bu politikalar Avrupa Birliği'nin öncelikli olarak komşuları ile ilişkilerini geliştirilmesine odaklanması açısından önem taşımaktadır.⁸⁷

Avrupa Birliği'nin komşularıyla ilişkileri "concentric circles" modeli ile açıklanmaktadır. Bu ilişki, merkez ve merkez dışında kalanlarla hiyerarşik bir ilişki

84 « EU Neighbourhood Investment Facility: more than €107 million for 15 projects in 2010 », 05-05-2011, http://www.enpi-info.eu/main.php?id_type=1&id=25087&lang_id=450 ; http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/documents/web_release_aap_nif_2011.pdf

85 «Operational Annual Report2013 », European Commission, 2014, http://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/nif-operational-annual-report-2013_web_en.pdf, s. 12, s. 31.

86 A.MISSIROLI, «The EU and its changing neighbourhood : stabilization, integration and partnership», in: European Union Foreign and Security Policy-Towards a Neighbourhood Strategy, New York: Routledge 2004, ss.15-18.

87 A. MISSIROLI, The EU an its changing neighbourhood: stabilization, integration and partnership', in : Partners and Neighbours : A CFSP for a Wider Europe, Chaillot Paper 64 Paris: EU Institute for Security Studies, 2003, ss.8-12.

kademelendirmesini ifade etmektedir. Bu durum, AB ile bütünleşme sürecine girmiş ülkelerle diğer ülkeler arasındaki ilişkilerin yakınlığından ya da uzaklığından kaynaklanmaktadır.⁸⁸ Söz konusu çevreler merkez ile diğer ülkeler arasında üyelik ve ortaklık ilişkisi içerisinde gelişmektedir. Bu ilişkiler, örneğin Avrupa Ekonomik Alanı (EEA)'na giren ülkelerde üye olmadan üyelik ayrıcalıklarını taşıyarak devam etmekte, bazı ülkelerle ilişkiler nihai üyelik perspektifi içerisinde gelişmekte, bazıları ile üyelik olmaksızın geliştirilmeye çalışılmaktadır.⁸⁹

Avrupa Birliği'nin doğu komşularına yönelik stratejisi bütünleşme açısından istikrarın sağlanması temeli üzerine oturmaktadır. Bu, Balladur Paketi (1993-95) olarak bilinen bir yaklaşımla Baltık ülkeleri ve Merkezi Avrupa ülkelerinde başarıyla uygulanmıştır. Söz konusu süreç nihai olarak Avrupa Birliği üyeliğini içerdiği için başarıyı önemli oranda etkilemiştir. Bu çabalar Güney Doğu Avrupa ya da Batı Balkan ülkeleriyle ilişkilerde İstikrar Paketi çerçevesinde oluşturulmaya çalışılsa bile, çok açık bir bütünleşmenin sağlanması mümkün olmamıştır.

Bütünleşme yaklaşımı AB'nin en başarılı dış politikası olarak bilinmektedir. Avrupa Birliği, daha önce Doğu Avrupa ülkeleriyle işbirliğini NATO çerçevesinde geliştirmiştir.⁹⁰ Tarihsel olarak Merkezi Avrupa ülkeleri olan Romanya, Bulgaristan, Baltık ülkeleri ve Slovenya ilk Avrupa Anlaşmalarını 1992'de imzalamıştır. Malta ve Güney Kıbrıs 1970'lerde AB ile İşbirliği Anlaşmaları yapmıştır. Haziran 1993'te Avrupa Konseyi Kopenhag'da işbirliği ve üyelik koşullarını oluşturmuştur. Bu birliğe giriş ve işbirliği koşullarını oluşturan Kopenhag Kriterleri olarak anılmaya başlamıştır.⁹¹ "Acquis Communautaire", ülkelerin temel olarak 33 ana başlık çerçevesinde iyileştirilmesini içeren çalışmalar olarak Avrupa Birliği Anlaşması'nın 49. maddesine dayanmaktadır.⁹²

2002 yılında Kopenhag görüşmeleri bittiğinde Avrupa Birliği, 10 yeni ülkenin üyeliğine karar vermiş ve 2004'te bu ülkeler Birliğe katılmıştır. "Bing Bang" adı verilen bu en büyük genişleme, çok farklı coğrafyalara yönelik olması ile dikkat çekicidir. Bu genişleme AB'nin dengelerinin değişmesine, hatta AB Anayasası'na karşı Fransa ve Hollanda'da olumsuz referandum sonuçlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. AB'de "hazmetme kapasitesi" tartışmaları 2004 yılındaki genişlemenin ardından ortaya çıkmış ve Kopenhag Kriterlerine bir dördüncüsü ilave edilmiştir.⁹³ Avrupa Birliği'nin 5. genişlemesine yönelik bu tartışmaların ışığında daha sonra Bulgaristan ve Romanya'nın üyelikleri ile 1 Ocak 2007 tarihinde

88 F. TASSINARI, Security and Integration in the EU Neighbourhood: The Case for Regionalism, CEPS Working Document, No.226, 2005, ss.3-5.

89 MISSIROLI (2003), a.g.e. s.9.

90 R.DANNREUTHER, European Union Foreign and Security Policy-Towards Neighbourhood Strategy, Brussel 2004, s.79.

91 MISSIROLI(2003), a.g.e. s.9.

92 J. SMITH, « Enlarging the European Union », Journal of Common Market Studies, Annual Review, Vol.43, ss.127-128.

93 http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/press Data/en/ec/72921.pdf

AB'nin 6. genişlemesi⁹⁴ ve ardından Hırvatistan'ın üyeliğiyle 2013'te 7. genişlemesi gerçekleşmiştir.

1. Üyelik Süreçlerinin ve Diğer Bölgelere Yönelik Politikaların Komşuluk Politikası Üzerindeki Etkileri

Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan'ın üyeliklerinin, Türkiye, Sırbistan, Makedonya ve diğer bazı Balkan ülkelerinin muhtemel üyeliklerinin Komşuluk Politikası üzerinde ciddi etkisinin söz konusu olacağı açıktır. Hem Komşuluk Politikası çerçevesindeki ülkelerin söz konusu ülkelerle tarihsel, coğrafi, ekonomik, siyasal, kültürel bağları, hem de AB açısından Komşuluk Politikası çerçevesindeki ülkelerle bağlantı açısından söz konusu ülkelerin oynayabileceği rol (genel güvenlik, enerji stratejisi ve s. açısından) önemli görülmektedir.

AB'nin Komşuluk Politikası'nı etkileyen diğer süreçler olarak EFTA'ya ve Orta Doğu'ya yönelik politikalar, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ilişkisi ve Akdeniz Birliği Girişimleri de önem arz etmektedir.

Aslında "Daha Geniş Avrupa Stratejisi" (Wider Europe Strategy: WES), Komisyon'un "Daha Geniş Avrupa ve Komşuluk Politikası: Doğu ve Güneydoğu Komşularıyla İlişkilere Yeni Bir Çerçeve" adlı çalışmasının Haziran 2003'te AB Konseyi tarafından kabul etmesiyle resmen başlatılmıştır.⁹⁵ Başlangıçta AB'ye girişin kademeli bir biçimde gerçekleşmesi doğrultusunda ekonomik entegrasyonun geliştirilmesi ve entegrasyonun derinleşmesi için kurumsal boyutta garantiler sağlanması şeklinde bir süreç işlemiştir. Bu doğrultuda politik diyalogun geliştirilmesi, serbest giriş koşullarının oluşturulması, çatışmalar ve krizlerle mücadele edilmesi ve önlenmesi için işbirliğinin geliştirilmesi, hukuksal, iç politika ve yasal desteklerin arttırılması, bölgesel işbirliği, ulaştırma, enerji, telekomünikasyon, kültür, araştırma alanları, eğitim ve çevre koruma ve Komşuluk Politikası'nın Yeni Mali Aracı'nın geliştirilmesi hedeflenmiştir.⁹⁶

2. Yeni Komşuluk Politikası ile Avrupa-Akdeniz Ortaklığı İlişkisi ve Akdeniz Birliği Girişimleri

1980'li yıllarda Avrupa Birliği üyesi ülkeler ekonomik gelişmenin sağlanması amacıyla yönelik olarak bir yardım paketi uygulamasını içeren Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası'nı (Renovated Mediterranean Policy-RMP) başlatmıştır. RMP ile insan haklarının önemi vurgulanmış, Avrupa Parlamentosu'nun onayı ile bu bölgeye yapılacak yardımların, insan hakları ihlallerinin önemli ölçüde azalması ile

94 G.NOUTCHEVA, « Bulgaria Romania's Accession to the EU : Postponement, Safeguards and the Rule of Law », **CEPS Policy Brief No.102**, 2006, ss.5-7.

95 COM(2003)104 final, 11.3.2003, http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/com03_en.pdf

96 William WALLACE, « Looking after neighbourhood: responsibilities for the EU-25 », Note Europe, **Policy Paper**, 4 July 2003, s.3.

aktif hale getirilebileceği vurgulanmıştır.⁹⁷ Lizbon Zirvesi'nde ekonomik, politik gelişmeleri ve işbirliğini artıran Avrupa-Mağrip Ülkeleri (Euro-Magrep Partners-hip: EMP) arasında ortaklık ilişkisi kurulmasına ilişkin bir öneri kabul edilmiştir.⁹⁸

Barselona Deklarasyonu, EMP ile öncelikli olarak politik diyalog ölçüsünün nasıl geliştirileceğini ortaya koymuştur.⁹⁹ Barselona Deklarasyonu'nda EMP ortaklığının üç temel ayak üzerine oturmasına dikkat çekilmiştir. Bunlar:

1. Siyaset ve güvenlik alanındaki diyaloglarla barış ve istikrar için ortak bir alanın tanımlanması.
2. Ekonomik ve mali ortaklık ve kademeli olarak serbest ticaret alanı oluşturulmasıyla ortak alanların yaratılması.
3. Halklar arasında sosyal ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi, kültürler arasındaki anlaşmazlıkların çözümlenmesi, sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi.

Barselona Deklarasyonu resmi bir dokümana dayanmamakta, işbirliği anlaşmasındaki insan haklarına ilişkin değerlendirmeleri yorumlamaktadır.¹⁰⁰ Dolayısıyla EMAA anlaşmaları, insan haklarına yönelik gelişmeler çerçevesinde mali kaynaklar oluşturulacak ve izleme altına alınacak bir süreç olarak ifade edilebilir.¹⁰¹ Barselona Süreci çerçevesinde demokrasinin geliştirilmesi, hukuk kurallarının yerleştirilmesi ve insan haklarının korunması amaçlarının sürdürülmesine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği 1994'te İnsan Hakları ve Demokrasi için Avrupa İnisyatifi'ni geliştirmiştir. Buna MEDA Demokrasi Programı (MDP) adı verilmiştir.

2003 yılında Akdeniz ülkeleriyle demokrasi ve insan hakları konusunda ilerleme sağlamak için, AB Komisyonu, görüşmelerinde Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesine yönelik çabaların arttırılması gerektiğine dikkat çekmiştir.¹⁰² Bu yeni politika aslında bir üyelik perspektifi içermeksizin Mart 2003'te AB Komisyonu tarafından Doğu Avrupa

97 Rosa BALFOUR, « Rethinking the Euro-Mediterranean political and security dialogue », Institute for Security Studies, Paris, **Occasional Papers**, No: 52, May 2004, ss.13-18.

98 Said HADDADI, « Two Cheers for Whom ? The European Union and Democratization in Morocco », **Democratization**, Vol: 9, No: 1, s.152.

99 Martin ORTEGA, « A new EU policy on the Mediterranean ? », in : Judy Batt, Dov Lynch, Antonio Missiroli, Martin Ortega and Dimitrios Triantaphyllou ; **Partners and neighbours : A FFSP for a wider Europe**, Institute for Security Studies, Paris, Chaillot Papers, No: 64, September 2003.

100 EU Council (1996) ; **Council Regulation(EC)** No: 1488/96 of 23 July 1996. MEDA Avrupa Akdeniz Ülkeleri ortaklığının ekonomik ve sosyal yapıdaki reformları içeren bir programdır.

101 Lorand BARTELS, « A Legal Analysis of Human Rights Clauses in the European Union's Euro-Mediterranean Association Agreements », **Mediterranean Politics**, Vol.9, No.3, ss.369-370.

102 **COM(2003)294**, « Reinvigorating EU ations on human rights and democratisation with Mediterranean partners », 21 May 2003.

(Ukrayna ve Moldova) ve Güney Akdeniz (Fas, Tunus, Mısır, İsrail, Ürdün, Filistin Yönetimi, Lübnan ve Suriye) ile geliştirilecek inisiyatifin devamı niteliğinde gelişmiştir.¹⁰³ 12 Mayıs 2004'te Komisyon Yeni Komşuluk Politikası Strateji Belgesi ve Ülke Raporları yayınlamıştır.¹⁰⁴ Strateji belgesine göre, ENP iki amaç taşımaktaydı. Bunlar, AB ülkeleri ile komşu ülkeler arasında iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde istikrarın ve güvenin geliştirilmesi, ikinci olarak birlik ve komşuları arasında yeni bölünmelere yol açacak çabaların önlenmesi olarak ifade edilebilir. Bu amaçlar Konsey'in Aralık 2003'te ortaya koyduğu Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde yer alan amaçlarla örtüşmektedir.¹⁰⁵ Uzun dönemde Avrupa Birliği ile işbirliği, ekonomik ve siyasi bütünleşmenin sağlanmasına yönelik ilişkilerin geliştirilmesini sağlayacaktır. Bu çerçevede özellikle komşuluk ilişkileri içerisinde demokrasinin geliştirilmesi, insan haklarının korunması, ekonomik ve sosyal gelişmenin sürdürülmesi ve piyasa ekonomisi koşullarının oturması için tüm çabalar harcanacaktır.¹⁰⁶ Bu süreç bölgede güvenlik ortamının yaratılması, birçok alandaki işbirliğinin geliştirilmesi, silahlanmaya yönelik çabaların azaltılması ve terörist saldırılara imkan verecek koşulların ortadan kaldırılmasını da hedeflemektedir.¹⁰⁷

Aslında söz konusu ülkelere yönelik ENP'nin en önemli aracı uzun dönemde komşuluk anlaşmaları imzalanmasını içeren bir Eylem Planının oluşturulmasıdır.¹⁰⁸ Öncelikle, dış ilişkiler ve güvenlik politikalarının geliştirilmesi alanında çalışmalar yapmak, en önemlisi, AB'in belirlemiş olduğu öncelikler çerçevesinde hareket etmek gerekmektedir. Bu öncelikler politik diyalog ve reform, ticaret ve AB'nin iç piyasa koşullarına uygun önlemler içeren düzenlemelerdir.¹⁰⁹

Eylül 2004'te Komisyon coğrafi ve tematik program niteliği taşıyan programlarının yerine ENP'nin yeni mali aracını ortaya koymuştur.¹¹⁰ Avrupa Komisyonu,

- 103 **COM(2003)104 final**, « European Commission Communication on Wider Europe Neighbourhood : A new framework for relations with our Eastern and Southern Neighbours », 11.03.2003.
- 104 **COM(2004)373 final**, « Communication from the Commission European Neighbourhood Policy Strategy Paper, 12 May 2004.
- 105 Michael EMERSON, « European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo ? », **CEPS Working Document**, No.215, 2004, s.15.
- 106 Dorothee SCHMID, « The Use of Conditionality in Support of Political, Economic and Social Rights: Unveiling the Euro-Mediterranean Partnership's True Hierarchy of Objectives ? », **Mediterranean Politics**, 2004, Vol.9, No.3, ss.412-415.
- 107 A.Raffaella DEL SARTO and Tobias Schumacher, « From EMP to ENP : What's at Stake with the European Neighbourhood Policy toward the Southern Mediterranean », **European Foreign Affairs Review**, 2005, No.10, ss.17-19.
- 108 Daniel MÜLER-JENTSCH, **Economic Prospects for the Euro-Mediterranean Partnership: Deeper Integration and Trade in Services**, Programme on 'Private Participation in Mediterranean Infrastructure'(PPMI), World Bank/European Commission, April 2003, ss. 9-12
- 109 Manuela MOSCHELLA, **European Union's Regional Approach Towards its Neighbours: The European Neighbourhood Policy vis-a-vis Euro-Mediterranean Partnership**, Jean Monnet Centre, Department of Political Studies, Catania, Italy 2005, ss.4-5.
- 110 **COM(2004)628 final**.

Konsey ve Parlamento'ya sunulmak üzere hazırlamış olduğu ENP'ye yönelik çabaları içeren raporunda Akdeniz İşbirliğine ilişkin görüşlere de yer vermiştir.¹¹¹ AB'nin Akdeniz ülkeleriyle ENP çerçevesinde sürdürdüğü uzun dönemli bölgesel diyalog ve bütünleşme çabalarının EMP çerçevesinde geliştiğine, güney komşularıyla bölgesel düzeyde politik, ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel alanlarda diyalog ve işbirliği köprüsü inşa edildiğine dikkat çekilmiştir.

Avrupa Komisyonu'nun daha güçlü bir komşuluk politikasının oluşturulmasına yönelik görüşünü ortaya koyan belgede¹¹² ise ENP'nin giderek daha da derinleştiği vurgulanmaktadır. Haziran 2008'de Fransa'nın dönem başkanlığı zamanında bölge ülkelerinin katıldığı toplantıda bölgeye yönelik bir işbirliği anlaşmasının imzalanmasına yönelik çabaların artırılmasına dikkat çekilmiştir.

Temmuz 2008'de bölge ülkelerinin katıldığı toplantıda yayımlanan 33 maddelik ortak deklarasyon da bazı ipuçları vermektedir.¹¹³ Bu deklarasyon Barselona Süreci'nin bölgede barış, istikrar ve güvenliğin sağlanması için çoktarafli bir ortaklık temeline dayanan bölgesel entegrasyon ve uyumu sağlayacak bir Akdeniz Birliği oluşturulmasına zemin hazırladığına dikkat çekmektedir. Akdeniz Birliği'ne yönelik çalışmalar Barselona Süreci ile sağlanmış gelişmelerin bölgesel bir organizasyon kapsamında geliştirilmesi anlayışına dayanmaktadır. Akdeniz'e kıyaslı olan ülkelerin yanında kurumsal olarak Akdeniz Politikaları ile ilgili olan ülkeler de toplantıya davet edilmiştir. Giderek kurumsal bir yapı alacak gibi görünen bu inisiyatifle 2008 yılı sonunda tüm katılımcı ülkelerin ve AB Komisyonu'nun çalışmalarının birleştirilmesi yönünde niyet ortaya konulmuştur.

Bu siyasi inisiyatife ilişkin projelerin nasıl finanse edileceğine ilişkin görüşlere bakıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu çaba geniş ölçüde bölgesel ve kurumsal işbirlikleri ve kurumlardan finanse edilecektir. Özellikle, büyük ölçüde yapılacak bağışlar, katılımcı ülkelerin finansmanı, AB bütçesinden sağlanacak katkılar, ENPI, Avrupa Akdeniz Yatırım ve Ortaklık Programı (FEMIP), uluslararası kuruluşlardan sağlanan katkılar şeklinde olacaktır.

Özellikle, Akdeniz ve Orta Doğu'yu da içine alan bu inisiyatif, uzun dönemde bölgenin huzura kavuşması açısından büyük önem taşımaktadır. Avrupa'nın gelecek yıllarda büyük enerji açığını bölgeden karşılayabilmesi için bu bölgenin barış ve huzur içerisinde olması gerekmektedir. Nitekim AB'nin enerji ihtiyacının % 75'ini Avrupa dışından sağladığı düşünüldüğünde enerjinin güvence altına alınması büyük ölçüde derin ilişkilerin geliştirilmesine bağlıdır. Aksi takdirde bu çabaların başarısının zayıflaması bölgede çıkabilecek sıcak çatışmaların sadece

- 111 **COM(2006)726 final**, «On Strengthening the European Neighbourhood Policy », Brussel 4 December 2006.
- 112 **COM(2007)774 final**, « A Strong European Neighbourhood Policy », Brussel, 05.12.2007.
- 113 http://www.ue2008.fr/webdav/site/PUe/shared/import/0713_declaration_de_paris/joint_declaration_of_the_Paris_Summit_for_the_Mediterranean-EN.pdf

bölgede kalmayıp etrafına da sıçrayabilecek mahiyette olması, Avrupa'yı oldukça endişelendirmektedir. Çünkü giderek Avrupa dışında Çin ve Hindistan gibi büyük güçlerin enerji taleplerinin çok hızlı bir biçimde artması bölgeye yönelik inisiyatifin önemini bir defa daha ortaya çıkarmaktadır.

Akdeniz'in güneyinde nüfusun 2020 yılına gelindiğinde günümüzdeki sayının üçte biri oranında artarak 250 milyondan 325 milyona ulaşması beklenmektedir. Bu durum Akdeniz'in güneyinin illegal göçün kaynağına dönüşmesi riskini artırmaktadır. Bununla birlikte, Akdeniz'deki güvenlik konusu da Avrupa'daki güvenliğin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca, Akdeniz bölgesinin dünyadaki petrol üretimindeki payının %6, gaz üretimindeki payının ise %5 olduğunu unutmamak gerekmektedir. Daha da önemlisi, uluslararası transit ticareti kapsamındaki petrol ve gaz enerji hatlarının dörtte biri Akdeniz'den geçmektedir. Özellikle, 2009 yılı başlarında Ukrayna ile Rusya arasında ortaya çıkan enerji krizi,¹¹⁴ daha sonra 2014 yılında Kırım'ın kaybedilmesine ve doğuda savaşa kadar sürüklenen Ukrayna krizi ve bunun Avrupa Birliği'ne yansımaları, enerji konusunda AB açısından farklı alternatiflerin oluşturulmasının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

AB her zaman için Akdeniz'in önemini farkındadır. Nitekim bu bölgedeki istikrar, düzen ve güven ortamı Avrupa'yı yakından etkilemektedir. Tunus, Libya, Mısır, Suriye ve diğer bölge ülkelerinde yaşananların daha sonra bazı ülkelerde iç çatışmalara ve iç savaşa dönüşmesi AB'yi de ciddi bir biçimde endişelendirmiş, diğer risklerle beraber yoğun mülteci akınıyla karşı karşıya bırakmıştır.

Özellikle, 2008 yılından başlayarak AB'nin Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerini Akdeniz Birliği (Akdeniz İçin Birlik) adı altında toparlama çaba ve girişimleri dikkat çekicidir. Bu girişimde kilit rolü Fransa üstlenmektedir. Fransa'nın bu çabaları farklı yönlerden değerlendirilmektedir, hatta eleştirilmektedir. Akdeniz Birliği girişimlerinin AB'nin Yeni Komşuluk Politikası ile ters düşeceğini savunanlarla beraber, bu girişimin Yeni Komşuluk Politikası'nın işleyişini olumlu etkileyeceğini savunanlar da bulunmaktadır. Fransa'nın bu girişimi bazı çevrelerce Akdeniz'e tek başına nüfuz etme çabası gibi de değerlendirilmektedir.

Akdeniz Birliği, Avrupa Birliği'nin güney komşularıyla olan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır. Nitekim bu yeni süreç, ortak amaçlar olan barış, demokrasi ve refahın sağlanmasına yardımcı olacaktır.¹¹⁵Aslında, Akdeniz

114 Benita FERRERO-WALDNER, Commissaire Européenne pour les Relations Extérieures et la Politique Européenne de Voisinage, “La Méditerranée: un enjeu stratégique pour la construction européenne au XXIème siècle”, *Conférence Monaco Méditerranée Foundation, Speech/09/19*, Monaco, 16 Janvier 2009.

115 Benita FERRERO-WALDNER, Commissaire Européenne pour les Relations Extérieures et la Politique Européenne de Voisinage, “Processus de Barcelone: Union pour la Méditerranée”, *Intervention Parlement Européen, Speech/08/309*, Bruxelles, 5 Juin 2008.

İçin Birlik (Akdeniz Birliği) girişimleri Avrupa – Akdeniz Ortaklığı'nın Yeni Komşuluk Politikası'nın ortaya atılması sonrasındaki yeni adıdır. Akdeniz Birliği girişimleri AB'nin Yeni Komşuluk Politikası içerisinde Akdeniz ülkeleriyle olan ilişkilerine verdiği özel önemin bir göstergesidir. Bunun temel nedeni, bölgenin Avrupa Birliği'nin hemen güneyinde yer almış olması, Akdeniz'in güneyinin petrol ve gaz kaynakları açısından zengin olma faktörü, AB'nin Fransa gibi güçlü ülkesinin bölgedeki etkinliğidir.

3. AB'nin Rusya ve YKP Çerçevesinde Belarus, Ukrayna ve Moldova'ya Yönelik Politikaları

AB'nin Güney Kafkasya politikasının anlaşılması için eski Sovyet coğrafyasına genel bakışına göz atmakta, özellikle de Rusya ve YKP içerisinde yer alan Belarus, Ukrayna ve Moldova'ya yönelik politikalarının incelenmesinde yarar vardır. Bu bakımdan aşağıda AB'nin Rusya, Belarus, Ukrayna ve Moldova politikaları genel hatlarıyla sunulmaya çalışılmıştır.

a. Avrupa Birliği'nin Rusya ile İlişkilerinin Boyutları

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılı sonundaki çöküşünden sonra Rusya anayasal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisinin oluşturulması yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Bu arada toplulukların ve siyasi partilerin haklarının teminat altına alınması gibi demokratik katılım daha açık bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır.¹¹⁶ 2000 sonrası dönem ise bu anlamda geri dönüş olarak nitelendirilebilir. Keza genel kaniye göre Putin sonrası dönem Rusya'da KGB'nin etkinliğinin artarak devam etmesi, Rus yönetiminin her aşamasında görülen yolsuzluklar bu ülkede hukukun üstünlüğünden daha bir süre söz edilemeyeceğini göstermektedir.¹¹⁷

Rusya Devlet Başkanı Putin Nisan 2001 tarihinde Rusya'nın vizyonunu “daha büyük bir Avrupa”nın parçası olmak şeklinde ifade etmiş ve Avrupa ile entegrasyonun Rus dış politikasının öncelikleri arasında olduğunu belirtmiştir.¹¹⁸ Bir yıl sonra Devlet Başkanı Putin Rus Parlamentosu'ndaki konuşmasında Avrupa Birliği'ni Rusya'nın “stratejik ortağı” olarak nitelendirmiştir.¹¹⁹

Yapılan kamuoyu yoklamaları Rusya'da halkın büyük çoğunluğunun AB hakkında bilgi sahibi olmadığını, Rusya'nın ayrı ve tek olmasını istediğini ortaya koymaktadır. Halkın düşüncesi Rusya'nın her zaman kendi çizdiği istikamette

116 Thomas F. REMINGTON, *Politics in Russia*, Longman, New York, 1999.

117 Stephen WHITE, *Russia's New Politics: The Management of a Postcommunist Society*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

118 *Rossiyskaya Gazeta*, 4 Nisan 2001, s.4.

119 Alexander KONDRASHOV, “EU Pleased with Putin's Statement on Russia-EU Relations”, *ITAR-TASS News*, April 19, 2002.

ilerlediği ve başka bir Avrupa ülkesi ile karşılaştırılabilir nitelikte olmadığı yönündedir. Bir diğer grup ise, Rusya'nın başka bir yere taşınamayacak kadar büyük olduğu, "Rusya Rusya'dır, Avrupa'yla veya Asya ile sınırlandırılmamalıdır!" görüşünde birleşmektedir.

Avrupa Birliği, Rusya ile ilişkilerine özel bir önem vermektedir. Rusya Avrupa Birliği'nin doğu komşusudur ve AB'nin en uzun dış sınırı bu ülkedir. 2004 yılında 10 yeni üyenin katılımıyla gerçekleşen AB tarihinin en kapsamlı genişlemesinden sonra Avrupa Birliği'nin Rusya ile olan sınırının uzunluğu, 1300 kilometreden 2200 kilometrenin üzerine çıkmıştır. Rusya'nın Kaliningrad eyaleti 2004 yılı genişlemesiyle birlikte tümüyle AB tarafından kuşatılmıştır. Rusya, Daha Geniş Bir Avrupa Stratejisi dahilindeki ülkelerin toplam nüfusunun ve toplam GSYİH'nin %40'ını oluşturmaktadır. Rusya AB'nin doğu sınırında ağırlıklı bir öneme sahip olan ülke konumundadır. Genişleme ile birlikte AB'nin Rusya'nın dış ticaretindeki payı %35'den %50'ye yükselmiştir.

Rusya Federasyonu Avrupa Birliği için komşunun ötesinde bir öneme sahiptir. Ülkenin coğrafyası, ağırlığı, potansiyel gücü ve dünya ticaretindeki önemli rolü, Avrupa Birliği'ni Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerini uzun dönemli stratejik işbirliği temelinde kurmaya teşvik etmektedir.¹²⁰

Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu arasında siyasi diyalogun, enerji diyalogunun ve çevresel işbirliğinin de önemi göz ardı edilemez. Rusya'nın Kuzey İşbirliği'nde yer alması, Balkanlar'da barışın sağlanmasına yönelik işbirliğinin ve bir de Dörtlü Çerçeve Programı'nın içinde bulunması önemlidir. Avrupa Birliği Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne katılması yönündeki görüşmelerde de lider rol üstlenmiş ve bu katılımı ciddi rol oynamıştır.¹²¹

Avrupa Birliği ve Rusya uzun süre uluslararası öneme sahip çeşitli konularda işbirliği yapmıştır. Bunlardan en önemlisi, Rusya ve AB'yi yakından ilgilendiren bölgesel konular olmuştur. Geniş işbirliğine dayalı yaklaşım tarzı, iki tarafın da birbirlerinin menfaatlerine karşılıklı saygısı, tutum ve davranışlardaki bağımsız hareket etme tarzı geçmişin önyargısını bir dönem silmiştir. Fakat 2008 yılında Gürcistan konusunda AB ülkeleri ile Rusya Federasyonu arasında yaşanan gerilim bu önyargıyı tekrar tetiklemeye başlamıştır. 2014 yılından bu yana devam eden Ukrayna krizi ve 2015 yılı itibarıyla daha geniş tartışılmaya başlayan Estonya'nın Rus nüfusunun ağırlıklı yaşadığı sınır bölgelerini ilgilendiren meseleler ilişkilere gölge düşürmüştür.

120 http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/Verheugen-Russia-EU_Enlargement_and_the_Union_en.pdf

121 http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/Verheugen-Russia-EU_Enlargement_and_the_Union_en.pdf

Her şeye rağmen, AB'nin genişlemesi, Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği ilişkilerinde önemli aşamaların kaydedilmesini de gerektirecektir. Böyle bir süreçte bu aşamaların en önemlisi, vazgeçilmez nitelik taşıyan uyum çalışmalarıdır.¹²²

Rusya, Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'ya yönelik Yeni Komşuluk Politikası açısından önemlidir. Nitekim, Rusya'nın Güney Kafkasya ülkelerinde güçlü bir etkinliği söz konusudur. Bu sebeple, Avrupa Birliği Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarında Rusya faktörünü göz ardı etmemektedir, hatta Rusya'nın bu bölgedeki çıkarlarını zedelememek adına dikkatli davranmaktadır.

Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu arasında 1997'de imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın,¹²³ 18 Aralık 1989 tarihinde imzalanan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın daha gelişmiş biçimi olduğu görülmektedir. Bu ilişkilerin geliştirilmesinde özellikle Mayıs 2003'te St.Petersburg'daki Zirve dört temel alanda yapılacak düzenlemeleri içermektedir:

1. Ortak Ekonomik Alan oluşturulması,
2. Ortak özgürlük, güvenlik ve adalet alanının oluşturulması,
3. Ortak kriz yönetimi ve silahsızlandırma çabalarını da içeren Ortak Dış Güvenlik İşbirliği'nin oluşturulması,
4. Kültürel çalışmaları da içeren Ortak Araştırma ve Eğitim Alanı'nın oluşturulması.¹²⁴

10 Mayıs 2005'te AB-Rusya Zirvesi'nde daha önce kararlaştırılan dört temel konunun gerçekleştirilmesi ile ilgili bir yol haritası oluşturulmuştur. Söz konusu yol haritasında sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin oluşturulmasına, genel ticari ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine yönelik standartların oluşturulması, kamusal kurumlar arasındaki işbirliğinin arttırılması, entelektüel, endüstriyel ve ticari mülkiyet haklarının düzenlenmesi, rekabet, yatırımlar, girişimcilik politikası, ekonomik diyalogun geliştirilmesi vb. konularda nelerin yapılacağına ilişkin ortak görüşler tartışılmıştır.¹²⁵

Mayıs 2005'teki yol haritasının çıkarılması açısından 2003'te belirlenen dört temel alandan ikisi konusundaki ilerleme yönünde önemli derecede açıklık bulunmaktadır. Özellikle, ekonomik ve ticari işbirliği ve entegrasyonun arttırılması, iç güvenlik ve adalet alanındaki gelişmelere öncelik verilmiştir.¹²⁶

122 http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/Verheugen-Russia-EU_Enlargement_and_the_Union_en.pdf

123 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ>.

124 Hanns-D.JACOBSEN and Henrich Machowski, "The Provision of Politico-Economic Security to Eastern Europe", **VII ICCEES World Congress, 2005, Working Paper**, s.4.

125 http://ec.europa.eu/external_relations/Russia/docs/roadmap_economic_en.pdf

126 Dimitri TRENIN, "Russia, the EU and Common Neighbourhood", **Centre For European Reform Essays**, 2005, s.7.

2006 Soçi Zirvesi'nde Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu arasında Vize Düzenlemelerinin Kolaylaştırılmasına İlişkin Anlaşma imzalanmıştır.¹²⁷ 24 Kasım 2006 tarihinde Finansal İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu görüşmeler çerçevesinde Kaliningrad ve Kuzey Kafkasya bölgesindeki çabaların desteklenmesine yönelik olarak Komisyonun 20 milyon € destek sağlaması hedeflenmiştir.

18 Mayıs 2007 tarihindeki Samara Zirvesi'nde Rusya ile Avrupa Birliği arasında var olan ve enerji, iklim değişiklikleri, Rusya'nın DTÖ'ye üyeliğini içeren anlaşmanın yenilenmesi üzerinde durulmuş, vize düzenlemeleri belli bir zemine oturtulmuştur. Diğer önemli bir konu olarak da, Kafkasya ve Transnistria'daki soğuk çatışmaların ortak komşuluk ilişkileri ve işbirliği içerisinde çözülmesinin gerekliliği ortaya konulmuştur.

27 Haziran 2008 tarihindeki AB-Rusya Zirvesi'nde gelecek dönemde çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çabaların hızlandırılması ve Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu arasında yeni kurumsal ilişkiler oluşturulmasına dikkat çekilmiştir. Bu, yeni bir dönemin başlaması açısından büyük önem taşımaktadır. Zirve'de 2007 itibarıyla Avrupa Birliği ile Rusya arasındaki ticaret hacminin ABD ve Çin'den sonra üçüncü büyük partner olarak 223 milyar Euro'ya ulaştığı ifade edilmiştir. Söz konusu ticaret hacminin 2/3'ünün enerji ticaretine bağlı olduğu ve AB'nin Rusya'ya karşı dış ticaret açığının 93 milyar Euro olduğuna dikkat çekilmiştir.

2008 Zirvesi'nde Avrupa Birliği ile Rusya arasındaki ilişkilerin dört temel alanda sürdürülmesi ve yeni bir ortaklık anlaşmasıyla bu ilişkilerin geliştirilmesinin sağlanacağı duyurulmuştur.

Ağustos 2008 olayları sonrasında gerginleşen AB-Rusya ilişkilerini onarmak için tarafların bir hayli çaba sarfetmesi gerekmiştir. 2009'daki Zirve 18 Kasım'da Stockholm'de yapılmıştır. Zirve'ye Rusya'yı temsilen Devlet Başkanı Dimitri Medvedev, Avrupa Birliği'ni temsilen ise AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso ile AB dönem Başkanı İsveç'in Başbakanı Fredrik Reinfeldt katılmıştır.¹²⁸ Zirve'nin odağında, doğalgaz güvenliğinin sağlanması, ticari ilişkiler ve Aralık ayında Kopenhag'da yapılacak olan Dünya İklim Zirvesi gibi konular yer almıştır. Zirve öncesinde Avrupa Parlamentosunun aldığı kararda insan hakları ihlallerine ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne ilişkin eleştirilere de yer verilmiştir.¹²⁹

2010 zirvesi 31 Mayıs - 1 Haziran tarihlerinde Rusya'nın güneyindeki Rostov'da gerçekleştirildi. Medvedev'in yanı sıra AB Konseyi Başkanı Herman Von Rompuy ve Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso'nun katıldığı

127 17.05.2007, *Official Journal of the European Union*, L 129/27.

128 «Stockholm'de AB-Rusya Zirvesi», 18 Kasım 2009, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4902601,00.html>.

129 «EU-Russia Summit on 18 November 2009 in Stockholm », <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/200911/20091116ATT64612/20091116ATT64612EN.pdf>.

Zirve'de karşılıklı ticareti ve ekonomik işbirliğini artırma yolları, modernizasyon için yeni bir ortaklık kurulması konusu görüşüldü. Zirve'de taraflar ekonomik kriz döneminde işbirliğini geliştirmeye kararlı olduklarını da vurguladılar.¹³⁰ Önemli yakınlaşmalara rağmen vize sorunu ve insan hakları ihlalleri anlaşmazlık konusu olmaya devam etti.¹³¹

9-10 Haziran 2011'de Rusya'nın Nijniy Novgorod kentinde gerçekleştirilen 27. Zirve'nin gündeminde ise küresel ekonomi, küresel yönetim sorunları, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da gelişmeler ve Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımı konuları yer almıştı.¹³² Zirve'de AB'yi Avrupa Konseyi Başkanı Herman Van Rompuy ve Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso temsil etmişti. Rusya, Zirve öncesinde hafta ölümcül EHEC bakterisi salgını üzerine Avrupa Birliği ülkeleriyle olan yaş sebze ithalatını kesmiş, konu Zirve'ye damgasını vurmuştu.¹³³

2012 yılında ilişkiler genelde olumlu seyretmiş, Avrupa Birliği ve Rusya arasındaki ticaret hacmi 2012 yılında 335 milyar Euro'yu bulmuştu.¹³⁴ Fakat bir yandan AB'nin eski Sovyet cumhuriyetleri ile ilişkileri daha da geliştirmeye çalışması, öte yandan Rusya'nın sanki "eski Sovyet imparatorluğunu canlandırmaya çalışıyor" kuşkusuna da uyandıran entegrasyon modellerini bu eski Sovyet cumhuriyetlerine dayatması hem Ukrayna örneğinde olduğu gibi bazı ülkelerde iç gerginliklere hem de AB-Rusya ilişkilerinin kötüleşmesine neden olmuştur. Ocak 2014'teki Rusya-AB Zirvesi de bu gerginliğin gölgesinde gerçekleştirilmiştir.¹³⁵ Daha sonra Rusya'nın Ukrayna'nın Kırım bölgesini işgali ve Ukrayna'da yaşanan iç savaşı körüklemesi üzerine AB-Rusya ilişkileri daha da kötüleşmiş, AB Rusya'ya yaptırım uygulamaya başlamıştır.

b. Avrupa Birliği'nin Belarus ile İlişkileri

Yeni Komşuluk Politikası öncesinde, Avrupa Birliği komşuluk ilişkilerini ikili ilişkiler çerçevesinde sürdürüyordu. Bu ilişkiler önemli ölçüde AB'nin hazır olduğu düşünülen ülkelerle bireysel komşuluk faaliyetlerini geliştirmesi yönündeydi. Yeni Komşuluk Politikası Strateji Raporu Haziran 2004'te Konsey tarafından

130 « Joint Statement on the Partnership for Modernisation EU-Russia Summit 31 May-1 June 2010 », http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/114747.pdf.

131 « AB - Rusya ilişkilerinde yakınlaşma », <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5639868,00.html>

132 « 27th EU-RUSSIA Summit Nizhny Novgorod, 9-10 June 2011 », http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/122461.pdf.

133 « Rusya-AB Zirvesi'nde 'sebze-DTÖ' pazarlığı », <http://tr.euronews.net/2011/06/10/rusya-ab-zirvesi-nde-sebze-dto-pazarligi/>

134 « AB-Rusya ilişkileri nereye gidiyor? », <http://tr.euronews.com/2014/03/18/ab-rusya-iliskileri-nereye-gidiyor/>

135 « В Брюсселе завершился саммит ЕС-Россия », <http://www.svoboda.org/content/article/25245704.html>

kabul edilmiştir.¹³⁶ Avrupa Birliği'nin Belarus ile ilişkileri de yeni dönemde birçok alanda işbirliğinin geliştirilmesi yönündedir ve öncelikle sivil toplumsal gelişme üzerinde yoğunlaşmaktadır.¹³⁷

1996 Anayasa Referandumundan sonra AB Konseyi Belarus'a Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması yapma teklifi götürmeye karar vermiştir.¹³⁸ 1997'deki AB Bakanlar Konseyi'nde Brüksel ve Minsk arasındaki ilişkileri gözden geçirme yönünde kararlar alınmıştır.¹³⁹ Zaman içerisinde Belarus'ta Avrupa ile entegrasyon geliştirilmesine yönelik kamuoyunun % 60'lar düzeyine gelmesi, işbirliğinin artırılması için önemli bir zemin hazırlamıştır.¹⁴⁰

Belarus'a 1991-1999 döneminde TACIS programı çerçevesinde 56 milyon Euro tahsis edilmiş olduğu görülmektedir. 2003-2005 döneminde insan hakları, kurumsal özgürlükler ve bağımsız medya konusunda çok ciddi gelişmeler olduğunu söylemek oldukça zordur. Avrupa Parlamentosu, 11 Şubat 2003'te Belarus'a kendini izole eden tutumlardan vazgeçerek ortak bir geleceğe doğru hareket etme çağrısı yapmıştır. Özellikle, "Daha Geniş Avrupa" ve YKP çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi ve sivil toplum örgütlerine daha geniş destekler sağlanması konusunda gayretlerin artırılmasına dikkat çekilmiştir. 2 Mart 2003 yerel seçimlerinden sonra Belarus'ta çok sayıda özgürlük yanlısı sivil toplum kuruluşuna karşı baskılar artmıştır. Kasım 2004'te Konsey, Ekim 2004'teki parlamento seçimleri ve referandumun özgür bir ortamda gerçekleşmediği konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Kasım 2005'te Konsey AB'nin demokrasi ve insan haklarına yönelik desteğini yoğunlaştırmasını benimsemiştir.¹⁴¹

21 Kasım 2006 tarihinde Avrupa Dış İlişkiler ve Yeni Komşuluk Politikası Komisyoneri Benita Ferrero-Waldner Belarus'taki gelişmeleri içeren senedi ortaya koymuştur.¹⁴² Bu senede göre, Belarus tam anlamıyla Yeni Komşuluk Politikası kapsamına girerse ve ortaklık ilişkisini geliştirirse, Avrupa Birliği Belarus halkının yaşam kalitesini geliştirmeye yardım edebilecektir.

136 Conclusions of the General Affairs and External Relations Council(GAERC) of 14 June 2004, [http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/040614_GAERC_Conclusion_on_ENP_\(provisional_version\).pdf](http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/040614_GAERC_Conclusion_on_ENP_(provisional_version).pdf)

137 Katarzyna PETCZYŃKA NATECZ, **The ENP in practice-The European Union's policy towards Russia, Ukraine, Belarus and Moldova : One year after the publication of the Strategy Paper**, Centre for Eastern Studies, Warsaw, June 2005, s.38.

138 http://europa.eu.int/comm/external_relations/intro/index.htm.

139 Hiski HAUKKALA and Arkady Moshes, "Beyond" Bing": The Challenges of the EU's Neighbourhood Policy in the East", **FIIA Report** 2004, No:9, s.29.

140 Ruta VAINIENE - Elzbieata Krolikowska-Jozef Ptoskonka-Vladislav Romanov, **Belarus: Reform Scenarios**, Stefan Batory Foundation, Warsaw 2003, s.288.

141 http://ec.europa.eu/world/where/belarus/index_en.htm

142 http://ec.europa.eu/external_relations/belarus/intro/non_paper_1106.pdf

Komisyon'un 28 Mayıs 2004 tarihinde benimsediği Belarus Ülke Strateji Belgesi ve Ulusal Program'ın 2005-2006 yıllarına ilişkin gelişmeleri içeren raporunda B.F.Waldner'in vurgu yaptığı gelişmeler değerlendirilmiştir.¹⁴³ AB'nin genişlemesine ve YKP çerçevesinde Belarus ile uzun dönemli ilişkilerin geliştirilmesinin önemine vurgu yapılmıştır. Avrupa Birliği Belarus'u demokratik, istikrarlı, güvenilir ve artan bir şekilde ekonomik gelişmesini sağlayan bir ortak olarak görmek istemektedir.

Gerek ülke strateji raporundaki, gerekse ulusal programdaki öncelikler dikte alındığında Belarus'un katedeceği yol oldukça uzun görünmektedir. Ancak uzun dönemli AB politikaları açısından Avrupa ile Rusya arasında bir enerji koridoru olan Belarus'la olan ilişkilerin çok sağlam temellere dayanması önemlidir. Çünkü her ne kadar Rusya ile 2020 yılına kadar enerji güvenliği anlaşmaları yapılsa bile, Rusya ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki bölgenin istikrarlı olması da büyük önem taşımaktadır. Nitekim AB ihtiyaç duyduğu enerjinin büyük bölümünü bu bölgeden sağlamaktadır. Bu anlamda Belarus'un enerji koridoru olması yönünden önemi açık ve nettir. Öte yandan nükleer enerji güvenliğinin sağlanması açısından özellikle TACIS Nükleer Enerji Güvenliği Programı çerçevesinde de Belarus'un önemi yine giderek artmaktadır.

c. Avrupa Birliği'nin Ukrayna ile İlişkileri

Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde Avrupa Birliği açısından önem kazanan bir diğer ülke Ukrayna'dır. 26 Ocak 1998 tarihinde bu ülke ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.¹⁴⁴ Söz konusu anlaşma en çok bölgesel ve ulusal düzeyde çevre sorunlarının çözümüne odaklanmıştır.¹⁴⁵

2001 yılında hazırlanan İsveç Çalışma Planı Ukrayna'ya yönelik genel stratejinin tamamlanmasını sağlamıştır.

Aslında Ukrayna'nın neden Avrupa Birliği yönünde bir tercih yaptığının sorulanması da gerekmektedir. Coğrafi, kültürel, ekonomik, tarihsel ve güvenlik yönlerinden Ukrayna Avrupa Birliği'ne yakın görünmektedir. Ukrayna'nın durumu Rusya ve Türkiye'nin durumuna benzemektedir. Viyana Coğrafya Topluluğu Ukrayna'yı Transkarpatya tarafındaki Merkezi Avrupa ülkesi saymaktadır. Bağımsız Devletler Topluluğu ve AB arasında bir fayda-maliyet analizi yapıldığında, Rusya ile ekonomik ilişkilerin güçlü olmasına rağmen, uzun dönemli ilişkiler açısından AB Ukrayna açısından daha cazip görünmektedir. Hatta 1990'larda Ukrayna'nın NATO üyeliği için aday olması ve 2002 Mayıs'ında adaylık açısından oldukça ileri düzeyde gelişmenin gerçekleşmesi, Ukrayna'nın Batı'ya bağlılığını

143 http://ec.europa.eu/external_relation/belarus/csp/05_06_en.pdf

144 <http://eur-lex.europa.eu/lexUriServ.do?uri=CELEX:31998D0149:EN:NOT>

145 Maryna YEPIK, **Environmental aspects of the EU Neighbourhood Policy for Ukraine**.

güçlendirici bir durum arz etmektedir.¹⁴⁶ Genel eğilimlerle birlikte Ukrayna liderleri ulusal kimlik ile dış politika arasında sıkışmış durumdadır. Sağ kesim AB ve NATO dışında kalmanın ve Bağımsız Devletler Topluluğu ile ilişkilerin artırılmasının çok da sağlıklı bir gelecek hazırlamayacağına inanmaktadır. Sol eğilimli parlamenterler ise daha çok Rusya ve BDT ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesini istemektedirler.¹⁴⁷

31 Mart 2004 tarihinde Ukrayna ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın (PCA) genişletilmesi üzerine karar alınmıştır.¹⁴⁸ Benzer bir düzenleme 18 Şubat 2007'de en son genişleme dolayısıyla yapılmıştır.¹⁴⁹ Mali ilişkilerin çerçevesi ise Yeni Komşuluk Politikası sonrasında TACIS yerine ENPI temelinde geliştirilmeye başlamıştır.¹⁵⁰

27 Ekim 2006 tarihinde gerçekleştirilen AB-Ukrayna Zirvesi'nde Ukrayna'nın Eylem Planı'nda yer alan reform sürecinin içeriği gözden geçirilmiş ve Ukrayna'nın hangi alanlarda ilerlemeler kaydetmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Zirvenin en çok önemseddiği hususlar, anlaşmada yer alan önceliklerin kolaylaştırılması yönünde olmuş, özellikle halkların karşılıklı görüşmesi ve seyahat engellerinin kaldırılması ve illegal göçmenlik çabalarının engellenmesi üzerinde durulmuştur. 22 Ocak 2007 tarihinde AB Konseyi Ukrayna ile Geliştirilmiş bir Anlaşma üzerinde çalışılması direktifini sunmuştur.

18 Haziran 2007 tarihinde AB-Ukrayna İşbirliği Konseyi'nde AB tarafı Anayasal reform ihtiyacını vurgulamıştır.¹⁵¹

Ukrayna'ya ilişkin 2007-2013 dönemini kapsayan Ülke Strateji Belgesi¹⁵² ENPI ve Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde öncelikli olarak desteklenecek alanları tespit etmiş, iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde gelişmelerin sürdürülmesi hedeflenmiştir. 2004 yılındaki "turuncu devrim" sonrasında Ukrayna'da demokrasi ve piyasa ekonomisine geçiş çabalarının hızlandığı yönünde gelişmeler olduğu kaydedilmiştir.¹⁵³

146 Kataryna WOLCZUK, "Integration without Europeanisation: Ukraine and its Policy towards the European Union", **EUI Working Papers**, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, RSCAS No.2004/15, ss.7-8.

147 Iyaylo GATEV, "The EU's New Neighbourhood Policy Towards Ukraine", **European Foreign Policy Conference**, LSE, 2-3 July 2004, s.10.

148 <http://europa.eu/rapid/pressReleaseAction.do?reference=IP/04/431&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

149 http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_ils_rev_en.pdf

150 http://ec.europa.eu/external_relations/ukraine/pdf/political_and_legal_foundations.pdf

151 http://ec.europa.eu/external_relations/ukraine/pdf/events_2006-2007.pdf

152 Regulation(EC) No.1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006.

153 http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_ukraine_en.pdf

Avrupa Birliği ile Ukrayna arasındaki işbirliğinin geliştirilmesinin öncelikli amaçları, kademeli bir biçimde ekonomik bütünleşme, daha derin siyasi ilişkiler içeren dış politika ve güvenlik politikası alanında daha ileri düzeyde ilişkiler geliştirmektir. Gerek ülke strateji raporu ve gerekse ulusal öncelikler belgesine bakıldığında Avrupa Birliği ile Ukrayna arasındaki ilişkilerin önemli ölçüde mesafe katettiği söylenebilir.

Mart 2008 tarihinde yayımlanan Ortak Değerlendirme Raporu'nda AB-Ukrayna Eylem Planı'nın iyi bir gelişme gösterdiğine dikkat çekilmektedir. Nitekim bu gelişmelerin olması, 2007 Mart ayında başlayan görüşmeler çerçevesinde Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve Ortak Eylem Planı'nın ötesine geçilerek Yeni Geliştirilmiş Anlaşma (NEA) üzerine çalışmalar başlamıştır.

Ukrayna Eylem Planı'nın kabul edildiği 2005 yılından bu yana Avrupa Birliği-Ukrayna ilişkilerinin çok sağlıklı bir gelişme içerisinde olduğu ifade edilebilir. Bu gelişmelerin başında demokratik parlamenter seçimlerin yapılması, serbest ticaret alanı oluşturulması, AB Sınır Yardım Misyonu (EUBAM) çerçevesinde sağlanan yakın işbirliği, yakın dönemde uzun zamandan beri yürütülen WTO'ya giriş çalışmalarının sonuna gelmesi yer almaktadır. Bununla birlikte, bilhassa iklim değişiklikleri, ulaştırma, araştırma ve eğitim alanlarında da dikkate değer gelişmeler yaşanmıştır.

Yuşenko'nun iktidarı zamanında ivme kazanan Ukrayna-Batı ilişkilerinin 2010 yılındaki başkanlık seçimlerini Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç'in kazanmasıyla zayıflayacağı bekleniyordu. Bu yavaşlama kısmi olarak gerçekleşmiş, 22 Kasım 2010'da Brüksel'de gerçekleştirilen Ukrayna-AB Zirvesi Ukrayna için özellikle uzun zamandan beri gündemde tuttuğu vize konusunda en azından karar alınması bağlamında yararlı olmuştur. Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç ile Avrupa Konseyi Başkanı Herman Van Rompuy ve Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso arasında gerçekleştirilen görüşmelerde Ukrayna ile vize serbestleştirilmesinin sağlanmasına yönelik Eylem Planı kabul edilmiştir.¹⁵⁴ Ama özellikle 2013 yılında Yanukoviç'in Avrupa Birliği ile Rusya'nın direttiği Avrasya Ekonomik Birliği arasında kararsız görüntü sergilemesi ve AB ile ilişkilere yönelik önceden verilen sözleri tutmaması Ukrayna'da gerginliği tırmandırmıştır. Bu bağlamda Ukrayna-AB ilişkileri özellikle 2013-2014 yıllarında bölge ve dünya gündeminin ana konularından birisi olmuştur. Kasım 2013'te Yanukoviç'in AB Ortaklık Anlaşması'nı imzalamak istememesiyle muhalefetin sokaklara dökülmüş, gösterilerde bazı sivillerin ölmesi üzerine Yanukoviç ülkeyi terk etmiştir. Fİli iktidar değişikliğinden sonra Avrupa Birliği ve Ukrayna, Ortaklık Anlaşması'nın siyasi kısmını imzalamıştır. Anlaşmaya Brüksel'deki Avrupa Birliği zirvesine katı-

154 « 14th EU-Ukraine Summit (Brussels, 22 November 2010) Joint Press Statement », http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/117912.pdf.

lan liderlerin huzurunda Ukrayna geçici hükümeti Başbakanı Arseniy Yatsenyuk ve AB Konseyi Başkanı Herman Van Rompuy imza koymuştur.¹⁵⁵

d. Avrupa Birliği'nin Moldova ile İlişkileri

Yeni Komşuluk Politikası bir üyelik perspektifi ortaya koymasa bile Moldova yönetimi bu politikayı Avrupa Birliği ile işbirliğinin bir yolu ve AB ile bütünleşmede bir köprü olarak görmektedir. Ancak Yeni Komşuluk Politikası içerisinde olmak tamamıyla Avrupa ile ilişkilerin belli bir düzeyde kalacağı anlamına gelmemektedir. Ortaya konulan eylem planı çerçevesinde Avrupa Birliği ile ilişkileri geliştirmek özel statülü bir üyeliğin geliştirilmesi açısından da oldukça gerçekçi bir yaklaşım olabilecektir.¹⁵⁶ Nitekim bu konudaki benzer düşünceler AB Moldova Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı'nda da ortaya konulmuştur.¹⁵⁷

Avrupa Birliği ile Moldova Kasım 1994 tarihinde Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA) imzalamıştır.¹⁵⁸ Eylem Planı oluşturuluncaya kadar PCA çerçevesinde BDT ülkeleriyle birlikte birçok benzer belge yayınlanmıştır.

1998 yılından bu yana PCA, Avrupa Birliği ile Moldova arasındaki ilişkilerde yasal çerçeveyi belirlemiştir. Bu belgenin öncelikli hedefleri, siyasi diyalogun, ticaretin, yasal, ekonomik, sosyal, finansal ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi, ekonomik gelişmenin sağlanması, Moldova'nın demokratik ve ekonomik gelişmesinin ve bununla da piyasa ekonomisine geçmesinin tamamlanmasıdır.

Partner ülkelerde PCA'ların etkin bir biçimde kullanılması için Avrupa Birliği TACIS programıyla bu ülkeleri destek kapsamına almıştır.¹⁵⁹ Program çerçevesinde 1991-2005 döneminde Moldova'ya 123.1 milyon Euro destek sağlanmıştır.

Şubat 2005'te imzalanan Eylem Planı Avrupa Birliği ile ilişkilerin daha ileri bir aşamaya geldiğini gösteren en önemli belgedir. Nitekim söz konusu belge, Moldova'da bu tarihten itibaren üç yılı kapsayacak şekilde siyasi, güvenlik, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi, sınır operasyonları, çatışmaların çözümlenmesi ve önlenmesinde ortak sorumluluk almayı amaçlamıştır.

155 « Ukrayna, Avrupa Birliği ile Ortaklık Anlaşması'nı imzaladı », <http://tr.euronews.com/2014/03/21/ukrayna-avrupa-birligi-ile-ortaklik-anlasmasi-ni-imzaladi/>

156 Sergiu BUŞCANEANU, **How Far is the European Neighbourhood Policy a Substantial Offer for Moldova ?**, Leeds, August 2006, s.17.

157 http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf

158 [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21998A0624\(01\):EN:NOT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21998A0624(01):EN:NOT)

159 * TACIS Programı AB tarafından 1991'de oluşturulmuştur. Doğu Avrupa, Kafkasya ve Merkezi Avrupa'da 12 ülkeyi (Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistan) içine alan bir mali destek programıdır. Moğolistan da 1991'de TACIS Programına dahil edilmiştir.

Avrupa Birliği'nin Moldova konusunda odaklandığı problemler, organize suçlarla mücadele, özel sektörde ve kamu sektöründe var olan, ekonomik ve ticari gelişmeler üzerinde olumsuz etki yaratan yozlaşmaları ortadan kaldırmaktır. Öncelikli olarak yerel yönetimlerde bu adımların arttırılması, kara para aklama ve rüşveti ortadan kaldıracak çabaların hızlandırılması istenmektedir.¹⁶⁰

Eylem Planı çok ciddi dönüşümleri içeren bir belge olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, Plan taraflar arasındaki işbirliğini oldukça kompleks bir biçimde açıklarken, belli zamanlarla bu süreci bağlamış olduğu da görülmektedir. Söz konusu belge Dnyesteryanı sorununun nasıl çözüleceğine ilişkin çabaları da ortaya koymaktadır.¹⁶¹

Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde silah ve göçmen ticareti, uyuşturucu, organize suçlar, kara para aklama, rüşvet gibi suçların işlendiği Dnyesteryanı bölgesinin AB ile uzun bir sınırının olması nedeniyle, her an yeniden etnik bir çatışma haline dönüşebilecek bu bölgedeki çabalarını hızlandırması gerektiğinin farkına varmıştır.¹⁶² Nitekim 2001 yılında oluşturulan AB Strateji Raporunda bu bölgenin Moldova'nın ekonomik gelişmesi ve dış ilişkilerini çok ciddi bir biçimde etkilediği gerçeğine vurgu yapılmıştır.

AB'nin 2004-2006 dönemini içine alan gelişmeleri inceleyen raporunda Moldova'nın Eylem Planı çerçevesinde siyasi diyalogun çok hızlı bir biçimde geliştiği, Dnyesteryanı çatışmasında işbirliği yapıldığına, ekonomik ve sosyal reformların sürdürüldüğüne, piyasa ve ticarete yönelik reformların sürdürülmesi yönünde de çaba sarf edildiğine, adalet ve içişleri alanlarında işbirliğinin devam ettiğine dikkat çekilmektedir.¹⁶³

2007-2013 dönemini içine alan Ülke Strateji Raporu'nda¹⁶⁴ AB-Moldova işbirliğinin temellerini 1998'deki PCA, Şubat 2005'te kabul edilen Eylem Planı'nın oluşturduğuna vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede siyasi diyalog ve reform sürecinin geliştirildiğine, yoksulluğun azaltılması, ekonomik büyüme ve sosyal dengesizliğin asgariye indirilmesi hedefi çerçevesinde özellikle, AB yardımlarının önemine dikkat çekilmiştir. Nihai hedefi WTO üyeliği olan çalışmaların çerçevesi reform çabalarının gerekçesini oluşturmaktadır.

Moldova açısından YKP kapsamına alınmış olmak, gelecekte bir AB üyeliği yolunu açmadığından ilişkilerin yoğunluğunun daha ileri düzeyde geliştirilme-

160 http://ec.europa.eu/external_relations/moldova/csp/02_06.en.pdf

161 Nicu POPESCU, "The EU in Moldova – Settling Conflict in the neighbourhood", EU Institute for Security Studies, **Occasional Paper** No:60, October 2005, s.15.

162 Adrian POP, Gabriela Pascariu, Gorge Anglitoiu-Alexandru Purcarus, **Romania and The Republic of Moldova Between the European Neighbourhood Policy and the Prospect of EU Enlargement**, European Institute of Romania, Study No.5, s.57.

163 http://ec.europa.eu/external_relations/moldova/csp/csp04_06.en.pdf

164 http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_moldova_en.pdf

sini gerekli kılmaktadır. Avrupa Birliği de gelecekte Moldova'yı AB'nin derin ilişkiler geliştirdiği bir ülke olarak görmek istemektedir.

Yapılan tüm incelemeler göstermektedir ki, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası, bundan sonraki dönemde genişleme stratejisinin yerini alacak ve komşu ülkelerle ilişkiler daha da derinleştirilecektir. Ancak bu politika kapsamında yer alan bölge ve ülkelere yönelik dünyanın yeni gelişmekte olan güçlerinin de ilgisi bulunmaktadır. Yeni Komşuluk Politikası kapsamında yer alan bölgeler arasında en hassas bölgeler Güney Kafkasya ve Orta Doğu bölgesidir. Bu bölgeler her an sıcak çatışma içerisine girebilecek unsurlar taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ KÜRESEL SİSTEMDE AVRUPA BİRLİĞİ - GÜNEY KAFKASYA İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Güney Kafkasya ülkeleri olarak Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan üç bölgesel güç olan İran, Rusya ve Türkiye'nin ortasında, Karadeniz ve Hazar Denizi arasındaki bölgede yer almaktadır. Stratejik coğrafi konumundan dolayı bu bölge tarih boyunca imparatorlukların çatışma merkezi olmuştur.

Bu bölüm içerisinde üzerinde daha ayrıntılı durmakla beraber, Güney Kafkasya'nın Avrupa Birliği açısından önemine genel hatlarıyla temas edilmiştir. Güney Kafkasya SSCB'nin dağılmasından sonraki dönemde AB için genel olarak şu nedenlerden dolayı büyük önem taşımıştır (bunların önemli bir kısmı ABD için de geçerli nedenler olmuştur)¹:

- 1) Tehdit olarak görülen Rusya'yı çevrelemek;
- 2) Tehdit olarak görülen İran'ı çevrelemek;
- 3) Bölgedeki doğal kaynaklara ulaşmak (ekonomik/ticari nedenler);
- 4) Bölgedeki doğal kaynakların güvenli bir biçimde sağlamak (böylece hem alternatif doğal kaynaklara sahip olabilmek hem de bölge devletleri için kaynak çeşitliliği yaratmak);
- 5) Alternatif pazar olarak kullanmak;
- 6) Güvenlik ("terör karşıtı faaliyetler", yasadışı göç) ve diğer küresel politikalarında üs, aynı zamanda bu amaçlar doğrultusunda Orta Asya'ya ulaşma

¹ Araz Aslanlı, « Paylaşılmalı Kafkasya », 2023, Ekim 2006, Sayı 44, s. 78.

konusunda köprü olarak kullanmak (ki, Orta Asya bölgesi Rusya'yı güneyden, İran'ı doğudan, Çin'i kuzeybatıdan çevreleme açısından da önem taşımaktadır).

Bu bölümde yukarıda ifade edilen çıkarılardan da yola çıkılarak Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'ya yönelik önemli politikaları ele alınmıştır. Öncelikle müşterek faaliyetlere ve bu faaliyetlerle ilgili olan siyasi ve iktisadi politikalara değinilecektir. Bölümün ve çalışmanın ana konusunu oluşturan Yeni Komşuluk Politikası, Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya ile olan ilişkileri bağlamında incelenecektir.

I. SSCB SONRASI DÖNEMDE ENTEGRASYON ARAYIŞLARI, GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİNDE BAĞIMSIZLIK VE DIŞ POLİTİKA

SSCB'nin çöküşünden sonraki dönemde eski Sovyet cumhuriyetleri çerçevesindeki kurumsal bütünleşme hareketi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Özellikle, Rusya'nın yoğun çabalarına rağmen, BDT'nin gerçek anlamda bütünleşme aracına dönüştürülmesi mümkün olmamıştır. BDT başından beri belirlemiş olduğu amaçlarına ulaşmada başarısız olmuştur. Bu nedenle, bu örgütün başarılı bir bölgesel bütünleşme aracı olduğundan söz edilmesi mümkün değildir.

BDT dışında, Rusya daha küçük bölgesel oluşumlar kurmaya başlamıştır. Bunların bir kısmında zamanla belirli ilerlemeler de sağlanmıştır. Ama genel olarak SSCB sonrasında bu çerçevede bütünleşme girişimlerinin başarısızlığı aynı zamanda SSCB'nin nasıl yapay bir "ittifak devleti" olduğunu da göstermektedir.

Eski SSCB coğrafyasında BDT dışı alternatifler üzerinde en çok duran ülkeler arasında Gürcistan ve Azerbaycan da dikkat çekmiştir. Bu ülkelerde Rusya destekli olarak başlatılan ve ülkelerin etnik ve coğrafi bütünlüğünü tehdit eden politikalar SSCB'nin dağılma sürecine tesadüf etmektedir. Söz konusu iki ülkeyi daha çok Batı ile işbirliği hedefleyen ve dış politikada önceliğini Rusya ile değil, Batı'dan yana kullanan ülkeler konumuna getiren sebep de budur. Gürcistan ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden Abhazya, Güney Osetya, Karabağ sorunu ve bu sorunlara ilişkin Rusya'nın tutumu, söz konusu iki ülkeden özellikle Gürcistan'ı Rusya'dan tamamen koparmıştır. Bu süreçte Ağustos 2008 olayları adeta dönüm noktası olmuştur.

Gürcistan ve Azerbaycan'ın Güney Kafkasya'da Batı yanlısı dış politika izlemesi ve mevcut durum, BDT'nin resmi olmasa da pratikte ciddi bir örgüte dönüşme şansını bir hayli zayıflatmıştır. Bu, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'na Güney Kafkasya ülkelerini dahil etmesi ile aynı döneme tesadüf etmektedir.

Sovyetler Birliği'nden kalan politik miras her üç Güney Kafkasya ülkesinin siyasi anlamda gelişiminde etkili olmuştur. Çatışmalar, siyasi istikrarsızlıklar, insani-sosyal önceliklerin ötesinde, üç Güney Kafkasya ülkesinin her birinde yaşanan ekonomik çöküşler, parçalanmış toplumlar, olgunlaşmamış siyasi partiler, yolsuzluk endişeleri, farklı ölçü ve kategorilerdeki otoriterlik bu ülkeleri derinden etkilemiştir.

Çözülemediği çatışmalar ve genel güvenlik endişesinin hakim olduğu bu coğrafyada, reform süreci bu eksiklerden etkilenmiştir. Söz konusu çatışma ve sorunlar, siyasetin liberalleşmesi, sosyal-ekonomik kalkınmayı, savunma ve güvenlik alanlarındaki reformları, bölgesel işbirliğini olumsuz etkilemiştir. Bunun yanı sıra, Güney Kafkasya ülkelerinin her biri ayrı-ayrı olarak kendine özgü geçiş süreci ve geçiş hızı özelliklerine sahiptir.² Nitekim üç Güney Kafkasya ülkesindeki gelişmeler çok kısaca karşılaştırılırsa, üç ülke arasında gelişim ve geçiş süreci hızı açısından ciddi farklılıkların olduğu görülebilmektedir.

Azerbaycan ve Ermenistan 1988-1994 dönemini önce küçük çaplı çatışmalar, ardından sıcak savaş ortamında geçirmiştir. 1994 yılındaki ateşkese ve sonrasında yıllardır süren barış görüşmelerine rağmen, Ermenistan'ın Azerbaycan toprakları üzerindeki işgali sona ermemiştir. Bu ortamda Güney Kafkasya'da istikrardan söz edilemeyeceği gibi bölge ülkelerinin kalkınma ve geçiş sürecindeki başarısındaki yeknesaklıklardan da bahsedilmesi zordur. Nitekim Ermenistan, işgalci politikasına karşı bir yaptırım olarak Azerbaycan petrol ve doğalgazının uluslararası piyasalara ulaştırılmasını sağlayan projelerin (BTC, TANAP) dışında kalmıştır. Bu projelerde Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin yakın müttefik olması Ermenistan'ı bölgede özellikle, Azerbaycan ve Gürcistan ve bunun yanında Türkiye ile olan ilişkilerden yoksun bırakmıştır.

Ayrıca, Güney Kafkasya bölgesinin en önemli komşusu olan Türkiye ile Ermenistan'ın ilişkilerinin boyutu da genel olarak bellidir. Yıllardır süregelen "Ermeni soykırımı" iddiası, Türkiye'ye yönelik toprak talepleri ve Karabağ sorunu günümüze kadar bu iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin başlamamasının en önemli nedenidir. 2008 yılında başlayan Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik özel sürecin henüz pratik sonuçlar doğurmamasının da en önemli nedenlerinden biri yukarıda ifade edilen gerçeklere ilişkin Ermenistan tarafının herhangi bir olumlu adım atmamasıdır.

Kısaca, Güney Kafkasya bölgesinde Ermenistan, bölgenin komşusu olan İran ve Rusya'nın desteği dışında tam anlamıyla yalnız kalmıştır. Bu nedenle, Ermenistan'ın reform sürecine geçiş hızı diğer iki Güney Kafkasya ülkesine oranla bir hayli geridedir. Bunu ülkedeki nüfus ve kalkınma verileri de açıkça ortaya koymaktadır. Bunun tam aksine, özellikle BTC projesi sayesinde dünyaya açılan

2 Leila ALIEVA, *EU and South Caucasus*, Bertelsmann Group for Policy Research, December 2006, s.16.

ve tüm dünya ülkeleri ile olan ilişkilerinde (buna Rusya da dahil) dikkatli dış politika izleyen Azerbaycan'daki kalkınma ve gittikçe oturmakta olan istikrar dikkat çekicidir. Azerbaycan milli gelirin artış hızına göre örneğin, 2006 ve 2007 yıllarında dünya sıralamasında ilk sıralarda yer almış, sonraki yıllarda da bu çizgiyi sürdürmüştür. Fakat gelir dağılımındaki eşitsizlik sorununun da Azerbaycan'da ciddi boyutta olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Bu arada, sadece 2014 yılı itibariyle Güney Kafkasya ekonomisinin toplam hacminin yaklaşık %70'lik kısmı Azerbaycan'ın payına düşmüştür.³

Azerbaycan'ın bölgedeki gelişimde başı çekmesi gerçeğinin yanı sıra, bu süreçteki en büyük aykırılık, ülkenin bölgesel ve uluslararası etkinliğinin ve öneminin ulusal önceliğini gölgede bırakması olmuştur. Enerji ve ulaştırma alanındaki tarihi başarılar ve ülkenin ekonomik anlamda güç merkezine dönüşümü yolundaki önemli adımlar, toplumsal çıkarlar, otoriterlik, temel hak ve özgürlükler ile insan haklarına ilişkin ciddi sorunların yaşandığı bir ortamda atılmıştır.⁴ Azerbaycan'a yönelik olarak Batı kaynaklı mali yardımların alınması doğrultusundaki kararlar, ülkenin zengin yer altı kaynaklara sahip olma gerçeğine dayanmaktaydı. Oysa bu yardımların geçiş sürecindeki ülke üzerinde oluşturacağı olumsuz etkiler göz ardı edilmekteydi.⁵

Her üç Güney Kafkasya ülkesi Sovyet kurumsal mirası ve çok zayıf demokratik kurumlar ile yönetilmiştir. Yasama ve yargı bu zayıf ve demokrasiden uzak olan kurumlaşma temelinde işlemiştir.

Rusya'nın Gürcistan'a karşı uygulamış olduğu ekonomik kuşatma politikasının sonucu olarak Ermenistan'da yaşanan ekonomik kriz daha da tırmanmaya başlamıştır. Nitekim Rusya ile yakın müttefik olmasına rağmen, Ermenistan'ın bu ülkeyle sınırı yoktur ve kara ulaşımı ve bağlantıları Gürcistan üzerindedir. Özellikle, Rusya-Gürcistan gerginliği sonrası Ermenistan'da tırmanan kriz ülke yöneticilerini Rusya'ya olan bağımlılıklarını gözden geçirme zorunda bırakmıştır. Yerli ve yabancı gözlemcilerin fikrince, özellikle kıt kaynakları ve içinde bulunduğu coğrafi konumu itibariyle ekonomik reformların geleceği açısından Ermenistan'ın Dünya Ticaret Örgütü (WTO) içerisinde yer alması bu ülke açısından hayati önem taşımaktadır. Fakat Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına yönelik işgalcilik politikası sonrası devam eden uzlaşmaz tavrı ve bu konuyu vazgeçilmez önceliği olarak kabul etmeye devam etmesi, bu ülkeyi önemli komşuları olan Türkiye ve Azerbaycan'la olabilecek ilişkilerin faydalarından ve bölgenin ortak refahından alıkoymaktadır.

3 « Azərbaycan və rublun dramı », <http://1905.az/az/C9%99rbaycan-v%C9%99-rublun-drami/#more-16574>

4 UNDP, **National Human Development Report**, "Azerbaijan-1997", 1997, s.21.

5 Leila ALIEVA "Azerbaijan's frustrating elections", **Journal of Democracy**, April, 2006, s.13.

Bunun yanında, 2003 yılında Gürcistan'da başlayan siyasi değişimler Batılı ülkeler tarafından takdir görmüş, Devlet Başkanı Saakaşvili'nin Rusya'nın uygulamış olduğu yaptırımlara rağmen reformları sürdürmedeki beceri ve kararlılığı reformlara olan inancı artırmıştır. Batılı ülkeler Saakaşvili iktidarı boyunca Gürcistan'daki reformlara maddi, teknik ve siyasal desteklerini sürdürmüştür.

Bütün sorunlara rağmen, her üç Güney Kafkasya ülkesi de, Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınmalarını reformları hızlandıracak bir imkan olarak görmektedirler.

II. AVRUPA'NIN GÜVENLİK SORUNLARI KAPSAMINDA GÜNEY KAFKASYADAKİ İŞGALLER, ÇATIŞMALAR VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TUTUMU

Avrupa Birliği'nin son yıllarda içinde bulunduğu genişleme süreci ve Türkiye'yi de kapsayacak olan yeni muhtemel genişlemeler, Birliğin dış sınırlarını oluşturan komşu ülkelerin sayısını, kimliklerini ve çeşitliliğini derinden etkilemiştir. 1995 yılında Finlandiya'nın AB'ye tam üye olması, birliğin Rusya ile uzun sınırlara sahip olması anlamına geliyordu. Mayıs 2004 genişlemesi ile de Avrupa Birliği, Ukrayna ve Belarus ile 2400 km'lik sınıra sahip olmuştur. Bulgaristan ve Romanya'nın 2007 yılında gerçekleşen tam üyeliği ise, Avrupa Birliği için 450 km'lik yeni bir sınır anlamı taşımaktadır. Bu genişleme ile Moldova AB'nin sınır komşusu olmuş, Ukrayna ile olan sınır daha da uzamıştır.⁶

Avrupa Birliği son genişlemelerinin ardından Baltıklar'dan Adriyatik'e ve Ege'den Akdeniz ve hatta Hazar Denizi'ne kadar uzanan yeni komşuluk çevresinde yaşanan önemli çatışmalar, ekonomik istikrarsızlıklar, terörist hareketlenmeler, etnik ve azınlık problemleri nedeniyle tehlike çemberinin ortasında bulunmaktadır. Bu nedenle, AB çevresindeki güvenlik bölgesinin genişletilmesi, Birliğin içinde bulunduğumuz zaman açısından en önemli hedeflerinden birini teşkil etmektedir. Avrupa Birliği iyi komşuluk ilişkilerinin sadece iyi yönetilen ve çatışmaların hiç yaşanmadığı çevre ülkelerin varlığı ile mümkün olabileceğinin farkındadır. AB bu nedenle, birlik değerlerine uygun olarak güvenlik ve refah hedefi doğrultusunda komşusu olan ülkelerle yakın ilişkiler içinde bulunmakla beraber çevredeki çatışmaların çözümünde de rol almalıdır.

Avrupa Birliği'nin geride kalan süreçte, çevresindeki güvenliği pekiştirme konusunda kendinden beklenen rolü üstlenebilme açısından yetersizliği ve ilgili ortak dış politikaları oluşturmadan yoksunluğu dikkat çekmiştir. Birliğin yakın çevresine güvenliği götürmedeki yetersizliği, Yeni Komşuluk Politikası'nın,

6 Dov LYNCH, "The New Eastern Dimension of the Enlarged EU", in Judy Batt et al (eds.), *Partners and Neighbors: a CFSP for a Wider Europe*, (Paris: EU-ISS Chaillet Paper No. 64, 2003), s.34.

AB'nin komşularına üyelik vaat etmeyen, ancak bölgede güvenlik çemberi oluşturacak bir dış politika aracı olarak ortaya atılmasını gerekli kılmıştır.⁷

A. ERMENİSTAN'IN AZERBAYCAN TOPRAKLARINI İŞGALİ

SSCB'nin 1980'li yılların sonunda başlayan ve 1990'ların başına kadar süregelen dağılma süreci bazı bölgesel silahlı çatışmaları da beraberinde getirmiştir.

Özellikle, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgalinde Rusya'nın Azerbaycan'ın eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ni ele geçirmeye çalışan Ermeni güçlerinin silahlanmasını desteklemesinin etkisi büyük olmuştur.

Eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) Azerbaycan'ın batısında yer alan bir yerleşim bölgesidir. 4.4 bin km² yüzölçüme sahip bu yerleşim bölgesinin Ermenistan-Azerbaycan sınırına uzaklığı 6 km, İran sınırına uzaklığı ise 15 km'dir. Dolayısıyla, "Dağlık Karabağ" bölgesinin Azerbaycan'a komşu olan hiçbir dış ülke ile direkt bir sınırı bulunmamaktadır. 1992-1994 döneminde DKÖB ve çevresi Ermenistan tarafından işgal edilmiştir.

İster eski DKÖB, isterse de Ermenistan'ın işgal ettiği diğer topraklar hem tarihi hem de resmi olarak Azerbaycan'ın bir parçasıdır. SSCB'nin kuruluşundan önce de, SSCB döneminde bunun böyle olduğu hem hukuki belgelerle, hem de güvenilir tarihi kaynaklarla sabittir. Karabağ sorununun günümüzdeki duruma gelmesinde önemli aşamalar arasında Çarlık Rusya'nın Osmanlı ve İran ile imzaladığı anlaşmalarla Ermenileri toplu olarak bölgeye yerleştirmesi, Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan içerisinde onun iradesine aykırı olarak Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi isimli bir yapı oluşturması (bu yapı 24 Kasım 1991 tarihinde ortadan kaldırılmıştır) teşkil etmiştir. 1 Aralık 1989 tarihinde ise Ermenistan Parlamentosu dünyada benzeri görülmemiş bir adım atarak başka bir ülkenin bir parçasının (Azerbaycan'ın "Dağlık Karabağ" bölgesinin) Ermenistan'a birleştirilmesi yönünde bir karar çıkarmıştır. 1990'larla birlikte Ermenistan güçleri Azerbaycan topraklarında ilan edilmemiş savaş ve katliam başlatmıştır.

Ocak 1992'den itibaren Ermeni saldırılarının ardından, sorun ciddi bir şekilde Ermenistan-Azerbaycan savaşına dönüşmüştür. Mart 1992 tarihinde Karabağ probleminin çözümüne yönelik ana rol üstlenmesi için AGİT Minsk Grubu oluşturulmuştur. Silahlı çatışmalar, 1994 Mayıs'ında taraflar arasında ateşkes anlaşmasının imzalanmasına kadar sürmüştür.

Sorunun çözümüne yönelik girişimler henüz sonuçsuz kalmaktadır. Ermenistan işgali altındaki Azerbaycan toprakları üzerinde kurulmuş sözde "Dağlık

7 Rosa BALFOUR and Alessandro Rotta, "Beyond Enlargement: The European Neighborhood Policy and its Tools," *The International Spectator*, Vol. 40, No. 1 (January-March 2005), s.8.

Karabağ Cumhuriyeti" askeri rejimle yönetilmekte ve Ermeni Silahlı Kuvvetleri rahatça Dağlık Karabağ'da konuşlandırılabilir. Ermenistan'ın tutumu aslında çok açıktır. Bu ülke "Dağlık Karabağ" bölgesinin Azerbaycan'ın bir parçası olduğu gerçeğini, hatta Azerbaycan dahilinde özerk bir bölge olması şartını kabul etmemekte, yani komşusuna toprak iddiası ileri sürmekte ve bununla da yetinmeyerek komşusunun topraklarını işgal altında tutmaktadır. Ermenistan işgal ettiği toprakların bir kısmını geri verme karşılığında diğer kısmının Azerbaycan'dan koparılmasını hem Azerbaycan'ın, hem de dünya kamuoyunun kabul etmesi taktiğini uygulamaya çalışmaktadır. Azerbaycan yönetimi "Dağlık Karabağ" bölgesine en yüksek özerklik statüsü vermeğe hazır olduğunu ve Ermeni nüfusun uluslararası hukuk çerçevesinde öngörülen tüm haklarını garanti altına alacağını ifade etmekte, ama sorunun kalıcı çözümü için Ermenistan ordusunun işgal ettiği toprakları terk etmesi gerektiği konusunda ısrar etmektedir.

Karabağ sorunu Güney Kafkasya bölgesel işbirliği önünde de en büyük engeli teşkil etmektedir. Nitekim bu sorun Ermenistan'ın Rusya ve İran'la daha da yakınlaşmasına sebep olmakla birlikte, Azerbaycan'ın da Gürcistan, Türkiye ve Avrupa ile bütünleşmesine zemin yaratmaktadır. Bu yakınlaşmalar tabii ki, olumludur ve özellikle küreselleşen dünyada yaşanması gereken bir süreçtir. Fakat dünya ile bütünleşmenin sağlam ve kalıcı olması, öncelikle bölgesel bütünleşmenin oluşturulmasına bağlıdır. Fakat Güney Kafkasya, bölge ülkelerinin aralarında çatışmaları nedeniyle kendi içinde bu bütünleşmeden tamamen yoksundur.

B. GÜRCİSTAN'DAKİ ETNİK ÇATIŞMALAR

Gürcistan, Güney Kafkasya'daki etnik çatışmaların merkezinde yer almaktadır. 1990'lı yıllardan bu yana çok önemli iki sorununu, Güney Osetya ve Abhazya problemini çözemeyen Gürcistan, önemli ölçüde bu sorunlardan kaynaklanan sosyal ve ekonomik darboğazla da karşı-karşıyadır.

Güney Osetya, Gürcistan'ın kuzey kısmında Büyük Kafkas dağlarının merkezinde yer almaktadır. SSCB döneminde Güney Osetya Gürcistan dahilinde özerk bir cumhuriyet statüsünü taşımaktaydı. Osetya'nın diğer kısmı olan Kuzey Osetya Rusya'nın dahilinde özerk bir cumhuriyettir. 1980 yılında başkent Vladikafkas'ın "Tek Millet – Tek Cumhuriyet" girişimleri başlamıştır. Bu arada Güney Osetya'dan da benzer sesler yükselmeye başlamıştır. Rus gizli servisi tarafından desteklenen bu hareketin amacı, Osetya'yı Rusya Federasyonu içinde tek özerk bölge haline getirmektir.⁸ Bölgedeki çatışmalar 1990 yılının sonbaharında

8 Wojciech GORECKI, *Armed Conflicts in the Post-Soviet Region. Present Situation. Prospects for settlement. Consequences.*, South Ossetia, *CES Studies*, Warsaw, June 2003, s.62.

Güney Osetya komünist yönetiminin bölgenin Gürcistan'dan koptuğunu ilan etmesiyle başlamıştır. Buna yanıt olarak, Gürcistan Güney Osetya'nın özerklik statüsünü iptal ederek bölgede olağanüstü hal ilan etmiştir. 1990 sonu ve 1991 başlarında Gürcü-Oset çatışması başlamıştır. 1991 ilkbaharında savaş resmi olarak bitse de, çatışmalar aralıklarla devam etmiştir. 14 Mayıs 1992 tarihinde imzalanan ateşkes anlaşması 25 Mayıs 1992 tarihinde tekrar bozulmuştur. Güney Osetya'nın bağımsızlığından yana olan güçler Rusya'nın da desteğini arkalarına alarak zafer kazanmışlardır. 25 Haziran 1992 tarihinde ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma geçerliliğini 08.08.2008 tarihine kadar korumuştur.

Ağustos 2008 olayları olarak da nitelendirilen savaş sırasında önce Gürcistan Güney Osetya'yı kontrol altına almış, ardından Rus ordusu Gürcistan'a karadan, havadan ve denizden saldırarak başkent Tiflis'in çok yakınlarına kadar ilerlemiştir. Ateşkes anlaşması ile savaş durdurulmuş, daha sonra Rusya hem Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanımış, hem de bu bölgelerdeki askeri varlığını artırarak Gürcistan'ın bölgeye yeni bir askeri müdahale ihtimalini bir hayli zayıflatmıştır. Güney Osetya'nın bağımsızlığı daha sonra bazı diğer küçük devletler tarafından da tanınmıştır.

Abhazya, Gürcistan'ın kuzeybatısında Karadeniz kıyılarında yer almaktadır. SSCB döneminde Gürcistan dahilinde özerk bir bölge olan Abhazya, 30 Eylül 1993 tarihinde Gürcistan'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Abhazya günümüze kadar bağımsız bir devlet olarak hiçbir ülke ve uluslararası kuruluş tarafından tanınmamıştır.

14 Ağustos 1992 tarihinde Abhazya'ya giren Gürcü ordusu, Rusya demiryolu bağlantısını kontrol altına almıştır. Böylece silahlı çatışmalar başlamış ve bir yıldan fazla sürmüştür.

Rusya desteği olmasaydı, Abhazya problemi ve savaşı da olmazdı. Abhazya güçleri çatışmalar süresince Rus üretimi olan ağır savaş malzemeleriyle donatılmaktaydı. Ayrıca Rusya sınır boyunca gönüllülerin savaşa katılmasını sağlıyor ve silah teçhizatına imkan ve fırsat tanımaktaydı. Şevarnadze Hükümeti de silahlı saldırı ve kışkırtmaya silahlı çatışma ile yanıt verirken, çatışmaların çok kısa sürede Gürcistan lehine sonuçlanacağını ve bu şekilde kendisinin de siyasi kariyerinin ikinci döneminde Gürcü halkı önünde önemli bir prestij ve güven kazanacağını düşünüyordu. Kısaca, Abhazya savaşı, Rusya'nın bölgede hakim olma güdülerinin bir sonucuydu. Bu arada, dönemin Gürcistan yönetimi de savaşı ve muhtemel hızlı zaferi iç politika malzemesine dönüştürme isteği içerisindeydi.

Abhazya sorununun barışçıl yolla çözümü yolundaki ilk girişim 01-10 Aralık 1993 tarihlerinde Cenevre'de yapılmıştır. Taraflar silahlı çatışmalardan yana olmadıklarını ve esirlerin karşılıklı değişimi yönünde hemfikir olduklarını beyan

etmişlerdir. Görüşmelerin ikinci aşaması olan 11-13 Ocak 1994 tarihlerinde taraflar aralarında çatışmasız bir bölge oluşturulması yönünde mutabakat sağlamışlardır. 22-25 Şubat 1994 tarihlerinde gerçekleştirilen 3. aşama görüşmelerde taraflar arasında esas konularda fikir ayrılığı ve anlaşmazlığın devam ettiği açıkça anlaşılmıştır. Anlaşmazlık olan ilk konu, Abhazya'nın statüsüdür. Suhumi yönetimi Abhazya'nın bağımsızlığı temeline dayalı Gürcistan-Abhazya konfederasyonundan yana olduğunu beyan etmiştir. Buna Gürcistan tarafı karşı çıkmıştır. Abhazya tarafının karşı çıktığı konu ise, Gürcistan'ın 200 bin Gürcü göçmenin Abhazya'ya geri dönüşünün sağlanması yönündeki talebidir.

Abhazya probleminin çözümü konusunda en aktif örgüt olarak BM dikkat çekmektedir. Avrupa Birliği'nin bu konuda etkin bir girişimi söz konusu değildir.

Rusya BM'den sonra Abhazya probleminin çözümünde en aktif rol almak isteyen bir ülke izlenimini vermektedir. Oysa, Moskova'nın sorunla ilgili girişimleri Rusya'nın Gürcistan politikasının bir parçasıdır. Savaş boyunca Moskova Gürcistan'ı devamlı baskı altında tutmuş, bu arada Abhaz güçleri sürekli olarak desteklemiştir. Bu destek Rusya'nın Abhazyalılara Rus pasaportu verilmesi ve Soçi'den Suhumi'ye demiryolu hattının çekilmesi seviyesine kadar çıkmıştır.

Ağustos 2008'de yaşananlar Abhazya sorununun da kaderini etkilemiştir. Rusya tıpkı Güney Osetya'da yaptığı gibi Abhazya'nın da bağımsızlığını tanımış ve yaptığı askeri anlaşmalarla Abhazya'nın güvenliğini güçlendirmiştir. Abhazya'nın da bağımsızlığı sonraki süreçte bazı devletler tarafından tanınmıştır.

C. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ÇATIŞMA VE İŞGALLER KARŞISINDAKİ GENEL TUTUMU

Günümüzde Güney Kafkasya'nın bölgesel konumu, devam etmekte olan çatışma, işgal ve genel olarak bölgenin problemleri, yakın komşu olan Avrupa Birliği'nin uluslararası bir aktör olarak ve en önemlisi Yeni Komşuluk Politikası kapsamında bölgeye müdahalesini gerektirmektedir. Ayrıca, bölge ülkeleri AB'nin ekonomik katkısıyla birlikte kriz yönetimine ve çatışmaların adil çözümüne katkı sağlamasını beklemektedirler. Bu arada özellikle, AB'nin çatışmalar başladığı zaman taahhüt ettiği çatışmaların önlenmesine iştirak girişimleri büyük bir oranda gerçekleştirilmemiştir. Bunun nedenlerinden biri, Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarda Avrupa Birliği üyesi ülkelerin ortak paydada buluşmamasıdır. AB'nin dış politikada etkinliği sadece karar vericilerin ve uygulayıcıların çalışma ve tutumlarında "Avrupalı" gibi davrandıkları zaman mümkün olabilecektir. Oysa Avrupa Birliği üyesi ülkelerin çoğu kendilerinin ulusal dış politikalarını AB dış politikasına tercih etmekte, diğer bir ifadeyle Birliğin ortak dış politikasını ulusal dış politikalarına uydurmaya çalışmaktadırlar. AB'nin dış politikasındaki başarısızlığının ve özellikle Güney Kafkasya'ya yönelik çatışmaları bertaraf etmedeki etkisizliğinin temel nedeni budur.

Çatışmaları önlemede etkinlik, erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi ve tüm bu alanlarda uluslararası işbirliğinin içinde bulunmak, AB'nin dış politika önceliği olarak dikkat çekmektedir.⁹ Avrupa Birliği'nin belirlemiş olduğu bu öncelikler, 2001 yılında İsveç Dönem Başkanlığı zamanında Göteborg programı kapsamında ortaya atılmıştır. Göteborg Programı kapsamındaki dış politika öncelikleri bu zamana kadar AB'nin üç önemli kurumunun dış politika alanındaki programının ana çerçevesini oluşturmaktadır. Uygulama ve Avrupa Birliği'nin dış politikadaki etkinliği söz konusu olduğunda, oluşturulan çerçevenin teoriden öteye gide- mediyi görülebilmektedir.¹⁰

Küresel ve bölgesel anlamda ekonomik büyüme ve kalkınmayı sürdürülebilir kılmak için, Avrupa Birliği ilk olarak barış ve güvenliği sağlama ve devamlı hale getirmeye katkıda bulunmalıdır. Nitekim barış ve güvenlikten yoksun, çatışmaların sürdüğü bir ortamda ekonomik büyüme ve kalkınmanın olması da imkansızdır. AB'nin komşusu olan bir bölgede bu şartlardan aciz durumun yaşanması doğal olarak Birlik için de bir handikaptır. Avrupa Birliği'nin çatışmalara etkin müdahalesi, özellikle, Yeni Komşuluk Politikası'nın önem kazandığı süreçte uzun dönemli barışı sağlamaya yönelik olmalıdır.

III. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÖNCESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜNEY KAFKASYA STRATEJİSİNİN ÇERÇEVESİ

Güney Kafkasya Avrupa Birliği için özel önem taşıyan stratejik bir bölgedir. AB'nin başta petrol ve doğalgaz olmakla, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesindeki yoğun ilgisi, birliği Güney Kafkasya ile daha yakın işbirliği yönünde cesaretlendirmektedir. Bölgede petrol ve doğalgaz üretimi ve nakli alanında büyük değişimler yaşanmaktadır. Yakın gelecekte, özellikle Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğalgaz üretiminin zirveye ulaşacağı, beklenmektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hatlarının yanı sıra Mart 2015'de temelleri atılan TANAP'a ilişkin çalışmalar Hazar havzası ile AB arasında enerji köprüsünü güçlü hale getirmektedir. Azerbaycan ve Gürcistan'ın Hazar Denizi ve Karadeniz gibi iki önemli denize açılmış olması, Kazakistan ve Türkmenistan'da yer alan Orta Asya petrol ve doğalgaz kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasına önemli olanak sağlamaktadır.

Bunun yanında, yakın bir zamana kadar istikrarsız ve zayıf olan Kafkasya ülkeleri Avrupalı ve Amerikalı ortaklarıyla olan işbirlikleri sayesinde geliştirilen ortak programlar sonucu terörle mücadele, kaçakçılık ve barışı sağlama konularında başarı göstermektedirler. Bu durum, Avrupa Birliği'nin bölgeye daha fazla nüfuz etmesine olanak sağlamaktadır. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası adı altındaki temel hedefi, etkin bir refah bölgesi ve dostluğa dayalı komşuluk or-

9 EU programme for the prevention of violent conflicts, 2001.

10 'The European Consensus', *Official Journal*, C/46 from 24.02.2006.

tamı niteliğindeki "dostluk çemberi" oluşturarak bölge ülkeleri ile yakın ve barışçıl işbirliği kurmaktır.¹¹ Yeni Komşuluk Politikası'nın stratejisi, AB'nin Güney Kafkasya'nın istikrar ve gelişimi konusunda yoğun ilgisini ortaya koymaktadır.¹²

A. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KAFKASYA YAKLAŞIMI VE BÖLGENİN ÖNEMİ

Güney Kafkasya Hazar, Karadeniz ve üç önemli bölgesel güç olan Rusya, İran ve Türkiye ile sınırdadır. Bu bölge kültürler ve uygarlıklar arasındaki tarihi bir köprü niteliğindedir. Doğuda ve Güneyde modernizasyon sürecinin öncüsü olmakla beraber, askeri yönden ve Avrupa Birliği için bir enerji üreticisi olarak da önemli bir bölgedir. Nüfusunun çok büyük bir bölümü Müslümanlardan oluşan Azerbaycan 19. ve 20. yüzyıl başlangıcında sanayi kapitalizminin oluşturulması ile sonuçlanan modernleşme örneği olmuştur. Azerbaycan'da özellikle 20. yüzyıl başlarındaki gelişmeler, siyasi çoğulculukla sonuçlanmış, liberalizmin gelişimi sağlanmış ve 1918 yılında Müslüman dünyasında ilk demokratik cumhuriyet olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (ADC) Mehmet Emin Resulzade başkanlığında kurulmuştur. Azerbaycan'daki bu reformlar İran, Osmanlı İmparatorluğu ve Orta Asya'ya kadar etkisini göstermiştir.

AB'nin Kafkaslara yönelik politikalarındaki temel amacı, demokratikleşme, teknoloji transferi, insan hakları, birliğin ekonomi politikalarının önceliklerine uygun olarak Kafkasya'nın enerji pazarlarını orta ve uzun dönemde Batı Avrupa özel ve kamu sektörü firmalarının kullanımına sunmak olmuştur.

Uzmanların görüşüne göre, Hazar çevresi de dahil olmak kaydıyla Kafkasya bölgesi, Körfez bölgesi ve Sibiryadan sonra dünyanın en büyük üçüncü petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptir. Bölgenin petrol rezervlerinin miktarı yaklaşık 100 milyar varil olarak tahmin edilmektedir. Bu Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından modern teknolojinin de yardımıyla bölgede yapılan araştırmaların sonucunda ortaya çıkarılan bir rakamdır. Sovyetler Birliği zamanında rezerv miktarları bu rakamın çok daha altında belirlenmiştir. Bölgenin önemi, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın son yıllarda artan doğalgaz rezervlerinin yanı sıra diğer ülkelerin de sahip oldukları doğal kaynak rezervlerinin miktarına doğru orantılı olarak artmaktadır.

AB'nin Kafkaslar'a yönelik politikalarının önemi, bölgenin petrol ve gaz kaynakları yönünden zenginliği ile aynı orantılıdır. Avrupa Birliği ve üye ülkeler, bölgede istikrar ortamının oluşturulması adına Kafkaslar'ın demokratikleşmesinden ve iktisadi olarak yeniden yapılandırılmasından yanadırlar. Fakat Batı'nın

11 Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbors. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. **Commission of the European Communities**. Brussels, 11.03.2003, s.11.

12 European Neighbourhood Policy. Strategy Paper. Communication from the Commission. Commission of the Communities. Brussels. 12.05.2004. **COM(2004)373Final**, s.18.

bu yaklaşımının sadece sözde kaldığını görebilmek hiç de zor değildir. Nitekim, özellikle demokratikleşme yönünde kendilerinin istekliliği ve çabasını görmek mümkün değildir. Dünya doğal kaynak rezervlerinin kısıtlandığı ve buna bağlı olarak da pahalandığı bir ortamda AB ve üye ülkeler daha çok Kafkaslar'ın ucuz enerji şeklinde sunmuş olduğu iktisadi fırsatlardan yararlanmak istemektedirler.

B. AVRUPA BİRLİĞİ - GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNDE YOL HARİTASININ ÇİZİMİ

Avrupa Birliği'nin Kafkaslar'a yönelik ilgisi, özellikle ekonomik ve teknik alanları kapsamaktadır. AB açısından uzun süre eksik olan şey, politikadaki uyum olmuştur. Brüksel'in gündemi uzun bir süre ağırlıklı olarak teknik ve insani yardım konularıyla donatılmıştır. Bu durum bir anlamda söz konusu bölgede uygulanan enerji politikalarından ve bölgenin sunmuş olduğu fırsatlardan AB'nin yararlanmasını olumsuz etkilemiştir. Brüksel'in çok karışık ve uyumsuz politika gündemi sebebiyle, Avrupa Birliği ülkeleri uzun süre enerji konularındaki stratejik kararların alınmasında göreceli olarak çok kısıtlı rol alabilmişlerdir.

1999 yılına gelindiğinde AB Genel İşler Konseyi, Avrupa Birliği'nin Kafkasya bölgesine yönelik politikalarının temel önceliklerini ortaya koymuştur. Komisyon bu öncelikleri Avrupa Birliği ile Kafkasya ülkeleri arasındaki seri Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları aracılığıyla 1 Temmuz 1999 tarihinde işler konuma getirmiştir. 21 Haziran 1999 tarihinde Genel İşler Konseyi aşağıdaki ifadelere yer vermiştir: "AB kalıcı ekonomik kalkınmayı, bölgesel ikili işbirliklerini teşvik etmelidir. Mevcut siyasi diyalog bu sürece mutlaka olumlu katkıda bulunmalıdır."¹³

C. GÜNEY KAFKASYA'NIN JEOPOLİTİK KONUMU VE AVRUPA GERÇEĞİ

Güney Kafkasya ülkeleri güçlü Avrupa kimliğine sahiptirler. Bu gerçek her üç ülkenin siyasetleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından da açıkça ifade edilmektedir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra söz konusu ülkeler, yaşanan çatışmalar, Rusya baskısı ve bölgesel güçlerin rekabetinden dolayı önemli güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır.

Her ne kadar Gürcistan bölgede Avrupa ve Avrupa-Atlantik bütünleşmesinin öncüsü gibi görünse de, Azerbaycan özellikle Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ilgisini Hazar Denizi'ne çekmekle bölgede önemli bir misyon üstlenmiştir. 1992 yılında Avrupa ve Avrupa-Atlantik bütünleşmesine uyum, Azerbaycan dış politikasının önceliği olarak belirlenmiştir. Önemli güvenlik problemleri ile karşı karşıya kalmasına rağmen, Azerbaycan 15 eski Sovyet cumhuriyeti içinde Sovyet Ordusu'nun kendi topraklarından çıkmasını sağlayan ilk

13 European Report, *EU – Caucasus: EU Gives Conditional Support to the Region*, European Report, European Information Service, Brussels, 23 June 1999, s.9.

ülke olma özelliğini taşımaktadır. Bu durum ülkenin bağımsızlığının ve Avrupa-Atlantik işbirliğinin pekiştirilmesinde etkili olmuştur. Azerbaycan özellikle, bağımsızlığının ilk yıllarında önemli güvenlik sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların en ağırı Ermenistan'ın saldırılarına uğraması, Ermenistan'dan ve Ermenistan tarafından işgal edilmiş Azerbaycan topraklarından bir milyona yakın Azerbaycanlının yurtlarından zorla çıkarılması olmuştur. Ayrıca Ermenistan-Azerbaycan savaşında, Hocalı soykırımı dahil, 30 000'den fazla Azerbaycan vatandaşı hayatını kaybetmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili konuda aldığı 4 farklı karara rağmen, Ermeni işgalci güçleri işgal ettikleri Azerbaycan topraklarından hala çıkmamışlardır.

Daha sonra 1990'lı yılların ortalarına doğru yeni dış politika izleme yoluna giren Azerbaycan'la Ermenistan arasında 1994 yılında ateşkes anlaşması yapılmıştır. Bunun ardından aynı yıl "Yüzyılın Anlaşması" adı verilen ve ağırlıklı olarak Batı firmaları olmak üzere 11 yabancı şirket ile yapılan petrol anlaşması ile Azerbaycan dış politikasında bölgesel güçleri ve komşu ülkeleri bir arada dikkate alan yeni bir dönem başlamıştır. Söz konusu anlaşma Kuzey'in baskısına rağmen Azerbaycan'ı Batı'ya ve Batı'yı da Azerbaycan'a açarak bölgedeki dengeler üzerinde etkili olmuştur. Nitekim yeni dönem bölge için tamamen ekonomik çıkarlara dayanan yeni işbirliği olanakları, ulaştırma alternatifleri ortaya çıkarmış ve en önemlisi, bölgesel ve bölgelerarası işbirliği alternatifleri sunarak sömürge sonrası Avrasya'nın yeniden yapılanmasına katkıda bulunmuştur.

Güney Kafkasya bölgesinin Batı ile olan ilişkileri ülkeler bazında ele alınırsa ve ilişkiler iki taraflı çıkarlar açısından incelenirse, örneğin Azerbaycan'dan farklı olarak Gürcistan'ın bulunmuş olduğu coğrafi konumun sunmuş olduğu ulaşım avantajının dışında Batı'ya sunabilecek önemli bir kaynağının olmadığı görülebilir. Bunun yanında, Gürcistan komşusu olan diğer iki ülkeye oranla çok daha liberal politikalar izleyerek Batı'yla yakınlaşabilmiştir. Nitekim ülkenin NATO ile olan diyalogları, ABD ile olan işbirliği, AB kaynaklı milyonlarca EURO yardım özellikle "kadife devrim"den sonra sağlanabilmiştir.¹⁴ Böylece "kadife devrim" Gürcistan için AB karşısında taahhüt ettiği değer ve ilkelere uyumu sağlama açısından yeni bir sınav niteliği taşımıştır. Saakaşvilli döneminde Gürcistan'ın bu sınavdan önemli ölçüde başarıyla çıktığı söylenebilir.

Siyasi, ekonomik ve güvenlik açısından bağımsızlıklarını pekiştirmek anlamında Güney Kafkasya'nın iki önemli ülkesi olan Azerbaycan ve Gürcistan bölgesel işbirliğinde diğer iki ülke olan Ukrayna ve Moldova ile GUAM çatısı altında birleşmişlerdir. Aynı güvenlik yaklaşımlarına sahip olan ve en önemli ortak prensipleri arazi bütünlüklerini sağlamak olan Gürcistan ve Azerbaycan,

14 Leila ALIEVA, *EU and South Caucasus*, Bertelsmann Group for Policy Research, December 2006, s.23.

kendi kimliklerinden uzaklaşmadan ve güvenliklerinden taviz vermeden Güney Kafkasya'nın Batı yönlü politika izleyen ülkeleri konumundadır. Bunun yanı sıra, Ermenistan önemli sayıdaki Rus askerini barındırmakla Rusya'nın Güney Kafkasya'daki bir üssü olma niteliğini korumaktadır. Bu durum Rusya'nın Ermenistan'a olan yardım ve desteğinin aksine, Batı'nın dengesiz desteğini alan iki ülke olan Gürcistan ve Azerbaycan'ı hala bölgesel güçler ile olan ilişkilerinde güvenlik endişesi ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Güney Kafkasya'nın bir bölge olarak güvenlik ve çatışmalar yönünden ve dış politika istikameti açısından iki bloğa ayrıldığını görmek mümkündür. Bir yanda güvenlik ve bölgesel çatışma konularında Rusya, Ermenistan ve İran'ın yaklaşmasını, diğer tarafta, Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın aralarındaki yakın işbirliğinin yanı sıra, Kafkasyalı kimliğinden ziyade Avrupalı ortak kimlikleri ile Batıya odaklı benzer dış politika izledikleri görülmektedir. Bahsedilen bu bloklaşma ve her iki bloğun farklı yaklaşım ve tutumu zaman ilerledikçe gelişerek devam etmektedir. Ayrıca Ermenistan'ın Rusya yönlü tutumu, spontane olarak geliştirmeye çalıştığı Batı ilişkisi ile uyumsuzluk teşkil etmekte ve bu durum Moskova'nın güvenini koruma yönünde endişe yaratmaktadır. Rusya'nın Gürcistan'a kıyasla Azerbaycan'la daha sıcak olan ilişkileri kısmen Azerbaycan'ın Güney Kafkasya bölgesinin en büyük ve etkin ülkesi olmasının yanında, önemli doğal kaynaklara sahip olması, ulaşım açısından stratejik konumu, enerji transferi ve bu transferden önemli gelirler sağlamaya başlaması ile izah edilebilir.

Güney Kafkasya ülkelerinin dış ilişkileri kısacası jeopolitik gerçekleri yansıtmaktadır. Avrupa ile olan ilişkiler "kimlik ve coğrafya" ikilemi içerisinde düzenlenmiştir. Kafkasya ülkeleri Batı'ya entegrasyonun kendilerine büyük çıkar sağlayacağını düşünürken, Batı bu ülkelerle olan ilişkilerinde Orta ve Doğu Avrupa ve Baltık ülkeleri örneğinde olduğu gibi birleştirici olamamaktadır. Ülkelerin her birisi farklı konularda bölgesel aktörlerle olan ilişkilerinde farklı boyutlardaki problemlerle karşı karşıyadır. Ermenistan Azerbaycan'la çatışma durumundadır ve bu ülkeye karşı uygulanan tecrit politikasında Azerbaycan'a katılmış olan Türkiye ile hiçbir ilişkiye sahip değildir. Gürcistan'ın Rusya ile olan ilişkileri gergin, Azerbaycan bölgede öteden beri daha çok dengeli dış politika izlemeye çalışmakta; Rusya ve İran'la olan ilişkilerini de belli limitler dahilinde dikkatlice geliştirmeye çalışmaktadır.

D. AVRUPA BİRLİĞİ STRATEJİLERİNDE DOĞU YAKLAŞIMI

Avrupa Birliği, on yıllar boyunca kıtayı suni şekilde bölen Berlin duvarının yıkılması ve iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasının ardından statik diyebileceğimiz yapısını terk ederek geleceğini belirleyecek olan tarihinin en dinamik ve en geniş kapsamlı genişleme sürecini başlatmıştır. Avrupa Birliği, Soğuk Savaş dönemindeki güneye genişleme rotasını Soğuk Savaş'ın ardından doğuya çevirmeye başlamıştır.

Doğu Avrupa'ya genişlemenin tamamlanmasının ardından Avrupa Birliği, Doğu Akdeniz, Kafkasya ve Orta Asya'ya aktif olarak yönelmiş, Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine yaklaşmıştır. Nitekim "Gündem 2000" belgesiyle Avrupa Birliği gelecekteki genişlemenin getireceği sonuçları ortaya koymuştur. Gündem 2000 başlıca olarak kalkınma, rekabet ve istihdam meselelerini düzene sokma ve Birliğin temel politikalarını yeni gelişmelere göre modernize etmenin yanı sıra Ukrayna, Belarus ve Moldova'yı da kapsayacak şekilde doğuya genişlemeyi öngören bir konsept niteliği taşımaktadır.¹⁵

Avrupa Komisyonu Başkanı'nın Yeni Komşuluk Politikası ile ilgili "Biz, AB'nin coğrafi bakımdan ilişkilerini derinleştirmesi gereken yakın çevresinde iki tarafın da çıkarına olan iyi komşuluk politikası yürütülmesini öneriyoruz. Diğer bir deyişle, genişlemiş birlik çevresinde dost halkası oluşturmak istiyoruz. Bunun da amacı, AB üyesi olan ve olmayan ülkelerle birlikte zengin-fakir gibi ayırıcı çizgilerden uzak durmak, çevre, göç, enerji ve bölgesel gelişme gibi sınır ötesi sorunlar üzerinde çalışmamız gerektiğidir" sözleri¹⁶ ve 16 Nisan 2003 tarihli Atina Deklarasyonu'nda yer alan "Kaydettiğimiz ilerlemeler mükemmeldir. Böyle bir birlik bizim yüzyılların çatışmalarına son vermemiz ve kıtanın bölünmüşlüğü ortadan kaldırmamız yolunda kararlılığımızı gösteriyor. Bu birlik, bizlerin karşılıklı anlayışa ve işbirliğine dayalı yeni geleceğine yönelmiş bulunmaktadır"¹⁷ ifadeleri AB'nin bu sürece verdiği önemi göstermektedir.

Gelecekteki Avrupa mimarisinin şekillendirilmesinde şu kararların dikkate alınması gerekmektedir:¹⁸

- Avrupa çelişkiler bütünüdür: Avrupa bir taraftan değerleri itibarıyla uyumludur. Diğer taraftan şaşılacak nispette heterojendir.
- Avrupa'nın tarihi ulusal devlet düzeni, ekonomik-siyasi bütünleşme sonucu aşmıştır.
- Avrupa sadece, Avrupa değerlerini benimseyen devletlere ve halklara açık olmamalıdır. Avrupa bu entegrasyon sürecine kısmen katılmak isteyen devletler ve halklar için de kapılarını kapatmamalıdır.
- Avrupa Birliği'nin genişleme hareketinin özellikle, Avrupa coğrafyasının dışında kalan ülkeler için de tarihsel bir önemi söz konusudur. AB'nin genişlemesi ilk baştaki tüm önyargılara rağmen, ortak değerleri paylaşan Doğu ülkeleri ile olan işbirliği potansiyelini ortaya koymaktadır. AB'nin genişleme

15 European Commission, *Treaty of Amsterdam: What Has Changed in Europe*, Belgium, 1999.

16 Romano PRODI and Chris Patten, "Living with Our Neighbours", 19 March 2003, Brussels, http://www.eur.ru/en/images/Text_pictArticleProdi-Patten.doc

17 European Commission, "Wider Europe – Neighbourhood: Proposed New Framework for Relations with the EU's Eastern and Southern Neighbours", 11 March 2003, Brussels, http://www.eur.ru/en/cis_7.htm

18 Füsün ARSAVA, «Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik?», *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2001, Ankara, s. 44.

hareketi Avrupa'nın gerçek sınırlarının aslında geleneksel coğrafi sınırların dışındaki Avrupa'nın komşularının reform kapasitesine ve genişleme içerisinde yer alma isteklerine bağlı olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Genişleme coğrafi olarak Avrupa sınırları içinde kalan herhangi bir ülkenin bir gün AB ile daha sıkı bir ilişki içinde olabileceği ve reformları yerine getirdiği takdirde bu birliğe kolaylıkla katılabileceği yönünde umutları artırmış bulunmaktadır.

Güney Kafkasya'nın konumuna başka bir açıdan bakacak olursak, bölge SSCB'nin çöküşü sonrası bağımsızlığını kazandıktan bu yana güçlü ve büyük komşuları olan Rusya, İran ve Türkiye'nin yakın ilgisi, istikrarsızlık ve çatışmaları, Avrupa'ya coğrafi olarak uzaklığı ve Avrupa'da çok az bilinmesi ile dikkat çekmiştir. Kısacası, bağımsızlık sonrası Demir Perde'den kopan Güney Kafkasya, İran, Rusya ve Türkiye'den farklı olarak Avrupa'da çok daha az tanınan bir bölge olmuştur. Bu durum 20. yüzyılın başında demokratik parlamenter cumhuriyetler olan ve SSCB'nin çöküşü sonrası hemen bağımsız devletlerini kuran Güney Kafkasya ülkelerinin güçlü Avrupalı kimliği ile çelişki oluşturmaktadır.

Genişleme süreci Güney Kafkasya'yı AB'ye yeni komşular olarak kazandırmıştır. Nitekim 14 Haziran 2004 tarihinde Komisyon'un tavsiyesi üzerine Avrupa Konseyi 3 Güney Kafkasya ülkesi olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı 2003 yılında oluşturulan Yeni Komşuluk Politikası'na dahil etmiştir.

E. AVRUPA BİRLİĞİ - GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNİN PERSPEKTİFLERİ

Avrupa Birliği ile Güney Kafkasya ülkeleri arasındaki ilişkilerin perspektiflerini hem birlik yönünden hem de bölge ülkeleri yönünden ayrı ayrı olarak değerlendirmek mümkündür.

1. Avrupa Birliği Yönünden

1989 yılında başlayan gelişmeler sonucunda, Doğu Bloğunun çözülüp Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Avrupa Topluluğu'nu hazırlıksız yakalamış, hatta telaşlandırmıştır. SSCB'nin beklenmedik çöküşüyle birlikte ortaya çıkan yeni Güney Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri üzerinde Avrupalı devletler etkin bir politika belirleme yoluna gitmemiştir. Avrupa Birliği, daha ziyade Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Rusya üzerinde politikalar oluşturmuş, belirtilen ülkeleri ise üçüncü plana itmiştir. Bu sebeple, AB'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerini her açıdan geliştirecek yeni bir Avrupa Birliği stratejisi formüle edilmesi konusunda artan bir ihtiyaç söz konusu olmuş ve enerji işbirliği, bu alanda mükemmel bir fırsat sunmuştur.

Hazar Denizi havzasında yirmi birinci yüzyılda dünyanın ihtiyacının bir kısmına cevap verebilecek olan geniş petrol ve doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Bu rezervler Batı'nın Orta Doğu petrolüne bağımlılığını azaltabilir ve onlara daha ucuz enerji girdisi sağlayabilir.

Avrupa Birliği'nin uluslararası arenada bir siyasi aktör olması gittikçe daha fazla talep edilmektedir. Birliğe üye devletler için ortak bir dış politika ihtiyacının tek sebebi, şimdi var olan sıkı uluslararası ticaret ilişkileri değildir. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Avrupa'da ve komşu bölgelerde çatışmaların ortaya çıkması, Avrupa Birliği'nin bir dış ve güvenlik politikası kimliği geliştirmesini hayati bir konu haline getirmiştir. Aralık 1995'te yapılan Madrid Zirvesi'nde kabul edilen Avrupa Siyasi Gündemi, AB'nin ileriki yıllarda karşılaşıcağı dış politika görevlerini belirlemektedir. Bu çerçevede, eski SSCB ülkeleriyle işbirliği politikasının sürdürülmesi ve Avrupa çapında bir güvenlik sisteminin kurulması da yer almaktadır.

Aralık 1995'te yapılan Madrid Zirvesi'nde Avrupa Birliği, Güney Kafkasya ve Orta Asya üzerinde önemli jeopolitik ve ekonomik çıkarları bulunduğunu ortaya koyan kararında aşağıdaki hususlara yer vermiştir:¹⁹

- Söz konusu bölgenin önemli hammadde potansiyelinin, özellikle fosil enerjisi, uranyum ve nadir madenlerin bulunduğu.
- Avrupa, Asya ve Uzakdoğu arasında önemli bir bağlantı oluşturduğu.
- 60 milyon tüketiciden oluşan bir pazar olduğu ve çok büyük bir kalkınma potansiyeline sahip bulunduğu.
- İstikrarsız durumu dolayısıyla uluslararası organize suçlar için önemli bir kapı oluşturduğu.
- Rusya, Çin, İran ve Türkiye gibi güçlerin ilgi odağı haline geldiği ve etki altında bırakılmak istendiği.
- AB ile daha yoğun ilişkide bulunmak istediği.

Bölgesel işbirliği modelleri çerçevesinde Güney Kafkasya'nın çabalarının Avrupa Birliği tarafından desteklenmesi, 21. yüzyılda Avrupa entegrasyonunun yeni bir ivme kazanarak daha büyük alana yayılacağı görüşünü desteklemektedir.

2. Bölge Ülkeleri Yönünden

Bağımsızlığın hemen ardından dünya birliğine entegre olma yolunda Güney Kafkasya'nın izlediği stratejinin temelini Avrupa'ya yakınlaşma süreci oluşturmaktadır. Avrupa bütünleşmesine katılma çabaları, Güney Kafkasya devletleri

19 Nahit TÖRE, *Avrupa Birliği ve Türk Cumhuriyetleri*, İstanbul Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.15.

için siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda geniş olanaklar sunmakta ve güvenlik problemlerinin çözümüne yardımcı olmaktadır. Bu bakımdan, bölge ülkeleri Avrupa Birliği ile ilişkilerine büyük önem vermekte ve bu ilişkilerin daha da geliştirilmesini hedeflemektedir.²⁰ Tarafların karşılıklı ilişkilerden beklentilerinin gerçekleşme oranı ve AB ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin bölgenin sorunlarına ve geleceğine katkısı, ilişkilerden karşılıklı beklentiler; bu beklentilerin gerçekleşme oranı; bölgesel sisteme ve dünya düzenine katkısı karşılıklı olarak mukayese edilmelidir.

Güney Kafkasya'nın Avrupa ve Asya arasında önemli jeopolitik konumu, özellikle TRACECA projesi kapsamında AB ile işbirliğinin güçlendirilmesini sağlayabilir. Diğer taraftan, Avrasya Ulaştırma Koridorunun faaliyeti sonucunda ülkelerin ekonomik sorunlarının çözümünde aşağıdaki gelişmelerin sağlanabileceği tahmin edilmektedir:

- Transit geçişlerden çok büyük ekonomik gelir elde edilecektir;
- Kafkasya'nın deniz ve demiryolu ulaştırma sistemi için uzun vadede güvenli bir pazar oluşacak ve kesintisiz çalışma düzeni sağlanacaktır;
- Ulaştırma alanında altyapı sistemleri yeniden yapılandırılacak ve modernize edilecektir;
- Yeni iş olanaklarının artması istihdamın ve gelir düzeyinin artmasına neden olacaktır;
- Kafkasya bölgesi, Rusya'nın ekonomik abluka tehdidinden kurtulacaktır;
- Koridorun merkezinde bulunması bölgenin kalkınmasında güçlü teşvik aracı olacak ve mali kaynakların sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

TRACECA projesi çerçevesinde geliştirilecek işbirliği, AB'nin Kafkasya'da istikrarın sağlanmasına yönelik çabalarının artmasına neden olacaktır. Avrupa Birliği ile bölgenin ilişkilerini güçlendireceği bir diğer alan, enerji sektöründeki işbirliğinin INOGATE projesi çerçevesinde geliştirilmesidir. AB'nin Hazar petrollerine ulaşma yolundaki kararlı tutumu ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ve temelleri daha Mart 2015'te atılan TANAP, bu işbirliğinin yoğunlaştırılması için önemli adımların atılmasını teşvik etmektedir. TANAP, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birleşerek Güney Doğal Gaz Koridorunu oluşturmaktadır. Zengin enerji kaynaklarının Avrupa'ya transferi, Kafkasya'nın ekonomik açıdan kalkınması bakımından da önem taşımaktadır.

Ulaşım ve enerji sektörleri ile birlikte, TACIS Programı aracılığıyla diğer sektörlerde de yatırımlar artmakta ve ekonomik reformların desteklenmesi yolunda gerekli mali kaynaklar sağlanmaya başlamaktadır. Diğer taraftan, sosyal politi-

20 Toğrul Veli KAMİLOĞLU, "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2004, s.69.

kaların geliştirilmesi ve demokrasi geleneklerinin yerleşmesi sürecinde TACIS projelerinin etkili olacağı ve toplumsal düzeyde Avrupa Birliği ile daha ileri işbirliğine olanak tanıyacağı tahmin edilmektedir.

Siyasi ve ekonomik konularda yapılacak işbirliği dışında, ticari ilişkiler hızla gelişme sinyalleri vermektedir. Taraflar arasında mal ticareti, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları'nın ilgili hükümleri uyarınca yapılmaktadır. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları Güney Kafkasya - AB ilişkilerinin temel hukuki belgesi olarak ve bundan sonraki gelişmelerin esasını oluşturmak bakımından önem taşımaktadır. 1 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe giren bu anlaşma hükümlerinin tam olarak uygulanması, taraflar arasında kapsamlı bir işbirliğinin yapılmasına ve ilişkilerin yoğunlaştırılmasına yardımcı olmaktadır.

Güney Kafkasya ülkelerinin AB ile ilişkilerinin sağlıklı şekilde geliştirilmesinin ve Avrupa ile başarılı bir bütünleşmenin sağlanabilmesinin belirleyici unsurlarından biri, dış etkenlerin yanı sıra bu ülkelerin kendi içlerinde gösterecekleri gelişme olacaktır. İster ekonomik, ister siyasi alanda kat ettikleri ilerleme ve yenedünya koşullarına uyum bu ülkelerin gelecek Avrupa yapılanması içerisindeki yerini gösterecektir.

Bilindiği üzere, AB'nin üye kabul etmede aradığı başlıca kriterlerden biri, ekonomik durum ve göstergelerdir. Güney Kafkasya ülkeleri ekonomik sistemlerini kısa zamanda kurmalıdırlar. Yalnız kurmakla kalmayıp belli standartları da tutturmalıdırlar. Örneğin, gayri safi milli hasıla, kişi başına düşen milli gelir bakımından minimum düzeyde de olsa Avrupa Birliği standartlarına yaklaşmalıdırlar. Liberal ekonomiye, piyasa ekonomisine geçişi ve ilerlemeyi sağlamalıdırlar. Siyasal olarak da AB'nin temel değerleri olan demokrasi, insan hakları, şeffaflık konularında gerekli reformları gerçekleştirmelidirler. Tabii ki, bütün bunların diğer ülkelerin Avrupa tecrübesinden görüleceği gibi kısa bir zamanda hayata geçirilmesi zordur. Ancak bu konuda mesafe kat edilmesi şarttır. Güney Kafkasya ülkelerinin kaynakları, alt yapıları, genel olarak potansiyelleri göz önünde bulundurulursa, bunu başarabileceklerini söylemek zor değildir. Bu bakımdan Kafkas ülkelerinin kendi iç dinamikleri açısından göstereceği gelişme, bu ülkelerin Avrupa nezdindeki konumunu belirleyecektir.

Güney Kafkasya - Avrupa Birliği ilişkilerinin 21. yüzyılda daha da geliştirilmesinin tarafların çıkarlarına uygun olduğu ve olumlu bir perspektif sergilediği söylenebilir. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması temelinde geliştirilecek işbirliğinin ileri bir düzeye getirilmesi ise bölgedeki bütün gelişmelerin sonucuna, tarafların kararlı tutumuna ve nihai olarak Avrupa kıtasında kurulacak yeni düzene bağlı olacaktır.

F. İLK DÖNEMDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KAFKASYA POLİTİKASI

Avrupa Birliği'nin Kafkaslar'a yönelik politikalarının merkezinde bu bölgenin çok büyük petrol ve gaz sanayisi merkezi olması faktörü bulunmaktadır.

Batı Avrupa'nın Karadeniz'den Çin sınırlarına kadar uzanan bir bölgede ortaya çıkan yeni bağımsız devletlere yönelik ilgisi söz konusu ülkelerin bağımsızlıklarını kazandığı andan itibaren başlamıştır. Kafkasya da söz konusu ülkeleri içine alan bölgede yer almaktadır.²¹

Geo-stratejik konumu, zengin doğal kaynakları, etnik zenginliği ve çeşitli kültürel ve dini gelenekleri sebebiyle Orta Asya ile beraber Kafkasya'nın tamamı da bölgesel güçlerin, özellikle güçlü komşu devlet olan Rusya'nın dikkat merkezindedir.²² Bölgeye diğer dünya devletlerinin ilgisi ise özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından başlamıştır. Bu ülkelerin tamamını sıralamamakla birlikte, ABD, Türkiye, İran, Çin, Pakistan ve Fransa, Almanya, İngiltere'nin ağırlıklı olduğu AB üyesi olan ülkeler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Kuzey Atlantik İttifakı (NATO), Birleşmiş Milletler (BM) ve diğer uluslararası organizasyonlar örnek gösterilebilir.²³

Zamanında Batı Avrupa Birliği Konseyi, Karabağ ve Çeçenistan sorunları bağlamında devam eden çatışmaların sona erdirilmesine yönelik olarak AGİT ve AB'nin başlatmış olduğu çabaların desteklenmesine yönelik olan ifadelerin yer aldığı demeçlerde bulunmuştur.²⁴ BAB tarafından Kasım 1995 tarihinde kabul edilen "Avrupa'nın Güvenliği: Ortak Girişim" adlı belge BAB Konseyi tarafından Avrupa'nın dünyadaki ekonomik ilgi alanlarına atıfta bulunmuştur.

Batı Avrupa ülkelerinin Kafkasya bölgesine yönelik siyasi çıkarları genel olarak ABD'ninkilerle paralellik arz etmiştir. Kafkaslar'a yönelik Batı Avrupa ve ABD politikalarının çoğunluğu ekonomik uygulamalardır.²⁵ Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının kullanımına yönelik konsorsiyumdan pay alma konusundaki katkı rekabet, Batılı ülkelerin farklı tutumlarla hareket etmelerine sebep olmaktadır.²⁶

1996 yılında Avrupa Konseyi Rusya ve Kafkasya için Ortak Eylem Planı'nı uygulamaya koymuştur. Bu plan Avrupa Birliği ve üye ülkelerin bölgeye yönelik

- 21 Edmund HERZIQ, *The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia*, The Royal Institute of International Affairs, Cassel, London, 1999, s.17.
- 22 Western European Union (WEU), *Report on Central Asia and the Caucasus*, Brussels, WEU, 1995.
- 23 European Report, *EU-Caucasus: EU Gives Conditional Support to the Region*, European Report, Europe Information Service, Brussels, WEU, 23 June 1999.
- 24 Western European Union, *Report on Central Asia and the Caucasus*, Brussels, WEU, 1998.
- 25 European Commission, *Joint Action Plan for Russia and the Caucasus*, DG1A of the Commission of the European Union, Brussels, 1996.
- 26 HERZIQ, a.g.e., s.19.

politikalarını genel bir şekilde ele alıyordu. Ortak Eylem Planı Avrupa Birliği'nin bölgeye yönelik olan stratejisinin önceliklerini kapsıyordu. Eylem Planı'nda Avrupa Birliği'nin belirlemiş olduğu 4 temel önceliğe uygun olan politika tercihleri belirlenmiştir. Komisyon tarafından belirlenmiş olan politika öncelikleri, Kafkasya'da yapılmış olan önemli enerji anlaşmalarının güvenliği garanti altına alınmalıydı ve sunulmuş olan fırsatların değerlendirilmesine yardımcı olunmalıydı.²⁷

12 Aralık 1999 tarihinde Brüksel'de Avrupa Birliği ile BDT ülkeleri arasında toplam değeri 122.2 milyon ECU²⁸ olan ve 32 işbirliği alanını kapsayan bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile paranın çok kazançlı enerji projelerine harcanması öngörülmüştür. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Kafkaslar'a yönelik politikalar konusunda Komisyon'un ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin temel amacı, bölgede uzun soluklu politik ve ekonomik etki yaratarak ABD ve Rusya'yı önemli ölçüde saf dışı bırakmak olmuştur.

G. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÖNCESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASININ TEMEL ARAÇLARI

Yeni Komşuluk Politikası öncesinde Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarının sistematik bir bütün halinde işlediğini söylemek zordur. Buna rağmen, bölgeye yönelik politikalarında AB'nin daha önce yaşamış olduğu tecrübe ve alınan dersler YKP'nin uygulanması aşamasına ışık tutmaktadır. Bu başlık altında özellikle başta TACIS olmakla, Birliğin Güney Kafkasya'ya yönelik politika araçlarına çok kısaca göz atılacaktır.

1. AB'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Politika Araçları

1998 yılında Avrupa Birliği BDT ve Kafkasya'ya yönelik yaklaşımını içeren iki eylem planını kabul etmiştir. Bunlardan ilki, Kafkasya bölgesinde demokrasinin sağlanması adına, seçim izleme sisteminin getirilmesine yönelik Ortak Eylem Planı'dır.²⁹ İkincisi ise Balkanlar ve BDT ülkelerinde meydana gelen çatışmaların önlenmesini zorlaştıran küçük çaplı silahlanmanın bertaraf edilmesine yönelik Ortak Eylem Planı'dır.³⁰

Kasım 1998 tarihinde Komisyon Kafkasya'nın altyapı projelerinin desteklenmesine yönelik olarak bölgeye toplam 60 Milyon ECU tutarında yardım öngören öneriyi Konsey'e sunmuştur. 12 Aralık 1998 tarihinde AB ile BDT arasında 32

- 27 Neil WINN and Christopher Lord, *EU Foreign Policy Beyond the Nation-State*, University of Leeds, 2001, s.161.
- 28 ECU (European Currency Unit - Avrupa Para Birimi), Avrupa Birliği Konseyinin 22.12.1994 tarihli ve 3320/94 sayılı EC Tüzüğü ile tanımlanan Avrupa Topluluğunun hesap birimi olarak kullanılmış ve Euro'nun kullanıma girmesinden sonra yürürlükten kalkmıştır.
- 29 *Agence Europe*, 28 September, 1998, s.4.
- 30 *Agence Europe*, 30 December, 1998, s.6.

farklı alanda işbirliğini içeren ve toplam değeri 122,2 Milyon ECU olan anlaşma Brüksel'de imzalanmıştır. Bu tutarın ucuz petrol ve doğalgazın Batı Avrupa'ya taşınmasını sağlayacak boru hatları projesine harcanması öngörülmüştür. Avrupa Birliği'nin Kafkasya'ya yönelik bu politika girişimleri ABD'yi rahatsız etmiştir. Azerbaycan AB'den teknik ve ekonomik yardımı konu edinen TACIS programı kapsamında 10.85 milyon ECU tutarında yardım almıştır.³¹

2. TACIS Programı ve İlgili Projeler

Bölgenin en büyük petrol ve gaz üreticisi konumundaki Azerbaycan, 1997-1998 yıllarında TACIS kapsamında toplam 26,9 milyon ECU tutarında AB yardımı almıştır. Gaz ve petrol boru kemerlerinin desteklenmesi yardımı da bu tutara dahildir. Bunun dışında, Gürcistan sadece TACIS kapsamında 16 milyon ECU yardım alırken, ayrıca rehabilitasyon çalışmaları için 6.5 milyon ECU, insani yardım olarak 12.2 milyon ECU ve gıda güvenliği için 42 milyon ECU almıştır.³² Genel İşler Konseyi'nin çerçeve kararına dayanarak, 1997 yılında istisnai olarak Ermenistan ve Gürcistan'a 255 Milyon ECU tutarında finansal yardım sağlanmış, diğer Güney Kafkasya ülkesi olan Azerbaycan bu yardımın dışında tutulmuştur. 1997-1998 yıllarında Azerbaycan, Gürcistan ve Tacikistan dahil 3 ülkeye toplam 20,5 Milyon ECU yardımda bulunulmuştur.³³

2000-2006 yılları arasında TACIS Programı kapsamında Güney Kafkasya ülkelere yönelik 3,1 milyar Euro tutarında kaynak harcanmıştır.³⁴

Gelişmeler TACIS programının amaçlarına ulaştığını, ihtiyaç ve beklentileri yerine getirdiğini göstermektedir. Oysa program uygulandığı ilk yıllarda "inişli-çıkışlı" performans ve yaklaşım sergilemiştir. Bunun esas sebeplerinden birisi ilgili ülkelerde geçiş sürecinde ortaya çıkan kurumsal reform ihtiyacı ve ülke yönetimlerinin programı tam olarak benimsememeleri olmuştur. Örnek verilirse ve karşılaştırma yapılırsa, bu süreç Azerbaycan'da diğer TACIS ülkelerine göre nispeten daha yumuşak bir trendde gerçekleşmiştir. Bunun dışında, TACIS kapsamındaki ulusal programların çok kapsamlı ve ayrıntılı olması, esnek olmaması, ilgili ülkelerin ihtiyaçlarına odaklanan projeleri desteklememesi gibi detaylar, programın değerlendirilmesi sürecinde göz ardı edilmemelidir.

TACIS uygulamasından elde edilen tecrübe ve çıkarılan dersler günümüzde uygulanan Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası'nda dikkate alınmaktadır. Nitekim Avrupa Birliği ülkelerin ihtiyaç ve önceliklerini belirleyerek bu ihtiyaç ve önceliklere uygun strateji, plan ve proje geliştirme yöntemini izlemektedir. Ülke

31 WINN and Lord, *a.g.e.*, s.144.

32 WEU, *a.g.r.*, 1998.

33 WINN and Lord, *a.g.e.*, s.164

34 Andreas HERDINA, *The European Neighbourhood Policy*, European Commission External Relations Publication.

yönetimleri Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde belirlenen siyasi çerçeve ve sorumlulukları gereği bu sürecin içinde yer almaktadır. Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelere yönelik olarak tek-tek ülke temelli Eylem Planları 2006 yılında hazırlanmıştır. Günümüzde Yeni Komşuluk Politikası'nın ülke temelli bağımsız Eylem Planlarının uygulanmasına özellikle, TACIS programından çıkarılan dersler ve alınan tecrübeler dikkate alınarak devam edilmektedir.

a. TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucas-Asia) Projesi

TRACECA Projesi, dünyanın en eski ticaret yollarından biri olan İpekyolu'nun günümüzde yeniden canlandırılmasına yönelik projeleri finanse eden bir Avrupa Birliği programıdır. Bu program Bulgaristan, Romanya, Ukrayna gibi Doğu Avrupa ülkelerinden başlayarak; Türkiye üzerinden Karadeniz'i geçerek Gürcistan'ın Poti ve Batumi limanlarını da içine alarak, Güney Kafkasya'nın ulaşım ağlarını kullanarak geniş bir alana yayılmaktadır. TRACECA yolu Azerbaycan'da Hazar denizi üzerinden Bakü-Türkmenbaşı-Aktau hattını kullanarak, Orta Asya'nın Türkmenistan ve Kazakistan'ı kapsayan demiryolu ağına ulaşmaktadır. Buradan da söz konusu iki ülke üzerinden Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan katedilerek Afganistan ve Çin sınırlarına ulaşılmaktadır.³⁵

b. INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) Projesi

INOGATE Programı Avrupa Birliği ile Karadeniz, Hazar Denizi ve komşu ülkeler arasında uluslararası enerji işbirliği programıdır. Bu programın dört temel amacı bulunmaktadır:

- 1) Program kapsamındaki ülkelerin özelliklerini de göz önünde bulundurarak Avrupa Birliği'nin iç enerji piyasa prensipleri temeline dayanan enerji piyasaları oluşturmak;
- 2) Enerji ithalat ve ihracatı, arz çeşitliliği, enerji geçişi ve enerji talebi konularına eğilerek enerji güvenliğini sağlamak;
- 3) Enerji etkinliğinin artırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının yaratılması ve talep yönlü yönetimin oluşturulmasını da içeren sürdürülebilir enerji gelişimini sağlamak;
- 4) Ortak bölgesel hedeflere hizmet eden enerji projelerine yönelik yatırımları teşvik etmek.

Günümüzde INOGATE Programı, 1995 yılındaki tesis tarihinden sonra daha geniş kapsamlı etkin bir program şeklini almıştır. İsmi aynı kalmasına rağmen programın anlam ve önemi gelişmiştir. Günümüzde INOGATE sadece petrol ve gaz üretimini ve Avrupa'ya kadar naklini kapsayan, sadece petrol ve gaz sektörlerini ilgilendiren program olmaktan çıkarak, elektrik enerjisi, yenilenebilir enerji

35 <http://www.traceca-org.org/default.php.ru>

ve enerji etkinliği konularını da kapsayan bir projeye dönüşmüştür. INOGATE'in daha kapsamlı bir programa dönüştürülmesi, 13 Kasım 2004 tarihinde "Bakü İnsiyatifi" olarak da bilinen Enerji Bakanları Konferansı'nın iki yıllık çalışması ile başlamıştır. INOGATE Programı Avrupa Birliği ve ilgili partner ülkelerin enerji güvenliğini güvence altına almaktadır.³⁶ 2006 yılında Astana'da İkinci Enerji Bakanları Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferans sonunda kabul edilen bildiriye yeni enerji haritasına değinilmiştir.³⁷

IV. AVRUPA BİRLİĞİ - GÜNEY KAFKASYA İLİŞKİLERİNDE SON AŞAMA OLARAK YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI

Genişleme ve Yeni Komşuluk Politikası, Avrupa Birliği'nin dış eylemlerinin iki farklı ögesidir. Bu doğrultuda komşuluk politikalarının başarılı genişleme hareketlerinden esinlendiğini söylemek mümkündür. Bu arada, komşuluk politikalarının genişleme hareketlerinin bir kopyası veya uzantısı olmadığı da bir gerçektir. Konunun ve sürecin daha net anlaşılabilmesi için öncelikle genişleme ve komşuluk politikası ayırımının net bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Her şeyden önce genişleme, süreçteki ülke ve ulusların çeşitliliğine rağmen, ağırlıklı olarak her yönden standartlaştırma temeline dayandırılmaktadır. Süreç ekonomik büyüme ve yeniden yapılanmaya odaklanmaktadır. Oysa Yeni Komşuluk Politikası kuramında bu yoktur. Yeni Komşuluk Politikası, küreselleşme sonucu bazı bölgelerde oluşan mevcut duruma karşılık geliştirilen farklı politikalara ortak yaklaşımın bir ürünüdür. AB'nin örnek olarak doğuya yönelik komşuluk politikaları komünist bloğun çökmesi ve sonucunda ortaya çıkan sorunların ışığında gelişmiştir. Genişleme siyasi yaklaşımın bir ürünüdür, oysa komşuluk politikaları siyasi belirsizliklere yöneliktir. Genişleme genel olarak tekil anlamda kullanılırken, komşuluk politikalarında bir çoğulluk söz konusudur.³⁸

Genişleme politikalarının ve sürecin başarısı, belirlenmiş olan kriterlere uyum zamanında ve tam olarak gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu uyum süreci "acquis communautaire" olarak Avrupa Birliği literatüründe yerini almıştır. Oysa Komşuluk Politikaları AB'nin komşusu olan ülkelerin kendi başlarına gerçekleştirmiş oldukları reformlara olan güvene dayanmaktadır. Yeni Komşuluk Politikası daha çok talep yönlü bir süreçtir, nitekim süreçteki ülkenin performansı başarının anahtarıdır.³⁹ Genişleme, hedeflerini net bir şekilde ortaya koyan ve sonu belli olan bir süreçtir. Nitekim sürecin sonunda AB'ye katılma veya katılmama

36 <http://www.inogate.org/en/>

37 « Министерские конференции », <http://www.inogate.org/pages/5?lang=ru>

38 Damien HELLY, EU's Influence in Its Eastern Neighbourhood : The Case of Crisis Managment in the Southern Caucasus, **European Political Economy Review** No: 7, (Summer 2007).

39 Hilde HARDEMANN, « EU support to civil society in the Eastern Neighbourhood, Moldova, Belarus and Ukraine », **CEPS Report of Event**, DG Relex, European Commission, 28 March 2006.

gibi iki durumdan biri söz konusudur. Oysa Yeni Komşuluk Politikası sonunda bir üyelik ihtimali olmadığından dolayı hedefleri genişleme gibi kesin belli olmayan bir süreçtir.

A. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DOĞU İÇİN YENİ İŞBİRLİĞİ HAREKETİ VE YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI

Avrupa Birliği'nin "Doğu partnerleri" olarak tanımladığı ülkeler, Güney Kafkasya ülkeleri olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'la birlikte, Moldova, Ukrayna ve Belarus'tur. Bu ülkeler, başarılı genişleme hareketlerinin sonucu olarak AB'nin komşularına dönüşmüşlerdir. Söz konusu ülkeler, sadece coğrafi konumları itibarıyla Avrupa Birliği'ne yakın olmaları ile değil, aynı zamanda Yeni Komşuluk Politikası sonrası siyasi sistemlerinin ve ekonomilerinin reformlar sonucu Avrupa Birliği ile yakınlaşmaları ile de dikkat çekmektedir.⁴⁰

"Doğu İşbirliği" Avrupa Birliği için yeni fırsatlarla birlikte, yeni sorumluluklar da getirmektedir. 2008 yılı Ağustos ayında ortaya çıkan Gürcistan-Rusya krizi buna bir örnektir. Nitekim AB, doğu sınırlarında istikrar, güvenlik, iyi yönetim ve ekonomik büyümenin pekişmesinden yanadır. Ama bütün bunların gerçekleşmesi, birliğin aktif rolü ve özellikle krizlere yakın müdahalesi ile mümkün olacaktır.

Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya ile ilişkileri ve bu ilişkilerdeki yol haritasından söz edildiğinde, başlangıç noktası olarak ilk akla gelen enerji konusudur. Komisyon'un özellikle 2007 yılı çalışma programında enerji, AB politika gündeminin zirvesine yerleştirilmiştir. Bu çerçevede elektrik ve doğalgaz konusunda iç pazarın bütünleşmesinin tamamlanmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca devamlı, rekabetçi, yeterli ve güvenli enerji için kapsamlı bir politikanın belirlenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.⁴¹

Güney Kafkasya'nın bölgenin en büyük güçlerinden olan Rusya'nın etkisinde ve ilgi alanında olması dolayısıyla, Avrupa Birliği ve Rusya arasında bir çıkar çatışması merkezi olma tehlikesinin mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Bölgeye Türkiye, İran ve ABD'nin ilgisini de göz önünde bulundurursak, Güney Kafkasya'nın geleceği ve istikrarı açısından bölgede uluslararası güç dengesinin önemi büyük olacaktır.

Kafkasya, 2010'lu yıllarda da, 1990'lı ve 2000'li yıllarda olduğu gibi, sorunlar yumağı bir bölge olma niteliğini korumaktadır. Özellikle, Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali, Gürcistan'daki Rusya destekli etnik çatışmalar

40 Benita FERRERO-WALDNER, Commissioner for External Relations and European Neighbourhood Policy, "Ambitious New Partnership for the East", **Speech/08/672, Polish Parliament**, Poland, 27 November 2008.

41 Avrupa Komisyonu 2007 Yılı Çalışma Programı.

ve Ağustos 2008 olayları sonrasında bu ülkenin Abhazya ve Güney Osetya üzerindeki kontrolünü büyük bir ihtimalle tamamen kaybetmesi, Çeçenistan'daki savaş bu problemlerin başlıcaları olmuştur. Avrupa Birliği hiçbir zaman bu problemleri çözecek bir güç olarak kendini göstermemiştir. Aksine, Avrupa Birliği yetkili organlarınca özellikle Güney Kafkasya'da olan sorunların bu bölgelerin iç meselesi olduğunu dile getirilmiş ve sorunların çatışan ülkeler arasında çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Avrupa Birliği, uzun süre problemleri olan bu bölgelere desteğinin sadece iç çatışmaların çözülmesinden sonra kalkınma yönünde maddi yardım ayırmaya yönelik olabileceğini ifade etmiştir. Ağustos 2008 olayları sırasında ise Rusya ile Gürcistan arasında ateşkesin imzalanması sürecinde Fransa örneğinde daha aktif rol almıştır.

2000'li yıllar, Güney Kafkasya için Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınması yönünden önemli olmuştur.

Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'daki sorunların çözümüne iştirak konusundaki tutumu özellikle Azerbaycan-Ermenistan probleminde açıkça ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği uzun süre Ermenistan'ı işgalci bir devlet olarak nitelermemiş, tam aksine böyle bir davranış ve tutumun birliğin dış politikasına ve Yeni Komşuluk Politikası'na ters düşeceğine inancını ortaya koymuştur. Nitekim AB, Yeni Komşuluk Politikası'nın söz konusu problemlerin çözümü için bir araç olmadığını çeşitli seviyelerde ifade etmiştir. Bu konuda özel vurguyla belirtilen husus, AB'nin AGİT Minsk Grubu'nun sorumluluğunda olan bu problemin çözümünü kendi üzerine almayı istememesi ve bu problemin çözümünün kesinlikle Avrupa Birliği kurumlarının yetki alanının dışında olduğu yönünde olmuştur. Ama Avrupa Parlamentosu'nun aldığı bazı kararlarda Ermenistan işgalci ülke olarak nitelendirilmiş ve işgalci ordunun Azerbaycan topraklarından derhal çıkması gerektiği ifade edilmiştir.⁴²

Tüm çelişkilere rağmen, Avrupa Birliği Güney Kafkasya bölgesine yönelik ilgisini ve bölgenin önemini her zaman ifade etmektedir. Bu sebepten, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki Doğu İşbirliği Stratejisi'nde Güney Kafkasya üzerinde önemle durmaktadır. Doğu İşbirliği Stratejisi'nin 5 temel ögesi aşağıdakilerden oluşmaktadır.⁴³

- Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları temelinde Avrupa Birliği ile güçlü siyasi ilişkilerin sağlanması: Bu doğrultuda, öncelikle, söz konusu anlaşmaların gereğinin yerine getirilmesi gerekmektedir. Uzun dönemde ise, AB standart ve normlarına uyum sağlanması amaçlanmaktadır.

42 « European Parliament resolution of 20 May 2010 on the need for an EU strategy for the South Caucasus (2009/2216(INI)) », <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0193+0+DOC+XML+V0//EN>

43 FERRERO-WALDNER, a.g.y.

- Serbest ticaret ve piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi: Uzun dönemde ise, ülkelerin Komşuluk Ekonomik Topluluğu'na (Neighbourhood Economic Community) girmeleri sağlanmalıdır.
- Üretim faktörlerinin Avrupa Birliği ve ilgili ülkeler arasındaki rahat dolaşımı: Bu kapsamda üzerinde önemle durulan konu kişilerin serbest dolaşımıdır.
- Ortak enerji güvenliği: Bu kapsamda AB'ye hidrokarbon ihracatı yönünden en önemli ülke olan Azerbaycan'la olan ilişkilerin geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır.
- Bölgesel kalkınma istikametinde komşu ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hareketleri desteklenmektedir. Bu doğrultuda AB'nin bölgesel kalkınma politikaları istikametindeki başarısı ve tecrübesi önemli olacaktır.

B. BÖLGENİN ÖNEMİ AÇISINDAN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI

Yeni Komşuluk Politikası, Güney Kafkasya ülkelerinin 500 milyon kişiyi birleştiren Avrupa Birliği Ortak Pazarı'na çıkışına, Avrupa'dan Güney Kafkasya ülkelerine yönelik olarak yatırım yapılmasına, bir de bu ülkelerin sosyal-kültürel anlamda Avrupa'ya uyum sağlamasına katkıda bulunacaktır.⁴⁴

Güney Kafkasya ülkelerinin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini ve ülkelerin AB'nin Yeni Komşuluk Politikası içindeki önem ve yerini değerlendirirken bu ülkelerin Rusya ve ABD ile olan ilişkilerini de gözden kaçırmamak gerekmektedir.

12 Mayıs 2004 tarihinde Komisyon, Avrupa Birliği'ne Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın Yeni Komşuluk Politikası'na dahil edilmesini teklif olarak sunmuştur. Avrupa Komisyonu Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın esaslarını 2003 yılında belirlemiştir. Ayrıca bu önemli olayı müteakiben Avrupa Komisyonu genişlemenin getirmiş olduğu faydalar olan barış, istikrar ve refahtan Avrupa Birliği'nin komşusu olan ülkelerin yararlanması konusunda strateji belgesini de çıkarmıştır.⁴⁵ Burada esas amaç, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'na dahil edilmesi olmuş ve bu üç Güney Kafkasya ülkesi Haziran 2004 tarihli Avrupa Birliği Konseyi kararınca YKP kapsamına alınmışlardır.

AB'nin konuyla ilgili yetkililerinin ortak fikri, üç Güney Kafkasya ülkesinin Yeni Komşuluk Politikası'na dahil edilmesinin bu ülkeler için olumlu sonuçları olacağı, fakat bu olumlu sonuçların kısa bir zamanda değil, belirli bir süre sonunda kendini hissettireceği yönündedir. Adı geçen ülkeler 2005 yılının ilk yarısından itibaren Yeni Komşuluk Politikası uygulamasına dahil edilmişlerdir. Her ne ka-

44 «Avrupa Birliği Danışıklar Prosesine Müdahale Etmek Fikrinde Deyil», <http://www.525ci.com/2004/09/18/read.php>

45 Cahangir HESENLI, Azerbaycan Avrupa İttifaqının "Yeni Qonşuluq Siyaseti"nin astanasında <http://www.525ci.com/2004/05/28/read.php>

dar Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası'na dahil edilmek için kriter olarak hukukun üstünlüğü, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi şartları aransa da Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan'da bu şartların tam olarak sağlanmaması, bu ülkelerin Yeni Komşuluk Politikası'na dahil edilmesine engel teşkil etmemiştir. Bu arada söz konusu şartları sağlayamadığı gerekçesiyle Belarus Yeni Komşuluk Politikası'nın dışında tutulmuştur.

Özellikle, yukarıdaki paragrafta belirtilen hususlar açısından Avrupa Birliği'nin samimiyeti konusunda kuşku ortaya çıkmıyor değil. Sebep, Belarus'un belirlenen kriterler açısından sadece serbest piyasa ekonomisi yönünden üç Güney Kafkasya ülkesinin gerisinde bulunması değildir. Stratejik önemi açısından da Güney Kafkasya'nın önemi Belarus ile kıyaslanamaz. Nitekim Avrupa Birliği Ukrayna, Moldova gibi ülkelerle Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde işbirliğine giderek doğu sınırlarının ileride sağlamlaştırılması yönünde adım atmıştır. Fakat Güney Kafkasya'da işbirliği yönünden AB'nin bu üç ülke dışında bir işbirliği alternatifi yoktur. Bölgenin önemi ise tartışılmazdır. Zengin petrol ve doğalgaz kaynakları (Azerbaycan ve Hazar Havzası), Büyük İpek Yolu, bölgenin kuzeyde Rusya, güneyde İran, batıda Türkiye ile sınırdış olması onu yeteri kadar önemli kılmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya ülkeleri ile Yeni Komşuluk Politikası çerçevesindeki ilişkileri her bir ülke ile ayrı-ayrı olarak devam ettirilecektir. Aralarında problem, çatışma olan veya olmayan bölge ülkelerinin her biri ile ayrı-ayrı işbirliği yapılmaktadır. Bu ülkelerin kendi aralarındaki problemlerinin çözme sorumluluğu tamamen kendilerine aittir. Avrupa Komisyonu, Yeni Komşuluk Politikası açısından Azerbaycan ve Ermenistan'dan aralarındaki Karabağ sorununu halletmeleri ve kendi aralarındaki ilişki ve işbirliğini normalleştirmeleri yönünde bir talebi olmadığını beyan etmiştir.

AB'nin Karabağ sorunu konusundaki tutumu samimi bulunmamaktadır. Nitekim Güney Kafkasya'nın Avrupa Birliği ile bütünleşmesinden bahsederken bölgede devam eden sorunların AB ile bütünleşmeyi engellediği göz ardı edilmektedir. Bu gerçekler özellikle Azerbaycan – Avrupa Birliği ikili görüşmelerinde en üst seviyede dile getirilse de, birlik yetkilileri Azerbaycan tarafının AB'nin Karabağ probleminin çözümünde aktif rol alması gerektiği şeklindeki ısrarlarını dikkate almamaktadırlar. Avrupa Birliği problemin çözümünde direkt iştirakinin söz konusu olmayacağını fırsat buldukça yinelemektedir.

Bir noktayı vurguyla belirtmek gerekir ki, Güney Kafkasya ülkeleri uzun dönemli ilişkiler bakımından Avrupa Birliği ile ilişkilerin NATO ile olan ilişkilerden daha önemli olduğunun farkındadırlar. Nitekim NATO daha çok askeri ve siyasi çıkar ve öncelikleri olan birlik olduğu halde, AB önce iktisadi, sonra siyasi ve en son askeri amaçları olan bir bütünleşme şeklidir.

Avrupa Birliği hem jeopolitik faktörler açısından hem de alternatif enerji nakil olanaklarına ihtiyaç duyan devletlerin ittifakı olarak Güney Kafkasya bölgesini daima dikkat merkezinde tutacaktır. Bu da AB'nin Avrasya kıtasında ve Güney Kafkasya bölgesi ile ilgili gelişen olaylara iştirak ve müdahalesini gerekli kılmaktadır.⁴⁶

AB-Güney Kafkasya ilişkilerinin anlamı aslında, Yeni Komşuluk Politikası'nın stratejik senetlerinde belirtilmiş olan "güvenlik, istikrar ve bir arada yaşayabilme" ile tam olarak örtüşmektedir. Bu, aslında uyum sürecinin nihai amacı olan Güney Kafkasya ülkeleri için gerekli reformların gerçekleştirilebilmesi için yeterli altyapıyı sağlama hedefi güden uyum süreci kadar önemli bir aşamadır. YKP'nin ana gayesi aslında Güney Kafkasya ülkelerini uyum, istikrar ve refaha götürebilecek reformların gerçekleştirilebilmesine ön ayak oluşturmaktır. Bu nedenle, uygun ilişki ve politika metodunun seçilebilmesi için AB'nin geçmişte ve günümüzde Güney Kafkasya ile olan ilişkilerine ve bu ilişkilerin ilgili ülkelerin gelişimindeki yerine eğilmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği'nin bölge ülkelerine yardımlar konusundaki yaklaşımı ülkelerin büyüklük ve nüfus yoğunluğuna bağlı tutulmamaktadır. Nitekim 9,2 milyon nüfusa sahip olan Azerbaycan 3.5 milyon nüfusa sahip olan Ermenistan'la aynı ölçüde yardım almaktadır. Bunun dışında söz konusu yardımlar örneğin ülkelerdeki öncelikli olan ve özellikle kurumsal reformları destekleyecek yönde yapılmamıştır. Örneğin, 1992 yılında Azerbaycan'daki siyasi değişimler sonrası yapılması gereken kurumsal reformlara destek verilmemiştir. Kısmi destek bazı özel ve dar alanlarla, örneğin insani yardımla sınırlı tutulmuştur. TACIS programları daha az toplum yönlüydü, daha çok hükümetleri dikkate alan programlardı ve çok düşük profilli aktiviteleri içeriyordu.

Yeni Komşuluk Politikası oluşturulduğu zaman Güney Kafkasya'da kısmi istikrar sağlanmış bulunmaktaydı. Ama bunun yanı sıra, güç dağılımının dengesizliği sebebiyle bütünleşme süreci o kadar da kolay olmayacaktı.

Bütün zorluklara ve aksaklıklara rağmen, bütünleşme süreci önemini korumakta ve reformlara olumlu etkisini göstermektedir. Avrupa Konseyi veya AGİT'den farklı olarak Avrupa Birliği bölge ile sıkı bütünleşme açısından daha etkin katılıma sahip görünmektedir.

46 Alpay EHMEDOV, « Azerbaycan-Avropa Birliyi Emekdaşlığının Genişlenmesi Ne Kimi Perspektivler Ved Edir ? », <http://www.525ci.com/2004/05/26/read.php>

C. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE GÜNEY KAFKASYA'YA YÖNELİK ÖNEMLİ POLİTİKA ARAÇLARI

Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya'daki etkinliği ancak etkin politika araçlarının doğru kullanımıyla mümkün olacaktır. Bu başlık altında önemli politika araçları kısaca özetlenmiştir.

1. Komşuluk İlişkilerinde Önemli Bir Araç Olarak Ulaştırma

Avrupa Birliği uzun dönemde Güney Kafkasya bölgesindeki nispeten daha ucuz ve kaliteli enerji kaynaklarından etkin bir şekilde yararlanmak istemektedir. Ancak bölgenin Avrupa pazarına coğrafi olarak uzak bulunması ulaşım sorununu da gündeme getirmektedir. Bu nedenle, enerji ve ulaştırma sektörleri Avrupa Birliği ile Güney Kafkasya arasında Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ilişkilerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Güney Kafkasya bölgesindeki ülkelerin ulaşım ağlarının birleştirilmesi konusu ilk olarak 1990'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye demiryolu ağlarının birleştirilmesi ilk defa Temmuz 1993'de Karma Ulaştırma Komisyonu'nda görüşülmüştür. Bu inisiyatif daha sonra Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun (UNECE) finanse ettiği Trans-Avrupa Demiryolu Ağları (TER) Master Planı kapsamına alınmıştır. Temmuz 2002'de Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin Ulaştırma Bakanları ilgili güzergahı ortaya koyan protokolü imzalamışlardır, 28 Şubat 2005 tarihindeki toplantıda ise taraflar fizibilite çalışmalarına başlatmayı kararlaştırmışlardır. UNECE söz konusu projeyi 2010 yılına kadar hızlı bir şekilde uygulanmasını istediği birinci dereceli öncelikli projeler içerisine dahil etmiştir. Bu projenin gerçekleşmesi Türkiye'nin Kars ilinden Gürcistan'ın Akhalkalaki iline kadarki toplam 98 kilometrelik (60 mil) demiryolu hattının çekilmesine bağlıdır. Bu proje çerçevesinde demiryolunun Türkiye sınırları içerisinde kalan 68 km'lik kısmı ve Gürcistan sınırları içerisinde kalan 30 km'lik kısmının yapılması ve Akhalkalaki-Tiflis demiryolu hattının da tamir edilmesi öngörülmektedir. Projenin yaklaşık maliyeti 400 milyon USD olarak hesaplanmıştı. Sonradan yapılan çalışmalarda ise maliyetin 600 milyon doları aştığı ifade edilmiştir.⁴⁷ Bakü-Tiflis-Kars ya da Kars-Tiflis-Bakü demiryolu hattı olarak da isimlendirilen hattın yapımına ilişkin olarak 2010'lu yıllarda bir hayli çalışma yapılmış, belirli güzergahlarda test sürüşleri dahi yapılmıştır. 2014 yılı başlarında hattın en geç 2014 sonlarına kadar tamamen hizmete açılacağı ifade edilse de bu gerçekleşmemiştir.

Günümüzde Güney Kafkasya'da Azerbaycan ve Gürcistan'ın ulaştırma ağlarını birleştirmeyi amaçlayan ve Avrupa Birliği tarafından finanse edilen TRACECA kapsamında bulunan iki aktif demiryolu hattı mevcuttur. Bunlar Bakü-Tiflis-Poti

47 «Bakü-Tbilisi-Qars dəmir yolunun tikintisi üçün əlavə 575 milyon», <http://realnews.az/ru/node/659>.

ve Bakü-Tiflis-Batum demiryolu hatlarıdır. Bu arada Türkiye ile Gürcistan arasında hiçbir demiryolu bağlantısı yoktur. Kars-Akhalkalaki demiryolu hattının yapılması, Gürcistan ve Türkiye'nin demiryolu ağlarını birleştirmekle Doğu-Batı arasındaki ticareti de kolaylaştıracaktır. Bu şekilde Bakü-Tiflis-Akhalkalaki-Kars-İstanbul demiryolu hattı sayesinde örneğin, Çin'den yüklenen kargo Kazakistan'ın Aktau vilayetinden sonra tren feribotları aracılığıyla Bakü'ye aktarılacak ve nihai olarak da İstanbul'a ve Avrupa'ya ulaştırılacaktır. Aynı şekilde Avrupa'da yüklemesi gerçekleştirilen kargolar bu hat sayesinde Güney Kafkasya, Orta Asya ve Uzak Doğu'ya rahatlıkla ulaştırılabilecektir. Kars-Akhalkalaki demiryolu hattı Çin-Orta Asya-Güney Kafkasya-Türkiye ve Avrupa Birliği demiryolu ağlarını birleştirmiş olacaktır.⁴⁸ Azerbaycan yönetiminin son yıllarda Bakü'de yapmayı planladığı büyük deniz limanları da bu doğrultuda ciddi katkı yapacaktır.

Söz konusu demiryolu tüm bölge ülkelerinin kalıcı olarak yararınadır ve Avrupa'nın çıkarları doğrultusundadır. Bu proje artan ulaştırma ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak ve kullanılmakta olan bazı demiryolu hatlarının uzatılarak ve tamir edilerek artan dünya ticaret hacmine katkıda bulunmak amacıyla bölge ülkelerinin yapmış olduğu girişim olarak nitelenebilir.

İstanbul-Kars-Akhalkalaki-Tiflis-Bakü-Türkmenbaşı-Taşkent-Almatı-Çin demiryolunun toplam uzunluğu İran üzerinde geçen TransAsya demiryolunun uzunluğundan tam 415 kilometre daha kısadır. Çin sınırından Kazakistan'ın Aktau limanına kadar uzanan ve "TransKazakhstan" adı verilen Kazakistan/Çin ortak projesi, "Marmara Projesi" adı verilen ve İstanbul Boğazı'nın altından geçen tünel inşaatını kapsayan proje de Kars-Tiflis-Bakü projesi ile uyum içinde yürütülmektedir. TransAvrupa ve TransAsya demiryolu sistemleri Çin-Orta Asya-Güney Kafkasya-Türkiye demir yolu sistemine bağlanacaktır.

Demiryolu petrol ve petrol mahsulleri, inşaat malzemeleri, demir-beton mamulleri, kömür, pamuk, makine ve ekipmanları, gıda mahsulleri vs. ürünlerin taşınması için düşünülmüştür. Tahminlere göre ilk iki yılında bu demiryolu sistemiyle taşınan mahsullerin toplamı 2 milyon ton olacaktır. Bu rakam sonraki 3 yıl içinde de 5 milyon tona ulaşacaktır.

Proje Asya'ya uzanan alternatif demiryoluna sahip olma olanağı sunmakla beraber, Avrupa kıtasının yeni jeopolitik oluşumuna da katkıda bulunmaktadır. Söz konusu demiryolu projesi Trans-Avrupa Ulaştırma Ağı projesinin amaçları ve Yeni Komşuluk Politikası'nın ulaştırma öncelikleri ile de tam olarak uyumludur. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'den tam destek alan bu çalışma en çok bölgesel işbirliği ve uyumu öncelik olarak bölgesel işbirliğinin kusursuz örneği olma özelliğini taşımaktadır.

48 «Kars-Tbilisi-Baku: The railway link that will connect Europe with Asia», www.neurope.com, Nov 4, 2006.

2. Enerji Nakil Araçları Projeleri

Hazar havzası enerji kaynakları, Avrupa Birliği açısından öncelikli konulardan biridir. 2000 yılında hazırlanan ve Avrupa'nın alternatif enerji kaynaklarına olan ihtiyacının net bir şekilde izah edildiği "2020 Yılına Kadar AB Enerji Stratejisi" belgesinde Hazar havzasının enerji kaynaklarının Avrupa açısından arz ettiği önem özetlenmektedir.

Hazar havzası enerji kaynaklarının çıkartılması ve uluslararası pazarlara taşınması konusunda Avrupa Birliği ile ABD arasında fazla su yüzüne çıkmayan fikir ayrılığı olduğunu söylemek mümkündür. ABD'nin üzerinde durduğu esas ihraç boru hattı görüşüne karşın, AB'nin bu hattın alternatifli bir şekilde çekilmesinden yana tavır sergilediği izlenmiştir. Avrupa tarafında bir değil, birkaç güzergah üzerinden enerji naklinin yapılmasının doğru olacağı fikrinin daha ağır bastığı gözlenmiştir. AB'nin Hazar meselesinde pasif kalması ve bölgenin esas boru hattı güzergahı olarak öne çıkan BTC'nin ABD öncülüğünde ve Washington'un jeopolitik ve jeostratejik öncelikleri göz önünde bulundurularak geliştirilmesi bunun nedenlerinden biridir.

Avrupa Birliği'nin politika belirleme şekilleri farklı stratejik eylemler, yeni politikalar öğrenme ve edinme gibi farklı temellere ve metodlara dayanmaktadır. Batı Avrupa'nın bu girişimleri ucuz enerji kaynaklarına ulaşma şeklinde sonuçlanmıştır. Avrupa Birliği günümüzde Güney Kafkasya'yı Doğu ile Batı arasında işbirliği bölgesine çevirmeye çalışmaktadır, bu da AB ülkelerine ucuz petrol kaynaklarına ulaşım gibi önemli bir fayda sağlamaktadır.⁴⁹

Azerbaycan petrollerinin Karadeniz değil, Akdeniz üzerinden pazarlanması en uygun seçenek olarak seçilmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı kısa sürede tamamlanarak 2005 yılında resmi açılışı yapılmıştır. 2006 yılı itibarıyla boru hattının aktif olarak petrol taşımacılığı için çalıştırılmasına başlanmıştır.

Bir Türk projesi olan "Akdeniz Yolu", Türkiye limanı Ceyhan'dan başlamakta, Türkiye, Orta Asya ve Güney Kafkasya'yı bir birine bağlamaktadır. Türkiye kaynaklarına göre, "Akdeniz Yolu"nun tamamlanması önemli avantajları da beraberinde getirmiştir. Bu avantajlar BTC'nin daha proje aşamasındayken alternatif olan Bakü-Novorossiysk hattı ile kıyaslandığında daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ceyhan petrol taşımacılığı için gerekli olan altyapıya sahiptir. Liman Rusya'nın Novorossiysk limanına oranla dört kat daha büyük tonajlı gemileri ağırlama kapasitesine sahiptir. Ceyhan limanı yılın tüm günlerinde açıkken, Novorossiysk limanı kötü hava şartlarından dolayı zaman zaman kapatılabilmek-

49 WINN and LORD, a.g.e., s.152.

tedir. Ayrıca petrolün Ceyhan'dan Batı Avrupa pazarlarına taşınmasının maliyeti Novorossiysk'den taşınmasına oranla iki defa daha ucuzdur.

3. Boru Hatları ve Enerji Ulaşımında Alternatif Arayışları

Avrupa Birliği ile Azerbaycan 7 Kasım 2006 tarihinde AB enerji güvenliğinin pekiştirilmesi ve Azerbaycan'ın birliğin enerji piyasasında daha etkin rol alabilmesi amaçlarına yönelik işbirliği oluşturmak yönünde önemli bir karar almışlardır. Avrupa Birliği'nin Enerji Yüksek Temsilcisi, önemli bir enerji üreticisi ve transit ülke olarak Azerbaycan ile işbirliğinin Birliğin enerji güvenliğini teminat altına aldığını ifade etmiştir.⁵⁰

Azerbaycan ile Avrupa Birliği arasındaki Yeni Enerji İşbirliği, Azerbaycan mevzuatının AB'nin enerji konusundaki mevzuatı ile aşamalı uyumunu öngörmektedir. Yeni Enerji İşbirliği, Azerbaycan'dan yapılan enerji arzının ve Hazar havzası ve Azerbaycan üzerinden yapılması söz konusu olan enerji transit sisteminin güvenliğine ve etkinliğine de eşilmektedir.

Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz kaynağının en büyük ortakları İngiliz BP, Norveçli Statoil ve Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi'dir (State Oil Company of Azerbaijan Republic - SOCAR). Söz konusu petrol ve doğal gaz kaynağı, Azerbaycan ve Gürcistan topraklarından geçerek Erzurum'dan, sonra da Yunanistan ve İtalya üzerinden tüm Avrupa'ya ulaşacak olan petrol boru hattına bağlanan Güney Kafkasya'nın yeni boru hattının ana besleyici kaynağıdır.

Azerbaycan'ın Avrupa'nın enerji güvenliğini sağlamanın teminatı olan diğer bir boru hattı projesiyle ilgili olduğu devlet başkanları düzeyinde ifade edilmiştir. Söz konusu yeni proje Odessa-Brody-Plock boru hattı projesidir. Azerbaycan'ın projeye yaklaşımı sadece boru hatlarını besleyecek petrolü vermekle sınırlı kalmamaktadır. Ülke aynı zamanda petrolün işlenmesi ve petrol ürünlerinin üretilmesi aşamalarında da yer almaktadır. Azerbaycan gelecekte daha fazla petrol üretimine ulaşmak niyetindedir. Bu sebeple, Azerbaycan petrolünün Avrupa'ya ulaştırılmasına yönelik alternatif projeler yüksek önem arz etmektedir.

Boru hatları ve enerji ulaşımında alternatiflerin önemi özellikle, Gürcistan'ın Rusya ile ilişkilerinde kendini hissettirmektedir. Ekim 2006'da Rusya ile Gürcistan arasında çıkan sorunlar en fazla bu ülkelerin doğal gaz ticaretini etkilemiştir. Gürcistan'ın 8 Kasım 2007 tarihli çıkışı sert olmuştur. Gürcistan hükümeti Gazprom'un 2007 doğal gaz fiyatlandırması konusundaki tavrına onay veremeyeceklerini kesin olarak belirtmiştir. Bunun iki sebepten dolayı gerçekleştirilemeyeceği ifade edilmiştir. Birincisi, Gürcistan Rusya'nın ikili anlaşmalara uyduğu ko-

50 EU and Azerbaijan Agree To Set Up Energy Partnership (Baku interested in the realisation of Odessa-Brody-Plock pipeline, www.neurope.eu, Nov 10, 2006.

nusunda ikna olmamıştır. Hava ulaştırması konusundaki ikili anlaşmanın Rusya tarafınca çiğnenmesi buna örnek gösterilebilir. İkincisi de, Gürcistan'ın dayatmalarla hiçbir şey halledilemeyeceğine olan inancı artmıştır.⁵¹

Gürcistan'la Rusya arasında ortaya çıkan enerji sorununun kaynağı Gazprom'un 2006 yılında 1000 metreküpü 110 USD olan gazın fiyatını 2007 için bir anda 230 USD'ye çıkarması olmuştur. Gürcistan'ın bu bedeli kabul etmemesi ve karşılıklı sert açıklamalar tansiyonun daha da tırmanmasına sebep olmuştur.

Yukarıda değinilen Rusya-Gürcistan ilişkileri ekseninde Güney Kafkasya bölgesinde Rusya'nın güçlü ve zengin bir komşu ülke olarak önemini görmek mümkündür. Ülkenin gaz dağıtım şirketi olan Gazprom kesinlikle hükümetin emrinde olan bir kurumdur ve Rusya Devleti'nin komşularına yaptığı dayatmaların en önemli aracıdır.

Buradan çıkan sonuç, Güney Kafkasya'da ve Güney Kafkasya için yapılan alternatif enerji ve enerji dağıtım araçları yönündeki çalışmaların bölgenin geleceği için hayati önemi olduğu yönündedir. Alternatiflerin çoğaltılması bölgenin dış güçlere karşı bağımlılığını ortadan kaldıracak gibi, dünya arenasında bu ülkelerin daha etkin söz sahibi olmalarına, ülke içindeki sosyal-ekonomik problemlerin çözümüne ve Güney Kafkasya'nın bir bütün olarak Batı'ya entegrasyonuna yardımcı olacaktır.

4. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası Kapsamında Güney Kafkasya'ya Yönelik Eylem Planlarının Geliştirilmesi ve Uygulanması

Avrupa Birliği'nin üç Güney Kafkasya ülkesini Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alma kararı çerçevesinde Avrupa Konseyi, bu ülkelere yönelik olarak Yeni Komşuluk Politikası'nın temel aracı olarak Eylem Planları'nı geliştirmiştir. Her bir Eylem Planı, Avrupa Konseyi'nin ilgili konulardaki ülke raporlarına dayanılarak hazırlanmıştır.

Azerbaycan Avrupa Konseyi'nin Ağustos 2005 tarihinde sunmuş olduğu Eylem Planı'na yönelik yorumlarını Ekim-Kasım 2005 tarihlerinde sunmuştur.⁵² Söz konusu ülkeler için ortak öncelikli alanlar ülkelerin ayrı ayrı olarak özellikleri dikkate alınarak Brüksel ile Güney Kafkasya ülkeleri yönetimleri arasında sivil toplum örgütlerinin katılımı sağlanarak belirlenmiştir. Eylem Planları, önemli bir politika aracı olarak ilgili ülkelere yönelik yardım ve uygulanacak plan ve programlarda önemli bir referans noktasını oluşturmaktadır. Eylem Planları hükümetlerarası belge olduklarından dolayı ve ağırlıklı olarak ulusal yönetimler ile

51 Zurab KURTSIKIDZE, « Tbilisi not prepared to transfer assets to Gazprom », www.neurope.eu, Nov 9, 2006.

52 "Conflict Resolution in the Caucasus: the EU role", **Europe Report** N.173 – 20 march 2006, ICG.

sivil toplum örgütlerinin kısmi katılımıyla Avrupa Konseyi gibi iki temel aktörün işbirliği ile oluşturulduklarından, söz konusu planların etkinliği uygulama mekanizmalarına bağlı olacaktır.

Ulusal Programlar, Eylem Planları çerçevesindeki ilgili projelerin finansmanında başvurulacak olan temel programlar olacaktır. Buradan çıkan sonuç, Avrupa Konseyi bir anlamda Eylem Planları çerçevesinde alınacak olan tedbirlerin uygulamasını ulusal yönetimlere bırakmaktadır. Nitekim Eylem Planı'nın temel uygulama yöntemi olarak planlar ulusal hükümetler tarafından ortaya konulmaktadır. Bu aşamada Avrupa Konseyi'nin çok sıkı kontrolü ve takibi olmayacağına göre, ulusal yönetimlerin yetkilerini ulusal çıkarları göz önünde bulundurarak kullanmaları önemlidir. Nitekim uygulamada önceliklerin belirlenmesinden başlayarak bu uygulamayı yürütecek olan insanların bilgi ve tecrübesine kadar her şey uygulamanın kalitesinde ve sonuç olarak Eylem Planları'nın etkinliğinde ve genelde Yeni Komşuluk Politikası'nın amaçlarına ulaşmasında temel etkenlerden olacaktır.

Eylem Planlarının geliştirilmesi ve uygulanmasının gözlemlenmesi açısından kamunun sürece katılımı önemlidir. Gürcistan'da hükümetin iradesi doğrultusunda iş çevrelerinin, öğrenci ve öğretmenler gibi aydın kesimin, sivil toplum kuruluşlarının ve medyanın katılımıyla AB uyum sürecinde şeffaflığın sağlanması ve sürece kamunun da katılımını sağlamak amacıyla Uzmanlar Konseyi oluşturulmuştur. Gürcistan'da kamunun sürece katılımı ikiyönlü olarak sağlanmıştır. Bir tarafta devlet temelli olan Konsey, diğer tarafta sivil toplum kuruluşlarının ilgili konuda çalışan temsilcilerinin oluşturdukları koalisyon yer almaktadır. Azerbaycan'a gelince, Şubat 2006 tarihinde sivil toplum örgütlerinin 39 en güçlü ismi, saygın gazetelerin editörleri, işadamları, ülkede sanat ve kültürün temsilcileri, parlamenterler ve Açık Toplum Enstitüsü'nün desteklediği uzmanların katılımıyla Avrupa ile Bütünleşmeye Yönelik Azerbaycan Ulusal Komitesi (ANCEI) oluşturulmuştur. Ermenistan'da ise 2005 yılı başlarında 40 sivil toplum örgütünün oluşturduğu koalisyon Yeni Komşuluk Politikası konusunda çalışmalarına başlamıştır.

2006 yılında Ermenistan ve Gürcistan, 2007 yılında ise Azerbaycan'da Avrupa Komisyonu'nun temsilciliği faaliyete geçmiştir. Üç Güney Kafkasya ülkesinde de sivil toplum kuruluşları Eylem Planları ile ilgili yorum ve önerilerini geliştirmişlerdir.⁵³ Her üç ülkede de Avrasya Fonu, Heinrich Boell Fonu, Açık Toplum

53 "Opinion and Recommendations of Azerbaijan National Committee on European Integration on Priorities, mentioned in the EU-Azerbaijan action plan/draft 2", 18th May, 2006, **ANCEI**, Baku; "Conceptual Recommendations on European Neighborhood Policy Armenia Action Plan" Partnership for Open Society, October, 2005, Yerevan; "Recommendations on Georgia's Action Plan for the European Neighborhood Policy. Prepared by the group of Georgian NGOs", 24 August, 2005, Tbilisi.

Enstitüsü gibi önemli kurumlar Eylem Planları'nın geliştirilmesi ve uygulanması süresince hükümetle sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin önemine değinmişlerdir.

Eylem Planlarının belirlenmesi süresince hükümetler yönünden sürecin şeffaflığı ve sivil toplum örgütleri ile olan işbirliği üç Güney Kafkasya ülkesinde de birbirine göre farklılık göstermiştir. Gürcistan'daki sivil toplum kuruluşları kendi vizyon ve görüşlerini Avrupa Birliği ve hükümetle paylaşabilmişlerdir. Azerbaycan'daki sivil toplum kuruluşu olan ANCEI hükümet tarafından resmi şekilde reddedilmiştir. Bunun aksine, Ermenistan sivil toplum kuruluşlarının ifadelerine göre ise kendilerinin hükümetle olan işbirliği oldukça başarılı olmuştur.⁵⁴

Diğer kaynaklar özellikle, Gürcistan hükümetinin süreçte kısmen daha şeffaf davranmasına rağmen, her üç Güney Kafkasya ülkesinde de hükümetlerle olan diyalogun zorluğuna dikkati çekmektedir.⁵⁵ Bu arada Heinrich Boell Fonu tarafından desteklenen Bölgesel Konsey AB'ye Avrupa Yeni Komşuluk Politikası'nın sivil katılımı güçlendirilmesi gerektiği yönünde güçlü bir mesaj sunmuştur.⁵⁶

Süreçte görev alan Avrupa Birliği temsilci ve uzmanlarına göre, en kolay müzakere süreci Ermenistan'la sürdürülmüştür. Nitekim bu ülke Eylem Planları'nda belirtilen önceliklere yönelik "çok daha teknokrat" yaklaşım sergilemiştir.⁵⁷ Bunun dışında kıt doğal kaynaklara sahip olması ve denize çıkışı olmayan kapalı coğrafi konumu Ermenistan'ın müzakere sürecinde daha esnek davranması yönünde temel etkenlerden olmuştur. Ayrıca, Ermenistan'ın geniş diasporası sayesinde Avrupa ile süregelen geleneksel sıkı ilişkileri, ülkenin güvenlik meseleleri bu ülkenin müzakere sürecini şüphesiz kolaylaştırmıştır. Gürcistan'a gelince bu ülkenin örneğin, serbest ticaret bölgeleri konuları gibi bazı beklentileri dolayısıyla müzakere süreci daha zorlu geçmiştir. Ayrıca Gürcistan diğer iki ülkeye kıyasla süreci kolaylaştıran aktif lobcilik faaliyetlerinde de etkisiz olmuştur.

5. Eylem Planları Çerçevesinde Güvenliği Yerleştirmedeki Atılımlar

Dış politika konuları, Yeni Komşuluk Politikası kapsamında sürecin başından bu yana önemli bir yere sahip olmuştur. Eylem planlarındaki dış politika konuları ve güvenlik öncelikleri, Avrupa Komisyonu, AGİT ve BM (NATO ile birlikte Azerbaycan Eylem Planı) çerçeve programlarına da dahil edilmiş olan bölgesel

54 Tevan POGOSIAN, "Promoting Regional Policy Dialogue on ENP", **Presentation at the conference**, October 26-27, 2006, Tbilisi.

55 « Conflict Resolution in the South Caucasus: The EU Role. International Crisis Group». **Europe Report** N.173-20, March 2006.

56 Greening the ENP Capacity Building Seminar, Heinrich Boell Foundation/ WWF, 4-10 December, 2005, Brussels.

57 Interviews with the EU and South Caucasus officials and other actors conducted during the September-October 2006 in Georgia, Azerbaijan, Armenia.

ve uluslararası boyutlardaki siyasi diyalogu ve Avrupa Güvenlik Stratejisi'ni kapsamaktadır.⁵⁸

Güney Kafkasya ülkelerine yönelik üç Eylem Planı da bölgesel işbirliği açısından ilgili ülkenin ve bölgenin önceliklerini kapsamaktadır. Gürcistan Karadeniz bölgesi işbirliğine vurgu yaparken, Ermenistan Avrupa bölgesi terimini kullanmaktadır. Azerbaycan ise ikili ve çoklu ilişkilerin önemi üzerinde durmaktadır. Ortak düşünce ve yaklaşım ise özellikle, çevre, eğitim, sınır yönetimi gibi belli alanlarda Güney Kafkasya İnsiyatifi ve İşbirliği'ni oluşturmaktadır. Ermenistan Eylem Planı'nda ek olarak enerji işbirliğine, su kaynaklarının yönetimine, Gürcistan Eylem Planı'nda ise ek madde olarak Rusya ile olan ilişkilerin geliştirilmesine değinilmektedir.

Burada özellikle, Ermenistan ve Gürcistan Eylem Planları'na yapılan eklemeler dikkati çekmektedir. Nitekim bu ek maddeler incelendiğinde meseleye tek taraflı bakış açısının yönlendirildiğini görmek mümkündür. Söz konusu eklemeler her iki ülkenin mutlak eksikleri dikkate alınarak yapılmıştır. Nitekim Ermenistan özellikle komşuları olan Azerbaycan ve Türkiye'ye yönelik iddiaları ve Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesi ve çevresindeki işgalci politikası sebebiyle BTC projesinin dışında kalarak enerji darboğazına sürüklenmiştir. Rusya ile sınırının Gürcistan üzerinden olması ve Gürcistan'ın de Rusya ile olan sorunları sebebiyle Ermenistan içine düştüğü ekonomik kuşatma altında İran'a bağımlı hale gelmiştir. Bu durumda AB'nin, Eylem Planı'nda Ermenistan'ın enerji sorunlarına dikkati çekmezden önce bu sorunların altında yatan sebepleri sıralayarak, söz konusu sebeplerin ortadan kaldırılmasına yönelik "Kafkasya'daki Sorunların Çözümüne Yönelik Ortak Eylem Planı" geliştirmesi daha adil olurdu. Nitekim Ermenistan'ın içinde bulunduğu enerji darboğazı ve sürüklendiği ekonomik sıkıntılarının sebebi ülkenin bölgedeki komşuluk stratejisini yanlış kullanmasındadır. Ama Avrupa Birliği'nin ısrarla bölgedeki çatışmaları bölgenin iç sorunu olarak "kabul etmesi", Eylem Planları'na yaptığı eklemelerin bir anlamda anlamsız formalite olarak kalmasına sebep olmakta ve AB'li bazı yöneticiler bir anlamda ülkelerindeki güçlü Ermeni lobilerinin takdirini kazanmaktan başka da bir şeyi yerine getirememektedirler.

Gürcistan'ın Rusya ile ilişkilerini dikkate alarak Eylem Planı'na yapılan ekleme de meseleye tek taraflı bakışın bir ürünüdür. Nitekim Gürcistan'ın Rusya ile ilişkilerinin düzeltilmesi gerektiğine dikkat çekilirken, problemin altında yatan sebeplerin araştırılması dikkat dışı kalmıştır. Bu olayda da, sorunun sebeplerini ortadan kaldırmak için çaba gösterilmesi daha etkin bir politika olurdu. Hadiseye bir tek Gürcistan açısından bakmak doğru değildir. Bölgenin önemli bir komşusu olan Rusya'nın da problemin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan

58 "EU -Azerbaijan ENP Action Plan", " Draft EU/ Georgia ENP Action Plan. Final version", "EU/Armenia Action Plan" 14 November 2006.

politikalarının ve özellikle Kafkasya Bölgesi'nde süregelen tarihi strateji ve politikalarının dikkate alınması gerekmektedir. Bu arada yıllardır çözümsüz ortamda devam eden "Çeçenistan sorunu"nun (her ne kadar Putin döneminde büyük ölçüde çözülmüş gibi gözükse de) da hemen Güney Kafkasya'nın yanı başında, hemen Kafkaslar'ın kuzeyinde devam eden bir sorun olduğunu ve bu sorunun da bir anlamda Rusya'nın Kafkaslar'a bakış açısını yansıttığını göz ardı etmemek gerekmektedir.

Her üç Güney Kafkasya ülkesi bölgedeki problemlerin çözümünde AB'nin daha etkin iştirakini istemektedir. Avrupa Birliği her ne kadar Azerbaycan-Ermenistan sorununda Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi gerçeğinin farkında olsa da, sorunun bu iki ülke arasındaki çözümünden yana olmuştur. Nitekim arabuluculuk yapmayı istemeyen Avrupa Birliği, bu görevin AGİT'in Minsk Grubu'nun sorumluluğunda olduğunu defalarca yinelemiştir. Fakat Minsk Grubu'nun çabalarının sorunun çözümünden ziyade statükonun korunmasına yönelik olduğu yönündeki görüş giderek daha çok kabul görmektedir. Bölgede barış hakim olmadığı sürece dengeli ekonomik kalkınma ve büyümenin sağlanması ve Güney Kafkasya'nın AB ile etkin işbirliğinin geliştirilmesi de zor gözükmektedir. AB'nin Güney Kafkasya ülkeleriyle ilişkilerinin en önemli aracı Yeni Komşuluk Politikası olduğuna göre, problem ve çatışmaların ortasında bu politikanın çok etkin ve adil işleyeceğini de düşünmek zorlaşmaktadır.

Avrupa Birliği aynen Gürcistan ve Moldova örneklerinde olduğu gibi, Azerbaycan'ın "toprak bütünlüğü" kavramını kabul ettirme girişimlerinin Eylem Planı'nın aşırı bir şekilde "siyasileştirilmesi" anlamına geleceğini düşünmektedir. Bunun yanında, Ermenistan da soruna bir çözüm önerisi olarak ve ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı faktörünü gözardı ederek "halkların kendi kaderlerini belirleme (self-determinasyon)" haklarını Eylem Planı'na dahil etme girişiminde bulunmaktadır. Bu yaklaşımın anlamı, Ermenistan'ın Karabağ sorununun kendi kontrolleri dışında geliştiğini iddia etmesidir. Fakat Ermenistan'ın sorunun asıl tarafı olduğu ve Azerbaycan topraklarını işgal altında tuttuğu BM Güvenlik Konseyi'nin, BM Genel Kurulu'nun, Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi'nin ve Avrupa Parlamentosu'nun kararlarında da açıkça ifade edilmiştir.

Bölgesel işbirliği, Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde dikkat çekilen diğer önceliklerdendir. Nitekim Azerbaycan ve Gürcistan başlangıçta Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi için AB'nin siyasi desteğini almaya çalışsa da, bu proje Ermenistan'ı kenarda bıraktığı için ve dolayısıyla üç Güney Kafkasya ülkesinin tamamını kapsamadığından dolayı, Avrupa Birliği tarafından siyasi destek görmemiştir. Avrupa Birliği benzer tavrı Ermenistan'ı kenarda bırakan BTC Boru Hattı Projesi'ne yaklaşımında da ortaya koymuştur.

Bölgesel işbirliği projelerindeki farklılıklar aslında farklı aktörlerin bölgeye ve çevresine olan ilgisini göstermektedir. Bu doğrultuda Avrupa Birliği ile daha çabuk bütünleşme çabasının bir örneğini Gürcistan'ın Kafkasya yerine, Karadeniz bölgesi entegrasyonu yolunu tercih etmesinde görmek mümkündür. Ama Gürcistan'ın bu yaklaşımı ve vizyonunun Avrupa Birliği tarafından destek görüldüğünü iddia etmek doğru olmaz. AB bu arada özellikle MDAÜ genişlemesinin ardından genişleme dışında kalan ülkelerin birlik ile daha da yakınlaşması yerine, ilişkilerin bölgesel işbirliği düzeyinde kalmasını tercih etmektedir. AB'nin bu yaklaşımı Gürcistan-Azerbaycan-Türkiye arasındaki stratejik işbirliğini pekiştirecek olan ve boru hatları projelerinin de içinde bulunduğu ve ABD tarafından desteklenen Güney Kafkasya'yı içine alan Daha Geniş Karadeniz projesi için bir tehlike oluşturmaktadır. Gürcistan'ın farklı olarak Azerbaycan ve Ermenistan'ın Eylem Planları'nın son taslağında Karabağ sorununun çözülebilmesi için bölgesel ve uluslararası boyutta güç dengesinin oluşumunun önemi değinilmektedir.

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Güney Kafkasya ülkelerine yönelik olan Eylem Planları'nın özellikle Ermenistan-Azerbaycan sorununun sonlandırılmasında dolaysız bir araç olarak kullanılmaması, Avrupa'nın bazı çıkarları ile birçok yönden çelişmektedir. Birincisi, Karabağ sorunu Güney Kafkasya'yı ikikutuplu bir bölge haline dönüştürmekle kalmayıp, AB'nin de büyük çıkarına olacak olan Kafkas ülkelerinin üçlü güvenlik işbirliğinin önünü kesmektedir. İkinci olarak, söz konusu problem bölgesel ve bölgelerarası ekonomik işbirliği ve ulaştırma gibi Avrupa vizyonunun gerçekleşmesine engel teşkil etmektedir. Üçüncü olarak, bölgedeki sorun, demokratikleşme ve reform sürecini ve bu arada Avrupa ile bütünleşmenin işleyişini bozmaktadır. Dördüncü olarak, sorun, yasadışı ticaretin kontrol altında tutulmasını zorlaştıran "gri bölgeler" oluşmasına sebep olmaktadır.

Sonuç olarak, Karabağ sorunu konusunda AB'nin eylemsizliği Eylem Planları'nın da etkinliği konusunda şüphe uyandırmaktadır. Bu durum AB'nin çok arzu ettiği bölgesel işbirliğinin de önünü kesmektedir. Kısacası, Avrupa Birliği etkin bölgesel işbirliği hedefliyorsa, Karabağ sorununun çözümünde de daha bitirici ve aktif görev almalıdır.⁵⁹

Avrupa Birliği gerçekten diğer bölgesel ve uluslararası aktörlere kıyasla çatışmaların önlenmesi açısından "yumuşak güç" dediğimiz demokratik değerler ve demokratik kurumlar gibi avantajlara sahiptir. AB, bütünleşme süresince Güney Kafkasya ülkelerinin ortak çıkarına olabilecek "ortak Avrupalı" kimliğinin geliştirilmesini sağlayabilir. Aynı zamanda Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kurumlar tarafından ortaya atılan örneğin "Kafkas İstikrar Paketi" gibi uygulamalar mutlaka

59 ICG report, 20 March, 2006.

ilgili ülkelerin toplum temsilcileri ile yakın işbirliği ve danışma süreci içerisinde geliştirilmelidir.

6. Eylem Planları'nın Önemli Önceliği Olarak Demokratik Kurumların Güçlendirilmesi

Her üç Güney Kafkasya ülkesinin Yeni Komşuluk Politikası çerçevesindeki Eylem Planları'nda demokratik kurumların güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklerin pekiştirilmesi önceliklerin başında gelmektedir.

Azerbaycan'ın Eylem Planı'nda öncelikli olarak Karabağ sorununun çözülmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ermenistan'ın Eylem Planı'na gelince, yasama, yürütme, yargı şeklindeki güçler ayrılığının sağlanmasına yönelik Anayasal reformun gerçekleştirilmesi, demokratik seçim ve yönetim altyapısının geliştirilmesi, yargı bağımsızlığının sağlanması, sivil toplum örgütlerinin etkinleştirilmesi ve toplumun yolsuzluklarla mücadele programlarına katılımının sağlanması gibi öncelikler dikkat çekmektedir. İnsan hakları ve temel özgürlükler konusuna da değinen Eylem Planı, medyanın kalıcı bağımsızlığı, toplanma özgürlüğü, özel mülkiyet haklarının korunması, cezaevi sistemindeki gerekli reform, polis in işkence ve yolsuzlukları önlemedeki etkinliğinin artırılması gereğine dikkat çekmektedir. Azerbaycan Eylem Planı'nda da benzer şekilde seçim reformunun gerçekleştirilmesine ve seçimlerin AGİT normlarına uygun olarak yapılmasına, Avrupa Konseyi kararlarına uygun olarak yasama ve yürütme arasındaki denge unsurlarını da göz önüne alarak kurumsal reformların kararlılıkla devam ettirilmesine, ulusal belediye ittifakı kurulması gerektiğine değinilmektedir. Her üç Eylem Planı da ifade özgürlüğü ve adil seçimin önemini vurgulamaktadır.

Gürcistan Eylem Planı seçim yönetiminin şeffaflık ve dürüstlüğü, adalet sistemi reformu, savunma ve güvenlik alanlarına parlamento seviyesinde gösterilen dikkat ve önem, siyasi çoğulculuk ve siyasi partilerin etkinliğinin artırılması gereğine dikkat çekmektedir. Gürcistan yetkililerine göre, Eylem Planı'nın son taslağına Gürcü Sivil Toplum Kuruluşlarının (NGO) tavsiye ve önerileri üzerine "gündemlerinin en başında olan konular" olarak hukukun üstünlüğü ve demokrasi konularında maddeler ilave edilmiştir.⁶⁰ Bu arada her üç ülkeyle ilgili olan Eylem Planları, özgür basın, azınlık ve kadın hakları konularına değinmektedir. Ermenistan Eylem Planı yolsuzlukla mücadeleye yönelik olarak titizlikle hazırlanmış ve özel yöntemler içeren programa dikkat çekmektedir.

Azerbaycan'da Avrupa ile Bütünleşmeye Yönelik Ulusal Komite'nin (ANCEI: Azerbaijan National Conitee on European Integraton) tavsiyeleri, işbirliği öncelikleri yönünden Eylem Planları işleyiş mekanizmaları konusuna özel bir vurgu

60 Archil KARAUASHVILI, "Regional Cooperation", **Presentation at the conference**, Tbilisi, November, 2006, s.7.

yapmaktadır. Gürcistan ve Ermenistan Sivil Toplum Kuruluşları tarafından ortaya atılan fikre uygun olarak, Eylem Planının etkinliğini sağlayacak olan temel şartlar arasında temel özgürlükler (hukukun üstünlüğü) alanlarındaki kötü yönetimin adli sorumluluğa tabi tutulması, reformların yerine getirilmesi ve yönetimine kamunun iştirakinin sağlanması öne çıkmaktadır. ANCEI'nin Eylem Planı'na yönelik olarak en kritik eleştirilerinden biri, metinde Eylem Planı'nın geliştirilmesi ve uygulanması sürecinde sivil toplum örgütlerinin iştirakinin yer almamasıydı.

Azerbaycan konusunda sivil toplumun endişesi, AB'nin enerji çıkarları ile ilgilidir. Azerbaycan toplumu post-Sovyet döneminde Avrupa ülkeleri ile enerji konularında öne çıkarılan ikili görüşmelerin ülkedeki reform programını askıya aldığına şahit olmuştu. Ülkenin sürece katılımı konusunda "ANCEI Stratejisi ve Programı", teşkilatın en önemli amaçlarından biri olarak Avrupa ile bütünleşme konusunda Azerbaycan'ın bölgenin diğer ülkelerine kıyasla lider pozisyonunun desteklenmesine dikkat çekmektedir.⁶¹

7. Yeni Komşuluk Politikası Kapsamında Ortak Ekonomi ve Enerji Alanı Oluşturma Planları

Üç Güney Kafkasya ülkesinin, Avrupa Birliği ile bütünleşmeden ekonomik beklentileri arasındaki farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu farklılığın temel nedeni, üç ülkeden ikisinin, yani Gürcistan ve Ermenistan'ın yeterli miktarda doğal kaynaklara sahip olmamasıdır. Bu arada Azerbaycan'ın çok miktarda petrol ve doğalgaz rezervine sahip olması, bu ülkenin daha bağımsız davranmasına, ekonomik konulardaki görüşmelerde daha dikkatli hareket etmesine ve pazarlık gücünü her zaman üst düzeyde tutmasına yardımcı olmaktadır. Gürcistan temel amaç olarak serbest ticaret bölgesi oluşturma yönündeki görüşmeleri başlatma maddesini ilave etmek istese de Avrupa Birliği buna karşı çıkmış, sonuçta metne sadece fizibilite çalışmasının başlatılması maddesi ilave edilmiştir. Siyasi açıdan güvenli bir ülke olmayan Rusya'ya piyasa yönünden daha önce bağımlı olması, Gürcistan'ı bu ülke ile olan ilişkilerinin bozulmasının ardından ticaretinin yönünü belirlemede gittikçe daha da yoğunlaşan baskıyla karşı karşıya bırakmıştır. Ekonomik reformlar konusunda AB'nin ve Gürcistan'ın bakış açıları birbirinden farklı olmuştur. Nitekim Avrupa Birliği KOBİ'lerin (Küçük ve Orta Boy İşletmeler) geliştirilmesinde daha etkin ve güçlü kontrol olması gerektiğini savunurken, Gürcistan bunun tam tersi bir yaklaşım sergileyerek KOBİ'lerin (SME) daha serbest bırakılmaları gerektiğinden yana olduğunu ifade etmektedir.

Gürcistan'dan farklı olarak Azerbaycan'ın Serbest Ticaret Bölgesi (FTA) ve Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) girişinin gecikmesi konuları ülkenin zengin doğal kaynaklara sahip olması faktörü ile izah edilmektedir.

61 **The Strategy and Program of the Azerbaijan National Committee on Integration in Europe**, Baku, 2006.

Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı çerçevesinde 7 Kasım 2006 tarihinde Azerbaycan'la Avrupa Birliği arasında enerji alanındaki işbirliğini içeren Memorandum imzalanmıştır. Söz konusu memorandum Avrupa Birliği'nin Azerbaycan ile enerji ilişkilerinde önemli bir adım olmuştur. Bu adım Azerbaycan için ulusal enerji sektörünü canlandırmak, modernize etmek ve daha etkin çalışmasını sağlamak için bir fırsat olmuştur.⁶²

Azerbaycan ekonomisinin reformdan geçecek önemli alanları Eylem Planı'nın kapsamına alınmıştır. Azerbaycan Eylem Planı, örneğin gümrük alanında önemli reform tahminlerini kapsamaktadır. Söz konusu reform gümrük sisteminin ulusal ekonomi politikasının bir aracı olarak fonksiyonlarını daha etkin yerine getirmesini, iş dünyası ile işbirliği ve toplumu gümrük tarifleri konusunda bilgilendirme yoluyla daha şeffaf ortamda çalışmasını sağlayacaktır.⁶³

Her üç Güney Kafkasya ülkesi, yoksulluk oranının düşürülmesi ve sürdürülebilir kalkınma prensiplerinin benimsenmesi istikametinde gereken çabayı göstermede kararlılıklarını sürdürmektedirler. Eylem Planları çevre, ticaret, standartlar, sağlık ve ulaştırma konularını içermektedir.

AB'nin Kafkasya'ya yönelik ilgisi bağlamında ve enerji konularının tarafların refahı ve barış içinde yaşamasındaki önemi anlamında enerji ve ulaştırma konuları Eylem Planları'nda özel bölüm içerisinde yer almaktadır. Enerji alanındaki önceliklerin belirlenmesi, Güney Kafkasya enerji stratejilerinin Avrupa Birliği Enerji Politikasının amaçları ile uyumuna yöneliktir. Ermenistan Eylem Planı öncelik olarak enerji stratejisinin geliştirilmesine dikkat çekmektedir.

Azerbaycan Eylem Planı'na gelince, Kasım 2004 tarihinde Bakü'de gerçekleştirilen Avrupa Birliği-Karadeniz-Hazar Denizi Havzası Ülkelerinin Enerji Bakanları Konferansı sonuçlarına uygun olarak, Hazar'daki enerji kaynaklarının geliştirilmesine ve taşınmasının kolaylaştırılmasına yönelik olarak altyapının geliştirilmesi, Şahdeniz kaynağından Avrupa pazarlarına gaz transferini sağlayacak gerekli altyapının tamamlanması, Hazar Denizi ve Karadeniz havzasındaki bölgesel enerji işbirliğinin devam ettirilmesi dikkat çekmektedir. Ek belge olarak Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasında 7 Kasım 2004 tarihinde AB-Azerbaycan Enerji İşbirliği konulu memorandum imzalanmıştır.⁶⁴ Memorandumda Azerbaycan'ın AB'nin enerji anlaşmalarına aşamalı bir şekilde uyumunun, ülkenin zaman içerisinde Avrupa Birliği ile siyasi işbirliğini derinleştirmek ve ekonomik bütünleşmeyi sağlama amaçları ile paralellik arz ettiği belirtilmektedir.

62 http://ec.europa.eu/external_relations/azerbaijan/eu_azerbaijan_summary/index_en.htm

63 Interview with Togrul Juvarly, expert of Turan News Agency, on 15.11.06, Baku.

64 Memorandum of Understanding on a Strategic Partnership between the European Union and the Republic of Azerbaijan in the field of energy, **Council of the European Union**, Brussels, 23 October 2006.

Ayrıca, Azerbaycan'dan ve Hazar havzasından AB'ye sağlanan enerji arzının güvenlik ve denetiminin sağlanmasının, enerji talebi politikasının geliştirilmesinin, teknik işbirliği ve yetişmiş uzmanların karşılıklı değişiminin önemi ifade edilmektedir. Belgede ayrıca Azerbaycan'ın hidrokarbon kaynaklarının üreticisi ve transit bölgesi olarak önemine değinilmektedir. Bunun dışında eğitim, tarım ve ulaştırma gibi diğer alanlarda stratejik işbirliği imkanlarının araştırılmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Çok açık bir şekilde reform yönlü olmasına rağmen, Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasında ek belge niteliğindeki bu anlaşmanın Yeni Komşuluk Politikası'nın reform gücünü zayıflatacağı kaygısı ile bazı sivil toplum çevrelerinde derin endişeye sebep olduğunu görebilmek mümkündür.

Enerji İşbirliği Anlaşması, AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirmek yönündeki niyetini açıkça ortaya koymaktadır. Öncelikli olarak, Avrupa Birliği Orta Asya'dan ve Hazar'dan taşınacak olan doğalgazın güvenli ulaşımını sağlamak istemektedir. Aynı zamanda enerji işbirliği anlaşmasında tarafların işaret ettikleri önceliklerin önemi de vurgulanmalıdır. Bu öncelikler, enerji arzının ve toplam bütünlüğünün sağlanmasıdır. Yani Avrupa Birliği enerji talebi karşılığında Azerbaycan'dan enerji arzının sağlanmasını talep ederken, Azerbaycan da toprak bütünlüğünün sağlanması konusunda AB'ye şart ileri sürmektedir.

Üç Eylem Planı, üzerinde konuşulan plan metinlerinin "ulusal" boyutları açısından da birbirlerine oranla farklılıklar arz etmektedir. Örneğin, Gürcistan Eylem Planı'nda çatışmaların barışçıl yolla çözümü için toprak bütünlüğü kavramını metne dahil ettirmeyi başarmakla kalmayıp, aynı zamanda AB'yi Rusya ile olan temaslarında bu konuda müttefiki yapmayı başarmıştır.

Ermenistan Gürcistan ve Azerbaycan'dan farklı olarak reformların uygulanmasında lobi etkisi yapacak ifadelerin Eylem Planı'na dahil edilmesini başarmıştır. Bunlara, "Ermenistan ve Avrupa Birliği siyasi partileri ve yasama organları arasındaki işbirliğini teşvik etmekle siyasi çoğulculuğu güçlendirmek", "Ermeni kültürel mirasının Avrupa'da tanıtılması da dahil, kültürel alanlardaki işbirliği için imkanları araştırmak" örnek gösterilebilir.⁶⁵

Azerbaycan tarafının aynen Gürcistan tarafının yaptığı gibi çatışmaların çözümünün birincil şartı olarak "toprak bütünlüğünün" sağlanması şartını Karabağ sorununun çözümünün temel destek noktası olarak Eylem Planı'nın giriş bölümüne dahil ettiğini görmekteyiz. Bunun dışında Azerbaycan Eylem Planı'nda ekonomi, ulaştırma ve enerji konularındaki detaylandırmanın diğer iki ülkeye kıyasla çok daha "teknokratik" nitelik taşıdığını görmek mümkündür.

65 **EU/Armenia Action Plan**. Final Draft., s.39.

D. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ - AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ

Avrupa Birliği-Azerbaycan ilişkilerinin temeli 1996 yılında imzalanmış olan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır. Söz konusu Anlaşma 1999 yılında yürürlüğe girmiştir.

2004 yılından itibaren Azerbaycan Yeni Komşuluk Politikası'nın kapsamına alınmıştır. Mart 2005 tarihinde yayınlanan Ülke Raporuna dayanarak Komisyon'la Azerbaycan Hükümeti arasında görüşülen Eylem Planı ise 14 Kasım 2006'da kabul edilmiştir.⁶⁶

Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasındaki işbirliğinin öncelikleri, 2007-2013 Azerbaycan Strateji Belgesi'nde belirtilmiştir. Bu dönemde Azerbaycan'a yapılması planlanan destek ve yardımlar esas olarak ENPI (Avrupa Komşuluk ve İşbirliği Aracı) çatısı altında sağlanmıştır. Destek ve yardımların temel amacı, Avrupa Birliği ile Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkeler arasında refah ortamının oluşturulmasına dayanmaktadır.⁶⁷

Azerbaycan son yıllarda Avrupa Birliği ile yakınlaşma amacıyla demokrasi ve piyasa ekonomisinin gelişimi yönünde yavaş ve her zaman dengeli olmayan bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmenin önümüzdeki yıllarda daha da yaygınlaşması ve yoğunlaşması gerekmektedir.⁶⁸

Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasındaki işbirliğinin temel hedefi, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde aşamalı olarak ekonomik bütünleşme ve derin siyasi işbirliğine götürecektir olan ilişkileri sürekli geliştirmektir.

Söz konusu strateji kapsamında AB'nin Azerbaycan'a yönelik desteği ağırlıklı olarak 22 Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA: Partnership and Cooperation Agreement; 22 Nisan 1996'da imzalanmıştır) ve 14 Kasım 2006 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği-Azerbaycan Komşuluk Politikası Eylem Planı'nın öncelikleri doğrultusunda Azerbaycan'ın reform programını desteklemek yönünde olmaktadır.

2007-2010 dönemini kapsayan Ulusal Program kapsamında (NIP: National Indicative Programme) desteklenmesi gereken üç temel alan aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

66 http://ec.europa.eu/external_relations/azerbaijan/index_en.htm

67 Regulation 1638/2006 of 26 October 2006.

68 European Neighbourhood and Partnership Instrument : Azerbaijan, **Country Strategy Paper 2007-2013**, s.3.

- 1) Demokrasi ve iyi yönetim.
- 2) Sosyal-ekonomik reform (AB müktesabatinin düzenleyici yaklaşımlarına vurgu yaparak), yoksullukla mücadele.
- 3) Ulaştırma, enerji ve çevre alanlarında idari ve ekonomik reformların desteklenmesi.

Azerbaycan'ı konu edinen Yeni Stratejik Belge, tamamen ulusal öncelikleri gözeterek bu ülkenin yetkili organları ile yakın işbirliği ve karşılıklı bilgi alışverişi çerçevesinde hazırlanmıştır. Üye ülkeler, yetkili birimler ve sivil toplum kuruluşları söz konusu belgenin taslak aşamasında sürekli olarak görüş alışverişinde bulunmuşlardır.

1. Yeni Komşuluk Politikası Çerçevesinde Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkilerinin Öncelikleri

Avrupa Kalkınma Anlaşması'nda açıkça ifade edildiği gibi, Avrupa Birliği kalkınma politikasının temel amacı, bölgesel bağlamdaki ülkelerde istikrar ve güvenliği sağlama adına iyi yönetim ve insan haklarına saygıya dayalı politikalarla temel hedef olarak yoksulluğu azaltmaktır. Bu arada bölge ülkelerinin her birinin ihtiyaç, öncelik ve gereksinimlerine dayalı olarak bu ülkelerin her birine yönelik özel politika üretmenin gerekliliğine de dikkat çekilmektedir. Bu hedef ve öncelikler Azerbaycan için de aynen geçerlidir ve Milenyum Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesini desteklemeye yöneliktir.

Avrupa Birliği'nin Azerbaycan'a yönelik işbirliği yaklaşımında ülkeye özel, bölgesel ve küresel stratejik hedefleri de dikkate alan tavrı dikkat çekmektedir.

a. Azerbaycan'ın Geçiş Sürecini Destekleyen Ortak Çıkarlara Dayalı İşbirliği

Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nda Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasında ortak ekonomik ve siyasi faydaya dayalı ticari ve yatırım ilişkilerine, ekonomik, sosyal, mali, bilimsel, teknolojik ve kültürel işbirliğine dikkat çekilmiştir. Bu işbirliği tam anlamıyla Azerbaycan'ın gerçek demokrasi ve piyasa ekonomisine geçişini desteklemeye yöneliktir. Bu da bir gerçektir ki, Azerbaycan'dan tam anlamıyla faydalanmak isteyen Avrupa Birliği ve birlik ülkeleri öncelikle bu ülkedeki istikrarın sürmesinden yanadır. Fakat AB tarafından Azerbaycan'da sanki demokrasinin de desteklendiği yönünde kulis yapılması biraz çelişkili bir durumdur. Nitekim demokrasinin olduğu yerde zaman-zaman istikrarsızlıkların olması kaçınılmazdır. Meseleye samimiyet yönünden bakıldığında Avrupa Birliği Azerbaycan'da istikrarı desteklemede samimidir, demokrasi konusunda durum tamamen bunun tersidir.

b. Azerbaycan - Avrupa Birliği YKP Eylem Planının Uygulanması

2004 yılı genişlemesi sonrası uygulamaya konulan Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Avrupa Birliği'nin bu politika çerçevesindeki ülkelerle ilişkilerinin sınırları belirlenmiştir. Nitekim komşuluk ilişkileri ile AB üyeliğinin birbirinden farklı iki süreç olduğunun altı çizilerek YKP ile Avrupa Birliği'nin amacının güvenlik, istikrar ve refah ortamının komşularıyla paylaşmak olduğuna değinilmiştir. Bu paylaşım sürecinin içinde Azerbaycan da bulunmaktadır. Yeni Komşuluk Politikası ile Avrupa Birliği, komşuları ile olan ekonomik, siyasi, kültürel, güvenlik bağlarının sağlamlaştırılmasını ve Avrupa'da yeni muhtemel bölünmelerin önlenmesini amaçlamaktadır.

Aralık 2003 tarihli Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde ifade edildiği gibi yeni dönemde üzerinde önemle durulacak konu Avrupa Birliği çevresinde güvenlik çemberinin oluşturulması olacaktır. Yeni Komşuluk Politikası'nın tarafı olan ülkeler de AB ile daha sıkı işbirliğini, birlik programlarında daha etkin iştiraki, Avrupa Birliği'ne daha sıkı uyumu ve böylece kendi iktisadi ve siyasi reformlarını daha da güçlendirmeyi amaçlamaktadırlar. 14 Kasım 2006 tarihinde kabul edilen Azerbaycan - Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı'nda YKP kapsamındaki stratejik amaç ve öncelikler belirlenmiştir.

Yeni Komşuluk Politikası kapsamında AB-Azerbaycan Eylem Planı'nın ilk bölümünde belirlenen 10 temel öncelik alanı aşağıdaki konuları kapsamaktadır:

- Karabağ sorununun barış ortamında çözümüne katkıda bulunmak.
- Uluslararası talep ve standartlara uygun olarak seçim sürecinin adil ve şeffaflığının sağlanması. Bu doğrultuda ülkede demokrasinin kuvvetlendirilmesi.
- Azerbaycan'ın uluslararası taahhütlerine (Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, Avrupa Konseyi, AGİT, BM) uygun olarak insan haklarının, temel özgürlüklerin güvence altına alınması ve hukukun üstünlüğünün sağlanması.
- Yolsuzluğa karşı mücadelenin etkinleştirilmesiyle iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi.
- Gümrüklerin işlevselliğinin artırılması.
- Ekonomik aktivitelerin farklı sektör ve alanlara yayılmasını, kırsal kesimlerin gelişimini sağlamakla, yoksulluğu azaltmak ve sosyal/bölgesel uyumu sağlamakla, çevrenin korunması dahil sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi ile dengeli ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması.
- İktisadi mevzuatın ve idari tecrübenin daha da iyileştirilmesi.
- 2004 yılı Kasım ayında Bakü'de ilgili bakanların katılımıyla gerçekleştirilen toplantının hedeflerine, bölgesel ulaşım ağının ve enerji pazarlarının geliştirilmesi ve AB ulaşım ağı ve ilgili pazarlar ile uyumun sağlanması amaçlarına uygun olarak AB ile Azerbaycan arasında enerji ve ulaştırma alanlarındaki işbirliğinin kuvvetlendirilmesi.

- Adalet, insan hakları ve temel özgürlükler, güvenlik, sınır yönetimi konularındaki işbirliğinin artırılması.
- Bölgesel işbirliğinin kuvvetlendirilmesi.

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın Azerbaycan'a yönelik Eylem Planı'nın yukarıdaki öncelikleri her iki tarafın temsilcilerinin katılımıyla belirlenmiştir. YKP'nin Azerbaycan'daki etkinliğinden bahsedebilmek için her şeyden evvel, söz konusu önceliklerin yerine getirilmesinin gerektiği çok açık ve nettir.

c. Güvenlik Problemlerinin Aşılması

12 Aralık 2003 tarihli Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi'nde, o tarihteki 25 üye ve 450 milyonluk nüfusuyla AB'nin dünyada toplam yıllık GSYİH'nin dörtte birine sahip olmakla etkin bir güç olduğunun altı çizilmiştir. Strateji Belgesi'nde AB'nin özellikle doğusunda ve Akdeniz havzasında etkin güvenlik çemberinin oluşturulmasının önemi kaydedilmiştir. Bu güvenlik çemberi etkin ve ortak çözümlere dayalı işbirliğinin de önünü açacaktır.

Strateji Belgesi'nde enerji nakil hatlarının güvenliği üzerinde de durulmuştur. Azerbaycan bu açıdan kendi kullanımındaki Hazar doğal kaynaklarını Avrupa'ya açmasıyla ve Orta Asya kaynaklarının Batı'ya aktarılmasında alternatif enerji nakil hatları oluşturmasıyla önemli bir rol üstlenmektedir. Avrupa Birliği enerji ve ulaştırma alanlarıyla birlikte farklı sektörlerde bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesine kendi iktisadi ve siyasi çıkarlarını gözetenek ilgi duymaktadır.

Avrupa Birliği, Azerbaycan ve tümüyle Güney Kafkasya ile olan ilişkilerinde karşılıklı amaçların gerçekleşmesi için bu bölgede istikrarın kurulmasından yanadır. Ama her nedense Avrupa Birliği özellikle Karabağ sorununun çözümü konularına direkt müdahale ve aracılık etme girişimine sıcak bakmamaktadır.

d. Kalkınma Politikası Öncelikleri

Avrupa Kalkınma Politikası'nın ana hedefleri yoksulluğun azaltılması, iyi yönetim ve insan haklarına saygı temeline dayanmaktadır.⁶⁹ Bu arada söz konusu politika ihtiyaç ve önceliklere uygun olarak değişiklik ve farklılık arz edebilmektedir.

Azerbaycan OECD'nin Kalkınma Yardımı Komitesi'nde (DAC) yardım alan ülkeler listesinde yer almaktadır. 2004 yılında Kişi Başına Düşen Mili Geliri resmi rakamlara göre 940 USD⁷⁰ olan Azerbaycan orta gelir grubunun altındaki ülke-

69 Communication from the Commission to the Council and the European Parliament.

70 *Aslında Azerbaycan'da 2004 yılında kaydedilen Kişi Başına Düşen Milli Gelir 6,250 USD olmuştur. Resmi olarak ifade edilen rakamın Azerbaycan'da yüksek oranlarda seyreden kayıt dışı ekonomiyi kapsamamaktadır.

ler listesine girmiş ve sonuç olarak Aralık 2005 tarihinde de ülke Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) alan ülke sıralamasına alınmıştır.⁷¹

2. Ana Hatlarıyla Azerbaycan Politika Gündemi

Azerbaycan demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisinin geliştirilmesi ve ülkenin Avrupa Birliği ile yakınlaştırılması adına evrimsel reform stratejisini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu arada kısa dönemde yapılabilecek daha çok iş vardır ve bu doğrultuda ülkenin reform yönündeki çabalarının etkin ve sürdürülebilir olması önemlidir.

Azerbaycan yönetimi 14 Kasım 2006 tarihinde AB-Azerbaycan ortak girişimiyle kabul edilen Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı'nı reform önceliklerine uygun olarak uygulamakta kararlılığını ifade etmiştir. Bu doğrultuda Azerbaycan'ın mevcut politika önceliklerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

i. Demokrasinin güçlendirilmesi, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması

Azerbaycan demokrasi, insan hakları, temel özgürlükler, medyanın bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü gibi hak ve özgürlükleri güvence altına alan idari yapının oluşturulması, güçlendirilmesi, etkinliği ve sürdürülebilirliğini sağlamayı temel hedef ve önceliklerden biri olarak belirlemiştir.

ii. Adli yapının güçlendirilmesi

Hükümet adli sistemin bağımsızlığını sağlama, idari yapısını güçlendirme, adli sürecin işleyişini etkinleştirmek amacıyla yönelik olarak adli reformun gerçekleştirilmesi yönündeki niyetini açıkça ortaya koymaktadır.

iii. Dengeli ekonomik büyümenin sağlanması ve yoksullukla mücadele

Hükümet ülkenin enerji sektörünün gelişimine çok büyük önem vermektedir. Petrol ve gaz satışından elde edilen gelirin dengeli sosyo-ekonomik gelişime katkıda bulunmasına çalışılmaktadır. Bu arada enerji dışı sektörlerin gelişimine ve Bakü dışındaki bölgelerin kalkınmasına da önem verilmeye başlanmıştır.

iv. Yolsuzluğa karşı etkin mücadele

Hükümet yolsuzluğa karşı mücadelenin önceliğine dikkat çekmektedir. Özellikle, serbest rekabet ortamının geliştirilmesine fırsat verilmesi, devlet yö-

71 European Neighbourhood and Partnership Instrument : Azerbaijan, Country Strategy Paper 2007-2013, s.5.

netimindeki grupların dolaylı iştiraklerinin bulunduğu girişimlerin önceliğinin azaltılmasında etkili olabilecektir.

v. Kamu sektöründeki reform

Hükümet toplumun yönetime katkısını yaygınlaştıracak anlaşılabilir ve uygulanabilir kamu sektörü reformu ve idari reformun gerçekleştirilmesi yönündeki niyetini ortaya koymaktadır.

vi. Yatırım ortamının iyileştirilmesi

Ekonomik büyümenin hızlandırılması yönünde öncelikle yatırımcılar için güven ortamının oluşturulmasının önemi üzerinde durulmaktadır.

3. Karabağ Sorununun Barışçıl Yolla Çözümü Yönünde Avrupa Birliği ile İşbirliği

Avrupa Birliği Karabağ sorununun barış ortamında çözümü yönündeki çabalarını yinelemektedir.

Bu çabalar diğer aktivite ve çalışmalarla birlikte, Azerbaycan'da sivil toplumun desteklenmesi, demokratik değerlere önem verilmesi ve insan haklarına saygı gösterilmesi gibi faaliyetleri de kapsamaktadır.

Karabağ sorunu mevcut çabalarla ülke Strateji Belgesi'nde öngörülen takvimde çözüldüğü takdirde, Avrupa Birliği bölgenin ihtilaf sonrası kalkınması, Azerbaycanlı mültecilerin yurtlarına geri dönüşlerinin sağlanması, silahsızlanmanın teminat altına alınması ve mevcut mayınların temizlenmesi için katkıda bulunacağını taahhüt etmiştir.

Ama bunun ötesinde Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkeler olan Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yönelik etkin bir öneri sunamamıştır. Yaşanan tecrübeler Yeni Komşuluk Politikası kapsamında AB'nin Ermenistan-Azerbaycan çatışmasına olası müdahalesinin sınırlarının belirlenmesi açısından önemlidir. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki iki ülke arasında oluşan ve yıllardır süren problemlerin çözümüne yaklaşım tarzı özellikle Güney Kafkasya'da çeyrek asırdan fazladır süren bu sorunun en büyük mağduru durumundaki Azerbaycan'da hükümetin ve toplumun derin tepkisine neden olmakta ve AB'nin tavrı çifte standart olarak değerlendirilmektedir.

Avrupa Birliği-Güney Kafkasya ilişkilerinin hassaslığı ve bu ilişkiler içinde oluşan rekabet, özellikle Gürcistan ve Ermenistan'ın Yeni Komşuluk Politikası kapsamında açıklanan Eylem Planları'nda Avrupa Birliği'nin ortaya koyduğu planların

Azerbaycan'da duyulması ile daha net olarak ortaya çıkmıştır. ANCEI (Azerbaijan NGO on European Integration) hükümete aynı maddelerin Azerbaycan Eylem Planı'na ilave edilmesinin gerekliliğini iletmiştir.⁷² ANCEI tarafından oluşturulan "Öneriler", teşkilatın 9 kişilik uzman heyeti tarafından hazırlanarak hükümete sunulmuş ve Eylem Planı'nın oluşturma ve uygulamasının Kopenhag kriterleri çerçevesinde yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. ANCEI Raporu, muhalefet ve geniş sivil toplum örgüt temsilcilerinin de katıldığı bir ortamda medyanın da desteğini alarak Eylem Planı'na Avrupa ile ilgili uzun dönemli planların dahil edilmesini başarmıştır. Benzer şekilde bazı bölgesel ve uluslararası konularda Avrupa Birliği dış politikasına katılım da Azerbaycan'ın Eylem Planı'na eklenmiştir.

Ayrıca AB'nin bölgeye yönelik en önemli görevlerinden biri de uygun mali araç kullanmakla bölgede etkin ve sürdürülebilir güven ortamının oluşturulmasıdır. Ama unutmamak gerekir ki, bölgedeki etnik çatışmalar ve ihtilaflar sona ermeden güven ortamının oluşturulması da imkansızdır.

4. Bölgesel ve Küresel Bağlamda Dış Politikaya İlişkin Gelişmeler

Avrupa Birliği ile ilişkilerin derinleştirilmesi, Azerbaycan yönetiminin öncelikleri arasındadır. Bu çabaların desteklenmesine yönelik olarak Azerbaycan'da Cumhurbaşkanlığı düzeyinde Hükümetlerarası Komite kurulmuştur. Azerbaycan Avrupa Birliği ile bütünleşme girişimlerini Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde ve Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır. AB ile Azerbaycan arasında enerji alanındaki ilişki ve işbirliğinin geliştirilmesi de bu yönden önem arz etmektedir.

Azerbaycan Rusya ile iyi ikili ilişkilerin öneminin farkındadır. Rusya Azerbaycan'da önemli ekonomik, siyasi ve sosyal çıkarları olan kilit konumda bulunan bir komşu ülkedir. Bu ülke Güney Kafkasya'da özellikle, Dağlık Karabağ bölgesi konusunda Ermenistan'la devam eden sorun açısından kilit ülke konumunu korumaktadır. Enerji alanındaki işbirliği her zaman Rusya-Azerbaycan ikili ilişkilerin belirleyicisi olmuştur. Bu durum günümüzde de devam etmektedir ve yakın gelecekte bu yönde herhangi bir değişim beklenmemektedir. Dolayısıyla, Rusya Azerbaycan'a yönelik enerji merkezli çıkarlarından kolay vazgeçmeyecektir. Bu arada yaklaşık 9.5 milyonluk Azerbaycan nüfusunun 2 milyonunun Rusya'da çalışarak yaşamlarının sürdürdükleri gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Azerbaycan, bağımsızlığını 1991 yılında ilk tanıyan ülke olarak Türkiye ile özellikle, tarihi ve kültürel temellere dayanan sıkı bir ilişkiye sahiptir. Geride kalan süre içerisinde bu iki ülke arasındaki ilişkiler özellikle, AB'yi de yakından

72 « Statement of the Azerbaijan National Committee on European Integration », *Ayna newspaper*, 21 August 2006, Baku, s.3.

ilgilendiren ortak enerji ve ulaştırma projeleriyle daha da pekişmiştir. Tabii ki, iki ülke arasında imzalanan stratejik ortaklık anlaşmasının ve en önemli sorunlarla ilgili ortak politikalar izlenmesi hususunun da önemini ayrıca vurgulamak gerekir.

Geçmişte yaşanan işgaller sonucunda Azerbaycan'ın tarihi topraklarının bir bölümünün İran yönetimi altına geçmesi zaman-zaman bu iki ülke arasındaki ilişkileri germektedir. Özellikle, 1940'larda ortaya çıkan "Azerbaycan'ın yeniden birleşmesi" ve "tek Azerbaycan" yönündeki görüş ve fikirler, 1990'ların hemen başında Azerbaycan'da Halk Cephesi yönetimi zamanında tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Bu ortamda İran Azerbaycan Türklerinin yaşadığı bölgelerde milliyetçi akımları sıkı kontrol altında tutarken, Azerbaycan da İran'dan "İslam fundamentalizmi"nin ülkeye sızmasının önüne geçebilmek için çaba sarfetmiştir.

Azerbaycan özellikle, son yıllarda uluslararası ve bölgesel ilişkilerine önem vermesiyle dikkat çekmektedir. Ülkenin Gürcistan'la sıkı ilişkileri vardır. Nitekim Gürcistan Azerbaycan petrolerinin uluslararası pazarlara ulaştırılması açısından önemli enerji koridoru bir ülke konumundadır. Güney Kafkasya'nın tamamını içine alan bölgesel işbirliğine gelince, Karabağ sorunu önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Güney Osetya ve Abhazya problemlerinin de bölgesel işbirliğine olumsuz etkisi göz ardı edilmeyecek nitelik ve boyuttadır.

Azerbaycan bölgesel işbirliğine önem vermekle birlikte, uluslararası arena-daki birçok teşkilatın da üyesidir. Nitekim ülkenin GUAM, KEİB, BDT, AGİT, Avrupa Konseyi, İKT, BM, IMF üyeliği bulunmaktadır. Son yıllarda ise BM Güvenlik Konseyi daimi olmayan üyeliği dahil olmak üzere uluslararası kuruluşlarda etkin roller üstlenmeye çalışmaktadır.

Ticaret Politikası Azerbaycan'daki iktisadi stratejinin en önemli parçasıdır. Azerbaycan'ın Avrupa Birliği ülkelerine ihracatının %94'nü petrol ve kimya ürünleri oluşturmaktadır. Bu yönüyle ülkede ticaretin yapısı çok farklıdır. Bu nedenle, Azerbaycan ekonomisi ve ticareti için çeşitlendirmenin ve petrol dışı sektörlerin geliştirilmesinin önemi gittikçe artmaktadır. DTÖ'ne giriş yönündeki yavaş hareket ve ilerleyişin sebepleri buradan tahmin edilebilmektedir.

Azerbaycan NATO üyeliği için ön hazırlık niteliği taşıyan Üyelik için Eylem Planı'nın müzakerelerine daha başlamamıştır. Ülke, NATO ile ilişkilerini geliştirmekte istekli ama NATO üyeliği gibi bir hedefi olmadığını da sürekli vurgulamaktadır. Azerbaycan 1994 yılında NATO'nun Barış Süreci İşbirliğine katılmıştır. Daha sonra ülkenin NATO ile işbirliği Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenlik ve istikrarın sağlanmasına yönelik "Prague Girişimi" olarak adlandırılan faaliyetlerle devam etmiştir (Terörizme Karşı İşbirliği Eylem Planı ve İkili İşbirliği Eylem Planları).

5. Yeni Komşuluk Politikası'nın Uygulama Aşamasında Azerbaycan'ın Siyasi, İktisadi ve Sosyal Koşulları

Yerleştiği coğrafi bölge, komşuları, doğal kaynakları, Karabağ ve çevresinde devam eden Ermenistan işgalleri Azerbaycan'ın siyasi, ekonomik ve sosyal koşullarını etkileyen en önemli faktörlerdendir. İşgalin barışçıl ortamda çözülmesi Azerbaycan'ın her alandaki gelişimini hızlandıracaktır.

Ülkede siyasi ve kurumsal alandaki reform süreci çok yavaş ilerlemektedir ve sürecin içerisindeki tutarlılıktan söz etmek çok güçtür. Güç dağılımının merkezi büyük ölçüde Devlet Başkanı'ndadır, Parlamento ve adli sistem güç dengesini oluşturmada yeteri kadar etkin ve güçlü değildirler. Ülkenin demokratikleşmesini sağlamak, insan hakları ve temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak, yazılı ve görsel basın ve internetin özgür bırakılması, sivil toplumun geliştirilmesi için ülkenin çoğulcu bir yapı içerisinde demokrasi yolunda kalkınmasını sağlayacak faaliyetlerin gerçekleştirilmesi şarttır. Bu yönden, Azerbaycan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı ile birlikte katılımı taahhüt ettiği reformların uygulanması açısından AGİT ve Avrupa Konseyi gibi örgütlerle de ilişkilerini sıkılaştırmalıdır.

Azerbaycan doğal kaynaklarını yurtdışına satmakla ve komşu ülkelerden sağlanan enerji nakil kanallarının üzerinde yer alan bir ülke olarak hızlı bir şekilde zenginleşmektedir. Yönetim enerji ihracatından elde edilen yüksek gelirin ülkenin refahı ve modernleşmesi için etkin harcanma metotları üzerinde çalışmaktadır. Yolsuzluk azaltıldığı ve yetkili kurumların etkin ve şeffaf çalışması sağlandığı ölçüde kaynakların ülke refahı ve sürdürülebilir kalkınma için kullanılmasında başarılı olunacaktır.

Adalet, güvenlik ve özgürlükler de özel önem atfedilmesi gereken konulardır. Mülteci sorunu da önemini korumaktadır. Azerbaycan'ın toplam 7 ülke ile 3371 km'lik sınırı bulunmaktadır, bunun 713 km'lik kısmı deniz sınırından oluşmaktadır. Ülkede Sınır İdaresi'nin güçlendirilmesi, uyuşturucu ticaretinin önlenmesi, insan kaçakçılığı ve özellikle İran, Irak, Afganistan ve Pakistan'dan yasal olmayan göçlerin önüne geçilmesi açısından önem arz etmektedir.

Azerbaycan Eski Sovyetler Birliği içerisinde Müslümanlığın Şii mezhebinin ağırlıklı olduğu tek ülkedir. Şii nüfus daha çok İran'la sınır olan güney bölgelerde, ülkenin orta kısımlarında ve başkent Bakü'de yaşamaktadır. Azerbaycan Atatürk önderliğinde Türkiye'de oluşturulan laik sistemden ve eski Sovyetler tecrübesinden esinlense de Şii-Sünni ayırımının üzerinde durmadan İslam dinini ortak bir şekilde yaşayan nadir ülkelerden biridir. Azerbaycan laik yapısını bu zamana kadar koruyabilmiştir. Amma ülke yönetiminin sosyo-ekonomik reformları etkin bir şekilde gerçekleştiremediği ve yoksulluğun artması ve yayılması durumun-

da orta ve uzun dönemde "İslam Fundamentalizmi"nin Azerbaycan'da da belirleyici tehlike olabileceği endişesi vardır.

6. İktisadi Durum ve Ticari Yapının Analizi

Azerbaycan'da ekonomik göstergeler özellikle, 1990'lı yılların ortalarından itibaren yabancı şirketlerin Azerbaycan petrolüne ve gazına olan ilgisinin artmasıyla, doğal kaynakların ortak girişimlerle elde edilip işlenmesine ve taşınmasına yönelik ortak çalışmalarla (PSAs: Production Sharing Agreements) yükselmeye başlamıştır.

Petrol ve gazın ülke ekonomisi üzerindeki olumlu etkisi neticesinde Azerbaycan ekonomisi son yıllarda çok büyük aşama kaydetmiştir. Ülke ekonomisinin büyümesi özellikle 2004-2006 yılları arasında daha hızlı ve dikkat çekici boyutta olmuştur. GSMH 2000-2004 yılları arasında yıllık yaklaşık %10 oranında artmıştır. Bu artış 2005 yılında %24 olurken, 2006 yılında yaşanan GSMH artışı çok daha yüksek oranda gerçekleşmiştir. Petrol ve gaz sektörü GSMH'dan aldığı %42 oranındaki pay ile son yıllardaki gelişmenin esas itici gücü olmuştur. Bu arada kamu borçlarının GSMH'ya oranı 2002-2003 yıllarındaki %20.1 seviyesinden 2004 yılında %17 seviyesine gerilemiştir. IMF verilerine göre, Kişi Başına Düşen GSMH 2002 yılındaki 759 USD'lik seviyeden 2006 yılında 1,902 USD seviyesine kadar çıkmıştır.

Devlet Başkanı İlham Aliyev 2009-2010 yıllarında Azerbaycan ekonomisinin %15 büyüdüğünü açıklamıştır⁷³. Sonraki dönemde küresel ekonomik krizin etkisiyle bu oranlarda azalma olsa da birçok ülkenin aksine büyüme devam etmiştir.

Azerbaycan'ın makroekonomik manzarası en az orta ve kısa dönem için istisnasız bir şekilde olumlu izlenim vermektedir. Ayrıca ülkede petrol ve doğal gaz dışı sektörlerin gelişimine ciddi önem verilmekte, ülke coğrafyasına yaygın dengeli gelişmenin sağlanmasına dikkat edilmektedir. Nitekim ülkenin Bakü dışındaki bölgeleri sosyo-ekonomik yönden başkentten çok gerisindedir. Yukarıda bahsedilen sosyo-ekonomik gelişmeye bütçe ayrılması problemlerin giderilmesinde etkili olacaktır. Uzmanların fikrine sosyo-ekonomik reformlar ve özellikle, petrol dışı sektörlerin gelişimine biran önce dikkat edilmelidir. Nitekim bir süre sonra petrol hasılatının ülkede kaynakların azalması sebebiyle düşeceği ve 2025 yılında da çok düşük hasıla rakamlarına gerileme ihtimali bulunmaktadır. Bu gerilemenin olumsuz etkileri muhtemelen Azerbaycan'ın coğrafi konumunun sunmuş olduğu avantajlar, ülkenin önemli enerji rezervlerine sahip olması sayesinde ve Orta Asya'dan Batı'ya enerji ulaşımının geçiş noktasında bulunmasından dolayı kısmen de olsa azaltılabilecektir.

73 «İlham Əliyev: 'Böhrana baxmayaraq, Azərbaycan iqtisadiyyatı inkişaf edib'», 1 Mart 2011, <http://origin.azadliq.org/content/article/2324163.html>.

Genişlemiş Avrupa Birliği Azerbaycan'ın en büyük ticaret ortağıdır. Nitekim birlik üyelerinin sayısının 25'e yükseldiği 10 ölkeli katılımdan sonra Azerbaycan'ın AB ölkeleri ile 2004 yılı boyunca gerçekleştirmiş olduğu ticaret hacmi ülkenin toplam dış ticaretinin % 46.2'i oluşturmuştur. Bu arada Azerbaycan'ın ticaret yapısının dengesiz olduğunu söyleyebiliriz. Petrol ve kimya ürünleri Azerbaycan'ın Avrupa Birliği ölkelerine ihracatının %94'ü oluşturmaktadır. Diğer ürünlerin payı çok düşük düzeydedir. Gelecekte ihracat Azerbaycan'ın ekonomik büyümesi için kilit rol oynayacaksa mutlaka ürün çeşitlendirmesinin yapılması gerekmektedir. Bu Azerbaycan ekonomisini dünya enerji pazarlarında ortaya çıkacak muhtemel olumsuzlukların ani ve zararlı etkisinden de koruyacaktır.

7. Sosyal Durumun Değerlendirmesi

Azerbaycan 2005 yılı Sosyal Gelişme Raporu gösterge ve verilerine göre sıralamada 0.729 düzeyindeki Sosyal Kalkınma Endeksi (HDI: Human Development Index) ile 101. olmuştur. Bu rakam orta düzeyde bir sosyal gelişme kategorisi içerisindedir. Bu arada Azerbaycan bu gösterge ile Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya ölkeleri arasında sonuncu yerdedir.⁷⁴ Fakat 2010 yılı sonlarında yapılan raporda bu durumda bir hayli ilerleme yaşandığı görülmüştür. Azerbaycan 2010 sıralamasında 67. olmuştur.⁷⁵ Bu gösterge ile Azerbaycan Gürcistan ve Ermenistan'ın yanı sıra Türkiye ve İran'ın da önünde yer almıştır.⁷⁶ 2013 yılı verilerine göre Azerbaycan 82. sırada yer almıştır.⁷⁷ Ermenistan sıralamada 87., Gürcistan 72., Türkiye ise 90. sırada yer almıştır.

Azerbaycan yoksulluğun azaltılması yönünde önemli bir gelişim göstermiştir. Yoksulluk oranı 2002 yılındaki % 46.7'lik seviyesinden 2013 yılında % 5 seviyesine gerilemiştir. Bu arada uzun süre dikkatleri çeken önemli bir husus, Azerbaycan'da millî gelirin devamlı olarak iki haneli oranlarda artış göstermesine rağmen bu artışın yoksulluğun azalmasına değil, ülkedeki gelir dengesizliğinin artmasına hizmet etmiş olmasıdır. Azerbaycan'ın bölgeleri arasında da gelir dengesizlikleri mevcuttur.

Azerbaycan'da 2006-2013 yıllarını kapsayan ve Ulusal İstihdam Eylem Planı'nı (NAPE: National Action Plan on Employment) da içine alan Ulusal İstihdam Strateji Belgesi yürürlükte. Bu çalışma Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO: International Labour Organisation) ile ortaklaşa geliştirilmiştir ve işgücünün eğitimi ve tecrübesi, KOBİ'lerin geliştirilmesi ve sosyal güvenlik konularına odaklanmaktadır.

74 «20th Anniversary Edition of Human Development Report 2010: Azerbaijan enters 'High Human Development' category», http://www.un-az.org/undp/xeberler.php?article_id=17339365&page=0407&lang=eng.

75 Ibid.

76 «2010 Human Development Report », <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2010/>.

77 http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf

Azerbaycan nüfusu bağımsızlığın kazanıldığı zamandan bu yana 1991 yılındaki 7.200.000 kişilik seviyeden 2005 yılında 8.350.000 kişilik seviyeye yükselmiştir. 2014 yılı itibarıyla bu rakam 9.5 milyon kişiyi geçmiştir.⁷⁸ Bu artış belirtilen zaman zarfında doğum oranındaki keskin düşüşe rağmen gerçekleşmiştir.

Sovyet eğitiminin mirası olarak Azerbaycan'da okuma-yazma oranı %100'e çok yakın seviyelerde hesaplanmıştır. Temel eğitimi tamamlayanların oranı ise en az % 96.8 düzeyindedir. Ama ülkede kaynakların etkisiz kullanılmasından, yolsuzluğun üst düzeylerde seyretmesinden olsa gerek bu olumlu rakamlar nüfus ve ülkenin bu istatistiklerden karşılıklı faydalanmasını önlemektedir.

8. AB-Azerbaycan İlişkilerinde Yakın Dönemin Değerlendirilmesi

Azerbaycan'la Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler 1990'lı yıllarda Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması temelinde yürütülürken, 2000'li yıllarda söz konusu işbirliği Yeni Komşuluk Politikası temelinde devam etmektedir. Özellikle son yıllarda üst düzey toplantılar yapılmış, işbirliğine enerji ve reformlar ağırlıklı olmak üzere yeni konularla derinlik kazandırılmıştır.

2011 yılı başlarında AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso Bakü'yü, 2011 Haziran'ında ise Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Brüksel'i ziyaret etmiştir.⁷⁹ 23 Haziran 2011'de İlham Aliyev, Belçika'nın başkenti Brüksel'de AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso, Avrupa Parlamentosu Başkanı Jerzy Buzek ve AB Konseyi Başkanı Herman Van Rompuy'la ile bir araya gelmiştir. Görüşmede ikili ilişkiler ve enerji konuları ele alınmış, ayrıca Karabağ sorunun çözüm sürecine ilişkin bilgi alış verişi yapılmıştır⁸⁰. 5 Temmuz 2012'de AB Konseyi Başkanı Herman Van Rompuy Azerbaycan'ı⁸¹, 21 Haziran 2013'te ise Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Brüksel'i yeniden ziyaret etmiştir.⁸² Ziyaretler sırasında verilen açıklamalarda enerji alanındaki işbirliğinin ve Azerbaycan'ın Avrupa enerji güvenliği açısından önemine dikkat çekilmiş, AB ile Azerbaycan arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi hedefi vurgulanmıştır.

78 http://www.azerbaijan.az/portal/General/Population/population_01_a.html

79 «José Manuel Durão Barroso President of the European Commission Statement by President Barroso following his meeting with Ilham Aliyev, President of Azerbaijan Joint press conference with Ilham Aliyev, President of Azerbaijan Baku, 13 January 2011», <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/11/14>.

80 « İlham Aliyev and President of the European Commission Jose Manuel Barroso gave joint press conference 22 June 2011 », <http://en.president.az/articles/2502>

81 « Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Avropa İttifaqı Şurasının prezidenti Herman Van Rompuy mətbuat bəyanatları çıxış etmişlər », <http://azertag.az/xeber/178812>

82 « İlham Əliyevin və Avropa İttifaqı Şurasının prezidenti Herman Van Rompuyun mətbuat üçün bəyanatları », <http://president.az/articles/8507>

a. AB Yardımları

1991 yılından bu yana Avrupa Birliği Azerbaycan'a toplam tutarı en az 400 Milyon Euro olan yardımda bulunmuştur. TACIS programı ve bu programın ulusal ve yerel öğeleri, TACIS Olağanüstü Yardım Programı (EXAP: Exceptional Assistance Programme), gıda güvenliği programı (FSP: Food Security Programme), savaş sonrası onarım aktivite programları, demokrasi ve insan hakları için Avrupa inisiyatifi ve ECHO tarafından gerçekleştirilen insani yardım programları da bu kapsamdadır.

2002-2006 dönemini kapsayan ülke strateji belgesi (CSP: Country Strategy Paper) TACIS yardımı esas olarak iki önemli öncelik konusuna eğilmiştir: i) kurumsal, yasal ve idari reformların desteklenmesi; ii) özel sektörün desteklenmesi ve ekonomik kalkınma yardımı. 2007-2013 dönemini kapsayan yardımlar ise ENPI kapsamında yürütülmüştür.

b. Diğer Uluslararası Aktörlerle Tamamlayıcı İşbirlikleri

AB'nin Azerbaycan'daki faaliyetlerinin hızlandığı dönemde üye ülkelerin tek başına faaliyetleri azalırken, azımsanmayacak sayıda örgütlerin faaliyetleri hala devam etmektedir.

Avrupa Birliği dışında Azerbaycan'da aktif olan örgütler ağırlıklı olarak Dünya Bankası, Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası ve UNDP gibi kuruluşlardır. Ülkeler olarak ABD, Kanada ve Avrupa Birliği ülkeleri arasında da Almanya, İsveç ve Büyük Britanya dikkat çekmektedir.

Azerbaycan'da ilgili olan ülke ve organizasyonların esas odaklandıkları konular yönetim, ekonomik reformlar ve kalkınma, sosyal reformlar ve diğer alanları kapsamaktadır. Bu arada Dünya Bankası ve AYKB ek olarak altyapının geliştirilmesi konularında faaliyette bulunmaktadır.

Avrupa Birliği yukarıda bahsedilen konuların tamamıyla farklı derecelerde ve ölçülerde ilgilidir. Azerbaycan'ın AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınmasıyla ülkeye yönelik mali yardımlarda devam eden artış trendi özellikle, YKP kapsamındaki Azerbaycan Eylem Planı'nı destekleme istikametinde daha da hızlanmıştır. Yeni dönemde Azerbaycan'a yönelik yardımlar ağırlıklı olarak yönetim ve ekonomik reform alanlarını kapsayacaktır. Altyapının geliştirilmesine yönelik faaliyetler ise EIB, EBRD ve diğer uluslararası finans kuruluşları ile ortaklaşa çalışmalarla devam ettirilecektir. Sosyal reform alanlarında Avrupa Birliği ağırlıklı olarak sosyal sektörün yapısal değişimi ve AB standartları ile uyumu çalışmalarına eğilecektir.

Komisyona özellikle gelecek planları tartışmak amacıyla zaman-zaman diğer organizasyon ve örgütlerin temsilcileriyle toplantılar yapmaktadır. Özellikle, sektörel temelli konuların tartışıldığı görüşmeler de süreç içinde yapılmaktadır.

Azerbaycan'la Avrupa Birliği'nin ilişkileri diğer AB ortak politikaları sayesinde de desteklenmektedir. Bu nedenle, en uygun "politikalar bileşimine" ulaşmak çok önemlidir. Azerbaycan'la ilişkiler ODGP, sınır yönetimi ve göç, ticaret, enerji, ulaştırma ve çevre politikalarının da içeriğinde yer almaktadır. Eğitim, mesleki geliştirme, bilgi ve iletişim teknolojileri konuları da önemiyle dikkat çekmektedir.

c. Avrupa Birliği'nin Sorumluluk Stratejisi

Günümüzde Azerbaycan'la Avrupa Birliği arasındaki işbirliğinin esas amacı, iktisadi ve siyasi işbirliği ile enerji, dış politika ve güvenlik politikalarındaki işbirliğini güçlendirmekten ibarettir.

Avrupa Birliği yardımları sözkonusu stratejinin uygulandığı süre boyunca esas olarak Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve YKP Eylem Planı'nda ifade edildiği gibi ülkede serbest piyasa ekonomisinin ve demokrasinin geliştirilmesi çalışmalarına ve Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz satışından elde ettiği kazançın şeffaf bir şekilde tüm ülkenin yararı için kullanılmasına yönelik olacaktır. Avrupa Birliği'nin yardımları ayrıca enerji ve ulaştırma gibi spesifik alanlarda Azerbaycan-AB işbirliğine yönelik olarak kullanılacaktır. Bütün sıralanan alanlarda Avrupa Birliği reform sürecinde yakından iştirak etmek niyetindedir.⁸³

Avrupa Birliği'nin yardımlarının öncelikleri esas olarak AB-Azerbaycan YKP Eylem Planı'nın ortaya koyduğu politika hedeflerine (senedin ilk bölümünde belirlenen on temel öncelik) uygun olarak belirlenmektedir. Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki Avrupa Birliği - Azerbaycan Eylem Planı, AB-Azerbaycan spesifik politika önceliklerini belirleyen en son belgedir. Siyasi diyalog ve reformlara ilişkin Avrupa Birliği yardımları esas olarak demokrasi ve iyi yönetimin kuvvetlendirilmesi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve basın ve toplantı özgürlükleri dahil tüm temel özgürlüklerin güvence altına alınması gibi alanlara odaklanmaktadır. Cinayet ve yolsuzlukla mücadele, iktisadi ve sosyal alanlar dahil sivil toplumun kuvvetlendirilmesi ve benzeri alanlar da bu kapsamda ele alınmaktadır.

Dış politika ve güvenlik konularındaki işbirliğine gelince kitle imha silahlarının yok edilmesi, kara mayınlarının ortadan kaldırılması çalışmaları, Ermenistan'la yaşanan Dağlık Karabağ sorununun çözümü başta olmakla kriz yönetimi konularına önem verilmektedir.

83 İbid. s.8.

d. Ekonomik ve Sosyal Reformlar, Yoksulluğun Azaltılması ve Sürdürülebilir Kalkınma

Petrol ve doğalgaz ihracatından elde edilen gelirin verimli ve şeffaf bir şekilde idaresini güvence altına alabilmek amacıyla yönelik olarak serbest piyasa ekonomisinin tüm yönleriyle dengeli ve tam kapasite ile çalışmasına yönelik Avrupa Birliği kaynaklı destekler devam edecektir. Bu çalışmalar ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirmesine yönelik faaliyetleri de kapsayacaktır ve ülkenin yararına faaliyetler olacaktır. Bu arada sosyal reformun gerçekleştirilmesi, sağlık tehditlerinin bertaraf edilmesi, yolsuzlukla mücadele, Avrupa Birliği sosyal norm ve standartlarına uyum çalışmaları, yoksulluğun azaltılması ve mesleki ve bilimsel eğitimle resmi istihdamın artırılmasına yönelik çabalar önemli olacaktır. Sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi açısından tüm sanayi sektörlerinin geliştirilmesi, bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi amacıyla bölgelerin gelişme ve istikrar kapasitelerinin artırılmasına çalışılacaktır.

AB'nin Azerbaycan'a yardım ve desteği, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve YKP Eylem Planı'nda belirtildiği gibi ve ülkenin Dünya Ticaret Örgütü'ne girişine yardımcı olmak amacıyla uygun olarak piyasa reformunu desteklemeye yönelik olacaktır. Öncelikli alanlarda çalışmayı üstlenecek olan kurumlara idari kapasitelerini arttırma ve iyileştirme desteği verilecektir. Vergi idaresi, ticaret ve ekonomi konuları ile ilgili bakanlık ve ilgili idareler, gümrük yönetimi gerekli idari kapasite oluşturmaya yönelik yardım ve destekle donatılacaktır.

e. Adalet, İçişleri ve Güvenlik Konularında İşbirliği

Azerbaycan'a yönelik Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı adalet, içişleri ve güvenlik konularında geniş ve yaygın işbirliğini öngörmektedir. Bu anlamda Avrupa Birliği yardımları, göç ve iltica, sınır güvenliği, organize suçlar ve terörizme karşı mücadele, adalet ve hukukun üstünlüğü konularına odaklanmaktadır.

Söz konusu reformların gerçekleştirilmesi için AB'nin esas yapması gereken, değişim ve gelişimleri sağlayacak konuyla ilgili kurum ve kuruluşların idari kapasite ve imkanlarını arttırmaktır. Ayrıca bu kurumları gerekli araç ve gereçlerle temin etmek ve sonuç olarak adli sistemin etkinleştirilmesini, göç ve iltica konularının Avrupa Birliği normları ile uyumunu, yaygın olan yolsuzluk ve kara para aklama probleminin kontrol altında tutulmasını sağlamak da önemlidir.

f. Enerji, Ulaştırma, Çevre, Bilgi Toplumu ve Medya

Enerji, ulaştırma, çevre, bilgi toplumu ve medya alanlarında Avrupa Birliği normlarına uygun standartları yakalayabilmek için öncelikli yapılması gereken çalışmalar bu alanlarda reformları üstlenecek olan kurum ve kuruluşların idari kapasitesinin arttırılmasıdır.

Enerji sektöründe destek ve çalışmalar 7 Kasım 2006 tarihinde Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasında imzalanan Enerji Anlaşması ve buna yönelik AB-Azerbaycan Mutabakat Metni istikametinde Azerbaycan enerji piyasasının rasyonelleştirilmesi ve ülkenin Avrupa Birliği enerji piyasasına uyumunun sağlanmasına yönelik bazı iktisadi reformların gerçekleştirilmesi yönündedir. AB yardımı, Bakü Mutabakatı'nda bahsi geçen bölgesel enerji işbirliğini kapsamaktadır. Sonuç olarak, enerjinin etkin ve tasarruflu kullanılması, iklim değişikliğine sebep olmayacak enerji işleme yöntemlerinin geliştirilmesi, yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının oluşturulması konularına azami dikkat gösterilecektir.

Ulaştırma konularında önem verilecek hususlar, ulaştırma faaliyetlerinin etkin, güvenli ve sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi konularıdır. Karayolları, havayolları ve deniz yollarının güvenliği üzerinde durulmaktadır. Bu konuda başarıya ulaşma yolu, ilgili istikametlerde sağlıklı bir eğitimin sağlanmasından geçmektedir. Diğer çok önemli konu demiryolları ile ilgilidir. Nitekim Azerbaycan'ın demiryolu ağının Avrupa Birliği demiryollarına bağlanabilmesi için ilgili standartlaştırmanın yapılması gerekmektedir.

Çevre konularına gelince bu konulardaki destek ve çalışmalar ağırlıklı olarak BM'nin ilgili çerçeve kararları, İklim Değişikliği Konvansiyonu, Kyoto Protokolü ve benzeri uluslararası çevre anlaşmaları çerçevesinde gerçekleştirilecektir. Su kalitesinin yükseltilmesi, kuraklıkla mücadele, orman arazilerinin azalmasının önüne geçilmesi ve atık yönetimi konuları önemlidir.

Bilgi toplumuna gelince mevcut bilimsel başarıların ve bilgi teknolojilerinin iş, yönetim ve günlük hayatın her alanında kullanılması hedeflenmektedir.

9. Yeni Komşuluk Politikası Aracı ENPI'nin Azerbaycan Uygulaması

ENPI'nin uygulandığı temel üç alan, Azerbaycan-AB ortak politika önceliklerine dayanılarak ve Avrupa Birliği'nin Azerbaycan ile ilgili izlenimlerinden ve daha önce yapılan yardım programlarından edinilen tecrübelerden yola çıkılarak belirlenmiştir. Karabağ sorununun barış ortamında çözülme performansına bağlı olarak Avrupa Birliği Azerbaycan'a çatışma çözümü ile ilgili daha özel yardımlar da bulunabilecektir.

ENPI kapsamında demokrasi ve adil yönetim sisteminin geliştirilmesi alanında aşağıdaki konulara önem verilmektedir:

- Kamu yönetimi ve kamu iç ve dış denetimi dahil kamu maliyesi reformu.
- Hukuk reformu ve adli reform.
- İnsan hakları, sivil toplum ve yerel yönetimler reformu.
- Eğitim-öğretim, bilim ve tekniğin geliştirilmesi, sosyal iletişimin geliştirilmesi.

Ayrıca yine ENPI kapsamında Avrupa Birliği norm ve akitlerine uygun olarak sosyo-ekonomik reformun desteklenmesi, yoksullukla mücadele ve idari kapasitenin artırılması çalışmaları adı altında aşağıdaki çalışmalar yapılmaktadır:

- Ortak ticaretin teşvik edilmesi, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve sosyal reformun etkinleştirilmesi.
- Bölgesel kalkınma ve enerji dışı sektörlerin geliştirilmesine yönelik hükümet programlarının uygulanmasının desteklenmesi. Ekonominin çeşitlendirilmesi ve rekabetçiliğinin artırılması.
- Kamu muhasebesi gibi sektörel bazlı düzenlemelerin desteklenmesi.

Ulaştırma, enerji ve çevre konularındaki iktisadi ve mevzuat reformlarının desteklenmesi alanındaki çalışmalarda ise ENPI aşağıdaki reformlara öncelik vermektedir:

- Enerji alanında iç mevzuat ve enerji piyasası reformu.
- Ulaştırma alanında iç mevzuat ve ulaştırma piyasası reformu.
- Çevre konuları.

10. ENPI Sınır İşbirliği, Komşuluk ve Ortaklık Programı ve İstikrar Aracı

ENPI Sınır İşbirliği (CBC: Cross-Border Cooperation) Programı ve Komşuluk ve Ortaklık Programı'nın (NPPs: Neighbourhood and Partnership Programmes) eğildiği esas öncelik alanları, sınır bölgelerinde iktisadi ve sosyal kalkınmanın teşvik edilmesi, çevre, kamu sağlığı, organize suçlarla mücadelede ortak hareket, etkin ve güvenli sınır yönetiminin sağlanması ve benzeri konuları kapsamaktadır.⁸⁴ Söz konusu programların uygulanmasında esas dikkat edilecek husus, ülkelerin yerel nitelik ve önceliklerinin dikkate alınması olacaktır.

İstikrar Aracı'nın esas amacı, mevcut ve muhtemel krizlere ve devam eden siyasi istikrarsızlıklara etkin, zamanında ve esnek müdahaleyi sağlamaktır. Azerbaycan ile ilgili olarak İstikrar Aracı, esas olarak ülkenin güvenlik ve toprak bütünlüğünü tehdit etmeye devam eden Dağlık Karabağ sorunu üzerine eğilmektedir.

11. Demokrasi ve İnsan Hakları Ekseninde AB-Azerbaycan İlişkileri

Azerbaycan Devlet Başkanı'nın 06-07 Kasım 2006 tarihlerinde gerçekleşen Brüksel ziyareti, Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Komşuluk Politikası Eylem Planı'nı açıklayacağı zaman olan 14 Kasım öncesine tesadüf etmiştir.

Azerbaycan Devlet Başkanı tarafından önemle belirtilen konu, bu ülke ile AB'nin ilişkilerinin kuvvetlendirilmesinin sadece Azerbaycan'ın ekonomik kal-

84 COM(2003) 393 final of 1 July 2003 ("Paving the way for a New Neighbourhood Instrument").

kınmasına katkıda bulunmakla kalmayacağı, aynı zamanda ülkede demokratik toplumun oluşum sürecine de olumlu etki edeceği yönünde olmuştur.⁸⁵

06 Kasım 2006 tarihinde Azerbaycan'la Avrupa Birliği liderleri arasında Enerji Paketi imzalanmıştır. Avrupa Birliği liderlerinin fikrinde, Enerji Paketi bu ülkenin en eksik yönü olarak kabul edilen insan hakları standartlarının yükseltilmesine katkıda bulunacaktır.⁸⁶ Nitekim AB liderleri nezdinde Azerbaycan demokrasisi konusunda derin şüphe vardır. Komisyon Başkanı Azerbaycan'ın "demokratik bir devlet olmadığını, fakat ekonomik ve politik reformlar yönünde çaba harcadığını" 2006 yılının Kasım ayında Brüksel'deki temaslarda açıkça ifade etmiştir. Buna rağmen Başkan, Azerbaycan'ın bir ülke olarak konumundan dolayı sempati ve anlayışı da hak ettiğini belirtmiştir.

Azerbaycan büyük doğal kaynaklarına sahiptir ve coğrafi olarak Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'la Avrupa Birliği arasındaki muhtemel doğalgaz boru hattının güzergahında yerleşmektedir. Avrupa Birliği bu projeye potansiyel bir fırsat olarak bakmaktadır.⁸⁷ Zamanında üzerinde uzunca görüşmeler ve tartışmalar yapılan bir proje olan TANAP'ın temelleri 17 Mart 2015 itibarıyla artık atılmış bulunmaktadır.

AB'nin Azerbaycan ve Güney Kafkasya ile olan yakınlaşmasının altında yatan sebeplerin araştırılması da yararlı olacaktır. Avrupa Birliği bu bölgeyle yakınlaşarak ve daha da ileriye giderek Güney Kafkasya'yı Yeni Komşuluk Politikası'na dahil ederek esas olarak hangi amacı taşımaktadır? Bu ülkeleri kendi demokrasi, insan hakları ve diğer değerlerine yakınlaştırmak mı, bölgenin stratejik konumundan ve petrol zengini (Azerbaycan) olmasından yararlanmak mı, yoksa AB'nin özellikle Karadeniz ve ileride muhtemelen Türkiye üzerinden sınır komşusu olacağı düşüncesiyle çevresinde barış, istikrar ve sabitliği sağlamak mı? Bu sorunun gerçekler ışığında ortaya çıkan yanıtı, AB'nin Güney Kafkasya'da kendisine muhtemel komşu bölge olması dolayısıyla barış-istikrar-huzuru sağlamak düşüncesinin olmayışı yönündedir. Nitekim Avrupa Birliği'nin Ermenistan tarafından işgal olunan Azerbaycan topraklarına ilişkin tutumu, Gürcistan'daki etnik sorunların çözümüne iştirak etmemesi ve bu sorunların çözümünün ülkelerin kendi tasarrufunda olduğunu ısrarla ve tekrar-tekrar ifade etmesi bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Avrupa Birliği şimdiye kadar Yeni Komşuluk Politikası öncesi ve sonrası Güney Kafkasya'daki sorunların çözümüne yönelik hiçbir eylem planı ortaya koymamış, bölge içerisinde Ermenistan tarafından Azerbaycan topraklarının işgal

85 EU and Azerbaijan Agree To Set Up Energy Partnership (Baku interested in the realisation of Odessa-Brody-Plock pipeline, www.neurope.eu, Nov 10, 2006.

86 Andrew RETTMAN, "EU rolls out the red carpet for oil rich Azerbaijan", 07.11.2006, <http://euobserver.com/9/22808>

87 Ahto LOBJAKAS, "Azerbaijan: EU Taking Note of Baku's Strength", www.rferl.org/newsline, 07.11.06.

gerçeğini değerlendirmemiş, işgal sırasında yapılan insan hakları ihlallerine kayıtsız kalmaktan çekinmemiştir. AB'nin tutumu sadece savaş sonrası ve etnik çatışmaların sona erdirilmesi sonrasındaki kalkınma çalışmalarına katkıda bulunacağı yönünde vaatler vermek olmuştur. Ayrıca AB'nin Güney Kafkasya ülkeleriyle ortak değerleri paylaştığı yönünde düşüncesinin olmaması da diğer bir sorundur. Bu da Avrupa Birliği'nin bölgeye ilgisinin altında yatan temel sebebin stratejik ve doğal kaynak zengini bu bölgede söz sahibi olma yönündeki eğilim olduğunu göstermektedir.

7 Kasım 2006 tarihinde imzalanan AB-Azerbaycan Stratejik İşbirliği Anlaşması esasen "Azerbaycan'ın AB'ye aşamalı entegrasyonu amacıyla Avrupa Birliği iç pazarına uyumu", "gelişmiş petrol taşımacılığı", "Azerbaycan ve Hazar Denizi üzerinde Avrupa'ya muhtemel doğal gaz boru hattı projesini" kapsamaktadır.

Anlaşma aynı zamanda Azerbaycan'ın kendi güneybatı bölgesi olan Dağlık Karabağ bölgesinin gerekirse savaş yoluyla geri alınabileceği açıklamalarının olduğu bir zamana tesadüf etmiş ve anlaşmada AB'nin Azerbaycan'a ülkenin toprak bütünlüğü yönündeki desteğine yer verilmiştir. Azerbaycan tarafından Karabağ sorununun gerekirse savaş yoluyla halledilebileceği yönündeki açıklamaların olduğu bir zamanda Avrupa'nın kendi enerji güvenliğini sağlama alma isteğini ön plana çıkarması birliğin esas gayesini yansıtmaktadır.⁸⁸

Azerbaycan'ın Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini AB-Rusya-ABD üçgeninde değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim Azerbaycan Güney Kafkasya bölgesinde Gürcistan'dan farklı olarak Rusya ile iyi ilişkilerde olan bir ülkedir. Ülkenin ABD ile olan ilişkileri de üst seviyededir. Azerbaycan, Avrupa Birliği ve ABD ile olan ilişkilerini dengede tutmak istemektedir. Avrupa Birliği bunun bilincindedir ve bu sebeple, Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki dış politikasında Azerbaycan'a daha dikkatli yaklaşmaktadır.

E. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ – GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

Gürcistan Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası açısından iyi bir deneyim niteliğinde olabilecek bir ülkedir. Bu ülke, tarihi, coğrafi, kültürel yönlerden Avrupa'nın bir parçasıdır. Gürcistan'ın enerji koridoru bir ülke olması, Rusya'ya çok yakın olan bir coğrafyada bulunması, ülkede dondurulmuş etnik çatışmaların hala varlığını sürdürmesi bu ülkeyi her yönüyle önemli kılmaya yetmektedir.

Gürcistan'da artık son bulan Saakaşvili yönetimi reform, demokrasi ve Avrupa'nın bir parçası olma yönünde kesin iradesini ortaya koymakta ve ciddi çabalar sarf etmekteydi. Mevcut iktidarın politikalarında belirli değişiklikler

88 RETTMAN, a.g.m.

olmakla beraber Avrupa ile bütünleşme hedefi öncelikler arasındadır. Ama AB'nin Gürcistan'ın tam üyeliği istikametinde ciddi bir düşüncesinin olmaması ve Rusya'ya karşı dikkatli siyasi tavır, Gürcistan'a yönelik Avrupa Birliği nezdinde stratejik planların yapılmasının önüne geçmektedir. Bu nedenle, Avrupa Birliği Gürcistan'da geçiş sürecini hızlandıracak araçlara kararlı bir şekilde başvuramamaktadır.

Gürcistan üzerinde etki alanını genişletebilmek için Avrupa Birliği'nin bu ülkedeki reform süreci ile yakından ilgilenmesi gerekmektedir. Bazı uzmanların fikrinde de Gürcistan'ın Avrupalı kimliği birlik tarafından tanınmalı ve AB'ye muhtemel üyelik kapısı da açık bırakılmalıdır. Ayrıca Avrupa Birliği Gürcistan'daki mevcut etnik çatışmaların çözümünde de aktif rol almalı, Yeni Komşuluk Politikası'nı bu ülkede demokrasinin devamı için kullanmalıdır. Bunun dışında Gürcistan'ın NATO üyeliği için çabaları da Avrupa Birliği tarafından desteklenmeli ve ülke yönetimi etnik çatışmaların barışçıl çözümü için teşvik edilmelidir.⁸⁹

Gürcistan AB ve tümüyle Batı'dan yana politika izlemesiyle dikkat çekmektedir. Avrupa Birliği üyesi ve adayı olmayan bu ülkede resmi kurumlar ve devlet birimlerinde Gürcistan bayraklarının yanı sıra, AB bayraklarının bulunması dikkat çekicidir. Bu, Gürcistan'ın "pembe devrim"den sonra Avrupa ile bütünleşme konusundaki kararlılığının bir göstergesidir. Gürcistan'ın AB'den en önemli isteği, kendilerinin aynen Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri için 1990'lı yıllarda uygulanan geçiş sürecine tabi tutulmaları yönündedir.

Avrupa Birliği'nin Gürcistan'a yönelik bazı program ve önemli destekleri olsa da, bunların yeterliliğinden ve AB'nin Gürcistan'la tam yakınlaşma anlamındaki kararlılığından bahsetmek zordur. Avrupa Birliği özellikle, Fransa ve Hollanda'da gerçekleşen birlik için Anayasa referandumlarında yaşanan hüsranın ve bu ülkelerde genişlemeye yönelik olumsuz tepkilerin ardından Gürcistan gibi ülkelere tam üyelik konusunda beklentinin doğmasından çekinmektedir.

Gürcistan diğer Güney Kafkasya ülkeleri gibi AB'nin komşusu niteliğinde bir ülke olarak birlik için önemlidir ve bu ülkeye yönelik daha kararlı politikaların uygulanması şarttır. Gürcistan'daki güvenlik konuları Kafkaslar bölgesinin ötesinde bir öneme sahiptir. En önemlisi, bu ülkede aynı anda Güney Osetya ve Abhazya gibi iki etnik çatışma mevcuttur. Özellikle Ağustos 2008'de yaşananlar hem "dondurulmuş sorunların" bir anda nasıl savaşa dönüştüğünün görünmesi açısından mevcut riskli durumu gözler önüne sermiş, hem de zaten küçük olan bu ülkeyi bir anda fiili olarak üçe bölmüştür. Sorunun diğer tehlikeli yanı, bu bölgeler gittikçe uluslararası önem arz eden silah ve uyuşturucu kaçakçılığının

89 Mark LEONARD and Charles Grant, "Georgia and the EU: Can Europe's neighbourhood policy deliver?", **Centre For European Reform : policy brief**, www.cer.org.uk, London, September 2005, s.1.

merkezine dönüşmekte, böylece terörizmi besleyen bölge niteliğine bürünme tehdidi ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Her ne kadar Avrupa Birliği Türkiye'nin muhtemel üyeliğine kadar bu bölgelerle kara sınırına sahip olmayacaksa da, 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın katılımıyla gerçekleşen genişleme sonrasında Avrupa Birliği artık bu bölgelerle resmen deniz komşusu olmuştur. Bu bölgeler etnik temizleme ve saldırgan milliyetçilik hareketlerinden arındırılmadığı sürece problemin Gürcistan sınırlarının ötesine, öncelikle komşu bölgelere sıçrama tehlikesi geçerliliğini koruyacaktır. Gürcistan'daki siyasi istikrarsızlığın Avrupa Birliği üzerinde ekonomik etkisinin olacağı muhtemeldir. Gürcistan Hazar havzasından taşınan petrol ve doğalgazın geçiş güzergahında yer almakta ve bu nedenle de Avrupa'nın enerji güvenliği açısından büyük rol oynamaktadır.

1. "Pembe Devrim" Sonrasında Gürcistan'da İç Siyaset

Gürcistan'da "pembe devrim" sonrasında yürütülen politikalar, ağırlıklı olarak 1000 USD'nin altında olan Kişi Başına Düşen Milli Gelirin arttırılması ve yolsuzlukla mücadeleye odaklanmıştır. Vergi sisteminde gerçekleştirilen reformlar ve kaçakçılığın önlenmesindeki başarılar sayesinde Saakaşvili iktidarı döneminde devlet bütçesi dört kat artmıştır. Vergi reformu gerçekleştirilerek yeni vergi kanunları batı normlarına uygunluk çerçevesinde çıkarılmıştır. Bunun dışında, Gürcistan'da son yıllarda gerçekleştirilmiş olan emniyet sistemi reformu ile polis gücü tamamen yenilenmiş ve yolsuzluklardan arındırılmış bir emniyet sistemi ortaya çıkarılmıştır.⁹⁰

Çoğulcu demokrasinin önemli bir aracı olma özelliği itibarıyla, medya çoğulculuğu Gürcistan'da yeni dönemde üzerinde önemle durulan bir konudur. Avrupa Konseyi 2005 yılındaki tespitinde, yeni kanun ve yönetmeliklerin çıkarılması sonucunda Gürcü medya sektöründeki gelişmenin göz ardı edilmeyecek nitelikte olduğunu belirtmiş, ama bu arada medya çoğulculuğunun azaldığı yönündeki endişesini de ifade etmiştir.⁹¹

Avrupa Birliği ile ilişkilerde önemli diğer faktör olan insan haklarına saygı, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve azınlık hakları gibi konulara dikkat eden Saakaşvili yönetiminin Gürcistan'daki uygulamaları konusunda farklı izlenimler dikkat çekmiştir. Gözlemci kurumlardan birisi Saakaşvili iktidarının son yıllarında özellikle şüpheli ölüm vakalarının sayısının fazla olmasının endişe verici ve düşündürücü olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda "pembe devrim" sonrası özellikle azınlık haklarının korunması istikametindeki çalışmaların da takdir edici olduğuna değinilmiştir.⁹²

90 LEONARD and Grant, a.g.y, s.2.

91 Council of Europe, "Compliance with commitments and obligations: the situation in Georgia", March 14th, 2005.

92 Human Rights Watch, "Country Summary: Georgia", January 2005.

Reformlar ve devlet yönetiminde şeffaflık konusundaki başarılı uygulamalarına rağmen ekonomik beklentilerin tam karşılanamaması, bazı baskıcı uygulamaların tepkiyle karşılanması ve toprak bütünlüğü sorunlarını çözmemesi Saakaşvili iktidarının sona ermesi sürecinde etkili olmuştur. Gürcistan'daki mevcut yönetim Saakaşvili iktidarının iç ve dış politikadaki bazı kazanımlarından "vaz geçildiği" şeklinde bir görüntü sergilemektedir.

2. Güney Osetya ve Abhazya Bölgesindeki Etnik Çatışmalar ve Rusya ile Olan İlişkiler

Gürcistan için belki de en zor olan konu, kuzey komşusu olan Rusya ile ilişkilerin yönetimidir. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında çökmesine rağmen, Moskova yönetimi Gürcistan'ı bir anlamda kendilerinin güney-batı karargahı olarak görmektedir. Rusya yönetimi Gürcistan'ın iç ve dış politikası üzerindeki etkilerinin kaybolmasını kabullenmek istememektedir. Çok çeşitli tehdit edici güç kullanımı (askeri birlik, askeri güç ve üs tehditleri) ve yumuşatıcı metotlarla (ucuz enerji, vatandaşlık politikası, kültürel diplomasi) ile Kremlin Gürcistan'ı kendi etki alanında tutmaya çalışmaktadır. Ama Gürcistan'daki yönetimler bunun tam tersi olarak, bağımsızlık yönlü politikalar izlemektedir. İster Saakaşvili yönetimi, isterse de mevcut yönetim Rus askeri gücünün kendi topraklarındaki varlığına karşı olan tutumunu aynen devam ettirmekte, sınırlarının kontrolünün tamamen kendi ellerinde olmasını istemektedir.

Gürcistan toprakları üzerindeki Rus askeri varlığı Gürcü hükümetinin gündemindeki en önemli konulardan olmuştur. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılındaki çöküşünün ardından Rusya ordusu Sovyet ordusundan 1600 dolayında askeri üs, silah ve mühimmatı miras olarak almıştır. Moskova yönetimi 1990'lı yıllarda söz konusu üslerin çoğunu kapatmış, fakat Batumi'deki son iki üssü ve Ermenistan sınırı yakınlarındaki Akhalkalaki üslerini bırakmıştır. Rusya bu üsleri kapatmanın yüksek maliyet gerektirdiğini ileri sürerek Gürcistan'ın bu üslerin kapatılması konusundaki taleplerini karşılamakta isteksiz davranmıştır. Gürcistan tarafı yaptırım olarak, belirtilen bölgelerde Rus üslerinin su ve enerji ile beslenmesini keseceğini ifade etmiştir. Saakaşvili yönetiminin kararlı tutumu sayesinde bu üsler de kapatılmıştır. Karşılıklı tehditleşme sürecinde Gürcistan muhtemel Rusya-Gürcistan çatışması durumunda dış ülkelerden alacağı yardımlar konusunda da hazırlıklı davranmıştır. Bu konuda en temel destek 2002 yılında ABD'nin önermiş olduğu GTEP (Georgia Train and Equip Programme) programı kapsamında sağlanmıştır. Gürcistan yıllarca bu programdan cesaret alarak toprakları üzerindeki Rusya askeri varlığı karşısında tavrını ortaya koymuştur. Ama 2008 yılı Ağustos ayında ortaya çıkan Gürcü-Rus çatışmalarında Gürcü tarafının mağduriyetine rağmen, Batı dünyası Gürcistan'a verdiği söze uymayarak desteğini sadece formalite düzeyinde tutmuştur.

Rusya'nın Gürcistan'a yönelik terör kaynağı barındırma iddiasının sonucunda gerginleşen ilişkilerin ardından gerçekleştirilen girişim, AGİT'in Gürcistan'ın Çeçenistan ve Dağıstan sınırları boyunca Sınır Gözetim Harekatı (BMO: Border Monitoring Operation) olmuştur. Rusya her ne kadar dış müdahale olarak nitelendiği bu girişime karşı çıksa da, AGİT bu girişimle bağımsız bir organizasyon olarak Rusya'nın iddialarına karşı ortaya bir tespit raporu sunmaya çalışmıştır. Rusya bu girişime karşı olan tavrını güçlendirerek 2004 yılı Aralık ayındaki toplantıda veto hakkını kullanarak BMO'nun kaldırılmasını talep etmiştir. Buna karşılık Gürcistan BMO yerine Avrupa Birliği uzman heyetinin gözlemci olarak görevlendirilmesini talep etmiştir. Üç uzmandan oluşan AB heyetinin yetersizliği ve sınırda gözlem yapacak niteliğe sahip olmadığı Gürcistan tarafından iletilse de bir sonuç alınamamıştır.

Gürcistan'da Rus varlığının esas öğeleri aslında "dondurulmuş" olarak da nitelendirilen Güney Osetya ve Abhazya problemleridir. Bu bölgeler 1990'lı yıllarda kanlı çatışmalara sahne olmuş ve sonuç olarak bu iki bölge Gürcistan'dan bağımsızlıklarını talep etmiştir. Zaman zaman yeni çatışmaların yaşandığı bölgede 1992 yılında Güney Osetya, 1994 yılında ise Abhazya çatışmasını durduran ateşkes anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmalar 8 Ağustos 2008 tarihinde bölgede başlayan çatışmalara kadar zaman zaman bozulmuştur. Belirtilen yakın tarihte ise Güney Osetya'da Gürcistan'ın bir bölümünün Rusya birlikleri tarafından işgal edilmesi ile sonuçlanan çatışmalar ortaya çıkmıştır. Yaklaşık bir haftalık yoğun çatışmalar sonrasında Rusya Gürcistan'ın Poti limanı çevresini ele geçirmiştir. Bu durum Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tehlikeye atmakla beraber, Rusya'yı NATO ve tümüyle batıyla karşı karşıya bırakmıştır. Ateşkesin sağlanmasında AB'nin Dönem Başkanı Fransa'nın ve üye devletlerden de Almanya'nın girişimleri dikkat çekmiştir.

2008 yılı Ağustos ayında Güney Kafkasya bölgesinde yaşanan Rusya-Gürcistan çatışması özellikle Gürcistan üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Çatışma öncesi Gayri Safi Milli Hasılası yıllık %10.5 oranında artan, yabancı yatırımları yükselen oranlarda kendine çeken, altyapı, eğitim ve sağlık alanlarındaki çalışmaları ile dikkat çeken Gürcistan ekonomisi çatışma sonrası durgunluğa itilmiştir. Nitekim söz konusu savaş Gürcistan'dan yabancı yatırımların geri çekilmesi, kamu maliyesi ve makro ekonomik verilerin ise yıllar önceki düşük seviyelere çekilmesine sebep olmuştur.

Avrupa Birliği'nin Güney Osetya'da Ağustos 2008 çatışmaları sonrası Gürcistan'a yönelik yardımları aşağıdaki üç temel öncelik alanını kapsamıştır:⁹³

- Gürcistan ekonomisinin yeniden güven ortamına girmesinin sağlanması.
- Başta enerji olmak üzere, kritik altyapı yatırımlarının teşvik edilmesi.

93 FERRERO-WALDNER, a.g.k.

- Çatışmalar sonrasında zorunlu iç göçe maruz kalmış binlerce insana gıda, barınak, vs. temel ihtiyaç yardımlarının sağlanması. Ağustos 2008 tarihinde yaşanan çatışma mağdurlarının dışında, bölgede 1990'ların başında yaşanan çatışmalar sonrasında 250 000 dolayında insanın evsiz bırakıldığı bilgisini de burada vurgulamak gerekmektedir.

Avrupa Birliği, Gürcistan'la beraber, bu ülkenin iki ayrı özerk bölgesi olan ve adları çatışmalarla anılan Güney Osetya ve Abhazya'ya yardımı da ön planda tutmaktadır. Buradaki amaç, Gürcistan'ın yaşanan çatışmalar sonrasında bir bütün olarak siyasi ve iktisadi alanlardaki reform sürecinden geri düşmesinin önüne geçmektir. Avrupa Birliği bu amaç doğrultusunda Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki programlarının Gürcistan'ın tamamına yönelik olarak dikkatli bir şekilde uygulanmasına önem vermektedir.

Avrupa Birliği Komisyonu Gürcistan'da yaşanan son çatışmalardan etkilenen sivil halka yardım amacıyla acil olarak öncelikle 6 Milyon Euro tutarında kaynak ayırmıştır. Buna 9 Milyon Euro'luk ek yardımı da eklenirse, AB tek başına, çatışmadan etkilenen sivil halkın acil birincil ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılamıştır. Son çatışmalar sonrasında 20 000 insanın iç göçe maruz kaldığı göz önünde bulundurulursa, temel ihtiyaçların karşılanabilmesi için 110 Milyon Euro tutarında ek kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır.⁹⁴

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki bölgelerdeki çatışmalara ve problemlere etkin müdahale girişiminin temelinde, birliğin 1989 yılında "Demir Perde"nin dağılmasından sonra Avrupa'da yeni ayrılıkçı çizgilerin oluşmasına müdahale çabası yatmaktadır. AB'nin Güney Kafkasya'nın sorunlu bölgesi olan Güney Osetya'da yaşanan son çatışmalara yakın müdahalesi ve çatışma sonrası sağladığı yardımlar, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması amacına yöneliktir. Bunu resmi makamları kanalıyla ifade eden Avrupa Birliği, Gürcistan'la birlikte, Ukrayna ve Moldova'nın da bölünmesine müsaade etmeyeceğini açıkça belirtmiştir. Ama her nedense, bu çerçevede Azerbaycan'ın yaşadığı Karabağ sorununa değinilmemiştir. Gürcistan, Ukrayna ve Moldova'nın toprak bütünlüğüne dikkat çeken AB'nin Azerbaycan'ı bu kategoriye sokmaması bir hayli düşündürücüdür. Uygulamaya gelince ise 2015 yılı itibarıyla bırakınız Azerbaycan'ı ne Moldova'yı ne Gürcistan'ı ne de Ukrayna'nın bölünmemesi istikametinde Avrupa Birliği'nin her hangi bir başarısını görmek mümkün değildir. Azerbaycan'ın en az %20'si işgal atındayken, Moldova ikiye (Dnestrany ve Moldova), Gürcistan üçe (Güney Osetya, Abhazya ve Gürcistan), Ukrayna da ikiye bölünerek (Kırım ve Ukrayna) ayrıca üçe bölünmenin tehlikesi ile karşı karşıya kalmış bulunmaktadır (Donetsk Halk Cumhuriyeti).

94 Benita FERRERO-WALDNER, Commissaire Européenne pour les Relations Extérieures et la Politique Européenne de Voinage, **Speech08/401 in the European Parliament after the extraordinary European Council**, 1er Septembre 2008.

Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'daki çatışmalara müdahalesi konusunda gözardı edemeyeceği en önemli konu, Rusya ile olan ilişkileridir. Nitekim Kafkasya'daki çatışmaların neredeyse tamamının temel aktörü Rusya'dır. Avrupa Birliği Güney Kafkasya'da komşusu olan ülkeleri korurken Rusya'yı incitmeme politikasını da dikkatlice sürdürmeye çalışmaktadır. Söz konusu incitmeme politikası en çok Karabağ sorununun çözümsüzlüğünde kendini hissettirmiştir. Nitekim Avrupa Birliği Güney Osetya probleminin çözümünde gösterdiği çabayı Dağlık Karabağ konusunda göstermemiştir.

Rusya'nın Avrupa Birliği açısından önemi, bu ülkenin önemli enerji sağlayıcısı olması temeline dayanmaktadır. Enerji konusu, AB-Rusya ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği için etkin ve stratejik enerji politikalarının geliştirilmesi açısından Rusya ile olan ilişkiler önemlidir. 2009 yılı başında Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan enerji krizi ve bu krizin Avrupa'ya yansımaları Rusya ile ilişkilerin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Avrupa Birliği, Güney Kafkasya ve diğer doğu komşuları ile ilişkilerine yön verirken Rusya faktörünü göz önünde bulundurmaktadır. Söz konusu durum, AB'yi bir anlamda çıkmaza da sürmektedir. Nitekim alternatif enerji kaynakları yaratma yönünde örneğin Güney Kafkasya ile yakınlaşmaya çalışan birlik, Rusya'nın bu bölgedeki ağırlığı nedeniyle etkin politika sürdürememektedir. AB'nin Güney Kafkasya'daki etkinliği alternatif enerji kaynağı sağlaması açısından önemli olmakla birlikte, bu girişimi birliğin en önemli enerji sağlayıcısı olan Rusya'nın bölgedeki politikaları ile çatışabilmektedir. Nitekim Rusya kendisi dışında hiçbir gücün Güney Kafkasya'da kuvvetli olmasını kesinlikle istememektedir. Bölgedeki sorunların, bölünme ve çatışmaların temel nedeni de budur.

3. Gürcistan-AB İlişkilerinin Yeni Komşuluk Politikası Boyutu

Avrupa Birliği'nden önce Gürcistan'a destek veren ülke olarak ABD dikkat çekmektedir. Daha "pembe devrim"den çok önce, Washington Gürcistan'a ekonomik, siyasi, finansal ve askeri yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımlarla amaçlanan, Gürcistan'ı reformlar açısından desteklemek ve ülkedeki etnik ve siyasi çatışmaların bertaraf edilmesini sağlamak olmuştur. Her ne kadar Avrupa Birliği aynen ABD gibi Gürcistan için yıllık bazda aynı finansmanı sağlıyorsa (yıllık yaklaşık 100 Milyon USD), ABD'den farklı olarak AB'nin Kafkaslar'a yönelik politikasının stratejik amaçlara dayandığını söylemek çok zordur.

Gürcistan'a yönelik Strateji Belgesi'nin önceliklerine uygun olarak bu ülkeyle ilgili AB yardımları aşağıdaki konu ve alanları ihtiva etmektedir: Hukukun üstünlüğü, adil yönetim, insan haklarına saygı ve demokratik kurumların varlığının güvence altına alınması, yoksulluğun azaltılması, etnik çatışmaları önlemek anlamında istikrar ve güvenliğin sağlanması. Ama bu hedeflere bir bütün olarak bakılırsa, Gürcü halkının söz konusu hedeflere tam anlamıyla odaklandığını

söylemek çok zordur. Gürcistan yönetimi de AB'nin bu hedeflerine uygun olarak ev ödevlerini tam olarak yerine getirmiş değildir. Bu durum AB'yi aynen Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe katılımı sürecinde olduğu gibi Gürcistan'daki reformların dışarıdaki ilham kaynağı olma yöntemini kullanmaya itmektedir.

Gürcistan-AB ilişkilerinin hukuki temeli niteliğindeki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması 1996 yılında imzalanmış ve 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması çok sayıdaki alanda çok geniş işbirliği fırsatı sunmaktadır. Anlaşma ticaret kotalarını ortadan kaldırarak Gürcistan'a yoksul ülkelerle olan ticarete sunulan "genel tercihler sisteminden" yararlanma fırsatını sunmaktadır.

Temmuz 2003 tarihinden geçerli olmakla Avrupa Birliği ilk defa olarak Güney Kafkasya için özel temsilcisini atamıştır. Özel temsilcinin asli görevi, siyasi ve ekonomik reformları desteklemek, AB ile Güney Kafkasya arasındaki daha sıkı işbirliğini teşvik etmek ve böylece bölgedeki çatışmaların ortadan kaldırılmasına çalışmaktır. AB'nin Güney Kafkasya ülkeleriyle Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları imzalamasının, bölgeye yönelik özel temsilci atamasının ve Gürcistan'da yaşanan "pembe devrim"ın ardından Yeni Komşuluk Politikası'nın genişletilerek Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın bu politika kapsamına alınmasına Haziran 2004 tarihinde karar vermiştir. Bu, Gürcistan ve AB'nin Ortak Eylem Planı hazırlayacağı, ikili ilişkilerinin önceliklerini belirleyeceği, Gürcistan'ın bazı taahhütleri ve reformları, AB'nin de bunun için gerekli yardım ve teşvikleri üstleneceği anlamına gelmekteydi. Eylem Planları üzerinde çalışmalar Temmuz 2005 tarihi itibarıyla başlamıştır.

1992-2004 döneminde AB'nin Gürcistan'a yapmış olduğu yardımların toplam tutarı 420 Milyon Euro olmuştur. 2004 yılı Haziran ayında Komisyon 2004-2006 dönemi için Gürcistan'a yapılacak yardımların ikiye katlanarak 137 Milyon Euro (bu rakama üye ülkeler tarafından yapılan yardımlar dahil değildir) tutarında olacağını beyan etmiştir. Avrupa Birliği'nin yardımları, TACIS kapsamındaki teknik yardımları, insani yardımları, gıda güvenliği programından sağlanan parayı, ödemeler dengesi ve bütçe desteğine yönelik mali yardımları kapsamaktadır. "Demokrasi ve insan hakları için Avrupa insiyatifi" kapsamında birçok sivil toplum örgütü projesi ve hukuk reformu desteklenmiştir. Gürcü, Abhaz ve Güney Osetya nüfusunun ortak siyasi ve ekonomik projelerde beraberce yer alabilmeleri, muhtemel çatışmanın önlenmesi ve çözümüne yeni bir yaklaşım tarzı oluşturma ve Güney Osetya ve Abhazya bölgelerinin kalkındırılması adına ayrıca birkaç milyon Euro kaynak harcanmıştır.

Gürcistan'a yönelik bazı AB projeleri tartışmasız bir şekilde başarılı olmuştur. Bu arada Gürcü hükümeti bazı uygulama şekillerine ve finans harcama yöntemlerine karşı çıkmıştır. Örneğin, bazı projeler Batılı danışmanların tavsiyesi üzerine gerçekleştirilmiş, somut projelere yatırım yapılmamıştır. Bu nedenle, Gürcü

tarafı Yeni Komşuluk Politikası uygulamalarında yakın geçmişten ders çıkarılarak uygulamaların ona göre yapılmasının daha doğru olacağını düşünmektedir. Avrupa Birliği, YKP Eylem Planı kapsamında kendi farkını ortaya çıkaran eylemlerde bulunmalıdır. Yollar, hapishaneler, sınır yönetimi konuları, güç istasyonları, demiryolları ve yeni enerji boru hatları konularında bu husus dikkate alınmalıdır. Gürcü yetkililerin fikrince, AB'nin YKP Eylem Planı Ukrayna'daki uygulama şekliye geniş yayılma alanı olmamalı, tam tersine belli-başlı odak merkezli uygulamaya tabi tutulmalıdır.

Gürcistan Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alındıktan sonra aynen diğer Güney Kafkasya ülkeleri gibi 2007 yılından itibaren ENPI'dan yararlanmaya başlamıştır. ENPI sağladığı finansal kaynakla TACIS'e göre daha esnek olması ile öne çıkmaktadır. Nitekim ENPI kaynakları AB'nin altyapı projeleri dahil, yararlı gördüğü her alanda kullanılabilir. Nitekim ENPI kaynakları AB'nin altyapı projeleri dahil, yararlı gördüğü her alanda kullanılabilir.

Gürcistan yönetimi Yeni Komşuluk Politikası uygulanırken ilişkileri bir adım daha ileriye götürerek Avrupa Birliği ile ilişkilerde işgücünün serbest dolaşımının sağlanmasını önermektedir. Öte yandan Gürcistan'ın hala malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına hazır olmadığı, yine ülke yönetimi tarafından ifade edilmektedir.

Gürcistan tarafı, AB'nin Kafkasya'nın güvenliği konularında daha geniş ve daha stratejik rol alması gerektiğini düşünmektedir. Nitekim Orta Asya enerji kaynaklarını Güney Kafkasya üzerinden ve Karadeniz'in (ve Türkiye üzerinden) altından Avrupa'ya bağlayacak yeni enerji nakil hatlarının gerekliliğine AB'nin dikkatini çekmeye çalışmaktadırlar. Azerbaycan – Gürcistan – Türkiye arasındaki demiryolu hattının önemine değinilmektedir. Nitekim bu süreç demiryolu inşaatının temelini Temmuz 2008 tarihinde atılmasıyla resmen başlamıştır. Bundan sonra Eylem Planları çerçevesinde sınır yönetimlerinin etkinleştirilmesi öncelik halini almıştır. Sınır yönetimlerinin etkinleştirilmesi etnik çatışmaların giderilmesi ve önlenmesine de katkıda bulunacaktır.

Gürcistan yönetiminin bazı temsilcileri ülkelerinin Avrupa Birliği ile ilişkilerde geri dönülemez bir yola girdiğini ve bu ilişkilerin sonunun çok da uzak olmayan bir zamanda üyelik olduğuna inanmaktadırlar. Daha tecrübeli Gürcü yöneticiler ise Avrupa Birliği-Gürcistan ilişkilerinde geri dönülemez bir yola girildiğine inanmakla birlikte, AB'ye tam üyelik perspektifinin çok yakın olduğuna inanmaktadırlar. İlişkilerdeki genel tablo Gürcistan'ın Avrupa Birliği tarafından bir Avrupalı olarak tanındığını ve bu ülkenin üyelik yolunda çok uzun dönemde bile olsa bir avantajının söz konusu olduğunu göstermektedir. Bu olasılığın gerçekleşmesi önündeki en büyük engel ise Gürcistan'ın AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında olmasıdır. Nitekim Avrupa Birliği YKP kapsamındaki ülkelere herhangi bir üyelik perspektifi sunmamaktadır.

2010-2011 döneminde AB-Gürcistan ilişkilerinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. AB aldığı kararlarla Gürcistan'a çeşitli konularda desteğini ortaya koymuştur. Temmuz 2010'da Gürcistan ile Avrupa Birliği arasında ilişkilerin geliştirilmesi ve işbirliğinin artırılmasını öngören müzakerelerin ilk aşaması, Batum'da gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ile Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili ile bir araya gelmiştir⁹⁵.

Avrupa Birliği 2011 yılı başlarında önce Gürcistan vatandaşlarına vize kolaylığı getiren anlaşmayı onaylamıştır. Schengen bölgesine dahil olmayan İngiltere ve İrlanda dışındaki birlik üyelerini kapsayan anlaşmayla birlikte Gürcistan vatandaşları vize başvurusunda 60 yerine 35 Euro ödemeye başlamıştır. Ayrıca emekliler, engelliler, gazeteciler ve diğer bazı gruplar vize ücretinden muaf tutulmaktadır. Başvuru için istenilen belge sayısı da azaltılmıştır. Anlaşma, Avrupa Birliği'ne sık sık seyahat eden meslek gruplarına uzun dönemli vize verilmesini de olanaklı kılıyor.⁹⁶

Avrupa Parlamentosu'nun 20 Ocak 2011'de kabul ettiği kararda ise Güney Osetya ve Abhazya, işgal altındaki Gürcistan toprakları olarak tanımlanmış ve bu bölgelerde ağır insan hakları ihlalleri olduğu vurgulanmıştır⁹⁷. AB kurumlarına insan hakları ihlallerine tepki vermesi çağrısında bulunulmuştur. Diğer taraftan kararda, Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelere ekonomik, politik ve ticaret ilişkileri açısından büyük önem atfedilmiş ve Rusya'ya 12 Ağustos 2008 tarihli ateşkes antlaşması hükümlerini yerine getirme çağrısı yapılmıştır.

Ekim 2012'de Gürcistan'da yapılan parlamento seçimlerini Saakaşvili'ye muhalif olan ve aynı zamanda "Moskova'ya yakın bir aday" olarak değerlendirilen Bidzina İvanişvili'nin partisinin kazanmasının ardından Gürcistan-AB ilişkileri konusunda bazı kuşku ortaya çıkmıştır. Hatta bu kuşku üzerine Avrupa Birliği'ne en son katılan ülkelere beşi Gürcistan'a "AB ve NATO'ya giden yolu açacak reformlara devam etme" çağrısında bulunulmuştur. Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya ve Romanya dışişleri bakanları, Bidzina İvanişvili'ye hitaben "Avrupa ve Avrupa-Atlantik entegrasyonu yolunda kalma" ve gerekli reformları gerçekleştirirken enerji ve istekten bir şey kaybetmeme çağrısında bulunulmuştur. Sonraki dönemdeki gelişmeler söylem bazında yavaşlamalar olmasına rağmen Gürcistan'ın genel çizgisini değiştirmedeğini göstermiştir.

Uzun müzakereler sonunda 29 Kasım 2013 tarihinde Vilnius'te Gürcistan ile AB arasında Ortaklık Anlaşması ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması paraf

95 « AB, Türkiye'yi atlayıp Gürcistan'a göz kırptı », <http://www.cnnturk.com/2010/dunya/07/15/ab.turkiyeyi.atlayip.gurcistana.goz.kirpti/583705.0/>

96 « AB'den Gürcülere vize kolaylığı », 18 Ocak 2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25172679/>

97 « AVRUPA PARLAMENTOSU'NDAN GÜRCİSTAN'A DESTEK KARARI », 22 Ocak 2011. <http://www.chveneburi.net/tr/default.asp?bpgpid=2053&pg=1>

edilmiştir.⁹⁸ Anlaşmaları paraf eden Gürcistan Dışişleri Bakan Yardımcısı David Zalkaliani bu olayı “tarihi bir olay” olarak nitelendirerek, ülkesi için Avrupa ile bütünleşme sürecinin artık vazgeçilmez olduğunu kaydetmiştir.⁹⁹ Gürcistan ile birlikte Moldova da anlaşmaları paraf ederken Ukrayna daha önce verdiği sözlerin aksine anlaşmaya yanaşmamıştır.

Ukrayna’da yaşanan iktidar değişikliğinin ardından 26 Haziran 2014’te Brüksel’de Gürcistan, Moldova ve Ukrayna AB ile kapsamlı serbest ticaret ve ortaklık anlaşmalarını imzalamıştır.¹⁰⁰

4. NATO ile İlişkiler Bağlamında Gürcistan Dış Politikası ve Avrupa Birliği

1990’lı yıllarda MDA ülkelerinin AB’ye katılım sürecinin çok uzun olacağını anlaşılmaması NATO’nun önüne bu bölgede var olma fırsatı olarak çıkmıştır. NATO yönünden bu durum eski Sovyet ülkelerini içine alma fırsatı olarak ve söz konusu eski komünist ülkeler için ise batıya entegre olma imkanı olarak doğmuştur. NATO’ya girme koşulları, AB’ye katılma şartlarına göre çok daha yumuşak olduğundan Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan gibi Doğu Avrupa ülkeleri 1999 yılında NATO’ya katılmış ve bu katılımı AB’ye tam üyelik yolunda önemli adım olarak görmüşlerdir. Aynen Doğu Avrupa’da olduğu gibi, Gürcistan ve Ukrayna Avrupa Birliği’ne tam üyelik perspektiflerinin çok yakın olmadığını bildiklerinden dolayı Batı’yla daha sıkı yakınlaşma fırsatı olarak gördükleri NATO muhtemel üyeliklerine ciddi olarak yaklaşmaktadırlar. NATO fırsatı Gürcistan’da (ve Ukrayna’da) Rusya kaynaklı eğilimlerden korunma imkanı olarak da değerlendirilmektedir.

Gürcistan yönetimi NATO üyeliği için Eylem Planı’nın ardından 2009 yılında NATO üyesi olmak yönünde hesaplar yapmaktaydı. Bu takvim başta kısmen inandırıcı gibi görünse de, Rusya’nın tepkisi, Batılı ülkelerin çekingenliği, ABD’de yaşanan iktidar değişikliği ve Ağustos 2008 olayları Gürcistan’ın NATO üyeliğini belirsiz bir tarihe ertelemiş gibi gözükmektedir. Genel olarak Gürcistan için NATO üyeliği yolunda iki önemli engelin olduğunu ifade etmek mümkündür.

İlki “dondurulmuş” olarak nitelendirilen iç çatışmalardır. NATO üyeleri kendi kolektif güvenlik garantilerinin sınırlarının Rusya tarafından desteklenen iç savaşın olduğu bu bölgeye kadar uzanmasını istememektedirler. Bir taraftan NATO Gürcistan’ın mevcut iç çatışmaları çözmeden üye olmasına onay verirse sonrasındaki süreçte zorluklarla karşı-karşıya olacağı kesindir. Avrupa Birliği bu tecrübeyi “Güney Kıbrıs” vakasında yaşamıştır. Diğer yandan, NATO üyelik önce-

98 « Reaching The Summit: Implications of Vilnius for Georgia », <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12879-reaching-the-summit-implications-of-vilnius-for-georgia.html>

99 « Avrupa Birliği ile Bütünleşme Gürcistan’a Ne Vaat Ediyor? », <http://newtimes.az/tr/politics/2509>

100 « Georgia-EU cooperation », <http://www.eu-nato.gov.ge/en/eu/cooperation>

sinde Gürcistan’dan ilk önce iç çatışmaları çözmesini isterse, Moskova yönetimi NATO üyeliği için “de facto” olarak veto hakkını kullanabilir. Bu durumda bölgenin yeni çatışmalara sahne olabileceği de muhtemeldir.

İkinci önemli engel, Gürcistan yönetimi kaynaklı olarak göze çarpmaktadır. Öncelikle, Savunma Bakanlığı NATO üyeliği yönündeki istekliliğini net ve kesin olarak ortaya koymalıdır. Gürcistan Savunma Bakanlığı savunma stratejisini taahhütleri doğrultusunda ve zamanında ortaya koyamamıştır. Söz konusu strateji Gürcistan’ın NATO usulü planlama şekli ile uyumunu sağlayacak ve ülkenin askeri güçlerini daha süratli bir şekilde yeniden yapılandırmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca NATO Gürcistan’ı askeri ihalelerini ve askeri bütçesini şeffaflaştırması gerektiği konusunda da uyarmaktadır. Üyelik önündeki engellerin kaldırılması zaman alacağından dolayı, Gürcistan’ın NATO üyeliğinin yakın tarihte gerçekleşmesinin zor olacağı bir gerçektir. AB’ye gelince birliğin en önemli üye ülkelerinden olan Almanya ve Fransa’dan başlangıçta Gürcistan’ın NATO muhtemel üyeliğine herhangi bir itiraz gelmemiş, fakat 2008-2010 arasında Rusya’nın itirazlarını önemseyen bu iki devlet Gürcistan’ın NATO üyeliğinin belirsiz tarihe ertelenmesinde önemli rol oynamıştır.

Sonuç olarak, Gürcistan ile ilişkilerin Avrupa Birliği’nin Yeni Komşuluk Politikası açısından önemli bir deneyim olduğu çok açıktır. Öncelikle, Gürcistan tarihi, coğrafi, kültürel olarak Avrupa’nın bir parçasıdır. Enerji transit koridoru üzerinde yer alması, Rusya’ya çok yakın bir coğrafyada bulunması ve etnik çatışmaların yaşandığı bir bölge olmasıyla Gürcistan stratejik öneme sahip bir ülke olarak uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Ülke yönetimi genç ve dinamik kadrosuyla ve demokrasi ve reform yanlısı politikalarıyla “Avrupa kulübü”ne girilme yolunda kararlı davranması ile dikkat çekmektedir.

Bu arada Avrupa Birliği’nin Gürcistan’daki “pembe devrim”e tepkisinin etkiyici olduğunu söylemek zordur. Oysa ABD’nin ve NATO’nun bu konuda daha kararlı ve daha tepkili olduğunu söylemek mümkündür. AB’nin bir anlamda pasifliğini Rusya ile bölgede dengelerinin çatışmasından çekinmesi ile izah edilebileceği muhtemeldir.

Gürcistan yönetimi Avrupa Birliği yolunda aynen Merkezi ve Doğru Avrupa ülkelerinin gösterdiği kararlılığı ve azmi gösterdiğini ve göstermeye devam edeceğini ispatlamalıdır. Ülke yönetimi, kamu kuruluşlarına Gürcü bayrağı ile beraber AB bayrağını asmakla Avrupalı olma yolundaki kararlılığını gösterse de, bu kararlılık en çok kapsamlı ve derin ekonomik reformlar, hukukun üstünlüğü ve medya çoğulculuğunun sağlanması, çatışmaların savaş yerine barış ortamında çözülmesi ve Rusya ile olan ilişkilerin normalleştirilmesinde kendini hissettirmelidir. Ancak böyle olduğu takdirde Gürcistan - Avrupa Birliği yakınlaşmasından söz edilebilir.

Gürcistan'ın reformlar yönünden sorumluluk ve taahhütlerini yerine getirmesi durumunda AB'nin bu ülkeye olan tavrı ve politikası net olmalıdır. Her şeyden önce Gürcistan'ın ve tümüyle Güney Kafkasya'nın Avrupa Birliği ile yaklaşması Avrupa kıtasının tamamının barış, refah, istikrar ve demokrasi ortamına dönüşmesi anlamına gelecektir. Avrupa Birliği bu açıdan beş yönlü bir politika izlemelidir:¹⁰¹

- Gürcistan'ın Avrupalı kimliğinin tanınması ve uzun dönemde ve herhangi bir şekilde bile olsa, ülkenin üyelik perspektifinin önünün açık bırakılması. "Avrupa rüyası" olarak nitelenebilen bu perspektifin Gürcistan'da reform sürecini hızlandıracağı muhtemeldir.
- Barış planlarının desteklenmesi ile dondurulmuş çatışmaların ortadan kaldırılması. Rusya'nın da bu yönde yapıcı davranma konusunda teşvik edilmesi. AGSP çatısı altında Güney Osetya, Abhazya ve Çeçenistan ile olan sınırlarda sınır kontrolü ve güvenliği misyonunun yerine getirilmesi. Demiryolları gibi altyapı projelerinin desteklenmesi ile ülkenin ve bölgenin parçalanmış bölümleri arasında ilişkilerin kuvvetlendirilmesi.
- Yeni Komşuluk Politikası'nı Gürcistan'da demokrasinin garantisi olarak kullanmak gerekmektedir. Polis ve emniyet, adalet ve içişleri ve sivil hizmetlerde hukukun üstünlüğü kurallarına azami önem verilmelidir.
- NATO üyeliği yönünde Gürcistan'a destek verilmesi ve iç etnik çatışmaların barış ortamında giderilmesi için çalışılması önemlidir. AB Gürcistan'ı NATO üyeliği yolundaki taahhüt ve vazifelerini yerine getirmesi ve üyelik için gerekli eylem planını gerçekleştirmesi konusunda uyarmalıdır.
- AB Gümrük Birliği perspektifi sunarak Gürcistan ekonomisine katkıda bulunmalıdır.

Hem Gürcistan, hem de Avrupa Birliği, Gürcistan'ın ve bu arada Güney Kafkasya'nın tamamının reform sürecini başarıyla tamamlayıp Avrupa Birliği ile bir şekilde bütünleşmesinden ortak faydalar sağlayacaktır. Bütün bu hedefler AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın öncülüğünde gerçekleştirilecektir.

F. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ – ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ

Avrupa Birliği'nin Ermenistan ile ilişkileri AB'nin resmi internet sitesinde beş ana başlık altında toplanmaktadır¹⁰²:

1. Ortaklık ve İşbirliği
2. Avrupa Komşuluk Politikası

101 LEONARD and Grant, a.g.y, s.7.

102 «Summary on EU-Armenia relations», http://eeas.europa.eu/armenia/eu_armenia_summary/index_en.htm

3. Ermenistan'ın Kalkınması
4. Avrupa Komisyonu Yardımları
5. Çatışmaların Çözümü

Ermenistan'ın Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde Avrupa Birliği ile ilişkilerini düzenleyen Strateji Belgesi 2007-2013 yıllarını kapsamıştır. Bu zaman zarfında Ermenistan'a yapılacak yardımlar ağırlıklı olarak ENPI tarafından karşılanmıştır. Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası'nın bu en önemli aracının eğildiği temel amaç Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde Avrupa Birliği ve komşusu olan ülkelerde ortak refah ve güvenlik alanının ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesini desteklemek ve kaynak sağlamaktır. Ermenistan ayrıca İstikrar Aracı kapsamındaki yardımlardan da faydalanabilmektedir.¹⁰³

2007-2010 dönemi için AB Ermenistan'a yaklaşık 100 milyon Euro kaynak ayırmıştır. 2011-2013 dönemi için daha 157 milyon Euro tutarında kaynak ayrılmıştır.¹⁰⁴ Bunun dışında Ermenistan ENPI Bölgesel Programı ve Karadeniz Programı kapsamındaki yardımlardan ve Sınır İşbirliği'nden (CBC), tematik ve nükleer programlardan da yararlanabilmektedir.¹⁰⁵

Avrupa Birliği-Ermenistan ilişkilerinin ilk ilan edilen temel hedefi, nihai amaç ekonomik büyümenin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması olan siyasi işbirliğinin geliştirilmesini ve derinleştirilmesini sağlamaktır.

Söz konusu stratejinin kapsadığı dönemde Avrupa Birliği yardımları yukarıda belirtilmiş olan amaçların yerine getirilmesine katkıda bulunmaktadır. 2007-2013 yıllarını ihtiva eden Ulusal Program kapsamında aşağıda belirtilen stratejik alanlara yönelik destek ve yardımlar öncelik kazanmıştır:¹⁰⁶

- i) Demokratik yapının ve kamu yönetiminin güçlendirilmesi.
- ii) İdari reformun desteklenmesi.
- iii) Yoksullukla mücadele çabalarının desteklenmesi

Ermenistan'la ilgili Strateji Belgesi, ülke otoriteleri ile yakın işbirliği içerisinde ve ülkenin öncelikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Taslak aşamasında üye ülkeler, sivil toplum kuruluşları ve diğer ilgili kurumlara danışılmıştır.

Avrupa Birliği uluslararası bir oyuncu olarak kendi değerlerini, standartlarını ve çıkarlarını Ortak Dış ve Güvenlik Politikası gibi dış politika araçlarını ve kendi iç politikalarının uluslararası uzantılarını kullanarak yaymaktadır. Avrupa

103 Regulation 1638 / 2006.

104 «Armenia», http://eeas.europa.eu/armenia/index_en.htm.

105 European Neighbourhood and Partnership Instrument: Armenia, **Country Strategy Paper** 2007-2013, s.4.

106 Ibid.

Birliği prensip olarak kendi çevresinde ve uluslararası alanda refah, dayanışma ve sürdürülebilir kalkınmayı yaymaya çalışmaktadır. Avrupa Birliği uluslararası ilişkilerinde en uygun politika ve strateji bileşimini sağlamaya çalışmaktadır. Ermenistan'la ve diğer ülkeler ve bölgelerle olan ikili ilişkilere gelince ise, kullanılan araçlar arasındaki uyumun sağlanmasına dikkat edilmektedir. Avrupa Birliği'nin Ermenistan'la olan ilişkilerindeki öncelik ve hedefi esas olarak ülke temelli olup, bölgesel ve uluslararası stratejik hedeflere yöneliktir.

2011-2013 dönemi için ilişkilerin temel hedefleri 3 ana başlık altında bu şekilde ifade edilmiştir:

- 1) Demokratik kurumsallaşma ve iyi yönetim;
- 2) Ticaret ve yatırım, kontrol edilen reformlar;
- 3) Sosyal-ekonomik reformlar ve sürdürülebilir kalkınma.

2012-2013 döneminde Ermenistan-AB ilişkileri çelişkilerle dolu ilerlemiştir. Ermenistan bir yandan AB'nin desteğini de önemseyerek AB'ye entegrasyon yolunda adımlar atarken, diğer yandan Rusya'nın Avrasya Birliği ve Gümrük Birliği'ne katılması yönünde baskılarını artırması Ermenistan'ın manevra alanını oldukça kısıtlamıştır.¹⁰⁷

Özellikle Eylül 2013'e kadar AB ile görüşmeleri hızla sürdüren ve hatta Ortaklık Anlaşması konusunda paraf aşamasına geldiği belirtilen Ermenistan (Ermenistan'ın Avrupa Komisyonu'na, Vilnius Zirvesinde ortaklık ve kapsamlı serbest ticaret anlaşmaları imzalayacağına dair Temmuz 2013'de söz verdiği açıklanmıştı) son anda Rusya'nın baskıları karşısında direnememiş, 3 Eylül 2013'te Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'le bir araya gelen Serj Sarkisyan, Ermenistan'ın her hangi ortak sınırının bulunmadığı Gümrük Birliği'ne üyelik kararı aldıklarını açıklamıştır.¹⁰⁸ Daha sonrasında Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta düzenlenen AB Doğu Ortaklığı zirvesine katılmasına rağmen Ermenistan yetkilileri herhangi bir anlaşmaya imza atmamıştır.

AB seçimlerdeki sorunlar, iktidar-muhalefet diyalogu ve insan hakları ihlalleri konularında; Ermenistan'daki Metsamor Nükleer Santrali'nin durumu nedeniyle nükleer enerji alanında; Karabağ sorununun çözümüne yönelik olarak ve vize koşullarının iyileştirilmesi konusunda Ermenistan ile görüşmelerini sürdürmektedir.¹⁰⁹

107 Hatem Cabbarlı, « Ermenistan yol ayrımında: Avrupa Birliği mi, Avrasya Birliği mi? », <http://rusyaanaliz.com/ermenistan-yol-ayriminda-avrupa-birligi-mi-avrasya-birligi-mi/>

108 «Armenia Ready to join Russia-led Customs Union », <http://en.ria.ru/politics/20130903/183147413.html>

109 «AB'den Ermenistan'a vize kolaylığı», *Cumhuriyet*, 19 Eylül 2011.

V. BÖLGENİN GELECEĞİ AÇISINDAN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ ÖNEMİ

Her ne kadar Yeni Komşuluk Politikası, genişleme süreci gibi tam üyelik yönünde açık bir yol haritası çizmese de, bu politika ilgili ülkelere AB'ye derin uyum imkanı sunmaktadır. Reformların uygulanmasının aracı olarak Eylem Planlarının ve bu arada Yeni Komşuluk Politikası'nın etkinliği bazı faktörlere bağlıdır.

Yeni Komşuluk Politikası'nın etkinliği her şeyden önce, bu politika kapsamına alınan ülkelerin başarı ve potansiyeline ve söz konusu ülkelerde değişimlerde başvurulan yöntem ve kaynaklara AB'nin yaklaşım tarzına da bağlıdır. Bu hükümetlerarası antlaşmaların ötesinde, toplumun reformları gerçekleştirme potansiyelini artıracak olan Avrupa Birliği ile ilgili ülkenin ortak etkileşim yöntemini geliştirmesine de bağlıdır.

Yeni Komşuluk Politikası'nın etkinliği ikinci olarak, uyum sürecindeki ilgili ülkelerdeki yönetimlerin taahhütlerine ve istekliliğine bağlıdır.

Üçüncü olarak, Yeni Komşuluk Politikası'nın etkinliği, bu politikanın kapsamı içerisine aldığı ülkeler için üyelik perspektifi oluşturmasına bağlıdır.

Güney Kafkasya'nın Avrupa'nın bir parçası olduğuna yönelik algılmalardaki güçlükler, bölgenin Avrupa'nın yeni komşularından biri olma yolunda engellere neden olmuştur. Nitekim Güney Kafkasya Avrupa Birliği Komisyonu tarafından Mart 2003 tarihinde ortaya atılan Yeni Komşuluk Politikası kapsamına hemen dahil edilmemiştir. Güney Kafkasya'nın politika kapsamına alınması, Mayıs 2004 tarihinde gerçekleşmiştir.

Komisyon Yeni Komşuluk Politikası konusunda ilk defa Mart 2003 tarihinde yayımladığı belgede bu politikanın kapsamına aldığı ülkelerle yeni dönemdeki ilişkilerde çerçeve rolünü üstleneceğine değinmiştir. Nitekim YKP'nin ilgili ülkelere Avrupa Birliği üyeliği ve AB kurumlarında yer alma imkanı sağlayamayacağına altı çizilmiştir. Avrupa Birliği'ndeki önemli gelişmeler, birlik Anayasası'nın oylamasındaki anlaşmazlık, bazı güvenlik konularında AB'nin "eski" ve "yeni" üyeleri arasındaki fikir ayrılığı, Türkiye'nin çok zorlu devam eden üyelik müzakereleri, Güney Kafkasya'nın AB'nin öncelikleri sırasında olmadığını ve bu bölge ülkelerinin çok yakın gelecekteki muhtemel üyelik konusunda fazla umutlanmalarının anlamsızlığına bir işaretir. Güçlü Avrupa kimliğine sahip olan ve kendilerini Avrupa'nın bir parçası olarak gören Güney Kafkasya ülkelerini "Magreb ülkeleriyle" aynı politika kapsamına almakla Avrupa Komisyonu, bu ülkelere muhtemel üye değil, Avrupa Birliği'nin komşusu olan ülkeler olduklarını göstermiştir.

Genişleme mekanizması ile Yeni Komşuluk Politikası arasındaki ayırımın farkında olmasına rağmen, özellikle Gürcistan'daki Avrupa yönlü eğilimler ve AB muhtemel üyeliği yönündeki umutlar, ülkenin Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınmasından sonra daha da güçlenmiştir. Nitekim Gürcü analistler Yeni Komşuluk Politikası'nın Gürcistan hükümeti tarafından uzun dönemde AB üyeliğine götüren bir şans olarak değerlendirilmesi gerektiğine inanmaktadır.¹¹⁰

Nüfusunun büyük bir çoğunluğu Müslüman olan Azerbaycan, özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini çok yakından takip etmektedir. Türkiye'nin tam üyelik sürecinde karşılaştığı zorluklar bazı çevrelerde AB'nin tam üyelik kapısının Hıristiyan olmayan bir ülkeye açık olup olmadığı konusunda şüphelere sebep olmaktadır. Oysa demokrasi ve liberalizmin savunulduğu günümüzde haksız ayırımların yapılması savunulması imkansız olan bir tavidir. Azerbaycan'daki sivil toplum kuruluşlarının özellikle değindiği diğer bir problem de, Yeni Komşuluk Politikası'nın yeterince etkin olmadığı ve Avrupa Birliği'nin reformların destekleneceği konusunda üstlendiği taahhütleri yerine getirmeyebileceği konusundadır. Söz konusu bu endişe her şeyden önce seçimlerle, bunun dışında da enerji anlaşmalarının ülkeye sağlayacağı faydanın yeterlilik düzeyi ile ilgilidir. Enerji anlaşması her şeyden önce, Sovyet sonrası dönemde petrol zengini ülkelerde demokrasi oluşturma prensiplerine uygundur ve bunun dışında söz konusu eğilim daha çok ülkenin enerji rezervlerinin geleceğine ters etki oluşturacak niteliktedir. Bu değerlendirme her şeyden önce enerji rezervlerinin tükenbilirlik özelliğine dayanmaktadır. Nitekim bilim daha hiçbir enerji kaynağının tükenmez olduğunu bugüne kadar ortaya koyamamış ve ispatlayamamıştır.

Azerbaycan hükümetinin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinin sınırlarının ve önceliklerinin belirlenmesi konusundaki ilk adımı, Azerbaycan Devlet Başkanı'nın Berlin konuşması ile gerçekleştirmiştir. Avrupa Birliği'nin sonsuza kadar genişlemeyeceğinin altını çizen Devlet Başkanı, AB ile olan ilişkilerinde ortak payda ve bu arada Azerbaycan'ın da öncelikleri olarak ülkelerin ve ülkesinin toprak bütünlüğünün korunması, enerji güvenliği, taşınması ve korunması gerektiği üzerinde özellikle durmuştur. Tabii ki, belirtilen bu alanlarda AB'ye çok büyük bir iş düşmektedir ve belirtilen önceliklerin sağlanması ve alınması gereken tedbirler açısından AB'nin sorumlulukları olmalıdır. Özellikle, Azerbaycan AB'nin sonsuza kadar genişlemesinin mümkün olmadığı yönünde inancını ortaya koymakla üyelik konusunda fazla istekli ve umutlu olmadığını da belirtmiştir.¹¹¹

110 Kakha GOGOLASHVILI, "Georgia's Declared European Inclination: The Concrete Steps Ahead" in 24 hours, newspaper, September 29th, 2004, No:113.

111 Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev'in Berlin Bertelsmann Fonu Formundaki Konuşması, **Turan Haber Ajansı, 26.09.2006.**

6 Kasım 2006 tarihinde Azerbaycan'la Avrupalı ülkeler arasında imzalanmış olan Yeni Enerji Anlaşması sonrası artan ticaretin Bakü'de insan hakları standartlarını yükselteceğine ilişkin görüşler mevcuttur. Azerbaycan'ın Rusya ile olan ilişkilerindeki dengeli tutumu Brüksel tarafından özellikle takdir görmüş ve Avrupa Birliği yetkilileri "stratejik bir bölgenin önemli bir ülkesi olan" Azerbaycan'la ilişkilerin derinleştirilmesine karar vermişlerdir.¹¹²

Yeni Komşuluk Politikası bir anlamda bu politika kapsamındaki ülkelerin AB'ye entegrasyonunun seviyesini belirlemede bir araç olarak da kullanılmaktadır. Kafkaslar'da daha etkin rol üstlenmek isteyen Avrupa Birliği bir taraftan bu bölgede Avrupa (güvenlik) kimliğini geliştirmek isterken, diğer yandan da üç Güney Kafkasya ülkesi arasında Rusya ve diğer bölge ülkelerinin de katıldığı bölgesel işbirliğini pekiştirmek istemektedir. AB'nin bu yaklaşımı Güney Kafkasya ülkelerinde birliğin bu ülkeleri kendine entegrasyondan ziyade bölgesel "kültür" tutma girişimi olarak algılanmaktadır.¹¹³

Avrupa Komşuluk ve İşbirliği Aracı (ENPI), Yeni Komşuluk Politikası'nın temel aracıdır. ENPI'nin alt aracı niteliğindeki özelliği ise, sınır ötesi işbirliği olacaktır. ENPI bu şekilde ortak programları finanse ederek Avrupa Birliği üyesi ülkelerle ortak sınırları paylaşan "ortak" ülkeler arasında işbirliğini daha da güçlendirecektir. 2007-2013 dönemi için projelerin gerçekleştirilmesine ayrılan finansman tutarı Güney Kafkasya'nın da aralarında bulunduğu "17 ortak" ülke için yaklaşık 15 milyar EURO tutarındadır.¹¹⁴

ENPI çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi değerlere dayalı olan siyasi kurumların geliştirilmesi; ticaret; ortak ülkelere zamanla iç pazarın sağlamış olduğu imkanlardan faydalanma fırsatı tanıma; adalet ve içişlerinde işbirliği; enerji, ulaştırma, bilgi toplumu, çevre ve araştırma ve geliştirme; sosyal politika ve insan ilişkileri; birliğin ortak programlarının açılmasını da kapsayan kültür ve bilim alanındaki yakın işbirliği ve araştırma imkanları; sınır ötesi ve bölgesel işbirliği.

ENPI gelişime katkı sağlayacak tüm kurumlara açıktır, hükümet ve sivil toplum kuruluşları; yerel yönetimler; belediyeler; ticaret birlikleri; üniversiteler; dini ve gayri-dini birlikler. Yardımın işleyişi ve dağılımı, kamu ve sivil toplum kuruluşları arasındaki finansal desteğin adilliği her üç Güney Kafkasya ülkesindeki reformların başarısında önemli etkenlerden olacaktır.

112 Andrew RETTMAN, « EU rolls out red carpet for oil rich Azerbaijan », **Euobserver/Brussels-07.11.2006.**

113 ALIEVA, a.g.e., s.23

114 Proposal for Regulation of the European Parliament and of the Council, laying down general provisions establishing a European Neighborhood and Partnership Instrument, (Presented by the Commission), Commission of the European Communities, 29.5.2004, Brussels, **COM(2004) 628 final.**

Önemli diğer faktör de, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan bölge ülkelerinde istikrarın sağlanması, politik, ekonomik ve sosyal durumun sağlanması olacaktır. Devam etmekte olan ve çıkma olasılığı yüksek olan etnik çatışmalara son verilmesi ve önlenmesi önemlidir. Bu reformları yaparken Rusya ve BDT ülkelerindeki gelişmeler dikkatten kaçırılmamalıdır. 2015 yılı itibarıyla özellikle, Rusya'nın Kırım'ı işgali ve Ukrayna'nın doğusunda yaşanan gelişmeler sonrasında devam eden "Güney politikası", Kafkasya'da etkinliğini tekrar artırma çabaları dikkatle izlenmelidir, buna uygun önlemler alınmalıdır. Bölge, uluslararası işbirliğinin geçerli olduğu ve herkesin bu işbirliğinden eşit oranda yararlandığı bölge halinde tutulmaya çalışılmalıdır.

ABD ve AB'nin bölgeye yönelik politikalarını düzgün bir şekilde belirlemele-ri, politikalar arasındaki farklılıklara son vermeleri, bu doğrultuda özellikle, İran politikalarını, gaz ve petrolün işlenmesi politikalarını uyumlaştırmaları önemli olacaktır. Avrupa Birliği, Güney Kafkasya ülkeleri ile işbirliği içerisinde bölgeye yönelik ortak politika yürütmeli ve bölge ülkelerinin birbirlerine tehdit oluşturmayacak şekilde bölge barışının oluşturulmasına katkıda bulunmalıdır.

VI. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASINA YÖNELİK ANKET ÇALIŞMASININ DEĞERLENDİRMESİ

Bu çalışma kapsamında verimliliği arttırmak amacıyla, Avrupa Birliği'nin Genişleme Stratejisi ve Yeni Komşuluk Politikasına yönelik anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Anket soruları Avrupa Parlamentosu'nun Genişleme, Dış İlişkiler, Komşuluk Politikası ve Güney Kafkasya ülkeleri ile ilişkiler konusunda çalışma yapan üyelerinin tamamına yakınına gönderilmiştir. Anket ayrıca Avrupa Birliği Komisyonu'nun ilgili birimleri ve konuyla ilgili yetkililerine de aktarılmıştır. Bunun dışında anket çalışması Türkiye'de benzer konularda çalışma yapan akademisyenlere ve ilgili kamu kurumlarına yönlendirilmiştir. Verilen yanıtlar içinde dönemin Avrupa Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn başkanlığındaki çalışma grubunun, Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın ilgili çalışma grubunun, Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grubu Başkanı Hannes Swoboda'nın yanıtları özellikle dikkat çekicidir.

Söz konusu ankette bulunan toplam otuzsekiz soruya yöneltilen yanıtlar gruplandırılarak incelendiği zaman ortaya dört farklı yanıt ve değerlendirme sonucu çıkmaktadır. Söz konusu değerlendirme sonuçları aşağıda farklı başlıklar altında kısaca özetlenmiştir.

A. AVRUPA KOMİSYONU'NUN GÖRÜŞLERİ

Anket soruları dönemin Avrupa Komisyonu'nun Genişleme ve Dış İlişkiler ile ilgili birimlerine ve bizzat Komisyon'un Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn'e yönlendirilmiştir. Olli Rehn tarafından oluşturulan ve başında Komisyon'un Genişleme konusunda Politika Koordinasyon Kurulu'nun Başkanı Axel Wallden'in bulunduğu çalışma grubu anketi yanıtlayarak Komisyon'un ortak görüşünü sunmuştur.

Komisyon'un otuz sekiz soruya sunmuş olduğu yanıtlar, genel hatları itibarıyla aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Avrupa Komisyonu, genişlemenin "ucu açık" bir süreç olduğu yönünde fikir ortaya koymaktadır. Yani genişlemenin kısa ve orta dönemde tamamen duracağı görüşünü benimsememektedir. Nitekim anketi yanıtlayan çalışma grubu, Avrupa Birliği Anlaşması'nın 49. maddesine atıf yaparak 6. maddede belirtilen şartları yerine getiren ülkelerin AB üyeliği için başvuru hakkının bulunduğuna dikkat çekmektedir. Ankete sunulan yanıtta Komisyon, Yeni Komşuluk Politikası'nın ortaya atılmasıyla AB'nin nihai sınırlarının belirlendiği görüşünü benimsememektedir. Dolayısıyla, Komisyon'a göre, AB'ye bugün komşu olan ülkeler birliğin sınırlarını oluşturmamaktadır, bu ülkelerden bazılarının ileride AB'ye üyeliği muhtemeldir.

Komisyon aynı zamanda genişlemenin devamı konusunda dikkatli olunması gerektiği görüşünü ortaya koyarak bu sürecin sindirilerek devamından yana görüş bildirmiştir. Komisyon'a göre, genişleme konu olunca Avrupa Birliği, sınırlarını ve kapasitesini fazla zorlamamak adına hareket etmelidir, bu arada öncelikle Türkiye ve Batı Balkan ülkelerine üyelik için vermiş olduğu sözünü tutmalıdır. Çalışma grubunun fikrince AB 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla gerçekleşen genişlemeden büyük ders almalıdır.

Komisyon Genişleme Stratejisi ile Yeni Komşuluk Politikası'nı kesin çizgilerle birbirinden ayırmaktadır. Komisyon'un çalışma grubunun fikrince Yeni Komşuluk Politikası, AB'nin Genişleme Stratejisi'nin bir uzantısı değildir, aynı zamanda alternatifidir de değildir. Yani bu iki süreç birbirinden farklı iki politika ve stratejinin parçalarıdır. Bu iki politikanın bir biri arasındaki ilişki gelince, sadece birbirini tamamlayıcılığından bahsedilebilir. Nitekim çalışma grubu 2004 yılında 10 ülkenin katılımıyla AB tarihinin gerçekleşen en büyük genişlemesinin Yeni Komşuluk Politikası'nın ortaya atılmasının önemli nedenlerinden biri olduğu fikrine katılmaktadır. Ayrıca Yeni Komşuluk Politikası uygulamasında genişleme politikasının araçlarına başvurulduğuna da dikkat çekilmektedir.

Türkiye'nin Yeni Komşuluk Politikası yönünden önemi göz ardı edilmemektedir. Nitekim Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınan ülkelerin birçoğu Türkiye ile komşu oldukları için AB'nin komşusu durumuna gelmişlerdir. Türkiye'nin önemi özellikle, Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki Güney Kafkasya ülkeleri ile ilişkiler yönünden de dikkat çekicidir. Güney Kafkasya ile AB'nin ilişkileri konu olduğunda Türkiye göz ardı edilemez. Coğrafi yakınlık, ortak medeniyetler ve son yıllarda özellikle BTC Boru Hattı Projesiyle pekişen, 2015 yılında temelleri atılan TANAP'la yeni bir ivme kazanacak olan Azerbaycan-Türkiye-Gürcistan ilişkileri Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya'da önemli bir aracı olabilecek nitelikteki atılımlardır.

B. AVRUPA PARLAMENTOSU ÜYELERİNİN GÖRÜŞLERİ

Anket soruları Avrupa Parlamentosu'nun Dış İlişkiler Komisyonu üyelerine ve Güney Kafkasya ülkeleriyle ikili ilişkiler komiteleri üyelerinin tamamına yakınına yönlendirilmiştir. Üyelerin vermiş olduğu yanıtlar ve yaklaşımları genel olarak birbirinden farklı olmuştur.

Genel olarak AP üyeleri Yeni Komşuluk Politikası ile Genişleme Stratejisi'ni birbirinden kesin bir şekilde ayırmaktadırlar. Özellikle, Yeni Komşuluk Politikası'nın Genişleme Stratejisi'nin uzantısı olduğunu düşünenler ve düşünmeyenler eşit ağırlıktadır. Yeni Komşuluk Politikası'nın genişlemenin alternatifi olduğuna kesinlikle katılmayanlar, bunun tam tersini savunmaktadırlar. Yani bugün Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelere özellikle Ukrayna, Gürcistan, Moldova ve hatta Belarus'un komşu ülkeler olarak kalacağını düşünenlerin yanı sıra, bu ülkelerin uzun dönemde tam üye olma ihtimali üzerinde duranlar da bulunmaktadır. Bu şekilde düşünenler Yeni Komşuluk Politikası'nın AB'nin nihai sınırlarını belirlemediğini, tam tersine, genişlemenin uzantısı olma niteliğini savunmaktadırlar.

Ankette üzerinde önemle durulan sorulardan biri "Avrupa Birliği'nin genişlemesinin sınırlandırılmasının sebepleri nelerdir?", olmuştur. Katılımcı AP üyeleri ağırlıklı olarak Avrupa kurumlarının gereğinden fazla genişlemeyi kaldıramayacak nitelikte olduğunu savunurken, üzerinde önemle durulan sebep olarak aday ülkelerin hazırlıklarını tam olarak tamamlayamamalarını ve özellikle en önemli handikap olarak Kopenhag Kriterleri'ne tam uyumu sağlayamamalarını göstermişlerdir.

Çalışma kapsamında genişlemeden Yeni Komşuluk Politikası'na geçiş üzerinde özellikle durulduğu için bu geçişi kapsayan anket soruları önemlidir. AP üyeleri özellikle, 2004 yılı genişlemesinin Yeni Komşuluk Politikası'nın ortaya atılmasının sebeplerinden biri olduğu fikrine katılmaktadırlar. Anket katılımcılarının büyük çoğunluğu Romanya ve Bulgaristan'ın katılımının daha çok AB'nin

Karadeniz havzası politikasında etkili olduğunu düşünürken, 2007 yılında gerçekleşen bu genişlemenin Yeni Komşuluk Politikası ile ilişkisi üzerinde durmamaktadırlar. Nitekim Yeni Komşuluk Politikası'nın temelleri çok daha önce, 2003-2004 yıllarında atılmıştır.

Batı Balkanlar'a doğru genişlemeye gelince, bu ülkelerin Avrupa Birliği tam üyeliği perspektifi açısından ankete katılan üyeler sıralamaya tabi tutma yaklaşımına bazı istisnalar dışında genel olarak olumlu yanıt vermişlerdir. Bu ülkelerin hazırlıklarını tamamlayabilme, özellikle Kopenhag Kriterleri'ne tam uyumu sağlamaları gerektiğine dikkat çeken katılımcıların tamamına yakını sıralamada istisnasız bir şekilde Makedonya'ya önem ve öncelik verirken, ardından Karadağ, Sırbistan, Arnavutluk, Bosna ve son olarak da Kosova'yı sıralamışlardır.

EFTA ülkelerine gelince ankete katılanların tamamına yakını hala AB'nin genel yaklaşımına uygun olarak bu ülkelerin AB'ye tam üye olmalarından yana olduklarını ifade etmişlerdir. Bu arada EFTA ülkelerinin AB'ye tam üye olma fikrine yanaşmamalarının AB'yi bu ülkelerin katılımı konusunda umutsuzluğa sürüklediğini de görmek mümkündür. Nitekim yetkili AP üyelerinin anket yanıtlarında bu ülkelerle ilişkilerin geleceği konusundaki soruya imtiyazlı ortak seçeneğini işaretleyenler ağırlıkta olmuştur. Bazı üyeler genişlemeyi AB'nin istemesinin yeterli olmadığı, EFTA ülkelerindeki kamuoyunun muhtemel tam üyeliği kabul lenebilmek için daha zamana ihtiyaç duyulduğunu belirterek imtiyazlı ortaklık seçeneğinin altını çizmişlerdir.

Türkiye'nin katılımıyla olabilecek muhtemel genişleme konusuna gelince ankete katılanların fikir ve düşünceleri birbirlerinden çok uzak olmasa da, Türkiye konusundaki fikirlerin ortaya atılma şekli farklı olmuştur. Katılımcılardan bazıları tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasıyla AB'nin "geri dönüşü olmayan bir yola" girip girmediği yönündeki soruya net bir şekilde "evet" yanıtını verirlerken, bazı katılımcılar bu yanıtı vermekte tereddütlü davranmışlardır. "Evet" yanıtını sunanlar müzakere sürecinin sonunda mutlaka bir tam üyeliğin olacağı fikrinde birleşmektedirler. Genellemenin yapılsa, AP üyelerinin ortak fikri, Türkiye ile tam üyelik müzakereleri sürecinin "ucu açık" bir süreç olduğuna inananların ezici üstünlüğü dikkat çekmektedir. Kopenhag Kriterleri'ne sık atıf yapılırken, AB'nin de Türkiye'nin müzakere sürecinin sonucunda ödevlerini tamamlaması durumunda bu ülkeyi "sindirebilme" kapasitesi konusunda tereddüdü dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım ve yorumlarla birlikte bazı katılımcıların Türkiye'ye çifte standart uygulanmasının yanlış olacağını ve bu ülkeye karşı dürüst olunması gerektiğini vurgulamaları da dikkat çekicidir.

Proje konusu itibarıyla, AB'nin Rusya ile ilişkilerinin bugünü ve geleceği de istisnai bir öneme sahiptir. Nitekim AB'nin Yeni Komşuluk Politikası ve bu kapsamda Güney Kafkasya ülkeleri ile olan ilişkilerini incelerken Rusya faktörünün

dikkat dışı kalması yanlış olurdu. AB-Rusya ilişkilerinin geleceğinin niteliği ile ilgili net ve kısa olan soruya katılımcıların ortak ve istisnasız yanıtı "imtiyazlı ortaklık" olmuştur. Hiçbir katılımcı Rusya'yı muhtemel gelecekte AB'nin Komşuluk veya Genişleme stratejisi içerisinde görmemektedir. Bu ülkeyle ilişkilerin imtiyazlı ortaklık şeklinde devamı konusunda katılımcıların hemfikir olması dikkat çekmektedir.

Yeni Komşuluk Politikası, Akdeniz ülkelerini de kapsadığı için Avrupa Akdeniz İşbirliği Programı MEDA'nın işlevselliği ile ilgili soruların olması muhtemeldir. Bunun yanı sıra, özellikle Fransa'nın önderliğinde Akdeniz için Birlik girişimlerinin AB'nin Yeni Komşuluk Politikası ile çelişki oluşturup oluşturmadığı konusundaki düşüncelerin olması da normaldir. Bu konularda yöneltilen sorulara ankete katılanların neredeyse istisnasız yakın yanıtı, MEDA'nın işlevselliğinin devamı ve Akdeniz için Birlik girişimlerinin Yeni Komşuluk Politikasına engel teşkil etmediği yönünde olmuştur. MEDA'nın yeni dönemdeki etkinliğine yönelik şüpheler Fransa'nın Akdeniz için Birlik girişimlerine yönelik şüphelere nazaran daha azdır.

Yeni Komşuluk Politikası yeni geliştirilen bir politika olması dolayısıyla gelecekte AB'nin Dış Politikası'ndaki önem ve etkinliği finansal kaynaklarının, başvurduğu araçların etkinliğine bağlı olacaktır. Ankete katılanların tamamına yakını ENPI'nin etkinliği ve yeterliliği konusunda şüphelidir ve AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'na yönelik yeni mali program geliştirmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Yeni Komşuluk Politikası günümüzde Avrupa Birliği dış politikasının en önemli araçlarından birini oluşturmaktadır. Avrupa Birliği ODGP alanında geçmişte başarısız bir tecrübe yaşamıştır. Nitekim AB içinde uzun yıllar Ortak Dış Politika oluşturulması hayli güç olmuştur. Bu güçlüğü en önemli sebeplerinden birisi AB'yi oluşturan ülkeler arasındaki fikir ayrılığı, gizli rekabet, bir-birlerine üstünlük sağlama girişimleri olmuştur. AB'nin ortaya çıkma sürecindeki en önemli etkenlerden bir tanesi de söz konusu üstünlük sağlama güdüsü olmuştur. Bu güdü en fazla Almanya – Fransa ilişkilerinde kendini hissettirmiştir.

ODGP'nin ortak dış politika kanadına bakarsak Avrupa Birliği uzun yıllar boyunca dünyada ve yakın çevresinde baş gösteren olaylar konusunda ortak dış politika tavır ve tutumunu sergileyememiştir. Güvenlik açısından irdelersek Avrupa Birliği 20.yüzyılın sonunda coğrafi olarak neredeyse yanı başında baş gösteren Balkan olaylarına, yaşanan katliamlara karşı seyirci kalmış, yaşanan insanlık dramı soykırım faciası karşısında etkin ve ortak bir tavır sergileyememiştir. Balkanlarda yaşanan Bosna ve Kosova katliamı ancak NATO'nun girişimleriyle çok geç de olsa durdurulabilmiştir. Kısaca, sadece yakın geçmişten örnekler vererek ODGP'nin geçmişteki başarısızlığının ispatlandığına dikkat çekmek gerekmektedir. Ortak Dış Politika konusundaki bu şüphe ve tereddütlerin Yeni

Komşuluk Politikası'nın etkinliğine de yansiyebileceği endişesiyle bu konudaki sorular proje kapsamındaki ankete dahil edilmiştir.

AB'nin ODGP'de geçmişteki başarısızlığının Yeni Komşuluk Politikası için bir handicap oluşturup oluşturmayacağı konusundaki soruya yanıt ve yaklaşımlar farklı olmuştur. Bazı katılımcılar böyle bir handicapın söz konusu olabileceğine inandıklarını ifade ederlerken, Yeni Komşuluk Politikası'nın muhtemel başarılarının AB'nin Ortak Dış Politikası'na ivme kazandıracaklarını, Avrupa Birliği bütünleşmesi sürecinde yaşanan çekişme ve üstünlük sağlama girişimlerini unutturacağını da düşünmektedirler. Bunun tersini düşünen katılımcılar ise böyle bir handicapın yaşanacağına inanmadıklarını belirtmektedirler. Diğer en dikkat çekici yaklaşım ise bazı AP üyelerinin ODGP'nin başarısız olmadığı, Avrupa Birliği bütünleşme sürecinde bütünleşmenin parçası olan ülkeler arasında yaşanan çekişmelerin aslında bulunmadığı yönünde görüş bildirmeleri olmuştur. Bu şekilde yanıt verenler ankete soruyu bu şekilde sormakla konuya subjektif yaklaştığını da düşünmektedirler.

Çalışmanın ana konusu, Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya uygulamasıdır. Güney Kafkasya jeopolitik ve jeostratejik önemi büyük olan bir bölgedir. Aynı zamanda bölge (Azerbaycan) doğal gaz ve petrol zengini bir coğrafyada yer almaktadır. Bu ülkelerle ilişkiler söz konusuyken göz önünde bulundurulması gereken esas husus bölgenin belirtilen nitelikleridir. Güney Kafkasya bölgesi tarih boyunca Rusya, İran, Osmanlı İmparatorluğu ve devamında da Türkiye'nin dikkat merkezinde olan bir bölge olmuştur. AB Güney Kafkasya'ya yönelik Yeni Komşuluk Politikası adı altında ilişkilerini geliştirirken bu bölgede çıkarları olan ülkeleri ve güç dengelerini göz ardı edemez. Güney Kafkasya'ya yönelik Yeni Komşuluk Politikası'nın başarısında AB'nin söz konusu dengeli dikkate almadaki hassasiyeti önemli olacaktır. Bunları dikkate alarak yönlendirilen anket sorularına bazı katılımcılar Güney Kafkasya'ya yönelik Yeni Komşuluk Politikası'nın bölgede İran, Rusya ve BDT'nin etkinliğini azaltabileceğine, Türkiye'nin etkinliğini ise arttırabileceğine inanmaktadırlar. Farklı düşünceleri paylaşanlar Yeni Komşuluk Politikası'nın diğer ülkelerin bölgedeki çıkarları ile ilgisi olmadığını düşünerek bu politika ile Güney Kafkasya'nın siyasi ve iktisadi gelişiminden başka bir şey amaçlanmadığına dikkat çekmektedirler.

Ankete katılan AP üyeleri AB'nin Güney Kafkasya ülkelerine yönelik olarak Yeni Komşuluk Politikası öncesi geliştirmiş olduğu TACIS programının genel olarak yetersizliğinden yana görüş bildirmiş, yeni mali aracın mutlaka geliştirilmesinin gerekliliğini arz etmişlerdir. Azınlık katılımcı ise TACIS'in yeterliliğini savunmuştur.

Güney Kafkasya her ne kadar tek bölgede üç ülkeyi birleştirse de, bu ülkelerin Avrupa ile tarihi ilişkileri farklı olmuştur. Geçtiğimiz yüzyıllardan başlayarak

Avrupa'nın bu bölgenin tamamına uygulanan ortak politikası olmadığını göz önünde bulundurursak, bu karmaşık ilişkilerin günümüze olumsuz yansımaları muhtemeldir. Nitekim geride kalan yüzyıllarda ve geçtiğimiz on yıllar boyunca Almanya Gürcistan'a, İngiltere Azerbaycan'a, Fransa da ülkedeki etkin Ermeni lobbisi nedeniyle Ermenistan'a ilgi gösteren ülkeler olarak dikkat çekmişlerdir. Kısaca, Güney Kafkasya Batı Avrupa'nın öncü ülkeleri arasında bir anlamda paylaştırılmıştır.

Güney Kafkasya ülkelerinin farklı gerçeklikleri sebebiyle, AB'nin bu ülkelere yönelik çıkarları ve amaçları çalışma kapsamında birbirinden bağımsız şekilde irdelenmeye çalışılmıştır. Yeni Komşuluk Politikası ile AB'nin üç Güney Kafkasya ülkesinde ayrı-ayrı olarak odaklandığı konular anket katılımcılarına yönlendirilmiştir. Katılımcılardan bazıları, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası ile Azerbaycan'da ağırlıklı olarak enerji ve ulaştırma, insan hakları ve azınlık haklarına; Gürcistan'da enerji ve ulaştırma, güvenlik ve askeri işbirliği konularına odaklandığını ifade etmişlerdir. Ermenistan konusunda bu grup katılımcılar genelde çelişkili yanıtlar sunmuşlardır. Diğer bir grup katılımcı, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası ile üç Güney Kafkasya ülkesinin tamamında enerji ve ulaştırma, güvenlik ve askeri işbirliği, insan hakları ve azınlık haklarının yanı sıra, ekonomik kalkınma, siyasi istikrar, kültürel işbirliği amaçlarına odaklandığını savunmaktadır. Diğer bir grup katılımcı Yeni Komşuluk Politikası kapsamında üç Güney Kafkasya ülkesiyle olan ilişkilerde sıralanan enerji ve ulaştırma, güvenlik, insan hakları ve azınlık hakları amacının aynı derecede önemli olduğunu vurgularken, güvenliğin kesinlikle askeri anlamda algılanmaması gerektiğinin altını çizmektedirler. Bu grup katılımcı güvenliğin terörizme karşı mücadele, çatışma önleme ve nüfus güvenliği şeklinde algılanmasının daha doğru olacağını savunmaktadır.

Proje kapsamında Avrupa Birliği'nin ODGP'na atıf yaparken, özellikle yakın geçmişteki başarısızlığı üzerinde durulmuştur. Bu konudaki temel dayanaklardan bir tanesi AB'nin özellikle 90'lı yılların sonlarında Balkanlar'da yaşanan insanlık dışı katliamlara kayıtsız kalması, politika üretememesi olmuştur. 21. yüzyılın başlarında aynı sorunlar AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında politika üretmeye çalıştığı Güney Kafkasya bölgesinde yaşanmaktadır. Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'ya yönelik Yeni Komşuluk Politikası'nın başarısında bölgede devam etmekte olan Dağlık Karabağ ve uzantısı olan işgaller ve soykırım, yurtlarından olan 250 000 kişilik evsiz göçmen ordusu, bölgede 1990'larda yaşanan katliamlar, özellikle Ermenistan'ın Azerbaycan'daki Hocalı soykırımı, Abhazya sorunu, Güney Osetya çıkmazı karşısındaki tutumu önemli olacaktır. Nitekim Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası ile Güney Kafkasya'ya yönelik ilgisindeki amaçlarının enerji ve ulaştırma ile birlikte güvenlik, insan hakları, ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmenin sağlanması olduğunu belirtmektedir. Bu tespitler ve gerçekler doğrultusunda ankette AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya problemlerinin çözümünde aktif rol oynamasının gerekli olup olmadığı sorulmuştur.

Anketin ilgili sorularına verilen yanıtlardan anlaşılan, 1990'lı yıllarda AB'nin ODGP kapsamında sergilediği tutumunda bir değişme ve gelişme olmayacağı yönündedir. Nitekim AB'nin karar verici organı olan AP üyelerinin yaklaşımından bu net olarak anlaşılmaktadır. Katılımcılardan bir kısmı yukarıda bahsedilen soruya genel olarak Avrupa Birliği Dış Politikası'nın esas önceliklerinden bir tanesinin çatışmaların önlenmesi olduğunu ifade etmekle yetinmişlerdir. Katılımcıların azınlık kısmı AB'nin söz konusu çatışmaların önlenmesi ve sonuçlarının ortadan kaldırılması konusundaki direkt müdahalesinden yana görüş bildirmiştir. AP'nin çoğunluk görüşü ise, AB'nin bölgedeki çatışmalara müdahale etmemesi gerektiği yönündedir. Çoğunluk bu düşünceyi paylaşmakla, esas dayanaklarının çatışmaların bu ülkelerin kendi aralarında çözmeleri gereken sorunlar olduğuna inandıklarını ifade etmektedirler.

AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Güney Kafkasya bölgesindeki çatışma ve işgallere direkt müdahale etmesi gerektiğini savunan azınlık AP anket katılımcıları, AB'nin bölgedeki temel amacının istikrarı sağlama ve bölge ülkelerinin iktisadi ve sosyal kalkınmasını hızlandırmak olduğunu belirtmektedirler. Bölgedeki çatışmaların sürdürülebilir kalkınma önünde engel oluşturduğunu savunan katılımcılar AB'nin çatışmanın tarafları arasında uzlaşmanın sağlanabilmesi için ortam oluşturması gerektiği fikrinde birleşmektedirler. Bu yaklaşımı paylaşan AP üyeleri, Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya ülkeleriyle olan ilişkilerinde uzun dönemli amacının bu ülkeleri komşuluk statüsü kapsamında tutması gerektiğini savunmaktadır. Bu fikri paylaşmayan AP üyesi olan diğer bir grup katılımcı ise, komşuluk ilişkilerinin zamanla yakın işbirliği seviyesine çıkarılması ve şartlar oluştuğu zaman uzun dönemde tam üyelik konusunda "açık kapı" bırakılması gerektiğini düşünmektedirler.

C. T.C. EKONOMİ BAKANLIĞI (DTM) AB ÇALIŞMA GRUBUNUN GÖRÜŞLERİ

Ekonomi Bakanlığı adına anketi Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü'nce oluşturulan Çalışma Grubu yanıtlamıştır.

Bakanlığın görüşüne göre, Yeni Komşuluk Politikası sürecinde Avrupa Birliği üyeliği konusuna atıf yapılmadığı için bu iki süreci birbirinden bağımsız olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle, YKP AB Genişleme Stratejisi'nin alternatifi veya devamı değildir. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'nı ortaya atmakla temel amacı, YKP kapsamındaki ülkelerle yakın işbirliği sayesinde özellikle, 2004 yılı genişlemesi sonrasında oluşan yeni Avrupa Birliği sınırları çevresinde güvenli ve istikrarlı bir çember oluşturmaktır. İlgili çalışma grubunun fikrinde, Yeni Komşuluk Politikası'nın değerleri ve kriterleri Avrupa Birliği ortak değer ve kriterleriyle paralellik arz etmektedir. Ama buna rağmen, her fırsatta YKP değerleri ile tam üyelik kriterleri arasında direkt ilişki kurmanın yanlış olacağı da çalışma grubunun benimsediği ortak bir görüştür.

Ankete katılanlar arasında bir tek Ekonomi Bakanlığı AB Çalışma Grubu Yeni Komşuluk Politikası'nın AB'nin nihai sınırlarını çizdiğini düşünmektedir. Bu arada grup sadece Ukrayna ve Gürcistan'ın Avrupa Birliği üyeliği perspektifinin olabileceğini ifade etmenin yanı sıra, AB'nin özellikle Rusya ile ikili ilişkilerinin özellikle, enerji alanındaki hassas dengesi açısından bu ülkelerin muhtemel tam üyeliğine yönelik herhangi bir taahhüdünün bulunmadığının altını çizmektedir.

AB'nin genişlemesinin sınırlandırılmasının nedenleri olarak coğrafi engeller, tarihi ve kültürel farklılıklar, güvenlik sorunları, siyasi ve ekonomik konjonktür temel sebepler olarak görülmektedir. Avrupa Birliği genişledikçe yoğunluğu ve etkinliği azalacaktır. Birlik, refahını muhafaza etmek ve yüksek refah seviyesini yeni üyelere de yaymak istediği sürece tercihini genişlememe yönünde kullanacaktır.

Ankete katılan çalışma grubunun fikrinde, AB'nin Romanya ve Bulgaristan'ı içine alarak 2007 yılında gerçekleştirmiş olduğu genişleme özel bir önem arz etmektedir. Söz konusu genişlemeyle AB'nin sınırları Karadeniz'e kadar uzamış ve 2004 yılında Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınan Güney Kafkasya ile Avrupa Birliği daha da yakınlaşmıştır. 2007 genişlemesi diğer aday ve aday aday ülkelerin de önünü açmıştır. Nitekim bu genişleme sonrası YKP içinde uzun dönemde tam üyelik ihtimali en yüksek olan Ukrayna ve Gürcistan önünde yeni fırsatlar açılmıştır.

AB Çalışma Grubu Batı Balkan ülkelerinin muhtemel birlik üyelikleri değerlendirilmesine farklı bir boyut kazandırmaktadır. Nitekim bu ülkelerin Almanya ve Avusturya gibi AB'nin köklü ülkeleri tarafından desteklendikleri sebebiyle tam üyelik şanslarının yüksek olduğuna dikkat çekilmektedir. Nitekim Hırvatistan'ın 2013 yılında gerçekleşen tam üyeliğinde bu iki ülkenin yakın desteği etkin olmuştur. Ayrıca AB'nin en yeni üyesi olan Hırvatistan'ın Batı Balkan ülkelerinin önünü açacağı yönündeki yaygın görüş bugün de geçerliliğini korumaktadır. Çalışma Grubu'nun fikrinde, Hırvatistan'ın ardından Avrupa Birliği muhtemel üyeliğinde Batı Balkan ülkeleri arasındaki zaman ve öncelik açısından sıralama, Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ ve Kosova şeklinde olacaktır.

Türkiye'ye gelince, Ekonomi Bakanlığı'nın görüşü, AB'nin Türkiye ile üyelik müzakerelerini başlatmakla "dönüşü olmayan bir yola" girdiği yönündedir. Türkiye bir gün Avrupa Birliği'nin tam üyesi olacaktır.

Moldova ve Belarus'un gelecekte muhtemel üyelikleri konusunda AB'nin isteksizliği bu ülkelerin ekonomik ve siyasi durumu ve Rusya ile ilişkilerinin boyutu ile ilişkilendirilmektedir. Ukrayna konusunda farklı düşünen Avrupa Birliği, bu ülkenin özellikle, Rusya ile ikili enerji ve güvenlik konularındaki ilişkileri sebe-

biyle uzun dönemdeki muhtemel tam üyelik konusunda geri adım atmaktadır. Rusya ile Avrupa Birliği ilişkilerine gelince, AB kurumlarının aksine, Ekonomi Bakanlığı gelecekte bu ülkeyle birliğin ilişkilerinin Komşuluk Politikası kapsamında gelişeceğine inanmaktadır.

MEDA ve Fransa'nın Akdeniz İçin İşbirliği girişimi konusunda AB Çalışma Grubu, MEDA'nın misyonunu tamamladığını ve Fransa'nın girişiminin de Yeni Komşuluk Politikası ile çeliştiğini savunmaktadır.

Yeni Komşuluk Politikası'nın Mali Aracı olan ENPI'nin yetersizliğinden bahsedilmektedir. Çalışma Grubu YKP kapsamındaki ülkelerin ihtiyaç ve önceliklerinin birbirinden farklı olması sebebiyle ülkelere yönelik mali program geliştirilmesinin daha doğru olduğunu düşünmektedir. 2007-2013 yılları için ülkelerin Eylem Planları çerçevesinde ayrılan 700 milyon EURO'luk bütçenin yetersiz olduğu ve yeni mali kaynak ayrılmasının zorunluluğu savunulmaktadır. Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelerin sayısı ve iktisadi, sosyal gelişme seviyeleri göz önünde bulundurulursa rakamın ne kadar küçük olduğu o kadar net anlaşılır.

Ekonomi Bakanlığı AB Çalışma Grubu, ODGP'nin geçmişteki başarısızlığının Yeni Komşuluk Politikası için bir handikap oluşturacağı yönündeki düşünceleri paylaşmaktadır. Nitekim ODGP'nin başarısızlığının en büyük sebebi olarak kabul edilen Avrupa Birliği üyesi ülkelerin farklı ülkelere yaklaşımlarının birbiriyle paralellik arz etmemesi, birlik üyesi her ülkenin tarihsel, kültürel, ticari bağına göre her ülkeye farklı davranma güdüsü YKP için de bir dezavantajdır. Bu yaklaşımını Yeni Komşuluk Politikası kapsamında da devam ettiren Avrupa Birliği ülkeleri YKP'yi anlaşılabilir kılmakla birlikte, ortak dış politika oluşumunu da engellemektedirler. Bu arada Yeni Komşuluk Politikası'nın olası başarısının ODGP'ye bir ivme kazandıracağı da muhtemeldir. YKP Avrupa Birliği için ODGP'nin oluşturulup oluşturulmayacağını görebilmek için deneme platformu niteliğindedir.

Çalışma grubu, Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında bütünleşme sürecinde ortaya çıkan tarihi sürtüşmelerin olduğuna dikkat çekmekle beraber, bu sürtüşmelerin Yeni Komşuluk Politikası için bir dezavantaj olmadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, YKP'nin başarısının Avrupa Birliği entegrasyon sürecinde ortaya çıkan tarihi çekişmelerin unutulmuş bertaraf edilmesine katkıda bulunacağı da savunulmaktadır.

Ankete katılanlar AB'nin, Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelerin kendi aralarındaki çatışmaların önlenmesine direkt müdahil olmayacağı görüşünü paylaşmaktadırlar. Çatışmaların önlenmesi AB'nin temel önceliklerinden biri olarak gösterilse de, AB'nin ikili çatışmaları önleme girişimlerine müdahil olmayacağı düşünülmektedir.

Yeni Komşuluk Politikası ve bölgede ve çevresindeki denge konularına gelince, Çalışma Grubu Güney Kafkasya'ya yönelik uygulanan YKP'nin Türkiye'nin bu bölgedeki etkisini azaltmayacağını düşünürken, bunun tam aksine İran'ın bölgedeki etkinliğini azaltacağı görüşünü benimsemektedir. Nitekim Türkiye'nin bölge ülkeleri ile yakın ilişkisine dikkat çekildiği gibi, ülkenin Güney Kafkasya'dan gelen BTC boru hattının ve en son olarak da TANAP'ın güzergahında olduğu vurgulanmaktadır. Güney Kafkasya'nın BDT ve Rusya ile ilişkilerine gelince, AB'nin dikkatli davrandığına ve bu bölgenin BDT ve Rusya ile olan ikili ilişkilerine zarar getirmemeye çalışacağına vurgu yapılmaktadır. Avrupa Birliği Güney Kafkasya ülkeleri ile olan ikili ilişkilerinde çekimser kalmaya özen gösterecek ve sadece söz konusu ikili ilişkileri ilgilendiren konulara önem verecektir.

TACIS Programı konusundaki değerlendirmeye gelince, Çalışma Grubu bu programın kısmen başarılı olduğu görüşündedir. Nitekim bu program sayesinde Güney Kafkasya, önünde bulunan enerji koridorları ve ulaşım seçeneklerini tanımıştır. TACIS yardım programı sayesinde Avrupa Birliği de bölgeyi yakından tanıma fırsatını yakalamıştır.

Yeni Komşuluk Politikası'nın bölge ülkeleri ile ilişkiler tek-tek ele alındığında ne anlama geldiği konusunda Ekonomi Bakanlığı'nın görüşü ülkelere göre farklıdır. Avrupa Birliği, Azerbaycan ve Gürcistan ile olan ilişkilerinde enerji ve ulaştırma konularına ağırlık verirken, Ermenistan ile olan ilişkilerinde insan hakları ve azınlık hukukları konuları dikkat çekmektedir.

Avrupa Birliği "dondurulmuş" çatışma niteliğindeki Karabağ sorununun çözümünün önemini farkındadır. Nitekim bölge potansiyel yeni savaşlara her an sahne olmaya uygun ortamı barındırmaktadır. Muhtemel bir savaş durumunda Avrupa Birliği, daha çok savaşın olumsuz sonuçlarından kendini ilgilendiren kısmı üzerinde durmaktadır. Bu da petrol boru hatlarının zarar görme ihtimalidir. Bu arada Avrupa Birliği problemin çözümünde direkt olarak yer alma konusunda tereddütlü davranarak sorunun çözümünü daha çok Minsk Grubu ve BM'in insiyatifine bırakmaktadır. Anket katılımcıları AB'nin sorunun çözümüne müdahil olması gerektiği düşüncesini taşımaktadırlar. Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya probleminin çözümü konusunda da aynı görüşü sergileyen uzmanlar, bu konunun AB-Rusya görüşmelerinin gündem maddesi olduğunu da ifade etmektedirler.

Güney Kafkasya - Avrupa Birliği ilişkilerinin odak noktasındaki amaç ve hedefleri her iki taraftan değerlendirme ile ilgili soruya verilen yanıt, AB ve Güney Kafkasya yönünden farklı olmuştur. AB'nin 2007 yılındaki genişlemesinden sonra birlik Güney Kafkasya ile özellikle, Karadeniz üzerinden sınır komşusu olmuştur. Avrupa Birliği bölgenin müthiş enerji koridoru ve transit bölge olduğu gerçeğinin farkındadır. Avrupa Birliği, pek çok ülkenin ilgi alanında olan Güney

Kafkasya'nın sunacağı fırsatların dışında kalmak istememektedir. Güney Kafkasya ülkeleri de AB'nin bölgede dengeleyici niteliği ile ortaya çıkacağına inandıkları için ilişkilere sıcak bakmaktadırlar. Güney Kafkasya ülkeleri içerisinde özellikle Gürcistan Avrupa Birliği ile olan ilişkiler konusunda daha kararlı ülke olarak birliğe tam üyelik olsa da, Avrupa Birliği Güney Kafkasya'yı şimdilik Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde yakın komşuları olarak ve bir bütün şeklinde ele almayı tercih etmektedir.

D. AKADEMİSYENLERİN GÖRÜŞLERİ

Ankete en az katılım akademisyenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Sınırlı sayıda akademisyen görüş bildirmiştir. Akademisyenlerin görüşlerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Bilim çevresi, Yeni Komşuluk Politikası'nın Genişleme Politikası'nın alternatifi olmadığını, "daha geniş Avrupa" (Wider Europe) anlamında kullanılan genişleme stratejisinin bir parçası, devamı olduğunu düşünmektedir.

Akademisyenler politika-strateji ayırımı üzerinde durmaktadırlar. Strateji daha geniş ve kapsamlı bir anlam taşımaktadır. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası genişleme stratejisinin bir parçasıdır ama genişleme politikasının bir parçası değildir. YKP kapsamındaki ülkeler genişleme stratejisi içerisinde. Genişleme politikasının kapsama alanındaki ülkeler ise aday ülkeler ve potansiyel aday ülkelerdir.

Yeni Komşuluk Politikası ile AB'nin nihai sınırlarının çizildiğine inanmayan akademisyenler, Avrupa Birliğinin genişlemesinin sınırlandırılmasının temel nedeninin ise Avrupa Birliği kurumlarının yetersizliğinde görmektedirler.

YKP'nin oluşturulmasında temel etkenler olarak, AB'nin 2004 ve 2007 yıllarındaki iki genişlemesini gösteren akademisyenler, genişlemenin Hırvatistan ile devamından sonra Batı Balkanlar'ı da içine alacak şekilde yayılacağını ve AB'nin EFTA ülkelerine yönelik genişleme hedefinde de bir değişiklik olmayacağını düşünmektedirler. AB'nin Balkanlar'a doğru genişlemede önceliğinin sırasıyla, Makedonya, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Kosova ve Sırbistan şeklinde olacağı tahmin edilmektedir.

Avrupa Birliği'nin Türkiye yaklaşımında tercihini imtiyazlı ortaklıktan yana kullanma çabasının devam edeceğini belirten akademisyenler, Türkiye'nin nihai hedefinin tam üyelik olduğunun altını çizmekte ve müzakerelerin başlatılmasıyla AB'nin Türkiye ile olan ilişkilerinde geri dönülemez bir yola girdiği fikrini paylaşmaktadırlar.

Ankete katılan akademisyenlerin fikrinde, Avrupa Birliği yakın gelecekte Rusya'yı Komşuluk Politikası kapsamına alacaktır, Ukrayna, Belarus ve Moldova ise AB'nin imtiyazlı ortakları olacaktır (tabii ki, 2014 yılındaki gelişmeler itibarıyla Rusya ile ilgili beklentilerden bir hayli uzaklaşıldığı görülmektedir).

MEDA programının işlevselliğinin kalmadığına katılmayan bilim dünyası, Fransa'nın Akdeniz İçin Birlik girişimlerinin de YKP açısından bir çelişki arz ettiğini düşünmektedir.

Güney Kafkasya'ya yönelik Yeni Komşuluk Politikası uygulamalarının Rusya, BDT ve İran'ı rahatsız edecek nitelikte olacağını düşünen akademisyenler, YKP'nin Türkiye'nin Güney Kafkasya'da etkinliği açısından önemini yüksek olacağını savunmuşlardır. Türkiye-AB ilişkileri AB'nin Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarını etkin kılarken, AB'nin YKP çerçevesindeki faaliyetleri de Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini arttıracaktır.

Güney Kafkasya'ya yönelik olarak uygulanan mali yardım programı TACIS'in başarılı olduğuna inanan akademisyenlere göre, AB'nin bölge ülkelerine yönelik politikalarındaki temel odak noktaları birbirine göre farklılık arz edebilmektedir. Nitekim AB-Azerbaycan ilişkilerinde temel odak noktasının enerji ve ulaştırma olduğuna inanan akademisyenler, AB'nin Gürcistan ve Ermenistan ile olan ilişkilerinde ise temel hedefinin güvenlik ve askeri işbirliği konuları olduğunu savunmaktadırlar. Güney Kafkasya bölgesindeki mevcut ve "dondurulmuş" çatışmaların önlenmesine AB'nin katılımının gerekip-gerekmediği yönündeki sorularımızı ankete katılanlar kısaca "evet" şeklinde yanıtlamışlardır.

Yeni Komşuluk Politikasının uygulanmasıyla uzun dönemde AB'nin Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarının nihai hedefinin ortak enerji, ulaştırma, ticaret ve güvenlik alanı oluşturmak olduğu da akademisyenlerin düşünceleri arasındadır.

YKP'nin mali kaynaklarına gelince ENPI'nin yetersiz bir kaynak olduğu konusunda hemfikirlik her yerde dikkat çekmektedir. AB'nin yeni kaynaklar oluşturması YKP'nin başarısı için şarttır.

Akademisyenlerin fikrinde, Yeni Komşuluk Politikası kapsamında belirlenen "Yakınlaşma Kriterleri" AB'ye Üyelik Kriterlerinin başlıklarına çevrilebilecek niteliktedir.

ODGP'nin geçmişteki başarısızlığı yönünde görüş bildiren anket katılımcıları, bu başarısızlığın YKP'yi olumsuz etkileyebileceğini düşünmektedir. Fakat Yeni Komşuluk Politikası'ndaki olası başarılar ODGP'ye de ivme kazandıracaktır. Avrupa Birliği ülkeleri arasında zamanında yaşanan çekişmeler ise YKP için bir

engel teşkil etmemektedir. Yeni Komşuluk Politikasındaki başarılar bahsi geçen çekişmelerin etkisinin azalmasına da katkıda bulunacaktır. YKP'nin çekişmeleri önleme etkinliğinin Eski Yugoslavya coğrafyasına kadar uzanabileceği muhtemeldir.

E. ANKET ÇALIŞMASINA İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası konusunda gerçekleştirdiğimiz anket çalışmasının genel değerlendirmesi çok kısaca özetlenirse, Avrupa Birliği için çok yeni olan Komşuluk Politikası'nın birliğin çeşitli kurumlarında farklı algılandığını görebilmek mümkündür. Avrupa Komisyonu nezdinde YKP ile ilgili ortak fikir ve tutum hissedilirken, AP üyeleri arasında Yeni Komşuluk Politikası ile ilgili fikir ve düşünceler farklılık arz etmektedir. Ankete sunulan bazı yanıtlarda aynı katılımcının 38 soruya vermiş olduğu yanıtların bazıları arasındaki tutarsızlıklar da dikkat çekicidir. Örneğin, YKP'nin Genişleme Politikası'nın alternatifi olmadığını ifade eden bir üye, Yeni Komşuluk Politikası'nın genişlemenin devamı ve/veya uzantısı olmadığını da aynı anda savunabilmektedir. Buradan çıkan sonuç, söz konusu üyenin Yeni Komşuluk Politikası'nı nasıl tanımladığı yönündeki soru işaretidir. Yeni Komşuluk Politikası'nın başarısı için öncelikle, bu politikanın karar verici Avrupa Birliği organları nezdinde amaçlarının ve araçlarının tutarlı bir şekilde belirlenmesine ve algılanmasına bağlı olacaktır.

Avrupa Birliği ODGP'de başarılı olsaydı belki bugün Yeni Komşuluk Politikası adı altında yeni bir dış politika açılımı yapmaya gerek kalmazdı. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın başarılı olabilmesi için öncelikle, ODGP'nin uygulamasından ders çıkarması gerekmektedir. Nitekim Avrupa Birliği Dış Politikası'nın temellerini ODGP oluşturmaktadır. ODGP'de yaşanan gelişmelerden ders çıkarmadan YKP'nin başarılı olması çok zordur. Anketten çıkan sonuca bakılırsa özellikle, bazı AP üyeleri ODGP'nin uygulamada başarılı olduğunu tespitlere başvurmadan iddia etmeye çalışırken, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki faaliyetlerinin de sınırlı tutulması anlamına gelen tutum sergilemektedirler. Dolayısıyla, anketin yönlendirildiği AB'nin önemli kurumlarının temsilcilerinin sundukları yanıtlara bakılırsa, kısa dönemde YKP'nin etkinliğini bu ortamda beklemenin doğru olmayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

VII. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ GÜNEY KAFKASYA UYGULAMASINA YÖNELİK MODEL ÖNERİSİ

Yeni Komşuluk Politikası, Avrupa Birliği dış politikasının önemli bir aracıdır. Dış politikadan söz edildiği zaman öncelikle, bu politikanın sadece siyasi ve diplomasi boyutu değil, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutu da bir bütün olarak ele alınmalıdır. Dış politikanın sıralanan bu farklı alanları kendi içinde alt boyutlara ayrılmaktadır. Örneğin, ekonomi boyutundan bahsedildiğinde, enerji, do-

ğal kaynaklar, ulaştırma, mali yardım ve programlar bu kapsamda ele alınmalıdır, vs. Kısaca, dış politikaya mümkün olduğu kadar en geniş boyutuyla ve uzun dönemli plan ve hedefler doğrultusunda bakmak gerekmektedir.

AB'nin dış politikasından söz edildiğinde, birliği oluşturan 28 ülkenin ortak dış politikası kastedilmektedir. Ortak dış politika terimi Avrupa Birliği literatürüne 1992 yılında imzalanarak 1993'de yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) adı altında girmiştir. ODGP'nin sadece literatürde geçerli bir politika olduğunu iddia etmek mümkündür. Nitekim bu politikanın uygulamadaki başarısı çok tartışmalıdır. Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası'nın uygulamasında başarısız olan ODGP tecrübesini tekrar yaşamak istemiyorsa, YKP'yi öncelikle doğru temeller üzerinde kurmak durumundadır. ODGP'nin bir model olarak uygulanamayacağı tartışmasıdır. Öncelikle, söz konusu politikanın başarısız olduğu konusunda AB kurumlarının ve bu kurumların temsilcilerinin ikna olması gerekmektedir. Aksi halde, Yeni Komşuluk Politikası'nın ODGP tecrübesinden yola çıkılarak uygulanması, hem AB, hem de komşuluk kapsamındaki ülkeler yönünden yanlış sonuçlar doğurması muhtemeldir.

Çalışma kapsamında yapılan anket sonucunda Avrupa Komisyonu ve Parlamento temsilcilerinin birçoğunun ODGP'nin başarısızlığı konusunda ikna olmadığı görülmüştür. Bu durum Yeni Komşuluk Politikası'nın uygulamada karşılaşılabilecek eksiklere bir işaretidir. Nitekim Komisyon yetkilileri ve Parlamento temsilcilerinin ankete katılan çoğunluğu, ODGP ile Avrupa Birliği'nin ortak dış politikada yaşamış olduğu başarısızlığın YKP için bir handikap teşkil etmeyeceğini düşünmektedir. Bu görüşü paylaşılanların belirtilen şekildeki yaklaşımlarının sebebi, kendilerinin ODGP'nin başarısızlığı konusunda ikna olmamaları veya bu gerçeği görmezlikten gelmeleri olarak görülebilir. Bu görüşe katılanların Yeni Komşuluk Politikası'nın ODGP'nin devamı olduğunu düşünen kesim olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu fikri paylaşanlar aynı zamanda, YKP'nin başarısının ODGP'yi güçlendireceği görüşünde birleşmektedirler. Yeni Komşuluk Politikası'nın muhtemel başarısının ODGP'yi güçlendireceği varsayılırsa, ODGP'nin temelleri üzerinde sürdürülecek YKP'nin de başarıya ulaşma olasılığının düşük olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim başarılı bir uygulama başarısız bir tecrübeyi haklı çıkarabiliyorsa, söz konusu tecrübeye dayanan yeni uygulamaların amacına ulaşacağından bahsetmek de doğru olmayacaktır.

Avrupa Birliği'nin ODGP'nin başarısızlığına ikna olması gerektiği gibi, bu başarısızlığa neden olan etkenlerin Yeni Komşuluk Politikası'nda tekrarlanmamasına dikkat etmesi de gerekmektedir. ODGP'nin başarısızlığındaki temel etken, AB ülkelerinin dış politika konularında ortak hareket etmede çekinceli davranmaları olarak bilinmektedir. Bunun sebebi ise, üye ülkelerin dış politikada ortak kararlar almalarını bağımsızlıklarından feragat etme gibi düşünmeleridir.

Ayrıca Avrupa Birliği ülkelerinin her birinin dış politika gelenekleri tarih boyunca farklı olmuştur ve bu farklılık ODGP'yi derinden etkilemiştir. Örneğin, İngiltere bugün bile ABD odaklı dış politika izlemektedir. Fransa daha çok Kuzey Afrika ve zamanında genişleme süreci kapsamında birliğe yeni katılacak ülkelere verdiği destek de dikkate alınır, Yunanistan, İspanya ve Portekiz odaklı dış politika izlemektedir.

Günümüzde Fransa'nın Yeni Komşuluk Politikası dışında, Akdeniz İçin Birlik adı altındaki girişimleri mevcuttur. Bu girişim Fransa'nın Akdeniz ülkelerine yönelik politikalarda Avrupa Birliği'ne rağmen öne çıkma girişimi olarak değerlendirilebilir. Nitekim AB'ye üye olmayan Akdeniz ülkelerinin tamamı Yeni Komşuluk Politikası kapsamındadır. YKP'nin aktif bir süreçten geçtiği günümüzde Akdeniz İçin Birlik girişimlerinin varlığı, AB ülkelerinin hala kendi etki alanlarındaki ülkelere yönelik dış politika konularında AB'nin önüne geçme girişimi olarak değerlendirilmelidir. Birlik üyesi diğer bir ülke olan İngiltere de ortak dış politikanın toparlanma çabalarının olduğu günümüzde ABD yönlü dış politikalarına devam etmektedir. Buradan anlaşılan, AB'nin güçlü devletleri kendi çevrelerinde birer etki alanı oluşturma girişimlerini devam ettirme çabası içindedirler. Mevcut durum YKP'nin uygulama aşamasında bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni Komşuluk Politikası'nın başarısı açısından birlik üyesi ülkelerin dış politikalarında yukarıda bahsedilen tutarsızlığı terk etmeleri gerekmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinden İngiltere'nin tarihsel süreçte Azerbaycan'a, Almanya'nın Gürcistan'a ve Fransa'nın Ermenistan'a olan ilgisi bilinmektedir. Yeni Komşuluk Politikası'nın uygulandığı süreçte bu politika AB'nin Güney Kafkasya'ya yönelik olarak uyguladığı ortak politika olmaktan çıkıp birlik ülkeleri ile bölge ülkelerinin ikili ilişkileri zeminine taşınırsa, YKP'nin Güney Kafkasya'daki başarısından da söz etmek mümkün olmayacaktır. Günümüzde petrol konsorsiyumlarında Azerbaycan'ın enerji kaynaklarından en büyük pay alanlar İngiliz şirketleridir. Bu durum, İngiltere'nin AB'nin diğer ülkelere nazaran Azerbaycan'daki etki alanının daha geniş olduğuna bir işarettir. Diğer yandan, Gürcistan'a yönelik ilgi ve desteği ile Almanya bugün de Avrupa Birliği'nin diğer ülkelerinden daha çok çaba içerisindedir. 2008 yılındaki Abhazya olaylarında Fransa'nın AB'nin Dönem Başkanı sıfatıyla çabalarını birliğin ortak girişimi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bunun yanında, Avrupa Birliği ülkeleri liderlerinden sadece Angela Merkel Almanya Başbakanı sıfatıyla olaylara Gürcistan'ın yakın destekçisi olarak sert bir şekilde müdahil olmuştur.

Aynı zamanda Fransa'nın ülkede yaşayan Ermeni asıllı yoğun nüfusun etkisiyle Ermenistan'ı AB'nin ortak politikalarının tamamen dışında destekleyici politikası günümüzde de devam etmektedir. Buradan birlik ülkelerinde dış politikanın iç politika malzemesine dönüştüğünü de görmek mümkündür. Dış politikada bu tür adil olmayan yaklaşımlar ve dış politikayı iç politika malzeme-

sine dönüştürme girişimleri Yeni Komşuluk Politikası seviyesine taşınırsa, bu politikanın Güney Kafkasya ve AB'ye faydalarından ziyade, ancak zararlarından bahsedilebilir.

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya uygulamasına bir politika bütünü olarak geniş kapsamlı bakmak durumundadır. Bölgeye yönelik politikalar bir bütün olarak ele alınmalıdır. Dış politikanın yukarıda bahsedilen siyasi, diplomasi, ekonomi, sosyal ve kültürel boyutu birleştirilerek uygulanmalıdır.

AB'nin bölgeye yönelik tek ortak politikası olan Yeni Komşuluk Politikası'nın başarısı, Güney Kafkasya'yı oluşturan ülkeler arasındaki işbirliğine çok bağlıdır. YKP'nin başarısının etkenlerinden olarak Avrupa Birliği ülkelerinin bölgeye yönelik ortak hareket etmesi gerektiğinden bahsederken, Güney Kafkasya ülkelerinin de kendi aralarında ortak hareket etmesinin zaruriliğini de unutmamak gerekmektedir. Oysa Güney Kafkasya ülkeleri yaklaşık son çeyrek asırda yaşananları dikkate alırsak, bir-birleriyle çatışmaktadır veya çatışmak zorunda bırakılmaktadırlar. Ermenistan işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çıkmamakta ısrar ederken, 1988 yılından bu yana bölgede devam eden savaş ortamının sürmesine sebep olmaktadır. 1994'de ulaşılan ateşkes günümüzde çok sık şekilde bozulmaktadır. Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesi ve civarındaki illerde işgali devam etmektedir. İşgal altındaki bu bölgelerde (Azerbaycan topraklarının yaklaşık %20'si) üstelik Ermeni nüfusu ikamet etmemekte, bölge yoğun dış destekli Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin kontrolü altında kalmaya devam etmektedir. Ermenistan'ın işgalcilik politikalarına son vermek istememesi de Azerbaycan ile Ermenistan arasında Güney Kafkasya'nın ortasında yeni bir savaşa zemin hazırlamaktadır. Ayrıca Gürcistan da, Ermenistan'ın Rusya'ya olan yakınlığı nedeniyle, bu yakın komşusu ile iyi ilişkiler içerisinde değildir. Böyle bir ortamda AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya'daki başarı şansının çok zayıf olduğu çok açıktır.

Ağustos 2008'de Gürcistan'da yaşanan Rus işgali ve bu işgal tehdidinin hala devam etmiş olması, Güney Kafkasya'yı yeni sıcak çatışma olasılığı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Avrupa Birliği ise bu ortamda Güney Kafkasya'daki sorunları bölge ülkelerinin iç meseleleri olarak görmektedir. Bu durumda çatışma riski ortadan kalkmamış sorunlu bölge niteliğindeki Güney Kafkasya'da YKP'nin başarılı olma ihtimali çok düşüktür. AB'nin enerji ve ulaştırma konularındaki görüşmelerin aktif tarafı olup, bölgenin geleceğini ilgilendiren meselelere müdahil olmak istememesi, YKP'yi başarısızlığa sürüklemektedir. Nitekim Yeni Komşuluk Politikası'nın temel hedeflerinden biri, Avrupa Birliği çevresinde etkin ve süreklilik arz edecek güvenlik çemberi oluşturmak ise Güney Kafkasya AB çevresinde bulunmasına rağmen güvenli çember niteliği taşıyan bir bölge değildir.

YKP ile temel hedeflerinden biri kendi çevresinde etkin ve kalıcı güvenlik çemberi oluşturmak olan birliğin söz konusu güvenliği oluşturma sürecine müdahil olmak istememesi düşündürücü olmakla birlikte, sebepleri çok da anlaşılabilir değildir. Nitekim AB'nin Yeni Komşuluk Politikası tam bağımsız bir uygulama sürecinden geçmemektedir. Bu politika Güney Kafkasya uygulamasında Rusya Federasyonu'nun etkisindedir ve bu yönde birliğin radikal kararlar alması gerekmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Avrupa Birliği YKP kapsamında Güney Kafkasya'ya yönelik politikalar üretip uygularken Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını zedelemek istememektedir. AB, Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya uygulamasında Rusya ile olan stratejik işbirliğinin gereği olarak bu ülkeyi tam olarak göz ardı etmemektedir. Ama YKP'nin Güney Kafkasya'da tam anlamıyla Rusya'nın çıkarlarını zedelememek üzerine kurulması da bir hata olarak değerlendirilmelidir.

Güney Kafkasya'daki çatışmaların çözümüne engel olma yönünde politika yürütmekten kaçınan AB'nin bu tutumunun temel sebebi, birliğin Güney Kafkasya'yı hala bağımlı ülkelerin bir bütünü olarak görmekte zorlanmasıdır. Nitekim Avrupa Birliği, Güney Kafkasya'yı günümüzde artık var olmayan ve Rusya tekelindeki SSCB'nin bir bölgesi, BDT'nin Rusya'ya bağımlı bölgesi olarak görmektedir. Bu nedenle, AB'nin Rusya'yı bu bölgede incitmeme politikası günümüzde de devam etmektedir. Ermenistan örneğinde AB'nin Güney Kafkasya'yı Rusya'nın etkisinde olan bir bölge olarak görmesi kısmen doğru olsa da, Azerbaycan ve Gürcistan tam anlamıyla Batı yönlü politikalar izlemektedir. Avrupa Birliği'nin bunu görmezden gelmesi, birliğin uzun dönemde Güney Kafkasya'da sadece YKP yönünden değil, bütünüyle etkisinin kaybolması sonucunu doğurabilecektir.

Avrupa Birliği enerjide dışa bağımlı olan ülkelerin bütünüdür. Bu bağımlılık önümüzdeki 20 yıl içinde daha da artacaktır. Geride kalan dönemlerde yaşanan enerji krizleri, AB'nin dış politikasının uzun dönemli planların bir ürünü olmadığına göstergesidir. Avrupa Birliği enerji kaynakları alanında alternatif oluşturma konusunda çok geç kalmıştır. AB'ye yakın bölgeler içinde, Rusya dışında en güvenilir enerji kaynakları sadece Güney Kafkasya'da, Azerbaycan'dadır. Ayrıca bu bölge Orta Asya'dan sağlanacak alternatif enerji araçlarının da geçiş güzergahındadır. Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarında ve bu politikaların doğru uygulama şeklini belirlemede geç kaldığı çok açıktır. Fakat Yeni Komşuluk Politikası geçmişte yapılan hataların giderilmesi açısından bir fırsattır ve bu fırsat geç kalınmadan birlik tarafından birlikte hareket etme mantığı ve yaklaşımıyla iyi değerlendirilmek zorundadır.

AB'nin bölgeye yönelik politikalarındaki bugünkü tutumu ve politikalarını uygulama şekli, çifte standartla beraber birliğin sadece kendi çıkarlarını gözetmesiyle izah edilebilmektedir. Üzerinde önemle durulması gereken diğer bir

nokta, çatışmalara müdahil olmama konusunda AB'nin ısrarcı tavrıdır. Buradan Yeni Komşuluk Politikası sürecinde bile, Avrupa Birliği'nin Rusya etkisinden uzaklaşmadığı görülmektedir. AB bölgedeki çatışmaların devamının enerji arzını olumsuz etkileyeceğinin farkına varmalıdır. Nitekim boru hatları ve yeni projeler olası savaş bölgelerinin çok yakınından geçmektedir. İşgal altındaki toprakların geri verilmemesi ve AB'nin bu yönde çaba göstermemesinin sonucunda bölgede yeni çatışma riski ortaya çıkmaktadır. Bu, ne Güney Kafkasya bölgesinin, ne de AB'nin yararınadır. Bu açıdan Avrupa Birliği hem kendi menfaatleri doğrultusunda, hem de Güney Kafkasya'nın ortak çıkarlarına uygun olarak bölgenin tamamına yönelik politikalarının işleyişini sağlamlaştırmalıdır. AB Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Güney Kafkasya'nın bir bütün olduğunu unutmadan bu bölgenin tamamına yönelik politika yürütmelidir. Öncelikle, Avrupa Birliği liderliğinde ve YKP çerçevesinde Güney Kafkasya'daki mevcut ve olası çatışmalar ortadan kaldırılmalıdır. Ancak böyle olduğu takdirde AB çevresinde etkin bir güvenlik çemberi oluşabilecektir. Aksi halde birliğin kendisine alternatif enerji kaynakları oluşturması da mümkün olmayacaktır.

Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası kapsamında kendi çıkarlarını gözetken politikalar ve uygulama yöntemleri belirlerken, Güney Kafkasya'nın çıkarlarını da göz ardı etmemelidir. Nitekim bu bölgenin üç ülkesi de Anayasa'larında kendilerini demokrasi ile yönetilen ülkeler olarak tanımlamıştır. Halkın tam anlamıyla olmasa da yönetime katılımı söz konusudur. Bu ortamda bölge ülkelerinin halkları ulusal çıkarlarına uygun dış politikayı destekleyeceklerdir. Avrupa Birliği, geride kalan dönemde bölgeye yönelik olan ve uygulama yönünden günümüze ilgilendiren politikasızlığını terk ederek, sonraki aşamada kendisi ile birlikte Güney Kafkasya'nın çıkarlarını da gözardı etmeyen uzun dönemli politikalar üzerinde çalışmalıdır. Uzun dönemli politikalar kısa ve orta dönemi ilgilendiren programlarla mutlak bir şekilde desteklenmelidir. Bu yönde kararlı davranılırsa ve başarılı olunursa Yeni Komşuluk Politikası Güney Kafkasya uygulamasında Avrupa Birliği'nin etkin dış politika aracına çevrilebilecektir.

SONUÇ

Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya "Soğuk Savaş" sonrasında oluşan yeni küresel sistemin en önemli gündem maddeleri arasında yer almaktadır. Avrupa Birliği, sunduğu değerler ve entegrasyon süreci açısından cazibe merkezi olmakla kalmamakta, küresel sistemin yeni kutbu potansiyelini de yansıtmaktadır. Güney Kafkasya da stratejik konum, yeni kaynak, yeni pazar, önemli geçiş noktası ve benzeri özellikleri açısından hem küresel sistemde önemini devamlı artırmakta hem de özellikle AB için öncelikler arasında yer almaktadır. Rus dış politikasında enerjinin araç olarak daha yoğun bir biçimde kullanılması, bu konuda Rusya'ya aşırı bağımlı olan Avrupa Birliği'nin enerji politikasında 11 Eylül olayları sonrasında yeni küresel güvenlik algısı bakımından Güney Kafkasya'nın öneminin artması ise AB'nin Ortak Güvenlik ve Dış Politikası'nda bu bölgenin giderek daha fazla yer tutmasına neden olmaktadır.

Tüm bu ifade edilenlerin temelinde hiç kuşkusuz öncelikle, Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıntıları altından mevcut duruma gelmesini sağlayan Avrupa bütünleşmesi süreci yatmaktadır. Victor Hugo'nun 21 Ağustos 1849 tarihinde "Avrupa'da Barış" konulu konuşması, o zaman için ileri düzeydeki ütopyadan öteye geçemiyordu. Kısaca özetlenirse, Hugo şunları söylüyordu: "Piyasaların serbest ticarete açık olduğu zaman gelecek ve muharebeler bir daha yaşanmayacak, demokrasi ve hukukun üstünlüğü siyasete hakim olacaktır. İhtilafların ve sonucunda barışı zedeleyen bombaların yerini halkın yönetime katılımı, sivil oylar almış olacaktır." Kısaca özetlenen bu sözleriyle Victor Hugo, dünyadaki ihti-

laflara ve çözüm yolu olarak değerlere dikkat çekmiştir. Zamanında ütopyadan öteye geçemeyen bu ifadeler Avrupa kıtasında bugün gerçeğe dönüşmüştür. Günümüzde söz konusu ütopyanın Avrupa sınırlarını aşarak komşularında ve dünyanın tamamında gerçeğe dönüşmesi temel hedef olmalıdır.

Avrupa'da bütünleşme, kişilerin ve kurumların katılımı, proje ve programların uygulanmasıyla gerçekleşen ve belirli coğrafi alanı kapsayan bir süreçtir. Söz konusu süreç, bugün Avrupa Birliği'ni oluşturan yirmi sekiz ülkenin ötesinde, birliği oluşturan ülkeleri çevreleyen bölgeleri de bu sefer Yeni Komşuluk Politikası kapsamında içine alarak daha geniş bir alana yayılmıştır.

Düşünsel temelleri Ortaçağlara kadar uzanan Avrupa bütünleşme sürecinde ilk somut adımlar Birinci Dünya Savaşı'nın ardından atılmıştır. Savaşın yıkıcılığından etkilenenler, çözüm yolu olarak Avrupa devletleri arasında birlik oluşturulması fikrini ileri sürmüşlerdir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşın yıkıcılığının da etkisiyle, Avrupa Federasyonu kurulması düşüncesi yayılmaya başlamıştır. Bu akımın önde gelen liderlerinden biri İtalyan Altiero Spinelli'dir. Savaşın ardından Spinelli'nin de çabalarıyla "Birleşik Avrupa" fikrini savunan örgütler tarafından toplantılar düzenlenmiş ve bu toplantılarda geleceğin Avrupa'sının üzerine oturacağı temeller tartışılmıştır. Bu süreç içerisinde en önemli adım, İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in 19 Eylül 1946 tarihinde yaptığı konuşmadır. Churchill ünlü konuşmasında, "Avrupa Birleşik Devletleri için ilk adımın Fransa ile Almanya arasında ortaklık oluşturulmaktan geçtiğini, bu çerçevede Fransa'nın Avrupa'nın manevi liderliğini yapabileceğini, Fransa ve Almanya ruhu yeniden dirilmeden Avrupa'nın kendine gelemeyeceğini, İngiltere'nin ve İngiliz Uluslar Topluluğu'nun Birleşik Avrupa Devletleri fikrinin destekleyicisi ve dostları olacağını" ifade etmiştir.

Churchill'in "Avrupa Birleşik Devletleri" düşüncesi temelde kıta Avrupası'nı içine alan bir çözümdür, İngiltere'nin bu sürece etkin katılımını öngörmemektedir. Öte yandan, Fransa'nın Almanya'ya ilişkin kaygıları ve Almanya'nın savaş sonu itibarıyla statüsündeki belirsizlik, Batı Avrupa'da işbirliği çabalarını olumlu yönde etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda hız kazanan bu çabaların bir önemli özelliği, ortaklık ilişkilerinin sınırlarının net ifade edilmiş ve iyi belirlenmiş olmasıdır.

Oluşumsal temelleri Paris ve Roma Antlaşması'na dayanan Batı Avrupa'daki bütünleşme süreci, başlangıçtan bugüne kadar geçen evrede ekonomik alanda kayda değer ilerlemeler kaydetmiş olmasına karşın, siyasi bakımdan aynı başarıyı yakalayamamıştır. Bunun temel sebebi, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin bütünleşmenin ayrılmaz bir parçası olarak algıladıkları ortak dış politika ve ortak güvenlik politikası alanlarını ortak karar mekanizması içine almada tereddüt-

leridir. Bir başka ifadeyle, Batı Avrupa bütünleşmesinin ekonomik boyutundan farklı olarak siyasal boyutunda AB ülkeleri arasında mutabakat sağlanamamıştır.

ODGP'nin etkinliğinin sınırlı olması ve dağınık bir görünüm taşıması, Avrupa bütünleşmesinin siyasal boyutunda sorunlar yaşanmasından kaynaklanmaktadır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin birbirinden çok farklı taleplerinin en düşük ortak paydada uzlaşısı sonucu oluşan ODGP, ne üye ülkeleri tatmin etmiş, ne de AB'nin dış dünyadaki "ekonomik dev-siyasi cüce" imajının değişmesine katkı sağlamıştır.

Avrupa Birliği ülkelerinin dış politikalarında koordinasyon sağlamayı amaçlayan mekanizma, Topluluklar'ın karar mekanizmaları içine alınmamış, hükümetler arası düzeyde tutulmuştur. Dışişleri Bakanlarının belirli aralıklarla bir araya gelmesi ve gelişmeler karşısında ortak tutum belirlenmesi, mekanizmanın ana unsurlarını oluşturmaktadır.

Avrupa Siyasi İşbirliği mekanizmasının en sık kullanılan aracı, ortak bildirme yayınlamak olmuştur. AB ülkeleri herhangi bir dış politika sorununa ilişkin tutumlarını ortak bildirmeyle duyurmuşlardır. Ortak bildirmelerde temel prensipler olarak, hür ve serbest seçimle oluşmuş hükümet, hukukun üstünlüğü, insan haklarının korunması, Batı Avrupa güvenliğinin bölünmezliği, anlaşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözüme kavuşturulması gibi ilkelerin altı çizilmiştir. Bu dönemde diplomasi öne çıkmış, güç kullanma tehdidi yerine uzlaştırma ve ekonomik araçların kullanımına önem verilmiştir.

Maastricht Antlaşması ile ortaya atılan ODGP, AB'yi oluşturan ülkelerin ulusal dış politikası ötesine uzanarak ulusüstü yapının dış politikası hüviyeti kazanamamıştır. ODGP'nin oluşumu ve işleyişi, uluslararası toplumda AB'nin olumsuz siyasal imajını değiştirememiştir. Özellikle, Dağlık Karabağ, Bosna Hersek ve Kosova sorunlarına ilişkin gelişmelerde AB'nin kendi adına aktif eylem ortaya koyamaması dış politika konularındaki etkisizliğini ortaya çıkarmıştır.

Avrupa Birliği'nin Genişleme Stratejisi ve Yeni Komşuluk Politikası bir-biriyle bağlantılı olan iki önemli süreçtir. Hiç kimse Avrupa Birliği'nin nihai sınırlarının neresi olacağı konusunda net bir fikir ortaya koyamamaktadır. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası, birliğin Genişleme Stratejisi ve nihai sınırlarının ne olacağı konusunda önemli bir ipucu olma niteliğini taşımaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği'nin Batı Balkan ülkeleri olarak tanımlanan Bosna-Hersek, Makedonya, Arnavutluk, Kosova, Sırbistan ve Karadağ'ı Yeni Komşuluk Politikası'na dahil etmemesi, bu ülkelerin ileride birliğin üyesi olma ihtimallerini güçlendirmektedir. Nitekim, Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası'na dahil ettiği ülkelerle ileride herhangi bir üyelik görüşmesinin söz konusu olmayacağını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, AB'nin yakın çevresi ile ilişkileri ya üyelik düzeyinde ya da komşuluk ilişkileri

düzeyinde olabilir. Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası içerisinde yer alan ülkelere yönelik ileride bir tam üyelik taahhüdü bulunmamaktadır. Bu açıdan, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası birliğin genişlemesinin yönü ve nihai sınırları hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Avrupa Birliği'nin nihai sınırları konusundaki ipuçlarının en önemlilerinden biri, Türkiye ile yakından ilgilidir. Birliğin Türkiye'nin üyeliğini geri dönülemez bir süreç olduğunu kabul ettiği bir gerçektir. Bunu, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'nı incelerken net bir şekilde görebilmek mümkündür. Nitekim Avrupa Birliği, 2004 yılında Güney Kafkasya ülkeleri olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı Yeni Komşuluk Politikası'na dahil ederken bu hususu bir anlamda kanıtlamıştır. Güney Kafkasya ülkelerinin AB'ye coğrafi olarak karadan komşuluğu, Gürcistan'ın Karadeniz üzerinden Romanya ve Bulgaristan'a uzak deniz komşuluğunu dikkate almazsak, sadece Türkiye'nin birliğe üyeliği durumunda söz konusudur. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın Yeni Komşuluk Politikası'na dahil edilmesi, AB'nin Türkiye'nin üyeliğinin geri dönülemez bir sürece girdiğini kabul ettiğinin göstergesidir.

2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'a, en son olarak da 2013 yılında Hırvatistan'a üyelik statüsünün verilmesi ile beraber, 25 olan üye sayısını 28'e çıkaran AB, Avrupalıların beklentilerine cevap verebilmek için daha geniş değerlere ve hedeflere odaklanması gerektiğinin bilincindedir. 2007-2013 yıllarını kapsayan mali perspektifin ise bu değerlere ve hedeflere ulaşmada önemli bir etken olduğu belirtilmektedir. Avrupa Komisyonu'nun 2007 yılı çalışma programında yukarıda sözü edilen genel hedeflere ulaşmak için dört stratejik hedef belirlenmiştir. Bunlar, refah, dayanışma, güvenlik ve AB'nin dünyadaki rolünü güçlendirmek hedefleridir. Bu dört stratejik hedef içerisinde kitap çalışmasının konusu açısından, Avrupa Birliği'nin dünyadaki rolünü güçlendirme hedefinin altını özellikle çizmek gerekmektedir. Çalışma programı kapsamında belirlenen stratejik hedeflerin sonucunu, AB'nin sürdürülebilir kalkınma, barış, komşuluk, işbirliği ve dış rekabet edebilirlik gibi hedeflerine ulaşabilmesi için kendine ait güçlü bir sese sahip olması oluşturmaktadır. Ayrıca bu hedefle bağlantılı olan Avrupa'nın karşılaştığı yeni riskler göz önüne alınarak üçüncü stratejik hedef güvenlik olarak belirlenmiştir. Çevresel riskler, sağlık sorunları, doğal felaketler ve terör saldırıları ile mücadelede AB düzeyinde hızlı ve etkili bir kapasiteye sahip olunması gerekliliğinin altı çizilmektedir. Bu alanda Avrupa çapında hazırlanacak bir eylem planı ile yüksek seviyede güvenlik, adalet ve vatandaşların korunması amaçlanmaktadır.

Komisyon, Yeni Komşuluk Politikası'nın güçlendirilmesine özel önem vermesini öngörmektedir. Bu bağlamda Avrupa'nın komşusu olan sorunlu bölgelerde (Ortadoğu, Balkanlar, İran, Afrika) AB'nin daha etkin bir rol alacağını belirtmektedir. Sorunlu bölgeler listesinde Güney Kafkasya'nın, hatta Kafkasya'nın tamamının neden gösterilmediği ayrı bir soru işaretini doğurmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası, birliğin Rusya dışında Doğu ve Güney'deki tüm komşularını kapsamaktadır. Nitekim AB, Rusya ile stratejik işbirliği planları yapmaktadır. 2003 yılından bu yana uygulanmakta olan Yeni Komşuluk Politikası komşu statüsündeki tüm ülkelere farklı yaklaşımı ilke edinen bir uygulamadır. Bu politika kapsamına dahil olan ülkelere gittikçe artan ölçüde Avrupa iç pazarına iştirak ve uyum imkanı sunulmaktadır. Bu imkan, siyasi ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesine fırsat yaratmaktadır. Sadece 2007-2013 dönemi için Yeni Komşuluk Politikası'na ayrılan kaynağın 12 Milyar Euro tutarında olduğunu özellikle vurgulamak gerekmektedir. Söz konusu politikayı geleneksel dış politikanın dışında değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim bu politika kapsamındaki ülkelere AB'ye katılım için herhangi bir öngörü sunulmakla birlikte, reform ve modernleşme yönünde Avrupa'nın tecrübelerinden yararlanma fırsatı verilmektedir.

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Güney Kafkasya ile olan ilişkileri özel önem arz etmektedir. Bu ilişkileri bazı kaynaklar AB'nin Doğu İşbirliği olarak da adlandırmaktadır.

Avrupa Birliği'nin genişleme süreci ve stratejisinin ardından sınırlarını büyütmesi ve son olarak önce 25, ardından 27, daha sonra 28 tam üye sayısına ulaşmasından sonra birlik için özellikle, Güney Kafkasya bölgesinin önemi daha da artmıştır. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınması, AB ve Güney Kafkasya ülkeleri için her iki tarafın karşılıklı çıkar sağlayacağı bir fırsat olarak görülmektedir. Çok kısa dönemde tam üyelik perspektifi bulunmayan ülkeler için bütünleşme süreci, bu ülkelerin geçiş aşamasında bulunmalarından dolayı reform potansiyellerini gerçekleştirmede teşvik edici unsur olarak değerlendirilmelidir.

Güney Kafkasya Avrupa için stratejik önemi büyük olan bir coğrafyadır. Bölge enerji arzında alternatif oluşturmaya imkan sunan zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahiptir. Ayrıca bu coğrafya Hazar Denizi ve Karadeniz gibi iki havzayı birleştirmektedir. Güney Kafkasya, Avrupa ve Asya, İslam ve Hıristiyanlık arasındaki yolların kesiştiği bir coğrafyadır. Kafkasya, bölgelerarası ve kültürlerarası işbirliğinin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Nitekim Müslüman toplumlar resmi dini Hıristiyanlık olan ülkelerle stratejik işbirliği içindedir. Kısaca, Güney Kafkasya'yı ve Kafkasya'nın tamamını medeniyetler ittifakının gerçekleştiği bir bölge olarak görmek mümkündür. Müslüman nüfusun büyük çoğunluğu teşkil ettiği Azerbaycan, 19. yüzyıldan bu yana Avrupa tarzı modernleşme sürecini yaşamaktadır. Bu durum, sanayi kapitalizminden destek alan toplumun ülkede köklü değişimler oluşturmaya imkan tanımıştır. Bunun sonucu olarak İslam Dünyası'nda demokratik parlamenter idare sistemine sahip ilk Demokratik Cumhuriyet 1918 yılında Azerbaycan'da kurulmuştur.

Görüldüğü üzere, Kafkasya sadece mamul ve hammadde açısından "köprü" ve "geçiş bölgesi" niteliği taşımamakta, bu bölge aynı zamanda siyasi ve kültürel etkilerin iletkeni niteliğindedir. Kafkasya, Batı açısından "Doğu'nun kapısı", Doğu açısından da "Batı'nın kapısı" niteliğindeki bir bölgedir. Bu nedenle, bu coğrafyayı medeniyetler ittifakının oluştuğu, Batı ile Doğu arasında hoşgörünün ve diyalogun sağlanabileceği bir yer olarak görmek mümkündür. Bölgedeki model ülke niteliğindeki Azerbaycan, Müslüman ve Hıristiyan kültürlerinin sentezine en iyi örnektir. Bu nedenle, Azerbaycan'ın Avrupa Birliği ile olan yakın ilişkisi, bu ülkeye ve AB'ye karşılıklı bir şekilde önemli katkılar yapacaktır. Azerbaycan'ın zengin doğal kaynakları ve stratejik bölgenin merkezinde olması avantajının yanı sıra, bu ülkenin AB'ye kültürel anlamda göz ardı edilmeyecek katkılar yapacağı da kuşkusuzdur.

Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya ülkelerine yönelik en önemli politika araçlarından olan Eylem Planları, geniş çapta reformlar paketi sunmaktadır. Söz konusu reformların uygulanması durumunda Güney Kafkasya ülkelerinin Avrupa ile derinden bütünleşmesi fırsatı ortaya çıkmaktadır. Eylem Planlarının sağlamış olduğu avantaj, ekonomik, sosyal, siyasi ve hukuk alanındaki reformları tek bağlamda ele alması ve uygulamanın bir bütün olarak sistimli bir şekilde yapılması için zemin hazırlamasıdır. Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki Eylem Planlarının etkin uygulanması, bu planların Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya'da en önemli aracına dönüşmesi anlamına gelmektedir.

Güney Kafkasya ülkelerine yönelik YKP kapsamındaki Eylem Planlarında yakın zamanda mutlaka kapatılması gereken bazı çelişkiler ve eksiklikler bulunmaktadır. Bu eksiklerin tamamlanması ve çelişkilerin kapatılması, Eylem Planlarının etkinliğini arttıracaktır. En büyük çelişki, Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'yı parçalayan en önemli problem olan Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali sorununun adil bir şekilde ve kalıcı olarak sona erdirilmesi sürecine etkin ve kalıcı katkı sağlayamaması ve bunun yanında diğer yandan bölgede üçlü ilişkilerin (Azerbaycan-Gürcistan-Ermenistan) önemini her seferde yinelemesidir. AB'nin söz konusu problemin çözümünde yalnız olmayacağı, destekleyici unsur olarak yakın tarihi gerçekliklerin bulunduğunu ve en önemlisi, barış sürecini çözüm umuduyla takip eden en önemli kurumun AGİT olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir. Kısacası, AB'nin en azından sürece AGİT'in destekleyicisi olarak katılması gerekmektedir. Avrupa Birliği'nin olası kararlı tutumu ve desteği 1993 yılından bu yana çalışmalarını devam ettiren, ama bir türlü kalıcı ve adil barışı sağlayamayan AGİT Minsk Grubu'nun çalışmalarına mutlaka önemli katkılar sağlayacaktır.

Yeni Komşuluk Politikası'na ilişkin çabalar, Avrupa Birliği'nin sınır ötesi bölgeler ve ülkelerle olan ilişkilerinin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımak-

tadır. Birliğin komşusu olduğu bölgelerde, özellikle de Güney Kafkasya'da yaşanan her türlü ekonomik ve siyasi gelişmelerin tarafı olması gerektiği de görünen bir gerçekliktir. Ekonomik ve sosyal alanda tek başına önlemler almak ve eylem planları geliştirmek yeterli olmayacaktır. Özellikle, sıcak çatışmaların yaşandığı bölgelerde Avrupa Birliği'nin bütün ağırlığıyla taraf olma insiyatifini göstermesi ve bunu siyasi bir kararlılıkla sürdürmesi uluslararası ilişkiler açısından birliğin etkinliğini arttırması anlamına gelmektedir.

Küreselleşen dünyada özellikle, üretim faktörlerinin serbest dolaşımının artması, kendi coğrafyasına sıkışmış olan Avrupa Birliği'ni dünyanın gerçek gündeminden uzaklaştırması anlamına da gelebilecek gelişmeler içerisine sürükleyebilir. Bu açıdan özellikle, Türkiye üzerinden Güney Kafkasya'yı da içine alabilecek bölgesel işbirliğinin arttırılması, orta ve uzun dönemde birliğin Çin'e kadar uzanan bir bölgede etkinliğini arttırmasını mümkün kılacaktır.

Öte yandan, Avrupa Birliği'nin Rusya ve Güney Kafkasya ile olan ilişkileri karşılıklı olarak ele alınırsa, birliğin içinde bulunduğumuz dönemde doğal gazda Rusya'ya bağımlılığından olsa gerek, politikalarındaki tutarsızlık dikkat çekmektedir. Avrupa Birliği, Güney Kafkasya'yı yine enerji politikaları, petrol ve doğal gazla olan bağımlılığı ve enerji arzında çeşitlendirme oluşturma niyeti doğrultusunda önemserken, genelde Rusya'yı incitmeme (Ukrayna konusunda 2014 yılından bu yana yaşananları bir istisna olarak kabul edersek) politikasını da sürdürmektedir. Rusya'nın Güney Kafkasya'daki çıkarlarını göz ardı etmeyecek politikalar sürdürmeye çalışması, AB'nin Güney Kafkasya politikasının en önemli sorunlarından biri olarak dikkat çekmektedir.

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya uygulamasında başarılı olması adına öncelikle, bölgeye yönelik politikalarını tutarlı konuma getirmelidir. Rusya'nın Güney Kafkasya'ya ve Kafkasya'nın tamamına olan ilgisi çok açık ve nettir. Bunu özellikle, 8 Ağustos 2008 tarihinde yeniden ortaya çıkan Rusya - Gürcistan silahlı çatışmaları açıkça ortaya koymuştur. Nitekim Rusya, Avrupa Birliği'ni, ABD'yi, tümüyle Batı Dünyası'nı karşısına almak pahasına da olsa, Gürcistan'ın bir bölgesi olan Güney Osetya'nın tek tarafı olarak bağımsızlığını destekleyici politikalarını savaş seviyesine kadar çıkarmıştır. Kısaca, Rusya'nın bölgeden vazgeçmeyeceği çok açık ve nettir. Ateşkes anlaşmasından sonra Gürcistan'da Rusya destekli bölünmüşlüğü'nün devam etmesi bunu açıkça göstermektedir.

Rusya'nın Güney Kafkasya politikasının tek hedefi, son çatışmalar da dikkate alınır, Gürcistan'ın Avrupa Birliği ile yakınlaşmasını ve NATO üyesi olmasını önlemektir. Nitekim bu yakınlaşma, Ermenistan dışında Güney Kafkasya'nın tamamının Batı yanlısı politikalarının pekişmesi anlamına gelecektir. Bu açıdan bakıldığında Rusya, Avrupa Birliği'nin dikkatli tavrı sonucu bu bölgeye yöne-

lik politikalarını değiştirmeyeceğinden, AB'nin bölgeye yönelik politikalarında kendi çıkarlarını ve Güney Kafkasya'nın çıkarlarını dikkate alarak davranması gerekmektedir. Avrupa Birliği'nin enerjide dışa bağımlılığı çok açıktır ve birlik, enerji arzında Rusya'ya bağımlılığını Hazar havzasından gelen ve gelecek olan enerji kaynaklarıyla önemli ölçüde azaltacaktır.

Ağustos 2008 olaylarından sonra Güney Kafkasya meselelerine daha fazla eğilmeye başladığının işaretlerini veren AB'nin bu bölgeye yönelik politikaları kararlılık taşıdığı ölçüde başarılı olacaktır. Avrupa Birliği, özellikle enerji politikalarının önemi, uluslararası etkinliğinin gereği doğrultusunda Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarını etkinleştirme ve bu ilişkilerde Rusya'yı incitmeme yaklaşımından öteye giderek, öncelikle kendisinin ve bölgenin çıkarlarını göz önünde bulunduran politika bütünlüğünü oluşturmak durumundadır.

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası ile kendisinin Güney Kafkasya stratejisini önemli ölçüde toparlasa da, şu andaki tablo, AB'nin bölgenin, özellikle de Azerbaycan ve Gürcistan'ın kaynaklarından ve stratejik avantajlarından yararlanmakta kararlı olduğunu ama başta etnik çatışma ve işgaller olmak üzere bölgenin problemlerinin çözümüne katkıda bulunmada çekici ve kararsız davrandığını göstermektedir. Avrupa Birliği'nin bölgeye yönelik eylemlerinde tutarsız tavrı devam ettiği sürece, birliğin Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya'da başarı şansı önemli ölçüde azalacaktır.

AB'nin bölgeye yönelik ilkeli ve kararlı tutumu hem Avrupa'da güvenlik, refah ve işbirliğinin uzun vadede kalıcılaştırılması hem de Güney Kafkasya'nın geleceği açısından yararlı sonuçlar doğuracaktır.

KAYNAKÇA

- ALIEVA, Leila. "Azerbaijan's frustrating elections", **Journal of Democracy**, April, 2006.
- ALIEVA, Leila. **EU and South Caucasus**, Bertelsmann Group for Policy Research, December 2006.
- ARAS, Bülent. **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997.
- ARONSON, Shlomo. **The Politics and Strategy of Nuclear Weapons in the Middle East: Theory and Reality, 1960-1991: An Israel's Perspective**, State University of New York Press, Albany, 1992.
- ARSAVA, Fusun. "Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik?", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2001, Ankara.
- ASANISHVILI, Giorgi. "Georgia at the EU Tribune", **24 hours newspaper**, September 29th, 2004. No:113.
- ASLANLI, Araz. « Paylaşılmayan Kafkasya », **2023**, Ekim 2006, Sayı 44.
- EVERY, Graham and Fraser Cameron. **The Enlargement of the European Union**, Sheffield Academic Press, 1999.
- Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, "Türkiye – AB İlişkileri: Ortaklıktan Tam Üyeliğe", **Profile 2001**, Ankara 2001.
- Avrupa İçin Anayasa**, 16.12.2004 tarih ve C 310 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi.
- Avrupa Komisyonu, **2007 Türkiye İlerleme Raporu**, COM(2006)663, 6 Kasım 2007.

- Avrupa Komisyonu 2007 Yılı Çalışma Programı.
Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, **Avrupa Parlamentosu İlke Kararı**, 17.02.1992 tarih ve C 039 sayılı. Hırvatistan ve Slovenya'nın resmen tanınmasına dair Konsey Kararı hakkında.
- Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, **22 Haziran 1988 tarih ve 88/345/EEC sayılı Konsey Kararı**, 24.06.1988 tarih ve L 157 sayılı.
- Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev'in Berlin Bertelsmann Fonu Formundaki Konuşması, **Turan Haber Ajansı, 26.09.2006.**
- BAĞCI, Hüseyin. **Balkanlar (1991-1993) Güvenlik Politikası ve Risk Analizi**, Dış Politika Enstitüsü, Ankara 1994.
- BAKOVA, İrina. « Integrating Southeastern Europe into the European Mainstream », **Journal of Southeast European and Black Sea Studies**, Vol: 2, No.1.
- BALFOUR Rosa and Alessandro Rotta. "Beyond Enlargement: The European Neighborhood Policy and its Tools," **The International Spectator**, Vol. 40, No. 1 (January-March 2005).
- BALFOUR, Rosa. "Rethinking the Euro-Mediterranean political an security dialogue", Institute for Security Studies, **Occasional Papers** No:52, May 2004, Paris.
- BARTELS, Lorand. « A Legal Analysis of Human Rights Clauses in the European Union's Euro-Mediterranean Association Agreements », **Mediterranean Politics**, Vol.9, No.3.
- BATT, J. « The Western Balkans: moving on », **Chaillot Paper**, No :70, Institute for Security Studies, 2004.
- BIENACKA, Paulina. Review of the Economic Development in the Western Balkan States, **Centre for Eastern Studies**, Warsaw, August 2005.
- BİLGİN, Pınar. « Inventing the Middle East ? », in Utvik, O.B. and Vikor, S.K., **The Middle East in a Globalized World**, Bergen, London.
- BİLİCİ, Nurettin. **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri (İspanya Deneyimi Işığında)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996.
- BUŞCANEANU, Sergiu. **How Far is the European Neighbourhood Policy a Substantial Offer for Moldova ?**, Leeds, August 2006.
- BRAUDEL, Ferdinand. **The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II**, London : Fontana 1972/31.
- BRANDNER, B. The Darama of the EEA: Comments on Opinions 1/91 and 1/92, **European Journal of International Law**, Vol.3, No.2.
- BOLKESTEIN, F. « I cannot stand Switzerland cheating an tax », **Financial Times**, 7 October 2002.
- Bulletin of the European Communities**, Supplement 1/76.
- Bulletin of the EU**, No: 10/2002.
- Bulletin of the EU**, No: 6/2003.
- BUCHAN, David. **Europe: A Strange Superpower**, Aldershot, Dartmouth, 1993.

BURGHARDT, Günter. « EU-US Relations after the Summit », European Policy Centre, 30 June 2004.

CANCIANI, Egidio. 'European Financial Perspective and the European Neighbourhood and Partnership Instrument', **Mediterranean Politics, Panaroma**, Med 2007.

CEC, **Crotia 2007 Progres Report**, COM(2007) 663 final, Brussels, 6.11.2007.

CEPS, **A System for Post-War South-East Europe**, Brussels, Working Document, No: 131.

CELAC, Sergiu. **A Stability Pact for the Caucasus. A consultative document of the CEPS task force for the Caucasus // CEPS**, Working document No: 145, May 2000, <http://www.ceps.be/Pubs/2000/wd/stabpactturk/152turk.php>

COM(2005)561 final, **Serbia and Montenegro 2005 Progress Report**, 9 November 2005.

Conclusions of the General Affairs and External Relations Council(GAERC) of 14 June 2004.

COM (2004) 373 final

COM, « Croatia's Application for Membership of the European Union », COM(2004) 257 Final.

Comission des Communautés Européennes, **Communication de la Comission, Politique Européenne de Voisinage**, Document d'Orientation, Bruxelles, le 12.5.2004, COM(2004) 373 final.

Comission des Communautés Européennes, "Politique Européenne de Voisinage, Document d'Orientation", **Communication de la Comission**, Bruxelles, le 12.5.2004, COM(2004) 373 final.

CHURCHILL, Winston. "Sinews of Peace (Iron Curtain Speech)", Westminster College, Fulton, Missouri/ABD, **5 Mart 1946 tarihli konuşma.**

COM(2004)628 final.

COM(2006)726 final, «On Strengthening the European Neighbourhood Policy », Brussel 4 December 2006.

CHRISTENSEN, Thomas ve diğerleri. "Fuzzy Politics around Fuzzy Borders: The European Unions's Near Abroad", **Cooperation and Conflict**, 2000, Vol.35, No.4.

COM(2003) 104 final, "Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours", **Communication from the Comission to the Council and the European Parliament**, Brussels, 11.03.2003.

Council of Europe, "Compliance with commitments and obligations: the situation in Georgia", March 14th, 2005.

Commission of the European Communities, « Enlargement Strategy and Main Challenges 2006-2007 », **Communication from the Comission to the**

European Parliament and the Council, COM (2006), 08.11.2006.

Council of the European Union, « Council Adopts a Revised Accession Partnership with Croatia », **6387/08 (Presse 39)**, Brussels, 12 February 2008.

CHRISTIANSEN, Thomas. “Constitutionalising the European Union, Constructing EU Borders”, in **Remaking Europe in the Margins, Northern Europe after the Enlargements**, Aldershot, Hampshire: Ashgate Publishing Company.

COM(2004)729-15.

Council of the European Union, **Presidency Conclusion**, 15914/1/05, Brussels, 30 January 2006.

COM(2003)294, « Reinvigorating EU relations on human rights and democratisation with Mediterranean partners », 21 May 2003.

COM(2003)104 final, « European Commission Communication on Wider Europe Neighbourhood : A new framework for relations with our Eastern and Southern Neighbours », 11.03.2003.

COM(2004)373 final, Communication from the Commission, « European Neighbourhood Policy Strategy Paper », 12 May 2004.

COM(2007)663 final, The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2007, **Progress Report**, 6.11.2007.

COM(2003)104 final, 11.3.2003, http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/com_en

COM(2002)624,13 October 2002.

COM(97)2003 final, « Commission Opinion on Romania », **Bulletin of the EU**, Supplement 8/97.

COM(2007)663 final, Serbia 2007 Progress Report.

COPPIETERS, B. and the others. *Europeanization and Conflict Resolution : Case Studies from the European Periphery*, 2005.

COM(2001)300 final, « On work of the EU/Albania High Level Steering Group, in preparation for the negotiation of a Stabilization and Association Agreement with Albania ».

COM(2007)663 final, Albania 2007 Progress Report.

COM(2008)391 final, «Report on the First Year of Implementation of the Black Sea Synergy », Brussels, 19.6.2008.

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament.

COM(2003) 393 final of 1 July 2003, “Paving the way for a New Neighbourhood Instrument”.

COM(2007)774 final, « A Strong European Neighbourhood Policy », 05.12.2007.

COM(2008)164, « Implementation of European Neighbourhood Policy in 2007 », Brussels, 3 April 2008.

COM(2007)774 final, « A Strong European Neighbourhood Policy », Brussel, 05.12.2007.

CORDESMAN, Anthony H. and Arleigh A. Burke. « The Role of Europe in the Middle East : An American Perspective », **IISS/CEPS European Security Forum**, Brussels, 11 March 2002.

“Conflict Resolution in the Caucasus: the EU role”, **Europe Report** N.173 – 20 March 2006, ICG.

“Conceptual Recommendations on European Neighborhood Policy Armenia Action Plan”, Partnership for Open Society, Yerevan, October, 2005.

« Conflict Resolution in the South Caucasus: The EU Role. International Crisis Group », **Europe Report** N.173-20, March 2006.

Cumhuriyet, “AB’den Ermenistan’a vize kolaylığı”, 19 Eylül 2011.

DPT, Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler, <http://eutup.dpt.gov.tr/ab/muzakerelere/cerceve.pdf>.

DANNREUTHER, R. **European Union Foreign and Security Policy-Towards Neighbourhood Strategy**, Brussel 2004.

DAVIES, Norman. « Europe, A History », Oxford University Press, 1997.

De PORTE, A.V. **Europe Between the Superpowers: the Enduring Balance**, Yale University Press, New Havens, 1996.

DEL SARTO, A.Raffaella. and Tobias Schumacher, « From EMP to ENP: What’s at Stake with the European Neighbourhood Policy toward the Southern Mediterranean », **European Foreign Affairs Review**, 2005, No.10.

Der Spiegel, Nr. 2/7.1.02.

DEUTSCH, Karl, W. **Political Community and North Atlantic Area International Organisation in the Light of Historical Experience**, Princeton University Press, Princeton, 1957.

DODGE, Toby, Luciani Giacomo and Lee Litzenberger. « An EU Strategy for Iraq », European Policy Centre, http://www.mepc.org/public.asp/journal_vo.11/0403_baroudi.asp, 29 June 2004.

DURA, Cihan ve Hayriye Atik. **Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye**, Genişletilmiş 2. baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mayıs 2003

EC, “The European Union and Russia: Close Neighbours, Global Players, Strategic Partners”, Directorate General for External Relations, **Office for Official Publications of the European Communities**, Brussels, 2007.

EMERSON, Michael. « European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo ? », **CEPS Working Document**, No.215, 2004.

EMERSON, Michael. «Podxodı k Stabilizatsii na Kavkaze», <http://poli.vub.ac.be/publi/crs/rus/Vol5/EmersonNEWRUS.htm#No31>

European Commission, **Euromed Report**, Issue No :91, 20 June 2005.

European Commission, 1991-1999 EU Assistance to Southeastern Europe and Western Balkans-Figures 24 Mart 2000.

European Report, “EU-Caucasus : EU Gives Conditional Support to the Region”, **Europe Information Service**, Brussels,WEU, 23 June 1999.

European Commission, **Joint Action Plan for Russia and the Caucasus**, DG1A of the Commission of the European Union, Brussels, 1996.

- Eurostat, **News Release**, 25 October 2007, STAT/07/145.
- EHMEDOV, Alpay. « Azerbaycan-Avropa Birliyi Emekdaşlığının Genişlenmesi Ne Kimi Perspektivler Ved Edir ? », <http://www.52sci.com/2004/05/26/read.php>
- “EU and Azerbaijan Agree To Set Up Energy Partnership (Baku interested in the realisation of Odessa-Brody-Plock pipeline)”, www.neurope.eu, Nov 10, 2006.
- EVERTS, Steven. « Difficult but Necessary : A Transatlantic Strategy for the Greater Middle East », **Paper prepared for the GMF conference**, Washington DC, 25 June 2003.
- “European Neighbourhood Policy. Strategy Paper”, Communication from the Commission. Commission of the Communities. Brussels. 12.05.2004.**COM(2004)373Final**.
- European Report, **EU – Caucasus: EU Gives Conditional Support to the Region**, European Report, European Information Service, Brussels, 23 June 1999.
- European Commission, **Treaty of Amsterdam: What Has Changed in Europe**, Belgium, 1999.
- European Commission, “Wider Europe – Neighbourhood: Proposed New Framework for Relations with the EU’s Eastern and Southern Neighbours”, 11 March 2003, Brussels, http://www.eur.ru/en/cis_7.htm
- “EU -Azerbaijan ENP Action Plan”, “Draft EU/ Georgia ENP Action Plan. Final version”, “EU/Armenia Action Plan”, 14 November 2006.
- “European Neighbourhood and Partnership Instrument: Armenia”, **Country Strategy Paper 2007-2013**.
- « European Neighbourhood and Partnership Instrument : Azerbaijan », **Country Strategy Paper 2007-2013**.
- EMERSON, Michael. “The Shaping of a Policy Framework for the Wider Europe”, in: **CEPS Policy Brief**, No:39, September 2003.
- European Commission, **General Report on the Activities of the European Union 1994**, Brussels, 1995.
- EU Concil (1996), **Council Regulation**(EC) No: 1488/96 of 23 July 1996. **EU/Armenia Action Plan**. Final Draft.
- EU programme for the prevention of violent conflicts, 2001.
- International Herald Tribune**, 23.01.1997.
- FELD, J. **The European Community in the World Affairs, Economic Power and Military Influence**, Alfred Publishing Company, Washington, 1976, s.3; J.Lodge. **The European Community and the Challenge of the Future**, Pinter, London 1989.
- FEDEROV, Yury, Roberto Menotti and Dana H.Allin. « European Security Strategy: Is it for Real ? », **European Security Forum Working Paper**, No :14, October 2003.

- FERRERO-WALDNER, Benita. Commissaire Européenne pour les Relations Extérieures et la Politique Européenne de Voisinage, “La Méditerranée: un enjeu stratégique pour la construction européenne au XXIeme siecle”, **Conférence Monaco Méditerranée Foundation, Speech/09/19**, Monaco, 16 Janvier 2009.
- FERRERO-WALDNER, Benita. Commissaire Européenne pour les Relations Extérieures et la Politique Européenne de Voisinage, “Processus de Barcelone: Union pour la Méditerranée”, **Intervention Parlement Européen, Speech/08/309**, Bruxelles, 5 Juin 2008.
- FERRERO-WALDNER, Benita. Commissioner for External Relations and European Neighbourhood Policy, “Ambitious New Partnership fort the East”, **Speech/08/672, Polish Parliament**, Poland, 27 November 2008.
- FERRERO-WALDNER, Benita. Commissioner for External Relations and European Neighbourhood Policy, **Speech 08/549, Donors Conference for Georgia: time to walk our talk**, Georgia Donors Conference, Brussels, 22 October 2008.
- FERRERO-WALDNER, Benita. Commissaire Européenne pour les Relations Extérieures et la Politique Européenne de Vosinage, **Speech08/401 in the European Parliament after the extraordinary European Council**, 1er Septembre 2008.
- FISCHER, Joschka. “From Confederacy to Federation – Thoughts on the finality of European Integration”, Humboldt Üniversitesi, Berlin, 12 Mayıs 2000.
- FONTAINE, Paul. **A Fresh Start. The Schuman Declaration (1950-1990)**, 1990.
- FOUCHER, Michael. “The Geopolitics of European Frontiers”, in: **The Frontiers Europe**, London Palgrave.
- FULVIO, Attina. « The Wider Europe Neighbourhood Policy and the Building of Security around Europe », <http://www.fscpo.unict.it/EuroMED/cjhomeengl.html>.
- GAMBLIN, André ve Jacqueline Beaujeu-Garnier. „Dossier: L’EUROPE a 25: Les Paradoxes de L’Elargissement“, **Images Economiques Du Monde 2004**, Edition ARMAND COLIN, Paris 2004.
- GATEV, Ivaylo. “The EU’s New Neighbourhood Policy Towards Ukraine, **European Foreign Policy Conference**, LSE, 2-3 July 2004.
- GILPIN, Robert. **War and Change in World Politics**, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
- GOGOLASHVILI, Kakha. “Georgia’s Declared European Inclination: The Concrete Steps Ahead” in 24 hours, newspaper, September 29th, 2004, No:113.
- GOLDSTEIN, Joshua S. **International Relations**, Longman, New York, 2003.
- Greening the ENP Capacity Building Seminar, Heinrich Boell Foundation/ WWF, 4-10 December, 2005, Brussels.
- G.NOUTCHEVA. **The EU and Western Balkans : A Tale of Mutual Mistrust**, European Policy Centre, 2004.

GÖNENÇ, Levent . «Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar», **AÜHFD**, Cilt: 47, Sayı: 14, Ankara, 1998.

GORECKI, Wojciech. *Armed Conflicts in the Post – Soviet Region. Present Situation. Prospects for settlement. Consequences.*, South Ossetia, **CES Studies**, Warsaw, June 2003.

GOWLAND, David and Arthur Turner. **Britain and European Integration 1945-1998: a documentary history**, London and New York, 2000.

GOWLAND, David and Arthur Turner. **Reluctant Europeans: Britain and European Integration 1945-1998**, Longman, 2000.

GÜMRÜKÇÜ, Harun. **Türkiye ve Avrupa Birliği, İlişkilerin Unutulan Yönleri, Dünü ve Bugünü**, Avrupa-Türkiye Araştırmaları (ATA) Enstitüsü, Hamburg. Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul Mayıs 2002.

HAAS, Ernest. “International Integration: The European and Universal Process”, **European Integration**, M.Hodges (ed), Hammonds Worth, Pinguin Boks, 1972.

HAAS, Ernest B. **The Obsolence of Regional Integration Theory**, Institute of International Studies, Berkley, 1975.

HADDADI, Said. « Two Cheers for Whom ? The European Union and Democratization in Morocco », **Democratization**, Vol: 9, No: 1.

HARDEMANN, Hilde. « EU support to civil society in the Eastern Neighbourhood, Moldova, Belarus and Ukraine », **CEPS Report of Event**, DG Relex, European Commission, 28 March 2006.

HAUKKALA, Heikki. “A Hole in the Wall? Dimensionalism and the EU’s ‘New Neighbourhood Policy’”, **UPI Working Paper**, No.41, 2003.

HAUKKALA, Hiski and Arkady Moshes, “Beyond”Bing”: The Challenges of the EU’s Neighbourhood Policy in the East”, **FIIA Report** 2004, No:9.

HERZIQ, Edmund. **The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia**, The Royal Institute of International Affairs, Cassel, London, 1999.

HUBRECHT, Joel. **Kosovo: établir les faits**, Edition Esprit, Paris 2001.

HESENLI, Cahangir. *Azerbaycan Avrupa İttifaqının «Yeni Qonşuluq Siyaseti»nin astanasında*”, <http://www.525ci.com/2004/05/28/read.php>

HELLY, Damien. « EU’s Influence in Its Eastern Neighbourhood : The Case of Crisis Management in the Southern Caucasus », **European Political Economy Review** No: 7, (Summer 2007).

Hırvatistan ve Slovenya’nın Resmen Tanınmasına Dair Avrupa Parlamentosu İlke Kararı, **Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi**, Sayı C 039, 17.02.1992.

HOLLAND, Martin. **European Community Integration**, St. Martin’s Press, New York, 1992.

HOLM, Ula. *EU’s Neighbourhood Policy: A Question of Space And Security*, **DIIS Working Paper** no 2005/22.

Human Rights Watch, “Country Summary: Georgia”, January 2005.

http://www.abhaber.com/haber_sayfasi, “AB Anayasasında Hıristiyanlık Yok Ama Kilise Var”, (31.10.2004)

http://www.azerbaijan.az/portal/General/Population/population_01_a.html
<http://azertag.az/xeber/178812>, « Azərbycan Prezidenti İlham Əliyev və Avropa İttifaqı Şurasının prezidenti Herman Van Rompuy mətbuata bəyanatlarla çıxış etmişlər »

<http://www.botas.gov.tr>

<http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12879-reaching-the-summit-implications-of-vilnius-for-georgia.html>, « Reaching The Summit: Implications of Vilnius for Georgia »

<http://www.chveneburi.net/tr/default.asp?bpgpid=2053&pg=1>, « AVRUPA PARLAMENTOSU’NDAN GÜRCİSTAN’A DESTEK KARARI », 22 Ocak 2011.

<http://www.cnnturk.com/2010/dunya/07/15/ab.turkiyeyi.atlayip.gurcistana.goz.kirpti/583705.0/>, « AB, Türkiye’yi atlayıp Gürcistan’a göz kırptı »

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/114747.pdf, « Joint Statement on the Partnership for Modernisation EU-Russia Summit 31 May-1 June 2010 »

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/122461.pdf, «27th EU-RUSSIA Summit Nizhny Novgorod, 9-10 June 2011»

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/117912.pdf, « 14th EU-Ukraine Summit (Brussels, 22 November 2010) Joint Press Statement »

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5639868,00.html>, « AB - Rusya ilişkilerinde yakınlaşma »

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4902601,00.html> ., « Stockholm’de AB-Rusya Zirvesi», 18 Kasım 2009, « EU-Russia Summit on 18 November 2009 in Stockholm »

http://ec.europa.eu/external_relations/belarus/intro/non_paper_1106.pdf

http://ec.europa.eu/external_relation/belarus/csp/05_06_en.pdf

http://ec.europa.eu/external_relation/blacksea/index_en.htm

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_belarus_en.pdf

http://ec.europa.eu/world/where/belarus/index_en.htm

http://ec.europa.eu/energy/russia/joint_progress/doc/progress8_en.pdf

http://ec.europa.eu/external_relations/Russia/docs/roadmap_economic_en.pdf

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_ils-rev_en.pdf

http://ec.europa.eu/external_relations/ukraine/pdf/political_and_legal_foundations.pdf

http://ec.europa.eu/external_relations/ukraine/pdf/events_2006-2007.pdf

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_ukraine_en.pdf

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf

http://ec.europa.eu/external_relations/moldova/csp/02_06.en.pdf

http://ec.europa.eu/external_relations/moldova/csp/csp04_06.en.pdf

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_moldova_en.pdf
http://ec.europa.eu.world/enp/pdf/country/enpi_nip_moldova_enp.pdf
<http://en.president.az/articles/2502> , « İlham Aliyev and President of the European Commission Jose Manuel Barroso gave joint press conference 22 june 2011 »
<http://eur-lex.europa.eu/lexUriServ.do?uri=CELEX:31998D0149:EN:NOT>
[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21997A28\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21997A28(01))
[http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21998A0624\(01\)](http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21998A0624(01))
[http://europa.eu.in.comm/world/enp/pdf/040614_GAERC_Conclusion_on_ENP_\(provisional_version\).pdf](http://europa.eu.in.comm/world/enp/pdf/040614_GAERC_Conclusion_on_ENP_(provisional_version).pdf)
http://europa.eu.int/comm/external_relations/intro/index.htm
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/11/14>.
 «José Manuel Durão Barroso President of the European Commission Statement by President Barroso following his meeting with İlham Aliyev, President of Azerbaijan Joint press conference with İlham Aliyev, President of Azerbaijan Baku, 13 January 2011»
http://europa.eu.int/comm/world/enp/document_en.htm
<http://europa.eu/rapid/pressRelaseAction.do>
<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/200911/20091116ATT64612/20091116ATT64612EN.pdf>
http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/Verheugen-Russia-EU_Enlargement_and_the_Union_en.pdf
<http://www.undp.org/rbas/ahdr/english.html>
<http://www.euromed.net>
http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/Verheugen-Russia-EU_Enlargement_and_the_Union_en.pdf
http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/Verheugen-Russia-EU_Enlargement_and_the_Union_en.pdf
<http://www.hurriyetim.com.tr/haberler/>, 10.01.05
<http://www.europa.eu.int/council/off/conclu/index.htm>
<http://www.europa.eu.int/futurum/documents>
http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/cards/financial_en.htm
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/ep2006_serbia_implementation_en.pdf
<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e40108.htm>
http://ec.europa.eu/enlargement/potential-candidate-contries/kosovo/key_events_en.htm
http://europa.eu.int.comm/external_relations/news/01-00/ip-00-65.htm
http://ec.europa.eu/enlargemet_process/how_does_a_country_join_the_eu/sap/zagreb_summit_statement_en.htm
http://europa.eu.int.comm/external_relations/see/gacthess.htm

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/albania/st08164.06_en.pdf
http://ec.europa.eu/external_relations/azerbaijan/index_en.htm
http://ec.europa.eu/external_relations/azerbaijan/eu_azerbaijan_summary/index_en
<http://ec.europa.eu/world/enp>, “Eastern Partnership”, MEMO/08/762, Brussels, 3 December 2008
http://ec.europa.eu/enlargemet/candidate-countries/croatia_relations_en.htm
http://ec.europa.eu/enlargement/potential-candidate-countries/bosnia_herzegovina/eu_bosnia_and_herzegovina_relations_en.htm
<http://www.eu-nato.gov.ge/en/eu/cooperation>, « Georgia-EU cooperation »
 «<http://en.ria.ru/politics/20130903/183147413.html>, Armenia Ready to join Russia-led Customs Union »
<http://www.inogate.org/en/>
<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2010/>, «2010 Human Development Report »
http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf
<http://newtimes.az/tr/politics/2509>, « Avrupa Birliğı ile Bütünleşme Gürcistan’a Ne Vaat Ediyor? »
<http://www.ntvmsnbc.com/id/25172679/>, «AB’den Gürcülere vize kolaylığı», 18 Ocak 2011
<http://origin.azadliq.org/content/article/2324163.html>, «İlham Əliyev: ‘Böhrana baxmayaraq, Azərbaycan iqtisadiyyatı inkişaf edib’», 1 Mart 2011,
<http://president.az/articles/8507>, « İlham Əliyevin və Avropa İttifaqı Şurasının prezidenti Herman Van Rompuyun mətbuat üçün bəyanatları »
<http://rusyaanaliz.com/ermenistan-yol-ayriminda-avrupa-birligi-mi-avrasya-birligi-mi/>, Hatem Cabbarlı, « Ermenistan yol ayrımında: Avrupa Birliğı mi, Avrasya Birliğı mi? »
<http://www.svoboda.org/content/article/25245704.html>, « В Брюсселе завершился саммит ЕС-Россия »
<http://www.traceca-org.org/default.php>
<http://www.traceca-org.org/default.php?l=ru>
<http://tr.euronews.com/2014/03/18/ab-rusya-iliskileri-nereye-gidiyor/> , « AB-Rusya ilişkileri nereye gidiyor? »
<http://tr.euronews.net/2011/06/10/rusya-ab-zirvesi-nde-sebze-dto-pazarligi/>, « Rusya-AB Zirvesi’nde ‘sebze-DTÖ’ pazarlığı »
<http://tr.euronews.com/2014/03/21/ukrayna-avrupa-birligi-ile-ortaklik-anlasmasi-ni-imzaladi/>, « Ukrayna, Avrupa Birliğı ile Ortaklık Anlaşması’nı imzaladı »
http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/press_data/en/ec/72921.pdf
<http://www.ue2008.fr/webdav/site/PUE/shared/import>
http://www.un-zz.org/undp/xeberler.php?article_

- id=17339365&page=0407&lang=eng, 20th Anniversary Edition of Human Development Report 2010: Azerbaijan enters 'High Human Development' category»
<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>
<http://1905.az/az/C9%99rbaycan-v%C9%99rublun-drami/#more-16574>, «Azərbaycan və rublun dramı»
<http://www.525ci.com/2004/12/22/anons.php>, “Avropa Birliyi Cənubi Qafqazda gedən proseslerde feal iştirak etmək niyetindedir”.
<http://www.525ci.com/2004/09/18/read.php>, «Avropa Birliyi danışıqlar prosesine müdaxilə etmək fikrinde deyil»
 Interviews with the EU and South Caucasus officials and other actors conducted during the September-October 2006 in Georgia, Azerbaijan, Armenia.
 IEA, “Oil Information 2004, Natural Gas Information 2004”, new agencies and proprietary calculation.
 IEA, “Oil Information 2004”, www.eia.doe.gov
 IEA, “Natural Gas Information 2004”, www.eia.doe.gov
 IFESTOS, P. **European Political Cooperation: Toward a Framework of Supranational Diplomacy**, Adershot, 1987.
 Interview with Togrul Juvarly, expert of Turan News Agency, on 15.11.06, Baku.
 ICG report, 20 March, 2006.
 İKV, İKV Bülteni, 1-15 Nisan 2008.
 IP/04/632, «Beyond Enlargement: Commission shifts European Neighbourhood Policy into higher gear», Brussels, 12 May 2004.
 JACOBSEN, Hanns-D. and Henrich Machowski, “The Provision of Politico-Economic Security to Eastern Europe”, **VII ICCEES World Congress, 2005, Working Paper**.
 JOHNSTONE, Diana. **La Croisade des Fous. Yougoslavie, première guerre de la mondialisation.**, Paris 2005.
 JONES, R.A. **The Politics & Economics of the European Union**, Edward, Year 2001.
 “Karabakhsii vopros vsio menshe volnuyet Rossiyu: Nagorno Karabah za nedeliu”, **Regnum**, 18.11.06
 KARACA, Kutay. «Küresel Enerji Stratejileri Karşısında Türkiye'nin Jeostratejik ve Jeopolitik Konumu», **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S: 10, Eylül 2007.
 KARLUK, Rıdvan ve Özgür Tonus. “Avrupa Birliği'nin Genişleme Perspektifinde Türkiye'nin Yeri”, **Türkiye İktisat Kongresi 2004 Sunumu**.
 KARLUK, S.Rıdvan. Helsinki Zirvesi Kararları Sonrasında Türkiye'nin AB Üyeliği“, **Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı III**, 25-27 Ocak 2000, Ankara.

- KARLUK, Rıdvan. **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Genişletilmiş Altıncı Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2002.
 «Kars-Tbilisi-Baku: the railway link that will connect Europe with Asia», **www.neurope.com**, Nov 4 2006.
 KANBOLAT, Hasan ve Gökçen Ekici, «21. Yüzyıl Başında Kafkasya'da İşbirliği Arayışları ve Ekonomik Boyutları», **Jeoekonomi Dergisi**, Sayı 2-3, Ankara 2000.
 KOAHANE, Robert O. **Neorealizm and Its Critics**, Colombia University Press, New York, 1986.
 KÜHNHARDT, Ludger. «System-opening and Cooperative Transformation of the Greater Middle East. A New Trans-Atlantic Project and a Joint Euro-Atlantic-Arab Task», **EuroMeSCO Papers 26**, November 2003.
 KURTSIKIDZE, Zurab. «Tbilisi not prepared to transfer assets to Gazprom», **www.neurope.eu**, Nov 9, 2006.
 KONDRASHOV, Alexander. “EU Pleased with Putin's Statement on Russia-EU Relations”, **ITAR-TASS News**, April 19, 2002.
 KARAUASHVILI, Archil. “Regional Cooperation”, **Presentation at the conference**, Tbilisi, November, 2006.
 KAVALALI, Murat. **AB'nin Genişleme Süreci : AB'nin Beşinci Genişlemesine İlişkin Katılım Antlaşmalarında Yer Alan Geçiş Düzenlemeleri**, DPT, Şubat 2006.
 KAVALALI, Murat. **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci : AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri**, T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara Ekim 2005.
 KUBOSOVA, Lucia. “Brussels leaves Macedonia in the dark on EU entry talks”, **www.euobserver.com**, 31.01.2007.
 KAMILOĞLU, Toğrul Veli. “Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2004.
 KAVALALI, Murat. **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci : AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri**, DPT, Ankara 2005.
 KONONCZUK, Wojciech. **The failure of integration. The CIS and other international organisations in the post-Soviet area, 1991-2006**, <http://www.osw.waw.pl/en/epub/eprace/26/01.htm>
 KACZYNSKI, P. and Maciej Kaymierkiewicz. “European Neighbourhood Policy: Differentiation and Political Benchmarks”, in **EuromeSCO**, September 2005.
 KING, Russel. “The Mediterranean: Europe's Rio Grande”, in: **The Frontiers of Europe**, London and Washington: Printer 1998.
 KULOĞLU, Armağan. «Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne Üyeliği Türkiye – AB İlişkilerini Nasıl Etkiler ?», **Kadir Has Üniversitesi I.Uluslararası İlişkiler Sempozyum Bildirileri 18 Mart 2004**, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

Konrad Adenauer Foundation, **SMEs in Black Sea Economic Cooperation Countries**, Ankara.

LYNCH, Dov. "The New Eastern Dimension of the Enlarged EU", in Judy Batt, "Partners and Neighbours: a CFSP for a Wider Europe", **EU-ISS Chaillot Paper No. 64**, Paris, 2003.

LACLAU, Ernesto. **New Reflections on the Revolution of Our Time**, London: Verso, 1990.

LUKACS, Yehuda. **Israil-Palestinian Conflict: A Documentary Record**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

LOSKOT, Agata. "Turkey-an energy transit corridor to the EU ?" **Centre for Eastern Studies**, No :17, Warsaw 2005.

LOBJAKAS, Ahto. "Azerbaijan: EU Taking Note of Baku's Strength", www.rferl.org/newsline, 07.11.06.

LEONARD, Mark and Charles Grant. "Georgia and the EU: Can Europe's neighbourhood policy deliver?", **Centre For European Reform : policy brief.**, www.cer.org.uk, London, September 2005.

MYDANS, Seth. "As Expected, Putin Easily wins a Second Term in Russia", **New York Times**, March 15, 2004.

MÜLER-JENTSCH, Daniel. **Economic Prospects for the Euro-Mediterranean Partnership: Deeper Integration and Trade in Services**, Programme on 'Private Participation in Mediterranean Infrastructure' (PPMI), World Bank/European Commission, April 2003.

MOSCHELLA, Manuela. **European Union's Regona Approach Towards its Neighbours: The European Neighbourhood Policy vis-a-vis Euro-Mediterranean Partnership**, Jean Monnet Centre, Department of Political Studies, Catania, Italy 2005.

"Memorandum of Understanding on a Strategic Partnership between the European Union and the Republic of Azerbaijan in the field of energy", **Council of the European Union**, Brussels, 23 October 2006.

MISSIROLI, A. The European Union and Its Changing Pihhery: Stabilization, Integration, Partnership, **GCSP Occasional Paper Series**, No.32, 2002.

MAYHEW, A. **Recreating Europe: The European Union's Policy towards Central and Eastern Europe**, Cambridge, Cambridge University Press, 1998.

MAHONY, Honor. "Brussels on knife edge for enlargement reports", www.euobserver.com.

MISSIROLI, A. 'The EU an its changing neighbourhood: stabilization, integration and partnership', in : European XUnion Foreign and Security Policy- Towards a Neighbourhood Strateji, **New York: Routledge** 2004.

MISSIROLI, A. The EU an its chancing neighbourhood: stabilization, integration and partnership', in : **Partners and Neighbours: A CFSP for a Wider Europe**, Paris EU Institute for Security Studies, 2003.

MOTIKA, Raul. «Cenubi Qafqazda Emekdaşlıq Üçün Yeni Kontekst», **Azadlıq Gezeti**, www.azadlig.com

MAMEDOV, R.F. «Kavkazskiy Variant Obşego Doma: Ot İdei Do Normativnogo Zakrepleniya», «Qafqaz: **Tarix, Müasirlik ve Geosiyasi Perspektivler**» **Konulu Uluslararası Konferansın Bildirileri**, Elm Yayınları, Bakü 1998.

Mediamax Haber Ajansı, 19.07.2000.

MORGENTHAU, Hans. **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Second ed, New York, 1954.

Müsavat Partisi Sorğu Kitabı, Bakü 1994.

NUTTALL, Simon. "Two Decades of EPC Performance", **European Political Cooperation in 1980's- a Common Foreign Policy for Western Europe**, Elfriede Regelsberger de diğerleri, eds, Martinis Nijhoff Publishers, London, 1988.

NUTTALL, Simon. **European Political Cooperation**, Clarendon Press, Oxford, 1992.

NONNEMAN, Gerd. « The Gulf: Background Assesment in the Middle East and Europe-An Integrated Appraisal », **Federal Trust for Education and Research**, 1992.

NOUTCHEVA, G. « Bulgaria and Romania's Accession to the EU : Postponement, Safeguards and the Rule of Law », **CEPS Policy Brief No.102**, 2006.

NUGENT, Neill. **The Government and Politics of the European Union**, Fourth Edition, England 1999.

ORTEGA, Martin. «A new EU policy on the Mediterranean ? », in : Judy Batt, Dov Lynch, Antonio Missiroli, Martin Ortega and Dimitrios Triantaphyllou ; **Partners and neighbours: A FFSP for a wider Europe**, Institute for Security Studies, Paris, Chaillot Papers, No: 64, September 2003.

Official Journal of the European Union, 17.05.2007, L 129/27.

Opinion and Recommendations of Azerbaijan National Committee on European Integration on Priorities, mentioned in the EU-Azerbaijan action plan/ draft 2, 18th ANCEI, Baku, May, 2006.

PRODI, Romano. **New York Times**, January 29, 2000.

PINDER, J. **The European Union: a very short introduction**. Oxford, Oxford University Press, 2001.

PINDER, John. **European Community-The Building of the Community**, Oxford University Press, Oxford ve New York, 1995.

PIPER, J. Richard. **The Major Nation – States in The EUROPEAN UNION**, University of Tampa, Pearson Longman, New York 2005.

POPESCU, Nicu. "The EU in Moldova – Settling Conflict in the neighbourhood", EU Institute for Security Studies, **Occasional Paper** No:60, October 2005.

POP, Adrian. Gabriela Pascariu, George Anglitoiu and Alexandru

Purcaruş, **Romania and The Republic of Moldova Between the European Neighbourhood Policy and the Prospect of EU Enlargement**, European Institute of Romania, Study No: 5.

PRODI, Romano and Chris Patten. "Living with Our Neighbours", 19 March 2003, Brussels, http://www.eur.ru/en/images/iText_pict/7/Article%20Prodi-Patten.doc

POGOSIAN, Tevan. "Promoting Regional Policy Dialogue on ENP", **Presentation at the conference**, October, Tbilisi, 2006.

« Proposal for Regulation of the European Parliament and of the Council, laying down general provisions establishing a European Neighborhood and Partnership Instrument », (Presented by the Commission), Commission of the European Communities, 29.5.2004, Brussels, **COM(2004) 628 final**.

PIJPERS, Alfred E. "European Political Cooperation and the Realistic Paradigm", **The Future of European Political Cooperation (Essays on Theory and Practice)**, Martin Holland, ed, St Martin's Pres, New York, 1991.

PETCZYNSKA NATECZ, Katarzyna. **The ENP in practice-The European Union's policy towards Russia, Ukraine, Belarus and Moldova : One year after the publication of the Strategy Paper**, Centre for Eastern Studies, Warsaw, June 2005.

Regulation(EC) No.1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006.

REMLINGTON, Thomas F. **Politics in Russia**, Longman, New York, 1999.

Regulation 1638/2006 of 26 October 2006.

"Recommendations on Georgia's Action Plan for the European Neighborhood Policy", Prepared by the group of Georgian NGOs, Tbilisi, 24 August, 2005,

RETTMAN, Andrew." EU rolls out the red carpet for oil rich Azerbaijan", 07.11.2006, <http://euobserver.com/9/22808>

Regulation 1638 / 2006.

Rossiyskaya Gazeta, 4 April 2001.

ROSAMOND, Ben. **Theories of European Integration**, St.Martin's Press, New York, 2000.

SMITH, E. Karen. "The Outsider: The European Neighbourhood Policy", **International Affairs**, No:81.

SMITH, J. Enlarging the European Union, **Journal of Common Market Studies**, Annual Review, Vol.43.

SANTER, Jacques. **Speech by Mr. Jacques Santer**, President of the European Commission, International Bertelsmann Forum 1998 Berlin, 3rd July 1998, SPEECH/98/151.

SCMIDT, Helmut. **Die Selbstbehauptung Europas-Perspectiven für das 21 Jahrhundert**, Stuttgart-Munich, 2000.

SCHIMID, Dorothee . « The Use of Conditionality in Support of Political, Economic and Social Rights : Unveiling the Euro-Mediterranean Partnership's

True Hierarchy of Objectives ? », **Mediterranean Politics**, 2004, Vol.9, No.3. SOETENDERP, Ben. **Foreign Policy in the European Union**, Longman, London and New York, 1999.

SOYLU, Hakkı. « Enerji Koridoru Olma Yolunda Türkiye İçin Doğal Gazın Önemi », **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 5, S: 10, Eylül 2007.

STANISLAWSKI, Wojciech. 'Bosnia and Herzegovina: facing the question of identity', **CES Studies**, No.10, Warsaw 2003.

SEC(1999)714, « On compliance with the conditions set out in the Council Conclusions 29 April 1997, in the framework of the Regional Approach to the countries of South-Eastern Europe (Bosnia and Herzegovina, Croatia, Federal Republic of Yugoslavia, former Yugoslav Republic of Macedonia and Albania) ».

SERWER, D. **Kosovo: Current and Future Status, Congressional Testimony**, United States Institute of Peace, 18 Mayıs 2005.

STOESSINGER, John. **The Might of Nations**, Random House, New York, 1973; Kenneth N.WALTS, **The Theory of International politics**, McGraw Hill, London 1979.

SÖNMEZOĞLU, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3.Baskı, İstanbul 2000.

SWEENEY, Simon. **Europe, the State and Globalisation**, Pearson Longman, Glasgow, 2005.

SMITH, Thomas W. "The European Union and Human Rights Reform in Turkey", **Paper Presented at the International Studies Association Conference**, New Orleans, March 2002.

SAMARY, Catherine. « De la Fédération Yougoslave aux Protectorats Européens », **Le Monde Diplomatique**, Janvier 2006.

« Statement of the Azerbaijan National Committee on European Integration », **Ayna newspaper**, 21 August 2006, Baku.

SAID, Edward. **Filistin'in Sorunu**, Pınar Yayınları, İstanbul 1985.

SMITH, Charles D. **Palestine and Arab-Israel Conflict**, St.Martin's Pres, New York, 1992.

SOROS, George. « Global Governance-Are the American and European Vision Compatible ? », **European Policy Centre Dialogues**, 27 January 2004.

"Special Report: The Russian Elections", **The Economist**, December 13, 2003.

The Community of Europe: A History of European Integration Since 1945, Longman, New York, 1991.

T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, Ankara, Kasım 2002.

The European Convention Secretariat, "Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe", CONV850/03, Brussels, 18 July 2003 (<http://www.europeanconvention.eu.int>)

The Council of the EU, **Decision 2006/56/EC**.

TASSINARI, F. Security and Integration in the EU Neighbourhood: The Case for Regionalism, **CEPS Working Document**, No.226, 2005.

TRENIN, Dimitri. "Russia, the EU and Common Neighbourhood", **Centre For European Reform Essays**, 2005.

TZIAMPİRIS, A. « Kosovo's Future Sovereignty : a Role for the European Union », **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol.5, No.2.

TEKİNALP, Gülören ve Ünal Tekinalp. **Avrupa Birliği Hukuku**, 2.Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2000.

TAVERNISE, Sabrina. "Handful of Corporate Raiders Transform Russia's Economy", **New York Times**, August 13, 2002.

TÜRKKAYA, Ataöv. **The Status of Jerusalem as a Question of International Law**, Ankara 1981.

The Strategy and Program of the Azerbaijan National Committee on Integration in Europe, Baku, 2006.

'The European Consensus', **Official Journal C/46** from 24.02.2006.

TÖRE, Nahit. **Avrupa Birliği ve Türk Cumhuriyetleri**, İstanbul Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

TİŞKOV, V.A. ve E.İ. Filippova. **Eski Sovyet Ülkelerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar (Kuzey Kafkasya)**, ASAM Yayınları, Ankara 2001.

UNGERER, Werner. « On the Way To European Union », Joerg Monar & Werner Ungerer & Wolfgang Wessels (Ed.), **The Maastricht Treaty on European Union**, European Interuniversity Press, Brussels 1993.

UNDP, **National Human Development Report**, "Azerbaijan-1997", 1997.

ÜLGER, İrfan Kaya. **Avrupa Birliği El Kitabı**, Seçkin Yayınları, Ankara 2003.

ÜLGER, İrfan Kaya. **Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme**, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2002.

VREE, J.K. **Political Integration: the Formation of Theory and its Problem**, The Hauge, 1972.

VAINIENE Ruta, Elzbieata Krolikowska, Jozef Ptoskonka and Vladislav Romanov. **Belarus: Reform Scenarios**, Stefan Batory Foundation, Warsaw 2003.

YEPIK, Maryna. **Environmental aspects of the EU Neighbourhood Policy for Ukraine**.

YANNOPOULOS, G.N. **European Integration and the Iberian Economics**, Basingstoke, Macmillan, 1989.

ZAMETICA, John. **Yugoslav Conflict**, Adelph Paper 270, Summer 1992.

ZÜRCHER, Erik K. **Turkey: A Modern History**, I.B. Tauris, London, 1997.

WALLERSTEIN, Immanuel. "European Unity and Its Implications for the International System", **Europe: Dimensions of Peace**, B.Hettne, ed, Zed Boks, London, 1988.

WALLERSTEIN, Immanuel. **The Capitalist World Economy**, Cambridge University Pres, Cambridge, 1979.

WALLERSTEIN, Immanuel. "The Rise and Future Demise of the Capitalistic World Systems", **Perspectives on World Politics**, M.Smith et all, eds, London, Croom Helm, Open University, 1979.

WALLACE, William. « Looking after neighbourhood: responsibilities for the EU-25 », **Notre Europe, Policy Paper**, 4 July 2003.

WAEVER, Ole. "Imperial Metaphors: Emerging European Analogies to Pre-Nation-State Imperial System", in Tunander, Ola and the others; **Geopolitics in Post-Wall Europe: Security, Territory and Identity**, Oslo&London:PRIO&Sage Publications, 1997.

WIJKMAN, P.M. « The Winding Voyage to and beyond the EEA », in : **35 Years of Free Trade in Europe, Messages for the Future**, European Free Trade Association, Geneva 1995.

Williams, Alan M. **The European Community**, Blackwell, Oxford, 1991.

WALLACE, H. and W.Wessels. « Conclusions », in **the Wider Western Europe: Reshaping the EC/EFTA Relationship**, Royal Institute of International Affairs, London 1991.

Western European Union (WEU), **Report on Central Asia and the Caucasus**, Brussels, WEU, 1995.

WINN, Neil and Christopher Lord. **EU Foreign Policy Beyond the Nation-State**, University of Leeds, 2001.

WROBEL, Jacek. "Armed Conflicts in the Post – Soviet Region. Present Situation. Prospects for settlement. Consequences", **CES Studies**, Warsaw, June 2003.

Williard BELING, **Middle East Peace Plans**, St.Martin's Press, New York, 1986.

Western European Union, **Report on Central Asia and the Caucasus**, Brussels, WEU, 1998.

WHITE, Stephen. **Russia'a New Politics: The Management of a Postcommunist Society**, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

WITTAKER, C.R. **Frontiers of Roman Empire:A Social and Economic Study**, Baltimore:The John Hopkins University Press, 1994.

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Avrupa Birliği Üyeliği İçin Yapılan Referandum Sonuçları (sayfa 46)

Tablo 2: 2007 Yılındaki Balkan Genişlemesi (sayfa 47)

Tablo 3: AB'nin Genişleme Süreci ve AB'ne Tam Üyelik Başvuru & Müzakereleri (1967-2015) (sayfa 51)

DİZİN

A

AAET

7, 32, 219

AB

7, 9, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 201, 204, 205, 207, 208, 209, 217, 219

ABA

7, 219

AB Bölgesel Politikası

45, 219

ABD

7, 10, 15, 18, 20, 28, 29, 30, 32, 38, 39, 53, 57, 58, 59, 72, 82, 91, 103, 110, 111, 112, 115, 117, 122, 129, 146, 152, 155, 158, 162, 163, 170, 185, 195, 199, 219

ACP

7, 72, 219

acquis communaires

36, 219

adalet

67, 69, 81, 89, 130, 148, 164, 169, 192, 219

Adalet Divanı

49, 219

ADC

7, 101, 219

ad hoc

25, 219

ADR

7, 219

AET
7, 27, 31, 32, 33, 39, 40, 44, 219

Afganistan
113, 142, 219

Afrika
7, 8, 9, 14, 20, 28, 38, 57, 69, 83, 185, 192, 219

AGİT
7, 10, 96, 110, 116, 119, 126, 128, 130, 136, 141, 142, 156, 194, 219

AGSP
7, 9, 18, 164, 219

AHC
7, 219

akademisyen
181, 219

AKÇT
7, 31, 32, 33, 52, 219

Akdeniz Birliği
74, 77, 78, 79, 220

AKOA
7, 220

AKP
7, 220

Almanya
20, 29, 31, 32, 42, 43, 50, 52, 110, 146, 156, 163, 174, 176, 178, 185, 190, 220

AMBO
7, 220

AmsA
7, 220

Amsterdam Antlaşması
36, 55, 220

anayasa
220

ANCEI
7, 125, 126, 130, 131, 140, 211, 220

Angela Merkel
185, 220

anket
21, 170, 172, 173, 175, 176, 177, 182, 183, 184, 220

anlaşma
31, 39, 49, 57, 62, 85, 98, 103, 109, 111, 112, 220

antlaşma
57, 220

AP
7, 8, 36, 172, 173, 175, 177, 183, 220

APE
8, 220

Arnavutluk
19, 48, 51, 173, 178, 181, 191, 220

Arseniy Yatsenyuk
88, 220

Asya
10, 17, 21, 28, 38, 48, 80, 91, 92, 100, 101, 105, 106, 107, 108, 110, 113, 121, 122, 133, 137, 143, 160, 187, 193, 220, 226

AT
8, 30, 31, 32, 33, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 52, 53, 56, 57, 58, 220

Atatürk
142, 220

Avrasya
2, 8, 87, 103, 108, 119, 125, 166, 207, 220

Avrupa Birleşik Devletleri
32, 34, 190, 220

Avrupa Birliği
1, 2, 7, 8, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 201, 204, 207, 208, 209, 213, 214, 217, 220, 231

Avrupa bütünleşme teorileri
220

Avrupa Döviz Kuru Mekanizması
220

Avrupa Komisyonu
14, 15, 21, 33, 49, 63, 64, 65, 67, 76, 77, 82, 83, 87, 105, 115, 117, 118, 125, 126, 165, 166, 167, 170, 171, 183, 184, 192, 197, 198, 220

Avrupa Konseyi
36, 40, 43, 49, 66, 73, 83, 87, 106, 110, 119, 124, 125, 128, 130, 136, 141, 142, 154, 220

Avrupa'nın Geleceği Konvansyonu
220

Avrupa Parlamentosu
7, 15, 19, 21, 34, 42, 43, 48, 54, 71, 74, 84, 116, 128, 145, 161, 170, 172, 198, 204, 220

Avrupa Savunma Sistemi
25, 220

Avrupa Siyasi İşbirliği
39, 56, 57, 58, 191, 220

Avrupa Toplulukları
8, 29, 31, 32, 33, 41, 44, 46, 48, 52, 197, 198, 204, 220

Avrupa Vatandaşlığı Birliği
33, 220

Avusturya
13, 43, 51, 53, 178, 220

AYB
8, 220

AYKB
8, 146, 220

Azerbaycan
7, 10, 13, 14, 15, 20, 21, 48, 59, 62, 64, 66, 67, 71, 88, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 110, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 157, 159, 160, 168, 169, 172, 175, 176, 180, 182, 185, 186, 187, 192, 193, 194, 196, 198, 202, 204, 220, 231

B

BAB
8, 110, 220

Bağımsızlık
220

Bakanlar Konseyi
40, 84, 220

Bakü
8, 21, 100, 108, 113, 114, 120, 121, 122, 128, 132, 136, 138, 142, 143, 145, 149, 169, 211, 220, 231

Baltık
30, 52, 73, 104, 220

barış
14, 18, 19, 24, 34, 56, 62, 65, 75, 77, 78, 93, 100, 117, 128, 132, 136, 139, 149, 151, 163, 164, 192, 194, 220

Başbakan
221

Batı
8, 14, 17, 19, 21, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 38, 40, 43, 46, 47, 48, 49, 58, 62, 67, 73, 85, 87, 92, 94, 101, 103, 104, 107, 110, 112, 121, 122, 123, 124, 137, 143, 153, 155, 162, 171, 173, 176, 178, 181, 187, 190, 191, 194, 195, 209, 221

Batı Avrupa
8, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 43, 46, 101, 110, 112, 122, 123, 176, 190, 191, 221

Batı Balkanlar
14, 19, 48, 173, 181, 221

BDT
8, 21, 59, 60, 61, 86, 88, 92, 111, 141, 170, 175, 180, 182, 187, 221

Belarus
62, 64, 66, 68, 79, 83, 84, 85, 88, 95, 105, 114, 115, 118, 172, 178, 182, 204, 212, 214, 221

Belgrad
30, 221

Berlin Duvarı
32, 42, 221

Beyaz Kitap
221

bildirge

191, 221

bilgi toplumu

68, 148, 169, 221

“Bing Bang”

73, 221

BM

8, 10, 50, 58, 99, 103, 110, 126, 128, 136, 141, 149, 180, 221

BMEI

8, 221

BMO

8, 156, 221

Bosna-Hersek

19, 48, 178, 181, 191, 221

Brüksel

39, 48, 51, 55, 84, 87, 102, 111, 112, 124, 145, 150, 151, 162, 169, 221

BSEC

8, 221

BSREC

8, 221

BTC

8, 21, 48, 93, 100, 108, 122, 127, 128, 172, 180, 221

BTE

8, 21, 48, 221

Budapeşte

30, 221

Bulgaristan

13, 46, 47, 51, 54, 73, 74, 95, 113, 154, 161, 171, 172, 178, 192, 221

Bükreş

30, 221

bütünleşme

18, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 38, 40, 42, 52, 59, 62, 73, 77, 87, 92, 105, 118, 119, 129, 131, 134, 140, 153, 162, 175, 179, 190, 193, 220, 221

Büyük Britanya

146, 221

C**CBC**

8, 70, 72, 150, 165, 221

CES

8, 97, 204, 213, 215, 221

Ceyhan

8, 21, 100, 108, 122, 123, 221

Cezayir

62, 64, 221

CFSP

8, 72, 95, 210, 221

CIS

8, 209, 221

CMEA/COMECON

44, 221

CSP

8, 146, 221

CSTO

8, 221

Cumhurbaşkanı

32, 38, 41, 55, 145, 221

çalışma grubu

171, 221

çatışma

20, 27, 29, 53, 89, 90, 91, 93, 98, 99, 104, 118, 149, 153, 156, 157, 176, 177, 180, 186, 188, 196, 221

Çeçenistan

110, 116, 128, 156, 164, 221

Çek Cumhuriyeti

13, 44, 46, 161, 162, 221

çember

14, 177, 186, 222

çevre

27, 55, 59, 67, 68, 72, 74, 85, 95, 105, 127, 132, 135, 147, 148, 149, 150, 169, 222

Çin

17, 21, 59, 60, 78, 82, 92, 107, 110, 113, 121, 195, 222

D**DAC**

8, 137, 222

Dağlık Karabağ

8, 20, 96, 97, 127, 139, 140, 147, 150, 152, 158, 176, 186, 191, 222

Danimarka

13, 32, 38, 39, 51, 222

David Mitrany

26, 222

DCI

8, 71, 222

de facto

42, 163, 222

De Gaulle

32, 38, 39, 222

demir perde

42, 222

demiryolu

21, 98, 99, 108, 113, 120, 121, 128, 149, 160, 222

demokrasi

49, 65, 68, 75, 78, 79, 84, 86, 109, 118, 130, 134, 135, 138, 142, 146, 147, 149, 151, 152, 163, 164, 168, 188, 189, 222

DEPA

8, 222

derinleşme

33, 42, 222

DIIS

8, 62, 204, 222

dış politika

14, 15, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 42, 56, 58, 63, 64, 68, 86, 87, 92, 94, 96, 100, 103, 104, 107, 126, 147, 165, 174, 179, 183, 184, 185, 188, 190, 191, 222

dış ticaret

82, 222

DKÖB

8, 96, 222

Dnyesteryanı

89, 222

doğalgaz

8, 17, 48, 82, 100, 101, 115, 118, 131, 143, 148, 151, 193, 222

Doğu

8, 9, 13, 14, 17, 20, 21, 29, 30, 33, 35, 38, 42, 43, 44, 49, 53, 56, 57, 62, 63, 64, 65, 69, 72, 73, 74, 75, 77, 83, 88, 90, 101, 104, 105, 106, 107, 113, 115, 116, 121, 122, 144, 153, 159, 162, 166, 193, 194, 209, 222, 226

Donetsk

157, 222

DTM

5, 8, 177, 222

DTÖ

8, 10, 69, 82, 83, 141, 207, 222

Dünya Savaşı

24, 25, 29, 30, 34, 38, 42, 50, 52, 189, 190, 222

Dünya Sistemi

27, 28, 222

E**EBRD**

8, 146, 222

ECHO

8, 146, 222

ECU

8, 111, 112, 222

EEA

8, 71, 73, 198, 215, 222

EFTA

43, 47, 50, 74, 173, 181, 215, 222

EIB

8, 146, 222

Ekonomik ve Parasal Birlik

8, 37, 222

EMAA

8, 75, 222

EMP

8, 75, 76, 77, 201, 222

enerji

14, 19, 20, 21, 67, 68, 69, 72, 74, 77, 78, 80, 82, 85, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 122, 123, 124, 127, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 149, 150, 152, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 166, 168, 169, 176, 178, 180, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 193, 195, 196, 222

ENP

8, 76, 77, 84, 126, 127, 201, 202, 203, 206, 212, 222

ENPI

7, 8, 70, 71, 72, 77, 86, 134, 146, 149, 150, 160, 165, 169, 174, 179, 182, 222

EPB

8, 37, 223

ERDF

9, 223

Ermeni

93, 96, 97, 103, 127, 133, 176, 185, 186, 223

Ermenistan

13, 14, 15, 20, 48, 59, 62, 64, 66, 67, 71, 88, 91, 93, 94, 96, 97, 103, 104, 106, 112, 115, 116, 117, 118, 119, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 139, 140, 142, 144, 147, 151, 155, 159, 164, 165, 166, 176, 180, 182, 185, 186, 187, 192, 193, 194, 195, 201, 207, 223

ERW

9, 223

Erzurum

8, 21, 100, 123, 223

ESDP

9, 223

Estonya

13, 44, 46, 51, 60, 80, 223

EuAsEC

8, 222

EUBAM

9, 87, 223

EURATOM

9, 31, 33, 223

EURO

40, 41, 53, 71, 103, 169, 179, 223

EXAP

9, 146, 223

eylem planı

88, 151, 192, 223

F**Fas**

34, 37, 62, 64, 76, 223

FDI

9, 223

federasyon

223

FEMIP

9, 77, 223

fikir ayrılığı

99, 122, 167, 174, 223

Filistin

9, 28, 58, 62, 64, 76, 197, 213, 223

Finlandiya

13, 43, 51, 53, 95, 223

FKÖ

9, 223

Fransa

20, 29, 31, 32, 38, 39, 41, 52, 55, 73, 77, 78, 79, 110, 116, 153, 156, 163, 174, 176, 179, 182, 185, 190, 223

FSP

9, 146, 223

FTA

9, 131, 223

G**GAERC**

9, 84, 199, 206, 223

Gazprom

123, 124, 209, 223

geçiş süreci

43, 93, 223

genişleme

13, 15, 18, 19, 23, 30, 31, 33, 35, 38, 41, 42, 44, 45, 47, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 73, 86, 90, 95, 104, 105, 106, 114, 115, 129, 154, 167, 171, 173, 178, 181, 185, 193, 223

Georges Pompidou

32, 223

GKRY

9, 37, 38, 43, 54, 223

GSMH

9, 143, 223

GSYİH

9, 45, 46, 47, 80, 137, 223

GTEP

9, 155, 223

GUAM

9, 103, 141, 223

Gümrük Birliği

36, 164, 166, 201, 223

Güney

1, 2, 9, 10, 13, 14, 15, 17, 20, 21, 28, 34, 49, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 71, 73, 76, 79, 81, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 137, 139, 140, 141, 144, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 167, 169, 170, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 188, 189, 192, 193, 194, 195, 196, 209, 223

Güney Kıbrıs Rus Kesimi

223

Güney Osetya

20, 92, 97, 98, 99, 116, 141, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 164, 176, 180, 195, 223

Gürcistan

10, 13, 14, 15, 20, 21, 48, 62, 64, 66, 67, 71, 80, 82, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 106, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 139, 141, 144, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 168, 172, 176, 178, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 192, 193, 194, 195, 196, 205, 207, 223

güvenlik

14, 17, 19, 20, 23, 24, 25, 29, 30, 42, 53, 54, 59, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 72, 74, 75, 76, 78, 81, 85, 87, 88, 93, 95, 96, 102, 103, 104, 107, 108, 115, 119, 126, 129, 130, 133, 136, 137, 141, 142, 144, 147, 148, 150, 153, 162, 165, 167, 169, 176, 178, 182, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 196, 223

güzergah

122, 223

H**Haas**

24, 26, 27, 224

handikap

172, 175, 179, 184, 224

Hazar

69, 91, 95, 100, 101, 102, 107, 108, 113, 118, 122, 123, 132, 133, 137, 152, 154, 193, 196, 224

HDI

9, 144, 224

Hıristiyan

34, 35, 168, 194, 224

Hıristiyan Demokratlar

34, 224

hıristiyan kulübü

224

Hırvatistan

13, 47, 48, 51, 54, 74, 178, 181, 192, 198, 204, 224

Hindistan

17, 21, 59, 78, 224

Hocalı

103, 176, 224

Hollanda

25, 31, 49, 73, 153, 224

hükümetlerarası

23, 50, 58, 124, 167, 224

I**IFIs**

9, 224

ILO

9, 144, 224

IMF

9, 141, 143, 224

INOGATE

9, 69, 108, 113, 114, 224

İ**iç savaş**

224

İKT

9, 141, 224

İlham Aliyev

143, 145, 168, 198, 224

İngiliz Uluslar Topluluğu

38, 190, 224

İngiltere

25, 32, 38, 39, 40, 51, 53, 110, 161, 176, 185, 190, 224

insan hakları

74, 75, 82, 83, 84, 101, 109, 130, 137, 138, 142, 146, 147, 151, 152, 159, 161, 166, 169, 176, 180, 224

İran

9, 17, 21, 28, 48, 59, 91, 92, 93, 96, 97, 101, 104, 106, 107, 110, 115, 118, 121, 127, 141, 142, 144, 170, 175, 180, 182, 192, 224

İrlanda

13, 32, 38, 39, 51, 161, 224

İslam

9, 10, 141, 142, 143, 193, 224

İspanya

13, 35, 41, 42, 45, 51, 52, 53, 185, 198, 224

İsrail

28, 56, 57, 58, 62, 64, 76, 197, 224

İsveç

13, 43, 50, 51, 53, 82, 85, 100, 146, 224

İsviçre

50, 51, 71, 224

işbirliği

14, 25, 26, 28, 29, 33, 56, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 81, 82, 87, 89, 92, 97, 100, 101, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 113, 118, 121, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 135, 140, 141, 145, 147, 159, 165, 169, 170, 176, 177, 182, 190, 192, 193, 224, 227

işgal

20, 38, 96, 97, 99, 103, 128, 151, 152, 156, 157, 161, 186, 224

İtalya

31, 123, 224

I**Japonya**

57, 59, 224

jeopolitik

45, 104, 107, 108, 119, 121, 122, 175, 224

jeostratejik

122, 175, 224

Joschka Fischer

43, 224

K**Karabağ**

8, 20, 92, 93, 96, 97, 110, 118, 127, 128, 129, 130, 133, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 145, 147, 149, 150, 152, 157, 158, 166, 176, 180, 186, 191, 194, 222, 225

Karadağ

19, 48, 173, 178, 181, 191, 225

Karadeniz

8, 9, 13, 66, 91, 98, 100, 101, 105, 110, 113, 122, 127, 129, 132, 151, 160, 161, 165, 173, 178, 180, 192, 193, 225

Kars

21, 120, 121, 128, 209, 225

katılım

14, 39, 46, 47, 48, 49, 53, 59, 68, 79, 140, 162, 181, 193, 225

Kazakistan

88, 100, 113, 121, 151, 225

KDHA

9, 225

KEİB

8, 9, 141, 225

KEUF

9, 225

KGB

9, 79, 225

Kırgızistan

88, 113, 225

Kırım

60, 78, 83, 157, 170, 225

Kıta

32, 38, 225

KİP

9, 225

KKKK

9, 225

KKTC

9, 225

KOBİ

9, 10, 72, 131, 144, 225

konfederasyon

225

konsey

225

Kopenhag

36, 37, 44, 53, 73, 82, 140, 172, 173, 225

Kosova

19, 49, 173, 174, 178, 181, 191, 225

kriter

37, 118, 225

Kuzey

8, 9, 17, 20, 26, 38, 43, 57, 69, 80, 82, 83, 97, 103, 110, 185, 214, 225

L**Letonya**

13, 51, 53, 60, 161, 225

Libya

62, 78, 225

Liechtenstein

50, 225

Litvanya

13, 46, 51, 53, 60, 161, 166, 225

Lübnan

62, 64, 76, 225

Lüksemburg

31, 42, 43, 225

M**Maastricht**

23, 28, 37, 40, 53, 56, 58, 184, 191, 214, 225

Macaristan

13, 44, 46, 51, 162, 225

Magreb

167, 225

Mahmud Ahmedinejad

28, 225

Makedonya

19, 48, 49, 51, 54, 74, 173, 178, 181, 191, 225

Malta

13, 34, 37, 38, 43, 46, 51, 54, 57, 73, 225

Maşrik

57, 225

MDA

9, 43, 47, 53, 162, 226

MDAÜ

9, 33, 43, 44, 46, 52, 53, 54, 60, 61, 129, 226

MDP

9, 75, 226

MEDA

62, 70, 75, 174, 179, 182, 225

Medya

7, 148, 226

Mısır

58, 62, 64, 76, 78, 226

Minsk

84, 96, 116, 128, 180, 194, 226

misyon

60, 102, 226

Moldova

9, 13, 20, 62, 64, 66, 72, 76, 79, 84, 88, 89, 90, 95, 103, 105, 114, 115, 118, 128, 157, 162, 172, 178, 182, 198, 204, 211, 212, 226

Moskova

99, 104, 155, 161, 163, 226

N**NAPE**

9, 144, 226

NATO

9, 19, 20, 25, 26, 39, 49, 50, 53, 56, 73, 85, 86, 103, 110, 118, 126, 141, 153, 156, 161, 162, 163, 164, 174, 195, 226

NEA

9, 87, 226

Neo-Fonksiyonalist

26, 27, 226

NGO's

9, 226

NIF

9, 70, 72, 226

NIGC

9, 226

NIP

9, 134, 226

Nicolas Sarkozy

226

Norveç

32, 39, 43, 50, 51, 226

NPPs

9, 150, 226

O**OAPEC**

10, 226

ODA

10, 138, 226

ODAC

10, 226

ODGP

8, 10, 18, 63, 147, 174, 175, 176, 177, 179, 182, 183, 184, 185, 191, 226

ODIHR

10, 226

OECD

10, 57, 137, 226

OIC

10, 226

Olli Rehn

21, 170, 171, 226

Orta Asya

17, 21, 48, 91, 92, 100, 101, 105, 106, 107, 110, 113, 121, 122, 133, 137, 143, 160, 187, 226

Orta Doğu

14, 20, 21, 38, 56, 64, 69, 74, 77, 83, 90, 107, 226

Ortak Dış Politika ve Güvenlik**Politikası**

28, 56, 57, 226

ortaklık

39, 41, 57, 61, 66, 70, 73, 75, 77, 82, 83, 84, 141, 162, 166, 173, 174, 190, 226

Ortak Tarım Politikası

45, 226

OSCE

10, 226

P**Paris**

24, 31, 45, 46, 56, 65, 72, 75, 77, 95, 190, 198, 203, 204, 208, 210, 211, 226

PCA

10, 86, 88, 89, 134, 226

Pembe Devrim

154, 227

petrol

21, 48, 50, 69, 78, 79, 93, 100, 101, 103, 107, 108, 110, 112, 113, 118, 121, 122, 123, 131, 141, 143, 147, 151, 152, 154, 168, 175, 180, 185, 193, 195, 227

PHARE

10, 44, 227

Polonya

13, 44, 46, 47, 51, 53, 58, 60, 162, 227

Portekiz

13, 35, 41, 42, 45, 51, 52, 53, 185, 227

Prag

30, 227

PSAs

10, 143, 227

Putin

79, 128, 166, 209, 210, 227

R**rapor**

39, 227

Realist Teori

227

referandum

46, 50, 51, 73, 227

reform

14, 20, 49, 55, 64, 71, 76, 86, 89, 93, 106, 112, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 139, 142, 146, 147, 149, 152, 153, 157, 163, 164, 193, 227

RMP

10, 74, 227

Roma

24, 37, 38, 42, 56, 57, 190, 227

Romano Prodi

33, 227

Romanya

13, 46, 47, 51, 54, 73, 74, 95, 113, 154, 161, 171, 172, 178, 192, 227

Rus

60, 79, 80, 97, 98, 99, 104, 155, 156, 186, 189, 223, 227

Rusya

13, 14, 15, 17, 20, 21, 28, 30, 52, 53, 54, 59, 60, 61, 62, 66, 69, 71, 72, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 104, 106, 107, 108, 110, 111, 115, 116, 117, 118, 122, 123, 124, 127, 128, 131, 133, 140, 152, 153, 155, 156, 158, 161, 162, 163, 164, 166, 169, 170, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 182, 186, 187, 188, 189, 193, 195, 196, 205, 207, 227

Rusya Federasyonu

17, 30, 52, 60, 80, 81, 82, 97, 187, 227

S**Saakaşvili**

95, 152, 154, 155, 161, 227

Schuman

31, 32, 33, 86, 203, 227

SCP

10, 108, 227

self-determinasyon

56, 128, 227

sınır

65, 69, 70, 80, 88, 95, 98, 105, 127, 137, 142, 147, 148, 150, 151, 160, 164, 169, 180, 194, 227

sınırötesi işbirliği

227

Sırbistan

19, 48, 49, 51, 54, 74, 173, 178, 181, 191, 227

Slovakya

13, 46, 51, 53, 60, 227

Slovenya

13, 44, 46, 48, 49, 51, 73, 198, 204, 227

Soçi

82, 99, 227

Sofya

30, 227

Soğuk Savaş

18, 25, 32, 42, 44, 50, 104, 106, 107, 189, 227

Sovyetler Birliği

39, 42, 79, 93, 96, 101, 102, 110, 142, 155, 170, 227

soykırım

174, 176, 227

SSCB

4, 10, 20, 25, 30, 38, 58, 91, 92, 96, 97, 98, 106, 107, 187, 227

SSCP

227

St.Petersburg

81, 227

strateji

19, 70, 85, 87, 112, 117, 128, 134, 146, 163, 166, 181, 227

Suhumi

99, 227

Suriye

48, 62, 76, 78, 227

sünni

227

Ş

Şahdeniz

132, 228

şii

228

T

TACIS

10, 20, 61, 62, 70, 84, 85, 86, 88, 108, 109, 111, 112, 113, 119, 146, 159, 160, 175, 180, 182, 228

Tacikistan

88, 112, 113, 228

TANAP

10, 21, 48, 93, 100, 108, 151, 172, 180, 228

TAP

10, 108, 228

Tek Avrupa Senedi

42, 228

TER

10, 120, 228

Tiflis

8, 21, 98, 100, 108, 120, 121, 122, 128, 228

Tindemans

39, 40, 228

toplantı

147, 228, 231

toprak bütünlüğü

128, 133, 152, 155, 228

TRACECA

10, 108, 113, 120, 228

Transkarpatya

85, 228

Tunus

37, 57, 62, 64, 76, 78, 228, 231

Türkiye

13, 15, 18, 19, 20, 21, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 47, 48, 51, 52, 54, 57, 58, 59, 61, 66, 74, 85, 91, 93, 94, 95, 97, 101, 104, 106, 107, 110, 113, 115, 118, 120, 121, 122, 127, 129, 140, 142, 144, 151, 154, 160, 161, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 175, 178, 180, 181, 182, 192,

195, 197, 198, 201, 204, 205, 208, 209, 213, 228, 231

Türkmenistan

88, 100, 101, 113, 151, 228

U

Ukrayna

13, 20, 60, 61, 62, 64, 66, 72, 76, 78, 79, 80, 83, 85, 86, 87, 88, 95, 103, 105, 113, 115, 118, 157, 158, 160, 162, 170, 172, 178, 182, 195, 207, 228

Ulaştırma

10, 108, 120, 121, 135, 148, 149, 150, 228

ulusal

24, 25, 27, 29, 30, 37, 58, 64, 70, 85, 86, 87, 94, 99, 105, 112, 124, 125, 130, 132, 133, 135, 146, 188, 191, 228, 231

uluslararası

26, 28, 29, 34, 38, 55, 57, 59, 60, 61, 66, 68, 77, 78, 80, 93, 94, 97, 98, 99, 100, 107, 110, 113, 115, 122, 127, 129, 136, 140, 141, 146, 149, 153, 163, 165, 166, 170, 191, 195, 196, 228, 231

uluslarüstü

39, 228

ulusüstü

23, 25, 27, 191, 228

UN

10, 228

UNDP

10, 94, 146, 214, 228

UNECE

10, 120, 228

UNHCR

10, 228

UNOMIG

10, 228

USD

10, 120, 124, 137, 143, 154, 158, 228

Uzakdoğu

107, 228

Ü

Ürdün

58, 62, 64, 76, 228

V

Valery Giscard d'Estaing

41, 55, 229

Varşova

30, 57, 229

Varşova Pakti

57, 229

Victor Hugo

32, 189, 229

Viyana

30, 85, 229

Vladikavkaz

229

W

Wallerstein

27, 229

WB

10, 229

W. Churchill

229

WES

10, 74, 229

White Paper

42, 229

WMD

10, 229

WTO

10, 87, 89, 94, 131, 229

Y

Yanukoviç

87, 229

yardım

41, 50, 58, 74, 84, 102, 103, 104, 111, 112, 116, 119, 124, 137, 146, 148, 149, 157, 159, 180, 182, 184, 229

Yeni Komşuluk Politikası

10, 14, 15, 19, 20, 21, 23, 31, 47, 48, 52, 54, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 74, 75, 76, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 92, 95, 99, 100, 101, 105, 106, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 157, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 229

YKP

10, 19, 61, 63, 64, 67, 68, 69, 79, 84, 85, 89, 111, 117, 119, 136, 137, 146, 147, 148, 160, 167, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 194, 229

Yunanistan

8, 13, 35, 40, 41, 45, 49, 51, 52, 53, 57, 58, 123, 185, 229

Yuşenko

87, 229

Z

zirve

229

Dr. Rövşen Şahbazov kimdir?

1974 yılında Azerbaycan / Bakü'de mühendis-öğretmen ailesinde doğan Rövşen Şahbazov, orta öğrenimini 1991 yılında Azerbaycan / Bilesuvar'da okul birinciliği ile tamamlamıştır. Aynı yıl Bakü Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve İzmir D.E.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ni kazanmış, kayıt hakkını Dokuz Eylül Üniversitesi'nden yana kullanmıştır. 1991-1992 eğitim-öğretim yılında Ege Üniversitesi TÖMER'de dil öğrenimini ve 1997 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF'de lisans eğitimini tamamlamıştır. Lisans öğrenimine devam ederken "Özal Ekonomi Modeli" üzerine gerçekleştirilen Ulusal Yarışmada Türkiye Üçüncülüğü'nü kazanmıştır.

Rövşen Şahbazov, 1997 yılında başladığı aktif iş yaşamına paralel olarak eğitimini de sürdürerek 2002 yılında D.E.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Mali Hukuk Yüksek Lisans Programı'nı, 2009 yılında da aynı Enstitü'nün Avrupa Birliği Anabilim Dalı'ndaki Doktora eğitimini başarı ile tamamlamıştır. 1997-2003 yılları arasında özel sektörde profesyonel çalışmasını sürdüren Rövşen Şahbazov sırasıyla Troyka Group, Federal Group, Vestel Şirketler Grubu, Maxwell Corporation / Tunus gibi önemli firmalarda görev almıştır. 2003 yılında serbest müteşebbis olarak iş yaşamında yeni bir sayfa açan Rövşen Şahbazov, aynı yıl kurduğu firmasının büyümesini sağlayarak 2006 yılı itibarıyla Ltd. Şirkete dönüştürmüştür. Dış ticaret faaliyetleri ile dikkat çeken şirket 2015 yılına gelinirken birçok kez İzmir bölgesinde sektöründe en çok ihracat yapan ve yüksek ticari kazanç beyan eden şirket ünvanını kazanmıştır.

Dış Ticaret / Uluslararası İlişkiler / Avrupa Birliği alanlarında araştırmacılık faaliyetlerini aktif olarak sürdürmekte olan Rövşen Şahbazov, özellikle sivil toplum örgütleri ve üniversitelerin organize etmiş olduğu ulusal/uluslararası toplantı ve kongrelere aktif olarak katılımını sürdürmektedir. Bu faaliyetini makale ve yazılılarıyla da desteklemektedir. İyi derecede İngilizce, Fransızca ve Rusça bilen Rövşen Şahbazov, evli ve iki çocuk (Sezin, Adildemir) babasıdır.